

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Προς μια προφορική ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου:

Διαδρομές μνήμης και διαδρομές ζωής συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ

Μαρία Θανοπούλου

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

**Προς μια προφορική ιστορία
του συνδικαλισμού στον κλάδο
επισκευής αυτοκινήτου:**

Διαδρομές μνήμης και διαδρομές
ζωής συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ

Μαρία Θανοπούλου

Βιογραφικό συγγραφέα

Η **Μαρία Θανοπούλου** γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και Κοινωνιολογία και Κοινωνική Ανθρωπολογία στο Πανεπιστήμιο René Descartes-Paris V (License 1979 – Maîtrise 1980) και Paris VII – Jussieu (DEA 1981). Το 1987 αναγορεύτηκε διδάκτωρ Κοινωνιολογίας από το Πανεπιστήμιο Paris VII- Jussieu με ειδίκευση στην Κοινωνιολογία της μνήμης.

Από το 1984 μέχρι το 2020 εργάστηκε ως ερευνήτρια στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, όπου την τελευταία δεκαετία κατείχε θέση Διευθύντριας Ερευνών. Έχει λάβει μέρος σε ερευνητικά προγράμματα και άλλων δημοσίων αλλά και ιδιωτικών φορέων.

Από το 2021 συνεργάζεται με το Ινστιτούτο Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων της ΓΣΕ-ΒΕΕ στο πλαίσιο υλοποίησης μελέτης για την προφορική ιστορία στον χώρο του συνδικαλισμού.

Στα επιστημονικά της ενδιαφέροντα συγκαταλέγονται, λόγω ειδίκευσης, θέματα συλλογικής μνήμης και συλλογικής ταυτότητας, προφορικής ιστορίας, ποιοτικής έρευνας, βιογραφικής μεθόδου, καθώς και ζητήματα ισότητας των φύλων, γυναικείας απασχόλησης, κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων.

Έχει δημοσιεύσει μελέτες και άρθρα σε ελληνικά και ξένα περιοδικά που σχετίζονται με τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα.

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών
Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 10433 Αθήνα
Τηλ: 2108846852
Email: info@imegsevee.gr
www.imegsevee.gr

Αφιερώνεται στο μόχθο

των επισκευαστών αυτοκινήτου

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

2022

ΤΙΤΛΟΣ

Προς μια προφορική ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου: Διαδρομές μνήμης και διαδρομές ζωής συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Μαρία Θανοπούλου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαρία Θανοπούλου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Ιωάννης Μισεντζής

ISBN 978-618-5653-16-3

© ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Θανοπούλου, Μ. (2022). *Προς μια προφορική ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου: Διαδρομές μνήμης και διαδρομές ζωής συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ*. Αθήνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Οι γνώμες που διατυπώνονται και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη δεσμεύουν μόνο τους συντάκτες του και δεν αντικατοπτρίζουν κατ' ανάγκη τις επίσημες απόψεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ.

Η παρούσα έκδοση σχεδιάστηκε και εκδόθηκε στο πλαίσιο της Πράξης «Θεσμική, ερευνητική και επιχειρησιακή ενδυνάμωση της ΓΣΕΒΕΕ» με κωδικό ΟΠΣ 5001290. Η Πράξη υλοποιείται με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020»

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Πράξη: «Θεσμική, ερευνητική
και επιχειρησιακή ενδυνάμωση
της ΓΣΕΒΕΕ, ΟΠΣ 5001290»

Ευχαριστίες

Η μελέτη αυτή είναι αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας. Την δυνατότητα να πραγματοποιηθεί μια έρευνα για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού έδωσε το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ το οποίο διείδε την σημασία που μπορεί να έχει για τον συνδικαλιστικό χώρο των επαγγελματιοτεχνών. Η συνεργασία με τα στελέχη του Π. Λιτζέρη, Ν. Αυλωνίτου και Ι. Προφύρη σε όλη την διάρκεια του ερευνητικού εγχειρήματος ήταν πολύτιμη και αγαστή. Την δυνατότητα, όμως, να πραγματοποιηθεί μία έρευνα για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού επικεντρωμένη στο κλάδο επισκευής αυτοκινήτου έδωσε η ΕΟΒΕΑΜΜ η οποία έδειξε έμπρακτο ενδιαφέρον για την ερευνητική αυτή καινοτομία. Το Προεδρείο της ΕΟΒΕΑΜΜ και ιδιαίτερα ο Πρόεδρος Α. Νικολόπουλος (από την Θεσσαλονίκη) και ο Γενικός Γραμματέας Π. Μακρής (από το Ναύπλιο) υιοθέτησαν με ζέση την ιδέα της έρευνας στον κλάδο τους και έκαναν το καλύτερο δυνατό για να διευκολύνουν την πραγματοποίησή της. Ακόμα οι συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ, με την παρότρυνση των κυρίων Α. Νικολόπουλου και Π. Μακρή, δέχθηκαν πρόθυμα να συμμετάσχουν στην έρευνα και συνέβαλαν καθοριστικά στην καταγραφή μέρους της πολύτιμης εμπειρίας τους.

Χωρίς την ένθερμη συμμετοχή του Προέδρου Α. Νικολόπουλου και του Γενικού Γραμματέα Π. Μακρή από πλευράς ΕΟΒΕΑΜΜ και των συνδικαλιστών Α. Βερδούλη, Χ. Γεωργακόπουλου, Α. Δέδε, Δ. Ζαφειρούλη, Ι. Κατσίκη, Μ. Ξανθάκου, Ι. Σταυρακόπουλου και Π. Τσιαδή από την Αθήνα, Π. Διδάχου, Χ. Θεοδωρόπουλου και Δ. Χριστόπουλου από την Πάτρα, Η. Βανακάρη, Σ. Γκοντζιά, Δ. Παιδή, Δ. Παληογιάννη και Γ. Φιλίππου από την Λάρισα, Χ. Ευαγγέλου από τον Βόλο, Γ. Βελισσαρίδη, Σ. Ζαγγανά, Δ.Καραγιάννη, Α. Καραφέρη, Λ. Μπράζα και Ν. Ντεμίρη από την Λαμία, Ν. Γαλανάκη, Σ. Σκαμάγκα, Ι. Σμυρνάκη από την Κρήτη και Ι. Κακλιού από την Ρόδο το ερευνητικό αυτό εγχείρημα δεν θα μπορούσε να έχει γίνει πραγματικότητα.

Σημαντική για την έρευνα ήταν και η συνδρομή των Ι. Κουτσούκου και Γ. Σκορίνη οι οποίοι με βοήθησαν να διαμορφώσω μια εικόνα για τον κλάδο των επισκευαστών και τον συνδικαλισμό τους. Την Μ. Καζάκου ευχαριστώ για τις σημαντικές πληροφορίες που μου έδωσε και για την πρόθυμη ανταπόκρισή της σε ό,τι χρειάστηκε από το αρχείο της ΕΟΒΕΑΜΜ. Μετά την λήξη της επιτόπιας έρευνας το δύσκολο και επίπονο έργο της απομαγνητοφώνησης του ηχητικού υλικού των συνεντεύξεων ανέλαβε και έφερε εις πέρας με πολλή επιμέλεια η Μ. Μαστρογιάννη, η οποία πληκτρολόγησε και το κείμενο της μελέτης.

Τον συνάδελφο Γ. Μπιθυμήτρη ευχαριστώ για την χρήσιμη βιβλιογραφική συνδρομή του, τον αδερφό μου Λ. Θανόπουλο για τις πολύτιμες διευκρινίσεις σε ό,τι αφορά τον κόσμο του αυτοκινήτου που τόσο καλά γνωρίζει και την συνάδελφο και φίλη Δ. Βαλάση, στέλεχος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για την σημαντική ηθική στήριξη. Την συνάδελφο και φίλη Ι. Παπαθανασίου ευχαριστώ για την πολύτιμη γνώμη που μου έδωσε σε ότι αφορά την έκδοση της μελέτης. Τον Γ. Μισεντζή στέλεχος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, ευχαριστώ ιδιαίτερα στην καλαίσθητη έκδοσή της. Σε όλους όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση της μελέτης για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου αλλά και της έκδοσής της εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες.

Μαρία Θανοπούλου
Δεκέμβριος 2021

Περιεχόμενα

---

1. Εισαγωγή	13
2. Η προσέγγιση και τα ερωτήματα	17
2.1 Χαρακτηριστικά της προσέγγισης γενικά	18
2.2 Η προσέγγιση που υιοθετείται	22
2.3 Ερωτήματα της προφορικής έρευνας	27
3. Η μέθοδος	29
3.1 Η συλλογή των δεδομένων	29
3.1.1 Το πεδίο	30
3.1.2 Ο πληθυσμός της έρευνας	31
3.1.3 Η τεχνική	33
3.1.4 Η διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας	35
3.1.5 Το υλικό που συλλέχθηκε	38
3.2 Η ανάλυση των δεδομένων	47
3.2.1 Η ανάλυση που συνδέεται με το βασικό ερώτημα της μελέτης	48
3.2.2 Η ανάλυση που συνδέεται με τα επί μέρους ερωτήματα της μελέτης	49
4. Παρουσίαση δεδομένων	55
4.1 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου: Σκιαγράφηση του τοπίου από τους πληροφορητές	56
4.1.1 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 80	57
4.1.2 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 90	61
4.1.3 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 2000	65
4.1.4 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 2010	68
4.1.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις	72

4.2 Διαδρομές ζωής και μνήμες συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου	73
4.2.1 Διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου	74
4.2.1.1 Η παιδική και νεανική ηλικία	74
4.2.1.2 Η μαθητεία στο επάγγελμα	77
4.2.1.3 Η έναρξη της επαγγελματικής δραστηριότητας	82
4.2.1.4 Η έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου	87
4.1.2.5 Η σύζευξη επαγγέλματος, οικογενειακής ζωής και συνδικαλισμού	93
4.2.1.6 Η λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου	97
4.2.1.7 Απολογισμός της συνδικαλιστικής διαδρομής	100
4.2.1.8 Η λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας	106
4.2.1.9 Συμπερασματικές παρατηρήσεις	109
4.2.2 Διαδρομές στον συνδικαλισμό και μνήμες συνδικαλιστικής δράσης συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου	111
4.2.2.1 Οι θητείες στα συνδικαλιστικά όργανα	112
4.2.2.2 Μνήμες συνδικαλιστικής δράσης για τα προβλήματα του κλάδου	115
4.2.2.2α Αγώνες για την κατοχύρωση και τον αποστιγματισμό του επαγγέλματος	116
4.2.2.2β Αγώνες κατά του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων	122
4.2.2.2γ Αγώνες κατά της πειρατείας στον κλάδο της επισκευής	125
4.2.2.2δ Αγώνες για το ωράριο	129
4.2.2.2ε Αγώνες για τις άδειες λειτουργίας	133
4.2.2.2στ Αγώνες για την επιμόρφωση των επισκευαστών αυτοκινήτου	138
4.2.2.2ζ Αγώνες για την απελευθέρωση του κλάδου από τα δεσμά της εγγύησης	146
4.2.2.2η Αγώνες για την προάσπιση του κόστους επισκευής	152
4.2.2.2θ Αγώνες για τη διεύρυνση του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας	156

4.2.2.2ι Αγώνες για την επιχειρηματική-συνεταιριστική αυτοοργάνωση του κλάδου	163
4.2.2.3 Μνήμες συνδικαλιστικής δράσης στο πλαίσιο των συλλόγων	169
4.2.2.3α Η προσπάθεια μαζικοποίησης των συλλόγων	170
4.2.2.3β Η προσπάθεια σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ των μελών και το κοινωνικό έργο των συλλόγων	172
4.2.2.3γ Η προσπάθεια ανάπτυξης της συναδελφικότητας	175
4.2.2.3δ Η προσπάθεια αποκομματικοποίησης των συλλόγων	181
4.2.2.4 Μνήμες συνδικαλιστικής δράσης στο πλαίσιο της κλαδικής Ομοσπονδίας	187
4.2.2.4α Οι θολές μνήμες των απαρχών της κλαδικής Ομοσπονδίας	188
4.2.2.4β Οι προσπάθειες ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών	193
4.2.2.4γ Σχέσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας με τους συλλόγους	200
4.2.2.4δ Τάσεις μέσα στην κλαδική Ομοσπονδία	206
4.2.2.5 Συνδικαλιστές-δάσκαλοι και διδάγματα	217
4.2.2.6 Η διαδοχή των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα	225
4.2.2.7 Απόψεις-κατασταλάγματα διαδρομών στον συνδικαλισμό	235
4.2.2.8 Συμπερασματικές παρατηρήσεις	248
4.3 Συγκλίσεις και αποκλίσεις στην προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτων	250
5. Συμπεράσματα	257
6. Προοπτικές του πεδίου	265
Βιβλιογραφία	269
Παράρτημα	283

1. Εισαγωγή

Αν ο συνδικαλισμός των επαγγελματιοβιοτεχνών του κλάδου επισκευής αυτοκινήτου είναι ένα ποτάμι που ρέει μέσα στον χρόνο, ποιες είναι οι πηγές που τον τροφοδοτούν, από πού αντλεί την συνέχεια και τον δυναμισμό του; Στο σημαντικό αυτό ερώτημα επιχειρεί σε κάποιο βαθμό να απαντήσει η έρευνα προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού του παρακολουθώντας τις διαδρομές των συνδικαλιστών του κλάδου και του συνδικαλισμού του μέσα από αφηγήσεις συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ. Αφορμή για να υιοθετηθεί μια προσέγγιση προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών αποτέλεσε ο εορτασμός των 100 χρόνων ίδρυσης και λειτουργίας της ΓΣΕΒΕΕ ο οποίος ανέδειξε, μέσω των ποικίλων επετειακών εκδόσεων, την πολυτιμότητα της γραπτής μνήμης των αρχείων, αλλά και της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών της ΓΣΕΒΕΕ.

Από το φωτογραφικό αρχείο του Σωματίου επισκευαστών αυτοκινήτων και μηχανημάτων Άργους

Η νέα αυτή έρευνα στο χώρο του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών εμφανίζει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Επικεντρώνεται στον συνδικαλισμό του κλάδου επισκευής αυτοκινήτου –κλάδου που εμφανίζεται να έχει ιδιαίτερα αυξημένο αριθμό επιχειρήσεων¹– και με την έννοια αυτή είναι κλαδική. Προσεγγίζει τον συνδικαλιστικό αυτό χώρο ερευνητικά για πρώτη φορά και με την έννοια αυτή είναι ανιχνευτική. Κυρίως, όμως, υιοθετεί μια προσέγγιση που αντλεί την έμπνευσή της από το ρεύμα της προφορικής ιστορίας και, για να την υπηρετήσει, χρησιμοποιεί, επιπλέον, την βιογραφική μέθοδο. Ουσιώδες χαρακτηριστικό της προσέγγισης είναι ότι στρέφεται προς την αξιοποίηση της βιωμένης εμπειρίας του συνδικαλισμού από τους ίδιους τους συνδικαλιστές –υποκείμενα της συνδικαλιστικής δράσης– χρησιμοποιώντας ως πηγή την προφορική τους μνήμη. Η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ αποτελεί για την μελέτη αυτή την κύρια πηγή άντλησης δεδομένων τα οποία μπορούν να συμβάλουν στην κατανόηση των συνδικαλιστικών διαδρομών που «εκβάλλουν» στον συνδικαλισμό του κλάδου τροφοδοτώντας τους αγώνες και τις διεκδικήσεις του. Με λίγα λόγια η νέα αυτή έρευνα πραγματεύεται πώς η προφορική, ατομική και συλλογική, μνήμη συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ αφηγείται τις διαδρομές ζωής των ίδιων των συνδικαλιστών και, μέσω των διαδρομών αυτών, την ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου οι απαρχές του οποίου πρέπει να αναζητηθούν πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.²

Ανιχνεύοντας την προφορική μνήμη για τον συνδικαλισμό σ' ένα κλάδο που βρίσκεται στην αιχμή των τεχνολογικών εξελίξεων ήταν αναγκαίο να προσφύγουμε σε ανθρώπους-γνώστες του χώρου οι οποίοι διαθέτουν μακρά εμπειρία λόγω της ενασχόλησής τους με το αυτοκίνητο και τον συνδικαλισμό των επισκευαστών. Οι πληροφορητές της έρευνας ήταν αυτοί που βοήθησαν να μπορέσουμε να σκιαγραφήσουμε, σε πολύ γενικές γραμμές, το τοπίο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται ο συνδικαλισμός και να κατανοήσουμε καλύτερα όψεις της συνδικαλιστικής δράσης. Η δική τους προφορική μνήμη για τον συνδικαλισμό στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου επέτρεψε να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο αναφοράς της ατομικής και συλλογικής μνήμης των συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ.

Πριν σκιαγραφήσουμε το τοπίο μέσα στο οποίο «ρέει» ο συνδικαλισμός και πριν «δώσουμε βήμα» στην προφορική, ατομική και συλλογική, μνήμη των ίδιων

1. Σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT η Ελλάδα κατά το έτος 2016 έχει 26.373 επιχειρήσεις συντήρησης και επισκευής αυτοκινήτου κατέχοντας έτσι την 10η θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που διαθέτουν επιχειρήσεις στον επισκευαστικό κλάδο του αυτοκινήτου, Κακαλής, 2019, σσ. 34–35.

2. Σε εμπορικό οδηγό του 1916, μεταξύ των επαγγελματιών που ασχολούνται με το αυτοκίνητο, αναφέρονται και οι επισκευαστές αυτοκινήτων. Ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα υπήρχαν συνεργεία επισκευής τα οποία, κάποιες φορές, παρείχαν υπηρεσίες παρεμφερείς προς αυτές των σταθμών αυτοκινήτων, βλ. Ρούπα και Χεκίμογλου, 2009, σ. 95 και σ. 109.

των συνδικαλιστών, στα κεφάλαια που ακολουθούν θα περιγράψουμε την ερευνητική σύλληψη και την ερευνητική διαδικασία. Στο κεφάλαιο 2 θα αναφερθούμε αναλυτικά στην προσέγγιση που υιοθετούμε και στα ερωτήματα που θέτουμε προς απάντηση αφού πρώτα σκιαγραφήσουμε τα γενικά χαρακτηριστικά της προσέγγισης αυτής. Στο κεφάλαιο 3 θα επεξηγήσουμε με ποια μέθοδο συλλέξαμε τα δεδομένα της έρευνας και με ποιους τρόπους τα αναλύσαμε. Ακολουθεί στο κεφάλαιο 4 η παρουσίαση των δεδομένων που συλλέξαμε στο πλαίσιο της έρευνας. Το πρώτο μέρος του –το 4.1– αποτελεί μια σκιαγράφιση, με βάση τις αφηγήσεις των πληροφορητών της έρευνας, του τοπίου στο οποίο παραπέμπει το όλο ερευνητικό εγχείρημα: τοπίο που περιλαμβάνει τον ευρύ χώρο του αυτοκινήτου, τον κλάδο της επισκευής του και τον συνδικαλισμό των επισκευαστών του. Στο δεύτερο και σημαντικότερο μέρος του κεφαλαίου 4 –στο 4.2– παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα της βιογραφικής έρευνας σε πληθυσμό συνδικαλιστών με βάση τις αφηγήσεις τους. Ειδικότερα στο υποκεφάλαιο που τιτλοφορείται «Διαδρομές ζωής συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου» –το 4.2.1– περιγράφονται οι διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ ανεξάρτητα ή και σε συνάρτηση με τον συνδικαλισμό. Το υποκεφάλαιο, όμως, που ακολουθεί και τιτλοφορείται «Διαδρομές στον συνδικαλισμό και μνήμες συνδικαλιστικής δράσης συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου» –το 4.2.2– επικεντρώνεται στις συνδικαλιστικές διαδρομές των συνδικαλιστών και τις μνήμες που ανακαλούν από την συμμετοχή τους στα συνδικαλιστικά όργανα και τους συνδικαλιστικούς αγώνες. Τα συμπεράσματα που ακολουθούν όχι μόνον ανακεφαλαιώνουν τα βασικά ευρήματα της μελέτης, αλλά και περιέχουν προβληματισμούς για την σχέση συλλογικής μνήμης και ιστορίας, όπως διαφαίνεται μέσα από το συγκεκριμένο ερευνητικό εγχείρημα. Επίσης, τα νέα πεδία έρευνας που διανοίγει η μελέτη, όπως περιγράφονται στις προοπτικές του πεδίου, περιέχουν σκέψεις για την συνέχιση της έρευνας στο πεδίο της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού στο κλάδο επισκευής αυτοκινήτου, αλλά και ευρύτερα σε άλλους κλάδους του χώρου των επαγγελματιοβιοτεχνών.

Ένα είναι σίγουρο: ότι το όλο εγχείρημα διαπνέει και εμπνέει ένα είδος ιδιότυπης μαθητείας. Γιατί η πρώτη αυτή ανίχνευση της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου αποτέλεσε για εμάς μια διπλή μαθητεία: μία ερευνητική μαθητεία στις ιδιαιτερότητες του επαγγελματικού αυτού χώρου και του συνδικαλισμού του, αλλά και μια ανθρώπινη μαθητεία στους τρόπους με τους οποίους οι συνδικαλιστές του κλάδου υπερβαίνουν τις δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν κατά την διαδρομή τους επιτυγχάνοντας, έτσι, την συνεχή επιβίωση και εξέλιξη του κλάδου τους.

Από το φωτογραφικό αρχείο του Σωματίου επισκευαστών αυτοκινήτων και μηχανημάτων Άργους

2. Η προσέγγιση και τα ερωτήματα

Αν ο συνδικαλισμός των επαγγελματιοβιοτεχνών του κλάδου επισκευής αυτοκινήτου μοιάζει με ποτάμι που ρέει μέσα στον χρόνο, ο τρόπος να το προσεγγίσουμε και να το γνωρίσουμε είναι να απευθυνθούμε σ' αυτούς που το έχουν ήδη διαβεί ή και συνεχίζουν να το διαβαίνουν. Είναι να ακούσουμε αυτό που έχουν και μπορούν να πουν για την διαδρομή τους μέσα στο «ποτάμι» του συνδικαλισμού οι ίδιοι οι συνδικαλιστές μέσα από την μνήμη της εμπειρίας τους. Η προσέγγιση αυτή, που συνοπτικά μπορεί να χαρακτηριστεί ως προφορική ιστορία του συνδικαλισμού, αντλεί την έμπνευσή της από ένα πλέγμα θεωρητικών και μεθοδολογικών τάσεων και καταλήγει στην διατύπωση ερωτημάτων στα οποία επιχειρούμε να απαντήσουμε, στη συνέχεια, μέσω του υλικού που συλλέξαμε κατά την επιτόπια έρευνα.

2.1 Χαρακτηριστικά της προσέγγισης γενικά

Τι θα μπορούσε να σημαίνει μια μελέτη για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού; Το βασικό αυτό ερώτημα θα μπορούσε να εξειδικευτεί περαιτέρω αν συνδέσουμε την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού με την προφορική ιστορία των συνδικαλιστών, αλλά και με την χρήση της βιογραφικής μεθόδου. Έτσι το αρχικό ερώτημα θα μπορούσε να συμπληρωθεί με δύο ακόμα ερωτήματα: τι θα μπορούσε να σημαίνει μια μελέτη για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού μέσω της προφορικής ιστορίας των συνδικαλιστών και πώς η βιογραφική μέθοδος μπορεί να τεθεί στην υπηρεσία της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού. Ειδικότερα:

Α. Τι θα μπορούσε να σημαίνει μια μελέτη για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού; Προκειμένου να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό θα είχε νόημα να σκιαγραφήσουμε, εν συντομία, τι είναι προφορική ιστορία. Η προφορική ιστορία εντάσσεται στα νέα ιστοριογραφικά ρεύματα που επικρατούν από την δεκαετία του 70 και εντεύθεν και συμβαδίζουν με ένα άνοιγμα της ιστορίας προς τις άλλες κοινωνικές επιστήμες.³ Σαφώς η προφορική ιστορία έχει επηρεάσει τον χώρο της ιστορίας, στην ουσία, όμως, ως προς την μέθοδο, είναι άρρηκτα δεμένη με τις επιστήμες εκείνες που έχουν υιοθετήσει στην έρευνα πεδίου ποιοτική μεθοδολογία και έχουν αξιοποιήσει την προφορικότητα πολύ πριν την ενστερνιστούν οι ιστορικοί: την κοινωνιολογία και την κοινωνική ανθρωπολογία. Στην πραγματικότητα ο χώρος της προφορικής ιστορίας είναι χώρος διεπιστημονικός⁴ που αξιοποιεί, για ποικίλους σκοπούς, την προφορική μνήμη επιζώντων ή μαρτύρων διαφόρων ιστορικών γεγονότων, μνήμη η οποία αντικατοπτρίζει και μέρος της συλλογικής μνήμης κοινωνικών ομάδων και κοινοτήτων.⁵ Ως εκ τούτου η προφορική ιστορία, ως προσέγγιση, στηρίζεται στην προφορική μνήμη και την χρησιμοποιεί για να αντλήσει πληροφορίες για το παρελθόν.⁶

Μέσω της προφορικής ιστορίας μελετάται η σχέση ανάμεσα στα ιστορικά γεγονότα και την προσωπική εμπειρία, μελετώνται, δηλαδή, οι τρόποι με τους οποίους η ιστορία επηρεάζει την προσωπική ζωή και η δημόσια σφαίρα αλληλεπιδρά με την ιδιωτική. Καθοριστική για την προφορική ιστορία είναι η έννοια της άμεσης-βιωμένης εμπειρίας και ιστορίας,⁷ δηλαδή της ιστορίας που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό

3. Thompson, 1978, Aron-Schnapper et Hanet, 1980, Portelli, 1998, Perks and Thomson, 2015, Abrams, 2016.

4. Μπουτζουβή και Θανοπούλου, 2002, σσ. 3–21.

5. Halbwachs, 1968, 1976, 1992.

6. Βεβαίως, στο πλαίσιο μιας ιστορικής μελέτης, οι μαρτυρίες των ανθρώπων πρέπει να διασταυρώνονται με άλλες πηγές γιατί η μνήμη τους μπορεί να παρουσιάζει ελλείψεις, να συγχέει γεγονότα, ή να ενσωματώνει αναμνήσεις άλλων ανθρώπων ή και πληροφορίες που έχουν διαβάσει, Corvisier, 1980, p. 230 και Lequin, 1980.

7. Πασσερίνι, 1998.

ότι έχει βιωθεί από τον ίδιο τον ιστορικό ή τους μάρτυρες. Η άμεση-βιωμένη εμπειρία συναρτάται όχι μόνο με την ιστορία του λεγόμενου παρόντος χρόνου,⁸ αλλά και με την ιστορία των τριάντα τελευταίων ετών. Έτσι η προφορική ιστορία επαναφέρει στο προσκήνιο το ερώτημα τι είναι ιστορία διανοίγοντας πλέον το φάσμα των ιστορικών αναζητήσεων προς την διερεύνηση της καθημερινής ζωής, των νοοτροπιών κ.λπ.

Όμως, στο επίκεντρο της προφορικής ιστορίας δεν βρίσκονται τόσο οι επιφανείς, όσο οι αφανείς πρωταγωνιστές ή μάρτυρες ιστορικών γεγονότων ή, κατά την έκφραση των Perks and Thomson, «οι κρυμμένοι ή αόρατοι της ιστορίας».⁹ Η προφορική ιστορία σαφώς πρεσβεύει μια ιστορία «από τα κάτω», δηλαδή μια ιστορία που γράφεται με βάση τις μαρτυρίες των άσημων ή απλών ανθρώπων. Μάλιστα οι μαγνητοφωνήσεις μαρτυριών δίνουν τη δυνατότητα να συλλέξει κανείς μαρτυρίες ανθρώπων ηλικιωμένων ή ανθρώπων που δεν έχουν οικεία σχέση με την γραφή.¹⁰ Για τον λόγο αυτό η προφορική ιστορία αντιτάσσεται στην επίσημη ιστορία όπου κυριαρχούν οι μεγάλες προσωπικότητες και οι ηγετικές φυσιογνωμίες. Έτσι, μέσω της προφορικής ιστορίας, εμπλουτίζονται οι υπάρχουσες γραπτές πηγές με νέες, προφορικές πηγές, τις προφορικές μαρτυρίες αφανών πρωταγωνιστών ή και απλών μαρτύρων που μετέχουν σε σύγχρονα ιστορικά γεγονότα.

Η προφορική ιστορία αποβλέπει στην δημιουργία προφορικών πηγών, πηγών οι οποίες προέρχονται, όμως, από μια τελείως διαφορετική διαδικασία από αυτήν που είναι γνωστή στους ιστορικούς. Πρόκειται για πηγές που προϋποθέτουν την ουσιαστική συμμετοχή του μάρτυρα, μέσω της προφορικής του μνήμης, και δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της σχέσης αλληλόδρασης μεταξύ ιστορικού και μάρτυρα.¹¹ Για τον λόγο αυτό η διαδικασία δημιουργίας προφορικών πηγών στηρίζεται στην ικανότητα του ιστορικού να δημιουργεί μια ουσιαστική σχέση με τον μάρτυρα, να ακούει προσεκτικά όσα ο μάρτυρας καταθέτει και να διαθέτει ευελιξία προκειμένου να παρακολουθεί τον τρόπο με τον οποίο ο μάρτυρας χτίζει την αφήγησή του χωρίς να παρεμβαίνει σ' αυτήν άσκοπα. Γιατί είναι πιθανόν ο μάρτυρας να εκθέτει εμπειρίες η σημασία των οποίων δεν πρέπει να υποτιμηθεί.

Οι προφορικές μαρτυρίες που συλλέγονται μέσω μιας προσέγγισης προφορικής ιστορίας παραπέμπουν ταυτόχρονα σε δύο χρόνους, στο παρελθόν και στο παρόν, αλλά και στην σχέση μεταξύ παρόντος και παρελθόντος.¹² Συνθέτουν, δηλαδή, δύο χρόνους, τον παρελθόντα χρόνο –κατά τον οποίο συντελέστηκε ένα γεγονός ή

8. Rioux, 1987, Voldman, 2016, Gonçalves, 2021

9. Perks and Thomson, 2015.

10. Corvisier, 1980, p. 230.

11. Θανοπούλου και Μπουτζουβή, 2002.

12. Halbwachs, 1968, pp. 57–58.

έλαβε χώρα ένα κοινωνικό συμβάν- και τον παρόντα χρόνο -κατά τον οποίο πραγματοποιείται από τον μάρτυρα όχι μόνον η αφήγηση του γεγονότος, αλλά και η ερμηνεία και νοηματοδότησή του. Την ερμηνεία αυτή λαμβάνουν υπόψη τους οι ιστορικοί που συλλέγουν προφορικές μαρτυρίες και συνεκτιμούν μαζί με άλλες ερμηνείες που απορρέουν από την ανάγνωση των λοιπών πηγών τους.

Στην προφορική ιστορία, επίσης, ενυπάρχει πάντα η σχέση προφορικότητας και γραφής οι προεκτάσεις της οποίας είναι πολλαπλές: όχι μόνον η φωνή του απλού μάρτυρα, ο ήχος της οποίας καταγράφεται σε μαγνητόφωνο, κατά την διαδικασία απομαγνητοφώνησης χάνεται, αλλά και η προφορική του μαρτυρία τίθεται στην υπηρεσία ενός λόγιου ιστοριογράφου που κατέχει τα της γραφής. Αποτέλεσμα αυτού είναι να αποστεώνεται ο προφορικός λόγος του μάρτυρα και συχνά να τίθεται σε αμφισβήτηση το βασικό αξίωμα το οποίο πρεσβεύει η προφορική ιστορία, που είναι η ανάδειξη μιας ιστορίας «από τα κάτω».

Υπό αυτές τις συνθήκες μια μελέτη για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού θεωρητικά μπορεί να είναι βασισμένη στην προφορική μνήμη όχι μόνον όσων προσώπων εμπλέκονται στο συνδικαλιστικό κίνημα από την πλευρά των συνδικαλιστικών οργανώσεων, αλλά και όσων συνομιλούν με τους συνδικαλιστές από την πλευρά του κράτους, των κομμάτων, των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας κ.λπ. Μια τέτοια μελέτη που στηρίζεται στην καταγραφή, διάσωση και αξιοποίηση της προφορικής μνήμης όλων αυτών των συντελεστών θα μπορούσε να υπηρετήσει ποικίλους στόχους: την μελέτη όψεων του συνδικαλιστικού κινήματος που δεν έχουν μελετηθεί μέχρι σήμερα, την δημιουργία προφορικών πηγών για την ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος που μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά προς τις γραπτές πηγές ή και αυθύπαρκτα, σε περιπτώσεις που δεν υπάρχουν γραπτές πηγές κ.λπ. Παράλληλα μια τέτοια μελέτη θα μπορούσε να συμβάλει στην διάσωση σημαντικών προφορικών μαρτυριών που κινδυνεύουν να χαθούν μετά τον θάνατο των τελευταίων μαρτύρων, πρωταγωνιστών σημαντικών γεγονότων του συνδικαλιστικού κινήματος ή και απλών μελών των συνδικάτων, αλλά και να αναδείξει απόψεις και προσλήψεις που έχουν οι συνδικαλιστές για το συνδικαλιστικό κίνημα. Μέσω μιας τέτοιας μελέτης προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού θα μπορούσε, επιπρόσθετα, να ενισχυθεί η συλλογική επαγγελματική ταυτότητα.

Συνοπτικά μια προσέγγιση του συνδικαλισμού που στηρίζεται και αξιοποιεί την προφορική μνήμη για τον συνδικαλιστικό χώρο έχει δύο συνισταμένες που οδηγούν σε δύο ερευνητικές διαδρομές οι οποίες μπορεί να λειτουργούν συμπληρωματικά μεταξύ τους. Η πρώτη διαδρομή είναι αυτή που εκκινεί από τα πρόσωπα για να καταλήξει στο κίνημα. Η δεύτερη είναι η ερευνητική διαδρομή που εκκινεί «από τα κάτω προς τα άνω»: αρχίζοντας από τα απλά μέλη των συνδικάτων και συνεχίζοντας με τους συνδικαλιστές των πρωτοβάθμιων σωματείων, τους συνδικαλιστές των δευτεροβάθμιων οργάνων -των ομοσπονδιών- και καταλήγοντας στους συνδικαλιστές του τριτοβάθμιου οργάνου- της Γενικής Συνομοσπονδίας.

Β. Τι θα μπορούσε να σημαίνει μια μελέτη για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού μέσω της προφορικής ιστορίας των συνδικαλιστών; Θα μπορούσε να σημαίνει ότι η προφορική ιστορία του συνδικαλισμού θα περιοριστεί μόνο σε συνδικαλιστές και θα βασιστεί κυρίως ή και αποκλειστικά στην προφορική μνήμη συνδικαλιστών, δηλαδή στην προφορική ανάμνηση ή ανάκληση της ιστορίας του συνδικαλισμού μέσω των προφορικών αφηγήσεών τους. Με άλλα λόγια βασική πηγή και αφετηρία ενός τέτοιου ερευνητικού εγχειρήματος για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού θα μπορούσε να είναι η αξιοποίηση ειδικά της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών. Μια τέτοια μελέτη, βασισμένη στην προφορική ιστορία των συνδικαλιστών, θα αναδείκνυε τους τρόπους με τους οποίους συνδέεται, αλληλοεξαρτάται και αλληλεπιδρά διαχρονικά ο συνδικαλισμός τόσο με την δημόσια σφαίρα (την πολιτική, τον ευρύτερο συνδικαλιστικό χώρο, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας), όσο και με την ιδιωτική (το επάγγελμα και την οικογένεια). Μια τέτοια μελέτη συνυφασμένη με την προφορική ιστορία των συνδικαλιστών θα υποστασιοποιούσε τον συνδικαλισμό με την έννοια ότι θα του προσέδιδε «ανθρώπινο» πρόσωπο.

Γ. Πώς θα μπορούσε η βιογραφική μέθοδος να τεθεί στην υπηρεσία της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού; Εάν και εφόσον η προφορική ιστορία του συνδικαλισμού ιδωθεί ως προφορική ιστορία των συνδικαλιστών, θα πρέπει εκ των πραγμάτων η προφορική ιστορία των συνδικαλιστών να συνδυαστεί με την βιογραφική μέθοδο.¹³ Αλλά τι είναι η βιογραφική μέθοδος; Είναι μέθοδος που αντιμετωπίζει την ζωή των ατόμων ως σύνολο, ως ενότητα καταστάσεων οι οποίες συνθέτουν την πολύπλοκη υποκειμενική τους πραγματικότητα. Είναι μέθοδος που μπορεί να συνεισφέρει στην κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων και φαινομένων μέσα από την διερεύνηση της ατομικής ζωής, να παρακολουθεί την εξέλιξη της ατομικής ζωής μέσα στον χρόνο σε συνάρτηση με την κοινωνική ζωή και την ιστορία, να αναδεικνύει το βίωμα και να καταγράφει την υποκειμενική πρόσληψη των κοινωνικών φαινομένων.¹⁴ Λόγω αυτών, ακριβώς, των χαρακτηριστικών της η βιογραφική μέθοδος ενδεικνύεται για την μελέτη της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού μέσω της προφορικής ιστορίας των συνδικαλιστών. Συγκεκριμένα ενδείκνυται,

13. Η βιογραφική μέθοδος στον χώρο της Κοινωνιολογίας χρησιμοποιήθηκε ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα από τους κοινωνιολόγους της Σχολής του Σικάγου, βλ. Θανοπούλου, 2009. Αργότερα, τις δεκαετίες του 60 και του 70 ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Oscar Lewis συνέχισε την βιογραφική παράδοση της Σχολής του Σικάγου χρησιμοποιώντας την βιογραφική μέθοδο για την μελέτη της φτώχειας, βλ. Θανοπούλου (υπό έκδοση). Από τα μέσα της δεκαετίας του 70 οι Ευρωπαίοι κοινωνιολόγοι ανακαλύπτουν την βιογραφική μέθοδο και σταδιακά την υιοθετούν στις έρευνές τους. Περί βιογραφικής μεθόδου βλ. ενδεικτικά *Cahiers Internationaux de Sociologie*, 69, 1980, Bertaux, 1981, Denzine, 1989, Peneff, 1990, Plummer, 2001, Becker, 2002, Πανταζής, 2004, Τσιώλης, 2006, Κακάμπουρα, 2008.

14. Ferrarotti, 1983, Θανοπούλου και Πετρονώτη, 1987, Plummer, 2000.

γιατί δίνει έμφαση στην διαχρονία και μπορεί, επομένως, να βοηθήσει τον ερευνητή να παρακολουθήσει και, στη συνέχεια, να κατανοήσει, με βάση τις προφορικές αφηγήσεις των συνδικαλιστών, τις διαδικασίες εξέλιξης του συνδικαλιστικού βίου μέσα στον χρόνο. Η βιογραφική μέθοδος προσφέρεται, επίσης, για να φωτίσει την σύνδεση του ατόμου με την κοινωνία και, κατ'επέκταση, των συνδικαλιστών με το συνδικαλιστικό κίνημα και με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, και για να αναδείξει την αλληλεπίδραση των σφαιρών δραστηριοποίησης των συνδικαλιστών στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο, αλλά και τους αρμούς που υφίστανται μεταξύ τους.

Η σύνδεση της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού και της προφορικής ιστορίας των συνδικαλιστών με την βιογραφική μέθοδο μπορεί, επομένως, να συμβάλει σε μια άλλου είδους σκιαγράφηση του συνδικαλιστικού κινήματος: αυτή που μπορεί να προκύψει από την καταγραφή των συνδικαλιστικών διαδρομών στο πλαίσιο των γενικότερων διαδρομών ζωής τις οποίες έχουν διανύσει οι συνδικαλιστές μέσα στον χρόνο. Μια τέτοια χρήση της βιογραφικής μεθόδου σαφώς μπορεί να υπηρετήσει μια μελέτη προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού που απορρέει από την βιωμένη εμπειρία των συνδικαλιστών.

2.2 Η προσέγγιση που υιοθετείται

Μια μελέτη για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού που επικεντρώνεται στον χώρο του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών και εμπόρων πρέπει να προσαρμόσει τις ιδέες και απόψεις που ήδη διατυπώθηκαν στις συνθήκες που επικρατούν στον χώρο αυτό. Αφετηρία μιας τέτοιας προσπάθειας είναι η ερευνητική ιδέα ή σύλληψη. Η βασική ερευνητική ιδέα είναι ότι η ιστορία του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών μπορεί να μελετηθεί και μέσα από την αξιοποίηση της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών του χώρου, όπως άλλωστε έχει ήδη συμβεί στις επετειακές εκδόσεις της ΓΣΕΒΕΕ¹⁵ στις οποίες η μνήμη αυτή έχει χρησιμεύσει ως βασική ή πρόσθετη ή και συμπληρωματική πηγή προς τις υπάρχουσες γραπτές πηγές για την ιστορία του συνδικαλισμού.

Όμως η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών του χώρου των επαγγελματιοβιοτεχνών μπορεί να αξιοποιηθεί και προς μία άλλη ερευνητική κατεύθυνση, μια κατεύθυνση που αποβλέπει στο να μελετηθεί η ιστορία του συνδικαλισμού με διαφορετικό τρόπο, μέσα από την προφορική μνήμη των συνδικαλιστών του χώρου: με σημείο εκκίνησης τους ίδιους τους συνδικαλιστές ως υποκείμενα της συνδικαλιστικής δράσης και κατάληξη τον συνδικαλισμό ως κίνημα. Στο πλαίσιο αυτό μια έρευνα για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών, μέσα από τις διαδρομές των συνδικαλιστών του χώρου, μπορεί να παρακολουθήσει την εξέλιξη της συνδικαλιστικής τους πορείας, να αναδείξει τους αρμούς της

15. Ενδεικτικά βλ. Παλούκης 2020α, 2020β, Κουμανταράκη 2020, σ. 64.

βιογραφικής τροχιάς τους με τον συνδικαλισμό και το συνδικαλιστικό κίνημα, να συνδέσει την συνδικαλιστική δράση των προσώπων με τα συνδικαλιστικά όργανα.

Το όλο εγχείρημα βαδίζει σε νέα, από ερευνητική άποψη, πεδία, γιατί στην διεθνή βιβλιογραφία, υπάρχουν έρευνες προφορικής ιστορίας, βιογραφικές έρευνες και αυτοβιογραφίες που αφορούν διάφορες επαγγελματικές ομάδες¹⁶ και επαγγελματιοβιοτέχνες,¹⁷ όχι όμως τον συνδικαλισμό των επαγγελματιοβιοτεχνών. Αντίθετα, υπάρχουν αρκετές έρευνες προφορικής ιστορίας για τους εργάτες¹⁸ και για τον συνδικαλισμό των εργατών,¹⁹ ενώ δεν φαίνεται να υπάρχουν τέτοιες έρευνες για τον συνδικαλισμό των επαγγελματιοβιοτεχνών και τις διαδρομές συνδικαλιστών του. Αλλά και η ελληνική βιβλιογραφία εμφανίζει μια ανάλογη εικόνα εφόσον στην Ελλάδα υπάρχουν βιογραφικές έρευνες που αφορούν διάφορες επαγγελματικές ομάδες²⁰ και επαγγελματιοβιοτέχνες,²¹ όχι όμως τον συνδικαλισμό των επαγγελματιοβιοτεχνών. Και στη χώρα μας υπάρχουν κάποιες πρώτες βιογραφικές έρευνες για

16. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους αστυνομικούς. βλ. Anderson 1994, τους εκπαιδευτικούς, βλ. Peneff, 1990, σσ. 21-23, Frank, 1992, τους γυμναστές, βλ. Michon, Caritey, 1998, τους αγρότες, βλ. Peneff, 1990, pp. 19-21, Bozon and Thiesse, 1990, τους υπαλλήλους της Κοινωνικής Πρόνοιας και τους κοινωνικούς λειτουργούς, βλ. Aron-Schnapper et Hanet, 1978, 1980. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι βιογραφικές συνεντεύξεις επαγγελματιών και εργαζομένων που προέρχονται από ποικίλους επαγγελματικούς χώρους και αναφέρονται στην εργασιακή τους εμπειρία, καθώς και στους μετασχηματισμούς της εργασίας που βιώνουν μέσα τον χρόνο, βλ. Bourdieu, 1998, Terkel, 2006.

17. Κλασική για την χρήση της βιογραφικής μεθόδου είναι, πλέον, η έρευνα των Bertaux και Bertaux-Wiame για τους αρτοποιούς. Επικεντρώνεται στις μικρές επιχειρήσεις αρτοποιίας και στηρίζεται σε αφηγήσεις ζωής αρτοποιών-ανδρών και γυναικών, αλλά και αρτεργατών, βλ. Bertaux-Wiame, Bertaux, 1978, Bertaux, Bertaux-Wiame, 1980, 1981. Επίσης βλ. L'Huillier, 1987, Zarka, 1987.

18. Ειδικά οι έρευνες προφορικής ιστορίας σε εργάτες στρέφονται προς την αξιοποίηση της προφορικής μνήμης τους προκειμένου να μελετηθούν και να αποκαλυφθούν όψεις της ανεπίσημης ιστορίας, όπως την είχαν εγγράψει στην μνήμη τους οι εργάτες-απλοί μάρτυρες γεγονότων, βλ. Augereau, 1981. Παράλληλα βιογραφικές έρευνες σε εργάτες επιδιώκουν να μελετήσουν όψεις της βιωμένης εμπειρίας τους και της ταξικής τους συνείδησης, βλ. Trempe et Brive, 1977, Hareven, 1978, Passerini, 1980, Lavarbe et Lazare, 1983, Godard et Boufartigue, 1987, Debouzy, 1990, Peneff, 1993, Hareven, 1994, Vilanova, 2000. Από την εργογραφία που αναφέρεται στους εργάτες δεν λείπουν αυτοβιογραφικά κείμενα τα οποία αποτελούν αφηγήσεις ζωής καταγεγραμμένες με την συνδρομή ερευνητών, βλ. Destray, 1971, Roche, 1982. Στις έρευνες προφορικής ιστορίας για την εργατική τάξη συγκαταλέγονται ειδικές έρευνες για τους μεταλλουργούς, βλ. Lequin et Métal, 1980. Γενικότερα βλ. Peneff, 1990, σσ. 14-15.

19. Ενδεικτικά για τον συνδικαλισμό και τους αγώνες των εργατών σε διάφορες χώρες, βλ. Gottereau, 1977, Dreyfus, 1976-1977, Peneff, 1979a, 1979b, Dubois et Peneff, 1980, Boudreau, 1988, Fournier, 1994, Παπανικόλας, 2013, Porhel, 2013, Ντομπς, 2016, Καρπόζηλος, 2017.

20. Βλ. ενδεικτικά Παναγιωτόπουλος, 2008, Παντούλη, 2015, Θανοπούλου και Τσίγκανου, 2016, Τσιγκανου-Θανοπούλου, 2016, Κάτου, 2018.

21. Βλ. ενδεικτικά Bakalaki, 1984, Πετρονώτη, 1995, Μπουτζουβή, 1999, Θανοπούλου, 2008.

τους εργάτες,²² αυτοβιογραφικά κείμενα για τον συνδικαλισμό των εργατών²³ και μελέτες για τους αγώνες των οικοδόμων βασισμένες σε προφορικές μαρτυρίες,²⁴ ενώ φαίνεται να λείπουν βιογραφικές έρευνες για τον συνδικαλισμό των επαγγελματιοβιοτεχνών και τις διαδρομές των συνδικαλιστών του.

Το νέο, από άποψη προσέγγισης, εγχείρημα, μέσω της επεξεργασίας της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών, επιχειρεί να προσθέσει στην μεγάλη εικόνα της ιστορίας του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών και τις μεγάλες στιγμές του συνδικαλιστικού τους κινήματος ποικίλες ψηφίδες από την καθημερινότητα της ζωής των συνδικαλιστών και την συνδικαλιστική τους δράση. Συγκεκριμένα, το εγχείρημα αυτό στηρίζεται στην βασική παραδοχή ότι η ατομική μνήμη κάθε συνδικαλιστή εμπεριέχει απόθεμα γνώσης, εμπειριών και βιωμάτων που προέρχονται από την συμμετοχή του συνδικαλιστή στην ζωή διαφόρων κοινωνικών ομάδων.²⁵ Πρόκειται για την προφορική ατομική μνήμη κάθε συνδικαλιστή, μνήμη η οποία ανακαλείται προφορικά και εμπεριέχει τους τρόπους διασταύρωσης κάθε ατομικής διαδρομής με τον συνδικαλισμό και την συνδικαλιστική δράση.

Ως εκ τούτου, η ατομική αυτή μνήμη αποτελεί πηγή μέσω της οποίας μπορούν να αντληθούν πληροφορίες για τον συνδικαλισμό, για την διαδρομή του ίδιου του συνδικαλιστή μέσα στον συνδικαλιστικό χώρο, αλλά και για τους τρόπους με τους οποίους η διαδρομή αυτή τροφοδοτεί την συνδικαλιστική δράση. Η ατομική μνήμη, δηλαδή, χρησιμεύει για να περιγράψουμε ένα μικρό «σύμπαν» που εμπεριέχεται σ' ένα μεγαλύτερο «σύμπαν». Αν το μεγαλύτερο «σύμπαν» είναι ο συνδικαλισμός των επαγγελματιοβιοτεχνών, το μικρότερο «σύμπαν» στο οποίο επικεντρώνεται η μελέτη είναι ο συνδικαλισμός μιας ειδικότερης κατηγορίας επαγγελματιών του χώρου των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, των επαγγελματιών ενός συγκεκριμένου κλάδου.

Άλλη παραδοχή πάνω στην οποία στηρίζεται το ερευνητικό εγχείρημα είναι ότι η προφορική ατομική μνήμη κάθε συνδικαλιστή, όταν ανακαλεί το παρελθόν, δεν το ανασυνιστά, αλλά το αναδομεί με βάση τα δεδομένα του παρόντος, καθώς και τις προηγούμενες ανακλήσεις αυτού του παρελθόντος με αποτέλεσμα η εικόνα του παρελθόντος αυτού να εμφανίζεται αλλοιωμένη.²⁶ Αυτό σημαίνει ότι η αφήγηση κινείται ταυτοχρόνως στο παρελθόν και στο παρόν, αλλά και ότι το παρόν αποτελεί πάντα την χρονική αφηγηρία της ανάκλησης του παρελθόντος. Όπως είναι ευνόητο, η προσέγγιση που υιοθετούμε πρωταρχικά σκοπό έχει να δει τον συνδικαλισμό από την σκοπιά των υποκειμένων της συνδικαλιστικής δράσης και να τον αντιμετωπίσει ως δραστηριότητα, ως στάση ζωής, ως διαδικασία εξέλιξης συνυφασμένη με

22. Βλ. ενδεικτικά Πετράκη, 2002, Τσιώλης 2002, Λαμπροπούλου, 2009, Bithimitris, 2019.

23. Βλ. ενδεικτικά Τσαμπής, 2001, Πόγκος, 2004, Πέππας, 2016.

24. Βλ. Στάβερης, 2003, Ζωϊτοπούλου-Μαυροκεφαλίδου, 2006.

25. Halbwachs, 1968, pp. 28–34, Connerton, 1989, p. 22, Peneff, 1990, p. 101, Misztal, 2003, p. 53.

26. Halbwachs, 1968, pp. 57–58, Halbwachs, 1976, Zerubavel, 1996, Van der Maren, 2010.

τις διαδρομές ζωής τους. Στο πλαίσιο αυτό, βεβαίως, η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών μπορεί να αναδεικνύει και μέρος της συλλογικής μνήμης που αφορά την λειτουργία των συνδικαλιστικών οργάνων. Από την άλλη πλευρά, όμως, οι μαρτυρίες συνδικαλιστών που κατατίθενται για τους σκοπούς της προφορικής έρευνας μόνον υπό όρους μπορούν να αποτελέσουν πηγές για την ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος, όχι μόνον γιατί απεικονίζουν μια υποκειμενική πρόσληψη γεγονότων του συνδικαλιστικού χώρου, αλλά και γιατί είναι απόρροια επεξεργασιών της ατομικής και της συλλογικής μνήμης.²⁷ Στην ουσία οι μαρτυρίες αυτές θέτουν επί τάπητος το ζήτημα της σχέσης μνήμης και ιστορίας.²⁸

Εισχωρώντας στον συνδικαλιστικό χώρο είναι αναγκαίο να αποσαφηνιστεί η έννοια του συνδικαλισμού που υιοθετεί η μελέτη. Στην συγκεκριμένη περίπτωση η έννοια αυτή έχει δύο διαστάσεις: αφενός αποτελεί βασική έννοια αναφοράς του όλου εγχειρήματος και, αφετέρου, ζητούμενο, εφόσον η έρευνα στους συνδικαλιστές αποβλέπει εμμέσως και στην ανάδειξη τρόπων πρόσληψης του συνδικαλισμού από τους ίδιους τους συνδικαλιστές. Ως βασική έννοια αναφοράς, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, ο συνδικαλισμός νοείται ως σύνθετο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο με πολλαπλές διαστάσεις. Νοείται ως κίνημα, ως συσπείρωση προσώπων που έχουν κοινά συμφέροντα, ως συλλογική δράση²⁹ και συμπεριφορά, ως σύνολο δομών κ.λπ.

Όμως την προσέγγιση του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών, από την πλευρά των συνδικαλιστών του χώρου, επικουρούν, επιπλέον, και άλλες έννοιες χρήσιμες για την κατανόηση των διαδρομών τους εντός και εκτός του συνδικαλιστικού χώρου. Στην έννοια του κύκλου ζωής, έννοια που χρησιμοποιείται στην κοινωνιολογική εργογραφία³⁰ για να δηλώσει την ύπαρξη σταδίων και φάσεων ζωής από την γέννηση μέχρι τον θάνατο κάθε ατόμου, προσφεύγουμε για να μας βοηθήσει να σκιαγραφήσουμε το πλαίσιο ζωής εντός του οποίου τοποθετείται η σχέση του συνδικαλιστή με τον συνδικαλισμό. Ειδικότερα, μέσω της έννοιας του συνδικαλιστικού κύκλου ζωής, ως ιδιαίτερου κύκλου εντός του κύκλου ζωής, επιχειρούμε να μελετήσουμε την είσοδο των συνδικαλιστών στον συνδικαλισμό, την δράση τους σε συνάρτηση με την συμμετοχή τους σε συνδικαλιστικά όργανα, καθώς και την αποχώρησή τους από τον συνδικαλισμό. Παράλληλα, όμως, μας ενδιαφέρουν η σχέση και οι αρμοί του συνδικαλιστικού κύκλου ζωής με τις λοιπές φάσεις και σφαίρες

27. Halbwachs, 1976, Olick, 1999, Péquignot, 2011.

28. Halbwachs, 1968, Λε Γκοφ, 1998, Nora, 1989, Μπενβενίστε, 1999, σσ. 11–26, Misztal, 2003, pp. 99–107.

29. Gombin, 1972, pp. 546–547 και 563–564, Jérôme-Speziani, 1993, Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, 1997, σ. 374, Prosman, 2020–2021.

30. O'Rand and Kreckler, 1990, Alwin, 2013.

του κύκλου ζωής κάθε συνδικαλιστή. Επιπρόσθετα την έννοια της διαδρομής³¹ χρησιμοποιούμε για να δηλώσουμε την σύνδεση μεταξύ των διαφορετικών φάσεων του κύκλου ζωής –και μεταξύ των φάσεων του συνδικαλιστικού κύκλου– αλλά και για να υπαινιχθούμε την ύπαρξη της κινητικότητας που υποκρύπτεται κατά την μετάβαση από την μία φάση ζωής σε μία άλλη.

Από την άλλη πλευρά, εφόσον το όλο εγχείρημα βασίζεται στην προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών, αναγκαίο είναι να αποσαφηνίσουμε έννοιες οι οποίες σχετίζονται με την μνήμη. Έτσι η έννοια της ατομικής μνήμης παραπέμπει στο σύνολο των αναμνήσεων που φέρει ένα άτομο, αναμνήσεων που συνδέονται με τις μνήμες κοινωνικών ομάδων στις οποίες το άτομο αυτό μετείχε στο παρελθόν ή και συνεχίζει να μετέχει.³² Με άλλα λόγια η ατομική μνήμη είναι σταυροδρόμι όπου συναντώνται μνήμες κοινωνικών ομάδων έτσι ώστε σε κάθε ατομική μνήμη να αντανakλώνται εικόνες της συλλογικής ζωής. Επίσης, προφορική μνήμη είναι το μέρος εκείνο της ατομικής μνήμης που ανακαλεί προφορικά ο ερωτώμενος κατά την διάρκεια της συνέντευξης, υπό μορφή προφορικού μηνύματος που απευθύνεται στον ερευνητή, μηνύματος το οποίο διατηρεί τον προφορικό του χαρακτήρα από το γεγονός ότι έχει καταγραφεί σε μαγνητόφωνο.³³ Ως ανάμνηση ορίζουμε την αναδόμηση του παρελθόντος που συντελείται με την βοήθεια δεδομένων τα οποία δανείζεται κάποιος από το παρόν, αλλά και δεδομένων τα οποία έχει επεξεργαστεί κατά το παρελθόν, στην διάρκεια αναδομήσεων που πραγματοποίησε σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, αναδομήσεων λόγω των οποίων η εικόνα του παρελθόντος μπορεί να αλλοιωθεί.³⁴

Συνοπτικά η προσέγγιση που υιοθετούμε στην παρούσα μελέτη είναι απόρροια και σύνθεση τάσεων που επικρατούν στον χώρο της κοινωνιολογίας και της ιστορίας ως προς την προφορική ιστορία, την βιογραφική μέθοδο και την συλλογική μνήμη. Αν και μια τέτοια προσέγγιση έχει, με αντίστοιχους τρόπους, ήδη χρησιμοποιηθεί, όπως διαπιστώσαμε, για την μελέτη του συνδικαλισμού των εργατών και των οικοδόμων,³⁵ καθώς και για την επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα των αρτοποιών,³⁶ των επιπλοποιών³⁷ και των κομμωτριών,³⁸ δεν φαίνεται, όμως, να έχει υιοθετηθεί για την μελέτη του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών.

31. Δανεζόμαστε την ιδέα να θεωρήσουμε την ζωή του ανθρώπου σαν διαδρομή από τον Voase, βλ. Voase, 2012, και πιστεύουμε ότι, χρησιμοποιώντας αυτή την έννοια, μπορούμε να αποδώσουμε τις μετακινήσεις που ένας άνθρωπος πραγματοποιεί, στο διάστημα της ζωής του, στον χώρο -γεωγραφικό και κοινωνικό- και τον χρόνο- από τον ένα κύκλο στον άλλο.

32. Halbwachs, 1968, pp. 28-34.

33. Θανοπούλου, 2000, σσ. 60-61.

34. Halbwachs, 1968, pp. 57-58.

35. Peneff, 1990, pp. 14-15, Πετράκη, 2002, Λαμπροπούλου, 2009 κ.λπ.

36. Bertaux, Bertaux-Wiame, 1980.

37. Πετρονώτη, 1995.

38. Bakalaki, 1984, Πετρονώτη, 1995.

2.3 Ερωτήματα της προφορικής έρευνας

Το άτομο-συνδικαλιστής στον χώρο των επαγγελματιοβιοτεχνών είναι υποκείμενο δράσης η οποία διαπλέκεται με συνδικαλιστικά όργανα και με το συνδικαλιστικό κίνημα, και, ταυτόχρονα, είναι φορέας ατομικής και συλλογικής μνήμης. Αυτή η δεύτερη ιδιότητα –και δυνατότητα– κάθε συνδικαλιστή είναι που ενδιαφέρει μια έρευνα προφορικής ιστορίας η οποία σκοπό έχει να καταγράψει τις διαδρομές ζωής και ειδικότερα τις συνδικαλιστικές διαδρομές των συνδικαλιστών, και να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους οι διαδρομές αυτές συνδέονται με την ιστορία του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών. Και βεβαίως, πρωτεύοντα ρόλο στην έρευνα αυτού του είδους αποκτά εκ των πραγμάτων η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών.

Στην ουσία όλο το ερευνητικό μας εγχείρημα απευθύνεται στην προφορική μνήμη των συνδικαλιστών σε μια προσπάθεια να ανιχνεύσουμε το περιεχόμενό της και να το αξιοποιήσουμε για τους σκοπούς της μελέτης. Έτσι το βασικό ερώτημα που θέτουμε είναι το ερώτημα τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών. Έχοντας, όμως, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας τις διαδρομές των συνδικαλιστών και την συνδικαλιστική τους δράση, στην πραγματικότητα επιχειρούμε, μέσω της προφορικής ατομικής τους μνήμης, να απαντήσουμε σε σημαντικά επί μέρους ερωτήματα όπως τα ακόλουθα: πως γίνεται κανείς συνδικαλιστής, τι σημαίνει να είναι κανείς συνδικαλιστής, ποιοί είναι οι σταθμοί της συνδικαλιστικής πορείας ενός συνδικαλιστή, πώς ετοιμάζει ένας συνδικαλιστής την διαδοχή του και τι κληροδοτεί στους νεότερους, πώς ετοιμάζει την αποχώρησή του, πώς βλέπει τον συνδικαλισμό σήμερα. Αναζητούμε, επίσης, τις συνδέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις διαφορετικές σφαίρες ζωής για να κατανοήσουμε, επιπρόσθετα, τι σημαίνει να είναι κανείς συνδικαλιστής και επαγγελματίας-επιχειρηματίας και τι σημαίνει να είναι κανείς συνδικαλιστής και οικογενειάρχης. Πέραν αυτών, έχοντας στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας την συνδικαλιστική δράση, επιχειρούμε, μέσω της προφορικής ατομικής μνήμης των συνδικαλιστών, να εντοπίσουμε αναμνήσεις για την συνδικαλιστική δράση οι οποίες μπορούν να συνεισφέρουν στην ιστορία των συνδικαλιστικών οργάνων και του συνδικαλισμού ευρύτερα.

Έτσι το βασικό ερώτημα εξειδικεύεται σε τρία επί μέρους ερωτήματα: α) Τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών ως προς τις διαδρομές ζωής τους και την σχέση της συνδικαλιστικής τους ιδιότητας με άλλες πτυχές της ζωής τους. β) Τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών ως προς την δική τους διαδρομή στον συνδικαλισμό. γ) Τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών ως προς την συνδικαλιστική δράση, την ιστορία των συνδικαλιστικών οργάνων και, γενικότερα, την ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου και των επαγγελματιοβιοτεχνών. Με τα ερωτήματα που θέτουμε στην προφορική αυτή έρευνα ανιχνευτικού χαρακτήρα επιχειρούμε να κατανοήσουμε το συνδικαλιστικό φαινόμενο μέσα από την οπτική των υποκειμένων της συνδικαλιστικής δράσης.

3. Η μέθοδος

Έχοντας ήδη επιλέξει, μέσα από την προσέγγιση που υιοθετούμε, να ακούσουμε αυτό που έχουν και μπορούν να πουν οι συνδικαλιστές για την διαδρομή τους στο «ποτάμι» του συνδικαλισμού είναι φανερό ότι βαδίζουμε προς μια προφορική έρευνα πεδίου που αποβλέπει να συλλέξει μικροϊστορίες από μων-συνδικαλιστών. Ποιοι είναι, όμως, οι συνδικαλιστές στους οποίους απευθύνεται η προφορική αυτή έρευνα και με ποιον τρόπο συλλέγει τις μικρο-ιστορίες τους; Διάφορες είναι οι φάσεις που μεσολαμβάνουν μέχρι την στιγμή που το ερευνητικό εγχείρημα μπορεί να αποκτήσει την πλήρη υπόστασή του. Μπορούμε να τις περιγράψουμε συνοπτικά δημιουργώντας δύο ενότητες: την συλλογή των δεδομένων και την ανάλυση του υλικού που συλλέχθηκε.

3.1 Η συλλογή των δεδομένων

Η πρώτη αυτή σημαντική φάση της ερευνητικής διαδικασίας που σχετίζεται με την έρευνα πεδίου είναι συνυφασμένη με την διαδρομή που εμείς διανύσαμε μέχρις ότου καταλήξουμε σ' ένα συγκεκριμένο πεδίο έρευνας, σ' ένα επιλεγμένο, σύμφωνα με κάποιο κριτήριο, πληθυσμό έρευνας και σε μια συγκεκριμένη τεχνική για να συλλέξουμε το υλικό μας. Μιλώντας για τα ζητήματα που αντιμετωπίσαμε τόσο κατά τον σχεδιασμό, όσο και κατά την διεξαγωγή της προφορικής έρευνας στο πεδίο επιχειρούμε να δείξουμε ποιες είναι οι συνθήκες και οι δυσκολίες πραγμάτωσης μιας έρευνας για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών.

3.1.1 Το πεδίο

Το πεδίο που συνυφαίνεται με τον συνδικαλισμό των επαγγελματιοβιοτεχνών είναι ευρύ έτσι ώστε μια έρευνα προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού να έχει την δυνατότητα να στραφεί προς διαφορετικές κατευθύνσεις ανάλογα με το σκεπτικό και τα κριτήρια που υιοθετεί για την οριοθέτηση του πεδίου. Το δικό μας σκεπτικό είχε ως αφετηρία την άποψή μας ότι η έρευνα αυτή έπρεπε να πραγματοποιηθεί σε ένα συγκεκριμένο κλάδο του συνδικαλιστικού χώρου των επαγγελματιοβιοτεχνών για ποικίλους λόγους. Σε έναν τόσο ευρύ συνδικαλιστικό χώρο, όπως είναι αυτός των επαγγελματιοβιοτεχνών, μια ποιοτική, μικρής κλίμακας, διερεύνηση, όπως η δική μας, δεν θα μπορούσε, όπως πιστεύαμε, να αποδώσει σημαντικούς καρπούς εάν η ερευνητική προσπάθεια διαχεόταν προς διαφορετικούς κλάδους επαγγελματιών. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι πληροφορίες που θα αντλούσαμε από την προφορική μνήμη θα κάλυπταν μεν ένα ευρύ φάσμα του συνδικαλιστικού χώρου, θα ήταν, όμως, αποσπασματικές και πολύ δύσκολο να συντεθούν σ' ένα συνεκτικό σύνολο. Άλλωστε τα ίδια τα χρονικά όρια έρευνας, η οποία έπρεπε να ολοκληρωθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα, έθεταν εκ των πραγμάτων περιορισμούς στις ερευνητικές αναζητήσεις.

Θεωρήσαμε, ως εκ τούτου, ότι η έρευνα προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών ήταν ενδεδειγμένο να αποτελέσει μια μελέτη περίπτωσης σ' ένα συγκεκριμένο κλάδο του χώρου. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα μπορούσε, κατά τη γνώμη μας, να λειτουργήσει «πειραματικά» -και παραδειγματικά- ως χαρακτηριστική μελέτη περίπτωσης που θα μπορούσε να εμπνεύσει παρόμοια εγχειρήματα σε άλλους κλάδους. Ποια θα ήταν, όμως, τα κριτήρια με βάση τα οποία θα μπορούσαμε να επιλέξουμε τον επαγγελματικό κλάδο στον οποίον θα επικεντρωνόταν η μελέτη περίπτωσης; Τα κριτήρια που υιοθετήσαμε ήταν πολλαπλά και σχετιζόντουσαν με την σημασία του κλάδου για την οικονομία, την παλαιότητά του, την έκταση της παρουσίας και την δυναμικότητά του στον συνδικαλισμό των επαγγελματιοβιοτεχνών. Όμως η επιλογή συγκεκριμένου κλάδου με βάση τα κριτήρια αυτά δεν ήταν υπόθεση απλή και σαφώς υπερέβαινε τις δικές μας δυνατότητες. Χρειαστήκαμε την βοήθεια σημαντικών στελεχών του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ³⁹ που διαθέτουν μακρά εμπειρία και γνώση του χώρου των επαγγελματιοβιοτεχνών και του συνδικαλισμού τους για να μπορέσουμε να επιλέξουμε τον συγκεκριμένο κλάδο στον οποίο θα επικεντρωνόταν η έρευνα προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών.

Τελικώς, με την σημαντική συνδρομή του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, επιλέξαμε τον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου. Τα κριτήρια που συνηγόρησαν υπέρ αυτής της

39. Πρόκειται για τον Πάρη Λιτζέρη και την Νατάσσα Αυλωνίτου οι οποίοι, με την πρότασή τους, συνέβαλαν καθοριστικά στον προσανατολισμό της έρευνας προς τον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου.

επιλογής ήταν πολλαπλά. Πρώτο κριτήριο ήταν η σημασία του κλάδου για την οικονομία και τον χώρο των επαγγελματιοβιοτεχνών. Πράγματι ο κλάδος των επισκευαστών αυτοκινήτου συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό επαγγελματιών που ασκούν επαγγέλματα τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο οικονομικό και κοινωνικό ενδιαφέρον, αλλά και υπόκεινται σε συνεχείς τεχνικές και τεχνολογικές αλλαγές. Δεύτερο κριτήριο ήταν η παλαιότητα του κλάδου στον συνδικαλιστικό χώρο. Ο συγκεκριμένος κλάδος, όπως προέκυψε, έχει μακρά συνδικαλιστική παράδοση εφόσον εμφανίζει τουλάχιστον εβδομήντα χρόνια ενεργού συνδικαλιστικής παρουσίας στο πλαίσιο της κλαδικής του Ομοσπονδίας, της σημερινής ΕΟΒΕΑΜΜ. Τρίτο κριτήριο ήταν η δυναμικότητα του κλάδου στο συνδικαλιστικό χώρο. Ο κλάδος έχει να επιδείξει σημαντική συνδικαλιστική εκπροσώπηση, σημαντική διαχρονική ιστορία συνδικαλιστικής παρουσίας και σημαντική συνδικαλιστική δύναμη μέσα στην ΓΣΕΒΕΕ. Ένα επιπλέον -τέταρτο- κριτήριο καθοριστικής σημασίας για την έκβαση της έρευνας ήταν η δυνατότητα πρόσβασής μας σε συνδικαλιστές. Τη δυνατότητα αυτή μπορούσε να διασφαλίσει ο συγκεκριμένος κλάδος ως κλάδος πολυπληθής.

Όμως η δυνατότητα πρόσβασής μας σε συνδικαλιστές προϋπέθετε, επιπλέον, την συνεργασία των ίδιων των συνδικαλιστών, συνεργασία που δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει μόνον σε διαπροσωπικό επίπεδο. Χρειάστηκε η καθοριστική διαμεσολάβηση της ΓΣΕΒΕΕ προς την ΕΟΒΕΑΜΜ -το δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου- για να αποκτήσει το ερευνητικό αυτό εγχείρημα την πρώτη νομιμοποίησή του. Χρειάστηκε, επιπλέον, η εξίσου καθοριστική αποδοχή από την ΕΟΒΕΑΜΜ, μέσω του προεδρείου της,⁴⁰ της πρότασης διεξαγωγής της έρευνας προφορικής ιστορίας στον κλάδο που εκπροσωπεί για να αποκτήσει το εγχείρημά μας την δεύτερη νομιμοποίησή του. Χρειάστηκε, στη συνέχεια, η διαμεσολάβηση της ΕΟΒΕΑΜΜ προς συνδικαλιστές-εκπροσώπους συλλόγων επισκευαστών αυτοκινήτου στο δευτεροβάθμιο αυτό όργανο για να αποκτήσει το εγχείρημά μας την τρίτη νομιμοποίησή του.

Μετά την εμπλοκή της ΕΟΒΕΑΜΜ στο ερευνητικό εγχείρημα το πεδίο της έρευνάς μας οριοθετήθηκε συγκεκριμένα. Ορίστηκε, εκ των πραγμάτων, ως πεδίο συνηφασμένο με τον συνδικαλισμό στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου και διευρύνθηκε προς όλο το φάσμα συνδικαλιστικής εκπροσώπησης και δράσης της ΕΟΒΕΑΜΜ ανά την Ελλάδα.

3.1.2 Ο πληθυσμός της έρευνας

Από την στιγμή που ορίστηκε ο κλάδος στον οποίο θα επικεντρωνόταν η έρευνα προφορικής ιστορίας τα επόμενα ζητήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσουμε ήταν

40. Η συνεργασία με τον πρόεδρο κύριο Αθανάσιο Νικολόπουλο και ιδίως με τον γενικό γραμματέα της ΕΟΒΕΑΜΜ κύριο Παναγιώτη Μακρή ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος του όλου εγχειρήματος.

δύο: πώς θα μπορούσαμε να αποκτήσουμε μια γενική εικόνα για τον συνδικαλισμό του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου και πώς θα ορίζαμε τον πληθυσμό της έρευνας.

Εισχωρώντας σ' ένα συνδικαλιστικό χώρο άγνωστο σ' εμάς, για τον οποίον δεν υπάρχει προηγούμενη έρευνα, επόμενο ήταν να θελήσουμε να αποκτήσουμε μία εικόνα για τον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου και τον συνδικαλισμό του. Επόμενο ήταν, δηλαδή, να απευθυνθούμε, κατά το στάδιο ανίχνευσης του πεδίου, σε πληροφορητές-κλειδιά, κατά κάποιο τρόπο εμπειρογνώμονες του συνδικαλιστικού αυτού χώρου, με σκοπό να μας βοηθήσουν, μέσω της γνώσης και της πείρας τους, να διαμορφώσουμε, σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, μια κατά το δυνατόν πολύπλευρη πρώτη εικόνα για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών αυτοκινήτου. Αν και οι πληροφορητές-κλειδιά δεν αποτέλεσαν τον κατεξοχήν πληθυσμό της έρευνας –εφόσον στην πλειοψηφία τους, άλλωστε, δεν ήταν συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ, ωστόσο απάρτισαν μια ιδιαίτερη κατηγορία ερωτωμένων της προφορικής έρευνας για την οποία, όπως θα αναφερθεί στις επόμενες σελίδες, σχεδιάστηκε ειδικό ερευνητικό εργαλείο. Βασικό κριτήριο για την επιλογή των πληροφορητών αυτών ήταν η γνώση που έχουν για τον συνδικαλισμό του κλάδου επισκευής αυτοκινήτου λόγω επαγγελματικής ή άλλης ενασχόλησης με ζητήματα του κλάδου και σχετικής εμπειρίας. Η δική μας αρχική πρόθεση ήταν να πραγματοποιήσουμε πέντε συνεντεύξεις με πληροφορητές-κλειδιά.

Το κεντρικό ζήτημα που μας απασχολούσε ως προς τον σχεδιασμό της προφορικής έρευνας ήταν, όμως, τα κριτήρια με βάση τα οποία θα επιλέγαμε τον κατεξοχήν πληθυσμό της έρευνας, τους συνδικαλιστές. Μία πρώτη ανίχνευση του συνδικαλιστικού χώρου των επισκευαστών αυτοκινήτου έδειξε ότι καλό θα ήταν οι συνδικαλιστές που θα επιλέγαμε να προέρχονται από το επίπεδο του δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου, από την ΕΟΒΕΑΜΜ, και όχι από το επίπεδο των πρωτοβαθμίων συνδικαλιστικών οργάνων, από τους συλλόγους, γιατί η πληθώρα των σωματείων και το πλήθος των συνδικαλιστών-μελών τους θα καθιστούσε την επιλογή των συνδικαλιστών δυσκολότερη, την στιγμή, μάλιστα, που επρόκειτο για μια προφορική έρευνα περιορισμένης κλίμακας.

Από την άλλη πλευρά είναι γνωστό ότι στον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτων εντάσσονται πολλές επαγγελματικές ειδικότητες, μεταξύ των οποίων οι πιο πολυπληθείς είναι οι μηχανικοί, οι ηλεκτρολόγοι και οι φανοποιοί, οι οποίες εκπροσωπούνται αντίστοιχα σε επίπεδο Ομοσπονδίας. Είχαμε, ως εκ τούτου δύο δυνατότητες: είτε να επικεντρωθούμε μόνον σε μια από τις τρεις αυτές ειδικότητες, είτε να συμπεριλάβουμε και τις τρεις. Επιλέξαμε την δεύτερη δυνατότητα ώστε να εκπροσωπηθεί ο κλάδος των επισκευαστών αυτοκινήτου στον πληθυσμό της έρευνας αδιακρίτως ειδικότητων.

Τρίτο και σημαντικό κριτήριο επιλογής των συνδικαλιστών της έρευνάς μας ήταν η ηλικία. Προτάσσοντας, ως πρωταρχικό στόχο του εγχειρήματος, την

διάσωση της προφορικής μνήμης παλαιών συνδικαλιστών η οποία, λόγω της προχωρημένης ηλικίας τους, κινδυνεύει να χαθεί, επόμενο ήταν να επιλέξουμε να απευθυνθούμε κυρίως σε συνδικαλιστές μεγάλης ηλικίας. Γιατί κρίναμε ότι οι συνδικαλιστές αυτοί, λόγω της μακράς πείρας που έχουν αποκτήσει από το συνδικαλιστικό κίνημα, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως τελευταίοι «επιζώντες» των απαρχών του συνδικαλισμού στον κλάδο αυτό. Εάν, μάλιστα, λάβουμε υπόψη ότι ο κλάδος επισκευαστών αυτοκινήτου έχει συνδικαλιστική παράδοση σε επίπεδο Ομοσπονδίας, τουλάχιστον πενήντα ετών (από το 1970), τότε ως «επιζώντες» των απαρχών του συνδικαλισμού θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε όσους συνδικαλιστές έχουν βιώσει αυτές τις απαρχές.

Δυνητικά, όμως, στο πλαίσιο ενός εγχειρήματος διάσωσης της προφορικής μνήμης παλαιών συνδικαλιστών, μας ενδιέφεραν και όσοι συνδικαλιστές του κλάδου έφεραν μνήμες πριν την ίδρυση της Ομοσπονδίας, το 1970, και πριν την έλευση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών το 1967. Έτσι τον πληθυσμό της έρευνας θεωρήσαμε ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν, κατά προτεραιότητα, συνδικαλιστές άνω των 70 ετών σήμερα, δηλαδή γεννημένοι πριν το 1951, που να διαθέτουν μακρά συνδικαλιστική πείρα, τουλάχιστον τριακονταετή. Δεύτερη ηλικιακή κατηγορία συνδικαλιστών που θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στον πληθυσμό της έρευνας, εάν χρειαζόταν, ήταν οι κάτω των 70 ετών σήμερα, δηλαδή γεννημένοι μετά το 1952, που να διαθέτουν, όμως, τουλάχιστον εικοσαετή πείρα στον συνδικαλισμό. Λοιπά κριτήρια επιλογής του πληθυσμού της έρευνας, όπως το φύλο και το επίπεδο εκπαίδευσης, δεν θέσαμε γιατί είχαμε ήδη πληροφορηθεί ότι το δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο του κλάδου ήταν πάντα ανδροκρατούμενο, ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης ήταν ένα από τα ζητούμενα της έρευνας.

Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι επιδιώκαμε να έρθουμε σε επαφή με συνδικαλιστές του κλάδου επισκευής αυτοκινήτων οι οποίοι σήμερα είναι τουλάχιστον 50 ετών. Προτεραιότητά μας ήταν να έρθουμε σε επαφή με συνδικαλιστές που διαθέτουν πείρα συναρτημένη με τις απαρχές του συνδικαλισμού, σε επίπεδο κλαδικής Ομοσπονδίας των επισκευαστών αυτοκινήτου, από την δεκαετία του 70 και εντεύθεν. Πρόθεσή μας ήταν να πραγματοποιήσουμε δεκαπέντε συνεντεύξεις με συνδικαλιστές που πληρούσαν τα κριτήρια επιλογής που είχαμε θέσει. Συνολικά ο αρχικός πληθυσμός της έρευνας τον οποίο επιδιώκαμε να προσεγγίσουμε ήταν είκοσι άτομα, πέντε πληροφορητές και δέκα πέντε συνδικαλιστές.

3.1.3 Η τεχνική

Εφόσον το εγχείρημά μας, όπως ήδη αναφέρθηκε, απευθυνόταν σε δύο διαφορετικές κατηγορίες ερωτώμενων, τους πληροφορητές και τους συνδικαλιστές, έπρεπε να σχεδιάσουμε ερευνητικά εργαλεία αντίστοιχα με τους σκοπούς για τους οποίους θα τους απευθυνόμασταν. Και για τις δύο κατηγορίες χρησιμοποιήσαμε οδηγούς

ημι-κατευθυνόμενης συνέντευξης⁴¹ που είχαν διαφορετική στόχευση: ο μεν οδηγός συνέντευξης για τους πληροφορητές-κλειδιά προσέβλεπε σε συγκέντρωση γενικών πληροφοριών για την ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου και ιδιαίτερα την ιστορία της ΕΟΒΕΑΜΜ, ο δε οδηγός συνέντευξης για τους συνδικαλιστές αποσκοπούσε στην διεξαγωγή μιας βιογραφικής συνέντευξης εντός της οποίας ο συνδικαλιστικός κύκλος θα είχε πρωτεύουσα θέση.

Έτσι ο οδηγός ημι-κατευθυνόμενης συνέντευξης για τους πληροφορητές περιείχε τρεις βασικές ενότητες που αφορούσαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληροφορητή, την ενδεχόμενη συνδικαλιστική του πορεία στον ευρύτερο χώρο των επαγγελματιοβιοτεχνών και κυρίως την ιστορία της ΕΟΒΕΑΜΜ. Ειδικά για την τελευταία αυτή ενότητα είχαμε προβλέψει κάποιες υποβοηθητικές ερωτήσεις για την περίπτωση που θα χρειαζόταν να τις χρησιμοποιήσουμε. Γιατί η γενική αρχή πάνω στην οποία είχε σχεδιαστεί ο πρώτος αυτός οδηγός ήταν να αφήσουμε τον πληροφορητή να απαντήσει ελεύθερα στις βασικές ερωτήσεις μας και να παρέμβουμε στα λεγόμενά του μόνο με υποβοηθητικές ή διευκρινιστικές ερωτήσεις.

Από την άλλη πλευρά ο οδηγός ημι-κατευθυνόμενης συνέντευξης για τους συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ περιείχε, επίσης, τρεις βασικές ενότητες που αφορούσαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του συνδικαλιστή, την συνδικαλιστική του κατάσταση σήμερα και την αφήγηση ζωής. Η τρίτη, όμως, αυτή ενότητα ήταν η σημαντικότερη γιατί προσέδιδε στην συνέντευξη τον βιογραφικό της χαρακτήρα. Σε σχέση με αυτήν, ακριβώς, την ενότητα είχαμε προβλέψει υποβοηθητικές ερωτήσεις σε περίπτωση που θα ήταν αναγκαίο να παρέμβουμε στην αφήγηση για να λάβουμε πρόσθετα βιογραφικά στοιχεία για την καταγωγή, την εκπαίδευση, το επάγγελμα και την συνδικαλιστική δράση των συνδικαλιστών. Ιδιαίτερη έμφαση είχαμε δώσει στην συνδικαλιστική δράση που συνδέεται με την ΕΟΒΕΑΜΜ αποσκοπώντας να λάβουμε, μέσα από τις διαδρομές των συνδικαλιστών, στοιχεία για την ιστορία του δευτεροβάθμιου αυτού οργάνου. Επιπλέον μέσα από την αφήγηση ζωής των συνδικαλιστών προσδοκούσαμε να λάβουμε στοιχεία για την σχέση της συνδικαλιστικής δράσης με την καθημερινότητα, το επάγγελμα και την οικογένεια και για τον λόγο αυτό είχαμε προβλέψει σχετικές υποβοηθητικές ερωτήσεις.

Πάντως γενική αρχή πάνω στην οποία στηρίχτηκε ο σχεδιασμός του οδηγού ημι-κατευθυνόμενης συνέντευξης για τους συνδικαλιστές ήταν να εξασφαλίσουμε τις προϋποθέσεις για να γεννηθεί μία αφήγηση ζωής κατά το δυνατόν αβίαστη και ρέουσα που να μας πληροφορήσει για τις διαδρομές τους εντός και εκτός συνδικαλιστικού χώρου. Στην ουσία ο δεύτερος αυτός οδηγός επεδίωκε να επιτύχει μια ισορροπία ανάμεσα στην διάθεση των συνδικαλιστών να μιλήσουν για διάφορα θέματα –και πέραν αυτών που εμείς προτείναμε– και στα ζητούμενα της έρευνάς μας. Με άλλα λόγια έδινε στους ερωτώμενους συνδικαλιστές την δυνατότητα να

αφηγηθούν την ζωή τους ελεύθερα και, παράλληλα, τους υπενθύμιζε να εστιάσουν ή να μην ξεχάσουν να αναφερθούν σε θέματα που ενδιαφέρουν την έρευνα. Είχαμε προβλέψει, σε ό,τι αφορά την έρευνα στους συνδικαλιστές, μια μόνο συνέντευξη κατ' άτομο-συνδικαλιστή η οποία, όμως, μπορούσε να διαρκέσει όσο χρόνο επιθυμούσε κάθε άτομο.

Το σκεπτικό σχεδιασμού των δυο διαφορετικών οδηγών ημι-κατευθυνόμενης συνέντευξης, σε κάθε περίπτωση, ήταν απόρροια του ανιχνευτικού χαρακτήρα ενός ερευνητικού εγχειρήματος που επιχειρεί να ενεργοποιήσει και να αξιοποιήσει την προφορική, ατομική και συλλογική, μνήμη που φέρει ένας περιορισμένος αριθμός συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ, αλλά και πληροφορητών για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών αυτοκινήτου.

3.1.4 Η διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας

Η επιτόπια έρευνα πραγματοποιήθηκε με την συνεργασία της ΕΟΒΕΑΜΜ και ιδιαίτερα με την ενεργό συμμετοχή του γενικού της γραμματέα Παναγιώτη Μακρή κατά την περίοδο Ιουλίου-Οκτωβρίου 2021. Δεν ήταν μια συνηθισμένη επιτόπια έρευνα σαν αυτές που είχαμε πραγματοποιήσει κατά το παρελθόν. Σε προηγούμενες έρευνες τον καθοριστικό ρόλο ως προς την επιλογή των προσώπων που επρόκειτο να ερωτηθούν είχαμε πάντα εμείς προσφεύγοντας, βεβαίως, στην βοήθεια των εκάστοτε ερωτωμένων οι οποίοι μας παρέπεμπαν σε άλλους ερωτώμενους (τεχνική της χιονοστοιβάδας) και με τους οποίους ερχόμασταν συνήθως σ' επαφή εκ μέρους τους, χωρίς την δική τους διαμεσολάβηση. Στην περίπτωση της έρευνας προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου η συνήθης αυτή ερευνητική πρακτική αναζήτησης του πληθυσμού της έρευνας διαφοροποιήθηκε. Στην μεν επιλογή των πληροφορητών προέβησαν τόσο στελέχη της ΓΣΕΒΕΕ, όσο και το Προεδρείο της ΕΟΒΕΑΜΜ, στην δε επιλογή των συνδικαλιστών προέβη το προεδρείο της ΕΟΒΕΑΜΜ με την βοήθεια και άλλων συνδικαλιστών.

Η επιτόπια έρευνα που αφορούσε τους πληροφορητές διεξήχθη μόνον στην Αθήνα και πραγματοποιήθηκε, σχεδόν παράλληλα, με την επιτόπια έρευνα στους συνδικαλιστές παρά το γεγονός ότι, στον αρχικό σχεδιασμό μας, είχαμε προβλέψει η έρευνα αυτή να προηγηθεί. Ο λόγος που ανατράπηκε ο αρχικός αυτός σχεδιασμός σχετίζεται με την σχετικά καθυστερημένη, από χρονική άποψη, αποσαφήνιση ενός κείριου για την έρευνα ζητήματος: του ζητήματος που αφορούσε το ερώτημα σε ποιον κλάδο θα επικεντρωνόταν το όλο εγχείρημα προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού. Η καθυστέρηση αυτή μείωσε, ως εκ τούτου, τα χρονικά περιθώρια διαδοχικής διεξαγωγής των δύο ερευνών πεδίου με αναπόφευκτο αποτέλεσμα οι δύο έρευνες, τελικά, να συμπέσουν χρονικά.

Σαφώς η ερευνητική διαδικασία που αφορούσε την επιτόπια έρευνα στους συνδικαλιστές ήταν διαδικασία πολύ πιο σύνθετη και απαιτητική. Από την πλευρά μας είχαμε ζητήσει από το προεδρείο της ΕΟΒΕΑΜΜ να μας φέρει σε επαφή

41. Poirier, Clapier-Valladon, Raybaut, 1983, pp. 22-26.

με συνδικαλιστές μεγάλης ηλικίας, 50 ετών και άνω, κατά προτεραιότητα με πιο ηλικιωμένους που να διαθέτουν τουλάχιστον εικοσαετή συνδικαλιστική εμπειρία και να εκπροσωπούν διαφορετικές τάσεις ή παρατάξεις. Μάλιστα, δεδομένου του περιορισμένου αριθμού συνεντεύξεων που είχαμε προβλέψει –δεν θα υπερέβαιναν τις δεκαπέντε– είχαμε προτείνει η έρευνα στους συνδικαλιστές να περιοριστεί στην Αθήνα. Πράγματι, οι πρώτες συνεντεύξεις διεξήχθησαν με παλαιούς συνδικαλιστές προερχόμενους από συλλόγους της Αθήνας, με την μεσολάβηση του γενικού γραμματέα της ΕΟΒΕΑΜΜ ο οποίος είχε εξασφαλίσει την συγκατάθεσή τους και για το λόγο αυτό μας έφερε σε επαφή μαζί τους. Ήταν συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε σπίτια συνδικαλιστών –στην περίπτωση συνταξιούχων, σε συνεργεία αυτοκινήτων– στην περίπτωση εν ενεργεία επισκευαστών ή συνταξιούχων που είχαν εξασφαλίσει διάδοχη κατάσταση για την επιχείρησή τους, καθώς και στα γραφεία της ΕΟΒΕΑΜΜ.

Προϊόντος του χρόνου, όμως, τέθηκε από πλευράς της ΕΟΒΕΑΜΜ ένα πρόσθετο ζήτημα: το ζήτημα ότι στον πληθυσμό της έρευνας έπρεπε να εκπροσωπηθεί και η περιφέρεια της οποίας οι σύλλογοι επισκευαστών έχουν ισχυρή παρουσία στην κλαδική αυτή Ομοσπονδία. Η νέα αυτή τροπή πραγμάτων, η οποία στηριζόταν σε παράγοντες που δεν είχαν ληφθεί υπόψη κατά τον αρχικό σχεδιασμό, οδήγησε στην διεύρυνση του πληθυσμού της έρευνας ώστε να μπορέσουμε να συμπεριλάβουμε σε αυτόν και συνδικαλιστές από άλλες περιοχές της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό η επιτόπια έρευνα επεκτάθηκε σε τρεις ακόμα πόλεις, την Πάτρα, την Λαμία και την Λάρισα, στην οποία ήρθαν, για τις ανάγκες της έρευνας, και συνδικαλιστές από τον Βόλο. Για το σκοπό αυτό, οργανώθηκαν, με μέριμνα της ΕΟΒΕΑΜΜ και του γενικού της γραμματέα Π. Μακρή, τρία αντίστοιχα ταξίδια. Συνοδεία του γενικού γραμματέα, ο οποίος είχε ήδη προλειάνει το έδαφος για την εξεύρεση συνδικαλιστών (ασκούντων το επάγγελμα ή συνταξιούχων) που να ανταποκρίνονται στα κριτήρια επιλογής του πληθυσμού, μεταβήκαμε στις τρεις αυτές πόλεις και πραγματοποιήσαμε βιογραφικές συνεντεύξεις με συνδικαλιστές που είχαν προεπιλεγεί από την ΕΟΒΕΑΜΜ με κριτήριο το ότι έχουν διατελέσει ή και διατελούν ακόμα εκλεγμένοι εκπρόσωποι τοπικών σωματείων της Πελοποννήσου, της Φθιώτιδας και της Θεσσαλίας ή μέλη της διοίκησης του δευτεροβάθμιου αυτού οργάνου. Στην περίπτωση αυτή οι χώροι που «φιλοξένησαν» το ερευνητικό εγχείρημα στις τρεις αυτές πόλεις ήταν χώροι των τοπικών σωματείων, τοπικών ΙΚΤΕΟ και ξενοδοχείων στα οποία διαμείναμε.

Η λογική της εκπροσώπησης της περιφέρειας επικράτησε, στη συνέχεια, και σε σχέση με την συμμετοχή στην έρευνα και άλλων συνδικαλιστών προερχόμενων από την Κρήτη και την Ρόδο. Επειδή, όμως, δεν θα ήταν εύκολο –και λόγω των περιοριστικών μέτρων στις τρέχουσες συνθήκες πανδημίας– να πραγματοποιηθούν νέα ταξίδια για την διεξαγωγή δια ζώσης συνεντεύξεων με τους συνδικαλιστές αυτούς, ακολουθήσαμε, κατ' ανάγκη, άλλους δρόμους. Κατ' εξαίρεση χρησιμοποιήσαμε το skype για να συνομιλήσουμε με κάποιους από τους συνδικαλιστές των δύο αυτών

περιοχών. Παράλληλα, επωφεληθήκαμε από την παρουσία κάποιων άλλων συνδικαλιστών που ήρθαν στην Αθήνα για να παραστούν στην εκλογοαπολογιστική συνέλευση της ΕΟΒΕΑΜΜ έτσι ώστε να μπορέσουμε να πραγματοποιήσουμε κάποιες επιπλέον συνεντεύξεις δια ζώσης στους χώρους της ΓΣΕΒΕΕ. Τελικώς ο αριθμός των συνδικαλιστών που συμμετείχαν στην έρευνα ανήλθε σε είκοσι οκτώ, αριθμός ο οποίος σαφώς υπερέβη κατά πολύ τον αρχικό αριθμό που είχαμε προτείνει, ήτοι τις δεκαπέντε συνεντεύξεις. Η υπέρβαση του αριθμού που είχαμε προτείνει κατά τον αρχικό σχεδιασμό οφειλόταν σε δυο λόγους: αφενός, κατά την κρίση της ΕΟΒΕΑΜΜ, όπως ήδη αναφέρθηκε έπρεπε να «εκπροσωπηθεί» η περιφέρεια, και αφετέρου έπρεπε, κατά την άποψή μας, να «εξαντληθεί», κατά το δυνατόν, ο αριθμός των συνδικαλιστών που θέλησαν να συμμετάσχουν στην έρευνα ύστερα από πρόσκληση και παραίνεση της ΕΟΒΕΑΜΜ.

Πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετοί από τους συνδικαλιστές που συμμετείχαν στην έρευνα, ύστερα από την διαμεσολάβηση του γενικού γραμματέα της ΕΟΒΕΑΜΜ Π. Μακρή, είχαν προταθεί και από άλλους συνδικαλιστές, κατά την διάρκεια διεξαγωγής των συνεντεύξεων, έτσι ώστε, στην περίπτωση αυτή, να συμπέσει η παραπομπή από τον ένα στον άλλο, -η γνωστή ως τεχνική της χιονοστοιβάδας- με την επιλογή-πρόταση συνδικαλιστών από πλευράς της κλαδικής τους Ομοσπονδίας. Υπήρξε, όμως, και η άλλη όψη της «αθρόας» συμμετοχής συνδικαλιστών στην έρευνα. Ήταν η άρνηση συμμετοχής και, μάλιστα, από πρόσωπα του συνδικαλιστικού χώρου σημαίνοντα στα οποία αρκετοί συνδικαλιστές είχαν παραπέμψει. Οι «καθαρές» αρνήσεις ήταν λίγες, αλλά υπήρξαν, ως φαίνεται, και έμμεσες αρνήσεις, με διαφορετικές προφάσεις, τις οποίες δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε ως τέτοιες γιατί δεν ήρθαμε εμείς σε άμεση επικοινωνία με τα πρόσωπα. Εικάζουμε μόνον ότι οι αρνήσεις αυτές σχετιζόντουσαν άλλοτε με προβλήματα υγείας που δεν επέτρεπαν σε ηλικιωμένους συνδικαλιστές να εκτεθούν σε αναδρομές οι οποίες μπορούσαν να τους προκαλέσουν συγκίνηση και άλλοτε με ενδοσυνδικαλιστικά ζητήματα τα οποία, ως φαίνεται, δεν ήθελαν κάποιοι συνδικαλιστές να δημοσιοποιήσουν στο πλαίσιο μιας έρευνας όπως η δική μας. Παραμένει, επίσης, ασαφές, και πέραν της δικής μας δυνατότητας να το διευκρινίσουμε, αν, κατά την επιλογή των συνδικαλιστών που μας προτάθηκαν από την ΕΟΒΕΑΜΜ σε συνεργασία με τα τοπικά σωματεία, υπήρξαν κάποια πρόσθετα κριτήρια πέραν του αριθμητικού περιορισμού των συνεντεύξεων σε μια έρευνα μικρής κλίμακας. Το σίγουρο είναι ότι, κατά την επιτόπια έρευνα στην Πάτρα, την Λαμία και την Λάρισα –στην οποία όπως ήδη αναφέρθηκε ήρθαν και συνδικαλιστές από τον Βόλο– καθοριστικός παράγοντας για την διεξαγωγή των συνεντεύξεων απέβη ο περιορισμένος χρόνος παραμονής μας στις πόλεις αυτές. Ο παράγοντας χρόνος ενδεχομένως «συμπίεσε» τον αριθμό των συνεντεύξεων που μπορούσαν να διεξαχθούν, αλλά και «εμπόδισε» την συμμετοχή κάποιων συνδικαλιστών λόγω απουσίας από την πόλη ή μη διαθεσιμότητάς τους τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Είτε εξέλαβαν την συμμετοχή στην έρευνα ως «συνδικαλιστικό» καθήκον, είτε

συμμερίστηκαν την ανάγκη διάσωσης της προφορικής μνήμης για την ιστορία του κλάδου τους, είτε θέλησαν να συμβάλουν στην προσπάθεια της ΕΟΒΕΑΜΜ να στηρίξει μια έρευνα που θα υπογράμμιζε την ετοιμότητα του κλάδου να συμπορεύεται με καινοτόμες πρωτοβουλίες, όπως αυτή της έρευνας, πάντως η ανταπόκριση των συνδικαλιστών που δέχθηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα ήταν ευγενική έως και φιλική. Αυτό που χαρακτήρισε τις συνεντεύξεις όσων συνδικαλιστών είναι ακόμα ενεργοί επαγγελματίες, ιδίως στην Αθήνα, είναι η βιασύνη να «ανταποκριθούν» και να ολοκληρώσουν όσα τους ζητούσαμε να πουν. Αντίθετα, οι συνδικαλιστές που είναι σήμερα συνταξιούχοι έδειξαν μεγαλύτερη διάθεση να θυμηθούν και αφιέρωσαν περισσότερο χρόνο για να αφηγηθούν την ιστορία τους. Δεν έλειψε, από κάποιες συνεντεύξεις, η αμηχανία όσων φαίνεται να αισθανόντουσαν κάποια δυσκολία με τον λόγο, αλλά και με την κατάσταση της συνέντευξης η οποία, γι αυτούς, ίσως να ήταν πρωτόγνωρη. Είναι χαρακτηριστικές οι φράσεις κάποιων συνδικαλιστών οι οποίες δείχνουν πως εκείνοι εξέλαβαν το ερευνητικό μας εγχείρημα.

«Εμάς μας ενδιαφέρει να μείνει κάτι...Κάπου να υπάρχουνε τα αποτυπώματα».

(Συνδικαλιστής, 61 ετών)

«Να καταγραφούν (οι εμπειρίες) μήπως οι νεώτεροι...».

(Συνδικαλιστής, 75 ετών)

«Για τα 100 χρόνια της Ομοσπονδίας θα είναι σαν βιβλίο και κάποιοι άνθρωποι θα τοποθετηθούν εκεί».

(Συνδικαλιστής, 61 ετών)

Ζητώντας τους να θυμηθούν την πορεία τους είναι χαρακτηριστικό πώς ανταποκρίθηκαν αρκετοί συνδικαλιστές στο αίτημά μας. Περίμεναν να τους υποβάλουμε ερωτήσεις που να υποκινούν και να ενεργοποιούν την μνήμη τους και δεν «αφέθηκαν» σε μεγάλες αφηγήσεις. Άλλοι πάλι, έχοντας ίσως ήδη «ετοιμάσει» τα θέματα στα οποία πίστευαν ότι έπρεπε να αναφερθούν κατά την συνέντευξη, ξεκίνησαν να αφηγούνται στιγμές-σταθμούς της συνδικαλιστικής τους πορείας πριν προλάβουμε να τους υποβάλουμε ερωτήσεις. Με λίγα λόγια η επιτόπια έρευνα κα η επαφή μας με τους συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ ήταν η σημαντικότερη φάση του ερευνητικού εγχειρήματος όχι μόνον γιατί μας πρόσφερε μιαν άμεση εικόνα και εμπειρία του συνδικαλιστικού χώρου που μελετάμε, αλλά και γιατί αποτέλεσε το πιο ουσιαστικό μέρος της δικής μας ερευνητικής μαθητείας στον χώρο αυτό.

3.1.5 Το υλικό που συλλέχθηκε

Οι καρποί της επιτόπιας έρευνας ήταν πλούσιοι. Το ηχητικό υλικό που συλλέχθηκε είναι απόρροια της διεξαγωγής συνολικά τριανταπέντε συνεντεύξεων που αντιστοιχούν σε μαγνητοφώνηση διάρκειας 35 ωρών. Το υλικό αυτό απαρτίζεται τόσο

από τις συνεντεύξεις των πληροφορητών, όσο και από τις συνεντεύξεις των συνδικαλιστών.

Πιο συγκεκριμένα οι συνεντεύξεις με τους πληροφορητές, συνολικά επτά, αντιστοιχούν σε ηχογραφημένο υλικό συνολικής διάρκειας 6 ωρών. Πρόκειται για συνεντεύξεις πέντε ανδρών και δύο γυναικών μέσης ηλικίας που διαθέτουν πανεπιστημιακή ή επαγγελματική τεχνική μέση εκπαίδευση και γνωρίζουν τα του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου λόγω της μακροχρόνιας επαγγελματικής τους ενασχόλησης με ζητήματα που τον αφορούν (διοικητικά, εκπαιδευτικά, τεχνικά και άλλα), αλλά και λόγω εμπλοκής τους στο συνδικαλισμό με θεσμικό ρόλο. Σε αυτούς συγκαταλέγονται ο πρόεδρος της ΕΟΒΕΑΜΜ Α. Νικολόπουλος από την Θεσσαλονίκη και ο γενικός της γραμματέας Π. Μακρής από το Ναύπλιο. Τα βασικά κοινωνικά χαρακτηριστικά των πληροφορητών που συμμετείχαν στην έρευνα θα περιγράψουμε στους πίνακες που ακολουθούν. Ως προς το έτος γέννησης οι πληροφορητές της έρευνας μπορούν να κατανεμηθούν σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες με βάση τις αντίστοιχες δεκαετίες.

Πίνακας 1: Έτος γέννησης των πληροφορητών

Δεκαετία 50		Δεκαετία 60		Δεκαετία 70		Σύνολο
Έτος	Αριθ.	Έτος	Αριθ.	Έτος	Αριθ.	
1956	1	1961 1962 1964 1967 1969	1 1 1 1 1	1976	1	
Επί μέρους σύνολο	1		5		1	7

Οι περισσότεροι πληροφορητές της έρευνας έχουν γεννηθεί κατά την δεκαετία του 60, μεταχρυσική δεκαετία μεταξύ δημοκρατίας και δικτατορίας και έχουν, ως εκ τούτου, κοινωνικοποιηθεί ή και πολιτικοποιηθεί κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης. Το ίδιο ισχύει, επίσης, ως προς την κοινωνικοποίηση ή και πολιτικοποίηση και για τον πληροφορητή που έχει γεννηθεί την δεκαετία του 50, όχι όμως και για τον πληροφορητή που έχει γεννηθεί την δεκαετία του 70 η κοινωνικοποίηση του οποίου συνδέεται με τις τελείως διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν πλέον κατά την δεκαετία του 90.

Πίνακας II: Τόπος γέννησης των πληροφορητών

Γεωγραφικό διαμέρισμα	Νομός	Σύνολο ανά νομό	Σύνολο ανά διαμέρισμα
1. Στερεά Ελλάδα	Νομός Αττικής	3	3
2. Πελοπόννησος	Νομός Αργολίδας	1	2
	Νομός Ηλείας	1	
3. Μακεδονία	Νομός Πιερίας	1	1
4. Ιόνια Νησιά	Νομός Κερκύρας	1	1
Γενικό Σύνολο		7	7

Ο πίνακας II δείχνει ότι οι πληροφορητές της έρευνας κατάγονται από διάφορα διαμερίσματα της χώρας, από την Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο, την Μακεδονία και τα Ιόνια νησιά. Όμως ο τόπος γέννησής τους δεν συμπίπτει απαραίτητα με τον τόπο άσκησης της επαγγελματικής τους δραστηριότητας και τόπο όπου εδρεύει το πρωτοβάθμιο σωματείο στο οποίο ανήκουν.

Πίνακας III: Τόπος άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας και τόπος όπου εδρεύει το πρωτοβάθμιο σωματείο

Γεωγραφικό διαμέρισμα	Νομός	Σύνολο ανά νομό	Σύνολο ανά διαμέρισμα
1. Στερεά Ελλάδα	Νομός Αττικής	5	5
2. Πελοπόννησος	Νομός Αργολίδας	1	1
3. Μακεδονία	Νομός Θεσσαλονίκης	1	1
Γενικό Σύνολο		7	7

Συγκρίνοντας τον πίνακα III με τον πίνακα II προκύπτει ότι υπάρχουν πληροφορητές της έρευνας που έχουν μετακινηθεί από τον τόπο γέννησής τους σε άλλο τόπο, είτε εντός του ίδιου γεωγραφικού διαμερίσματος, είτε και εκτός αυτού, με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται, στις περιπτώσεις αυτές, ο τόπος άσκησης της επαγγελματικής δραστηριότητας από τον τόπο γέννησης.

Το επίπεδο εκπαίδευσης των πληροφορητών της έρευνας ποικίλλει, όπως δείχνει ο πίνακας που ακολουθεί.

Πίνακας IV: Εκπαίδευση των πληροφορητών

Επίπεδο εκπαίδευσης	Κλάδος	Σύνολο ανά κλάδο	Σύνολο ανά επίπεδο εκπαίδευσης
Μεταπτυχιακή εκπαίδευση – Μεταπτυχιακός τίτλος	Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική	1	2
	Πληροφορική	1	
Ανώτατη εκπαίδευση – πτυχίο	Νομική Επιστήμη	1	2
	Χημεία -Μηχανολογία	1	
Ανώτερη εκπαίδευση –πτυχίο	Μηχανολογία -Μηχανική	1	1
Μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση – πτυχίο	Τεχνική Σχολή	1	1
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση – απολυτήριο Λυκείου	—	1	1
Γενικό Σύνολο		7	7

Όπως δείχνει ο πίνακας IV σχεδόν όλοι οι πληροφορητές της έρευνας είναι απόφοιτοι σχολών διαφορετικών επιπέδων εκπαίδευσης και κλάδων, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι σχετίζονται με το αντικείμενο της παρούσας μελέτης πολιτισμικά, και ότι, εκ των πραγμάτων, υιοθετούν διαφορετικές οπτικές γωνίες θέωρησής του. Το ίδιο ισχύει άλλωστε και σε ό,τι αφορά τα επαγγέλματα που ασκούν οι πληροφορητές της έρευνας.

Τα επαγγέλματα των πληροφορητών, όπως δείχνει ο πίνακας V, ποικίλλουν.

Πίνακας V: Επαγγέλματα των πληροφορητών

Επαγγέλματα	Αριθμός πληροφορητών
Διευθυντικά στελέχη	2
Εκπαιδευτικός	1
Δικηγόρος	1
Επισκευαστές αυτοκινήτων	2
Υπάλληλος γραφείου	1
Σύνολο	7

Όχι μόνον λόγω διαφορετικών σπουδών, αλλά και λόγω διαφορετικών επαγγελματών είναι φανερό ότι οι επτά πληροφορητές είναι φορείς διαφορετικής ποιότητας πληροφοριών σχετικών με το αντικείμενο της παρούσας έρευνας. Έχουν, δηλαδή, ασχοληθεί με αυτό από διαφορετικές θέσεις και επαγγελματικούς χώρους με συνέπεια να έχουν διαμορφώσει, στην πορεία του χρόνου, και διαφορετικές οπτικές γωνίες θεώρησής του. Όλοι οι πληροφορητές είναι, κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας (Ιούλιο – Οκτώβριο 2021) επαγγελματικά ενεργοί.

Από την άλλη πλευρά οι συνεντεύξεις με τους συνδικαλιστές, τελικά είκοσι οκτώ, όπως ήδη αναφέρθηκε κατά την περιγραφή της διεξαγωγής της έρευνας πεδίου, αντιστοιχούν σε ηχογραφημένο υλικό συνολικής διάρκειας 29 ωρών. Πρόκειται για συνεντεύξεις είκοσι οκτώ ανδρών συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ των οποίων οι ηλικίες, το επίπεδο εκπαίδευσης, οι ειδικότητες, η κατάσταση απασχόλησης και οι περιοχές εγκατάστασης και δραστηριοποίησής τους ποικίλλουν. Τα βασικά κοινωνικά χαρακτηριστικά των συνδικαλιστών που συμμετείχαν στην έρευνα θα περιγράψουμε πιο αναλυτικά αρχίζοντας από το έτος γέννησής τους. Ως προς το έτος γέννησης οι συνδικαλιστές της έρευνας μπορούν να καταταχθούν σε έξι ηλικιακές κατηγορίες με βάση τις αντίστοιχες δεκαετίες.

Πίνακας VI: Έτος γέννησης των συνδικαλιστών της έρευνας

Δεκαετία 30		Δεκαετία 40		Δεκαετία 50		Δεκαετία 60		Δεκαετία 70		Δεκαετία 80		Σύνολο
Έτος	Αριθ.	Έτος	Αριθ.	Έτος	Αριθ.	Έτος	Αριθ.	Έτος	Αριθ.	Έτος	Αριθ.	
1934	1	1940	1	1950	1	1960	2	1970	1	1980	1	
		1945	2	1951	2	1961	2			1983	1	
		1946	2	1953	1	1963	1					
		1947	1	1954	1	1964	1					
		1948	1	1956	1	1965	2					
				1958	1							
				1959	2							
Επί μέρους σύνολα	1		7		9		8		1		2	28

Οι περισσότεροι συνδικαλιστές που έλαβαν μέρος στην έρευνα είναι γεννημένοι στην διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου, κατά την μεταπολεμική δεκαετία του 50 και κατά την μεταϊχμιακή δεκαετία του 60, μεταξύ δημοκρατίας και δικτατορίας.

Η προπολεμική γενεά απουσιάζει από τον πληθυσμό της έρευνας, με εξαίρεση ένα συνδικαλιστή που έχει γεννηθεί πριν τον πόλεμο. Επίσης, κατ'εξαίρεση, συμμετείχαν στην έρευνα τρεις νεώτεροι συνδικαλιστές γεννημένοι κατά την δεκαετία 70, στο μεταίχμιο μεταξύ δικτατορίας και μεταπολίτευσης, καθώς και κατά την δεκαετία του 80 που ακολούθησε. Θα μπορούσε να κάνει κανείς λόγο για τουλάχιστον τρεις διαφορετικές γενεές οι οποίες φέρουν μνήμες διαρθρωμένες ανά γενεές.⁴² Στην περίπτωση της έρευνάς μας, όμως είναι, δύσκολο να διακρίνουμε με σαφήνεια την μνήμη ανά γενεά, γιατί στον πληθυσμό της έρευνας άλλες γενεές υπερεκπροσωπούνται και άλλες υποεκπροσωπούνται.

Ως προς τον τόπο γέννησης οι συνδικαλιστές της έρευνας μπορούν να καταταχθούν, ανά γεωγραφικό διαμέρισμα και νομό, σε όλη την επικράτεια.

Πίνακας VII. Τόπος γέννησης των συνδικαλιστών της έρευνας

Γεωγραφικό διαμέρισμα	Νομός	Σύνολο ανά νομό	Σύνολο ανά διαμέρισμα
1. Στερεά Ελλάδα	Νομός Αττικής	6	10
	Νομός Φθιώτιδας	4	
2. Θεσσαλία	Νομός Λαρίσης	5	8
	Νομός Μαγνησίας	2	
	Νομός Τρικάλων	1	
3. Μακεδονία	Νομός Κιλκίς	1	1
4. Πελοπόννησος	Νομός Αχαΐας	4	6
	Νομός Λακωνίας	2	
5. Κρήτη	Νομός Χανίων	1	2
	Νομός Ηρακλείου	1	
6. Δωδεκάνησα	Νομός Δωδεκανήσου	1	1
Γενικό Σύνολο		28	28

Από τον Πίνακα VII προκύπτει με σαφήνεια ότι οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας κατάγονται από την Στερεά Ελλάδα, την Θεσσαλία και την Πελοπόννησο, ενώ μεμονωμένες είναι οι περιπτώσεις όσων ο τόπος γέννησης βρίσκεται στην Μακεδονία, την Κρήτη ή τα Δωδεκάνησα. Αν, όμως, συγκρίνουμε τον τόπο γέννησης με τον τόπο εγκατάστασης της επιχείρησής τους –και τόπο όπου εδρεύει το πρωτοβάθμιο σωματείο– μπορούμε να σημειώσουμε αρκετές διαφοροποιήσεις.

42. Οι διαρθρωμένες ανά γενεά μνήμες συναντώνται και μέσα σε μια οικογένεια, βλ. Hareven, 1978, Schuman and Scott, 1989, Bertaux and Thompson, 1993, Burchardt, 1993, Bertaux-Wiame, 1993, Hareven, 1994, Favart-Jardon, 2002.

Πίνακας VIII: Τόπος εγκατάστασης επιχείρησης και τόπος όπου εδρεύει το πρωτοβάθμιο σωματείο

Γεωγραφικό διαμέρισμα	Νομός	Σύνολο ανά νομό	Σύνολο ανά διαμέρισμα
1. Στερεά Ελλάδα	Νομός Αττικής	9	15
	Νομός Φθιώτιδας	6	
2. Θεσσαλία	Νομός Λαρίσης	5	6
	Νομός Μαγνησίας	1	
	Νομός Τρικάλων	-	
3. Μακεδονία	Νομός Κιλκίς	-	-
4. Πελοπόννησος	Νομός Αχαΐας	3	3
	Νομός Λακωνίας	-	
5. Κρήτη	Νομός Χανίων	1	3
	Νομός Ηρακλείου	2	
6. Δωδεκάνησα	Νομός Δωδεκανήσου	1	1
Γενικό Σύνολο		28	28

Είναι φανερό ότι, σε αρκετές περιπτώσεις συνδικαλιστών της έρευνας, δεν συμπίπτει ο τόπος γέννησης με τον τόπο εγκατάστασης της επιχείρησης γιατί έχει μεσολαβήσει μετακίνησή τους όχι μόνον εντός του ιδίου νομού ή γεωγραφικού διαμερίσματος, αλλά και από το ένα γεωγραφικό διαμέρισμα στο άλλο, με κυρίαρχη τάση την μετανάστευση προς τις πρωτεύουσες των νομών.

Αλλά και το εκπαιδευτικό επίπεδο των συνδικαλιστών της έρευνας διαφοροποιείται, όπως δείχνει ο πίνακας που ακολουθεί.

Πίνακας IX: Εκπαίδευση των συνδικαλιστών της έρευνας

Είδος εκπαίδευσης	Αριθμός συνδικαλιστών
Εμπειρική εκπαίδευση	8
Αποφοίτηση από ΕΠΑΛ	2
Αποφοίτηση από δημόσιες τεχνικές σχολές	7
Αποφοίτηση από ιδιωτικές τεχνικές σχολές	8
Αποφοίτηση από ΚΑΤΕΕ	3
Σύνολο	28

Τρεις είναι οι πιο σημαντικές εκπαιδευτικές κατηγορίες που κυριαρχούν: οι απόφοιτοι των δημοσίων τεχνικών σχολών, οι απόφοιτοι των ιδιωτικών τεχνικών σχολών και οι εμπειροτεχνίτες. Οι απόφοιτοι των ΚΑΤΕΕ, στην συγκεκριμένη περίπτωση, είναι πολύ λίγοι, γεγονός που δηλώνει ότι η πλειοψηφία των επισκευαστών μεγαλύτερης ηλικίας που έχουν φοιτήσει σε σχολές δεν έχουν φθάσει στην ανώτερη εκπαίδευση

Οι ειδικότητες των συνδικαλιστών που συμμετείχαν στην έρευνα ποικίλλουν.

Πίνακας X: Ειδικότητες των συνδικαλιστών της έρευνας

Ειδικότητες	Αριθμός συνδικαλιστών
Ηλεκτρολόγοι αυτοκινήτων	3
Μηχανολόγοι-τεχνολόγοι	1
Φανοποιί-βαφείς	6
Μηχανικοί αυτοκινήτων	14
Μηχανικοί βαρέων οχημάτων	3
Επισκευαστές φρένων	1
Σύνολο	28

Σαφώς, όμως, στον πληθυσμό της έρευνας υπερτερούν οι μηχανικοί αυτοκινήτων, στους οποίους μπορούν να προστεθούν και οι μηχανικοί βαρέων οχημάτων. Οι λοιπές ειδικότητες -πλην των βαφών-φανοποιών και των ηλεκτρολόγων που έχουν κάποια παρουσία- αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις.

Κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, δηλαδή από τον Ιούλιο ως τον Οκτώβριο του 2021, η κατάσταση απασχόλησης των συνδικαλιστών της έρευνας εμφανίζει πολλές όψεις: υπάρχουν αυτοί οι οποίοι έχουν αποχωρήσει από το επάγγελμα τυπικά και ουσιαστικά λόγω σύνταξης, αυτοί οι οποίοι έχουν αποχωρήσει μόνον τυπικά, αλλά ουσιαστικά δουλεύουν και αυτοί οι οποίοι είναι επαγγελματικά ενεργοί.

Πίνακας XI: Κατάσταση απασχόλησης των συνδικαλιστών της έρευνας

Κατάσταση απασχόλησης	Αριθμός συνδικαλιστών
Συνταξιούχοι	6
Συνταξιούχοι-εργαζόμενοι	1
Συνταξιούχοι απασχολούμενοι σε «καθεστώς διάδοχης κατάστασης»	8
Επαγγελματικά ενεργοί	13
Σύνολο	28

Οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας απασχολούνται σήμερα στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτων. Εκτός από τους επαγγελματικά ενεργούς, οι οποίοι είναι σήμερα και συνδικαλιστικά ενεργοί, μεγάλος αριθμός συνδικαλιστών της έρευνας συνεχίζει να απασχολείται στον κλάδο παρ' όλο που έχει συνταξιοδοτηθεί έχοντας, βεβαίως, αποχωρήσει από τα κλαδικά συνδικαλιστικά όργανα. Οι συνδικαλιστές αυτοί απασχολούνται στην δική τους επιχείρηση με καθεστώς μερικής απασχόλησης ή στην επιχείρηση που έχουν μεταβιβάσει στα παιδιά τους ή τους συνεταίρους με «καθεστώς διάδοχης κατάστασης». Είναι λίγοι αυτοί που έχουν τελείως απομακρυνθεί από το επάγγελμα και έχουν αναπτύξει άλλες δραστηριότητες.

Οι συνδικαλιστές της έρευνας δραστηριοποιούνται σε διαφορετικές πόλεις, πόλεις όπου εδρεύουν και τα πρωτοβάθμια σωματεία τα οποία αυτοί εκπροσώπησαν, κατά εποχές, ή εκπροσωπούν στην ΕΟΒΕΑΜΜ.

Πίνακας XII: Κατανομή συνδικαλιστών ανά πόλη-έδρα των σωματείων προέλευσής τους

Πόλεις	Αριθμός συνδικαλιστών
Αθήνα	9
Πάτρα	3
Λαμία	6
Λάρισα	5
Βόλος	1
Χανιά	1
Ηράκλειο	2
Ρόδος	1
Σύνολο	28

Ενώ, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται ότι υπερτερούν αριθμητικά οι συνδικαλιστές που προέρχονται από σωματεία της Αθήνας, στην πραγματικότητα το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της έρευνας συνδέεται με σωματεία επισκευαστών αυτοκινήτου (βλ. Παράρτημα) που διασπείρονται σε πολλές περιοχές της χώρας έτσι ώστε να είναι εμφανής η «εκπροσώπηση» της περιφέρειας στον πληθυσμό. Σε κάθε περίπτωση οι συνδικαλιστές που συμμετείχαν στην έρευνα δεν επελέγησαν με μια λογική εκπροσώπησης των σωματείων του κλάδου, αλλά, όπως ήδη αναφέρθηκε, με κάποια άλλα κριτήρια, μεταξύ των οποίων καθοριστικό κριτήριο ήταν η συνδικαλιστική τους σχέση με την ΕΟΒΕΑΜΜ.

Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της προφορικής έρευνάς μας, αλλά και η μέθοδος μας δείχνουν τα όρια του υλικού που συλλέχθηκε. Η προσέγγιση της

προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου που υιοθετήσαμε στηρίζεται στην προφορική μνήμη την οποία ανακάλεσαν και «παρέδωσαν» σε μένα την ερευνήτρια –μια ξένη προς τον χώρο τους– οι συνδικαλιστές που κλήθηκαν από την ΕΟΒΕΑΜΜ να στηρίξουν το ερευνητικό εγχείρημα. Είναι προφανές ότι δεν πρόκειται για το σύνολο της προφορικής μνήμης του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου, αλλά μόνον για το μέρος κείνο που η συγκεκριμένη έρευνα μπόρεσε να καταγράψει κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων με τους συνδικαλιστές. Χωρίς να στερείται ενδιαφέροντος και σημασίας το υλικό της έρευνας, στην ουσία περιέχει μια «φωτογραφία» της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών αυτών στο πλαίσιο μιας πρώτης ανίχνευσης του συνδικαλισμού στον κλάδο τους. Παρ' όλα αυτά η «φωτογραφία» αυτή έχει πολλά να συνεισφέρει στην προσπάθειά μας να απαντήσουμε στα βασικά ερωτήματα της μελέτης.

3.2 Η ανάλυση των δεδομένων

Η προφορική μνήμη που συλλέξαμε κατά την διάρκεια της επιτόπιας έρευνας είναι μέρος μόνον της συλλογικής μνήμης που έχει σωρεύσει και επεξεργαστεί μέσα στον χρόνο⁴³ ο κλάδος των επισκευαστών αυτοκινήτου και οι επαγγελματίες του. Το μέρος αυτό μοιάζει με ψηφίδες που προέρχονται από ένα τεράστιο μωσαϊκό⁴⁴ που θα μπορούσε να είναι το τοπίο του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου. Τις ψηφίδες αυτές καλούμαστε να χρησιμοποιήσουμε και να συνθέσουμε ώστε να μπορέσουμε να σκιαγραφήσουμε με αδρές γραμμές το τοπίο αυτό.

Τα ερωτήματα που απασχολούν την προφορική αυτή έρευνα, όπως διατυπώθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι η «πυξίδα» για να διαμορφώσουμε και να περιγράψουμε το σχήμα ανάλυσης που υιοθετούμε για να επεξεργαστούμε την μνήμη που συλλέξαμε. Αν λάβουμε υπόψη ότι ο πληθυσμός της έρευνας αυτής, εν στενή εννοία, είναι οι συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ που συμμετείχαν στην έρευνα και, εν ευρεία εννοία, και οι πληροφορητές που συνεισέφεραν στο εγχείρημα με την δική τους προφορική ατομική μνήμη, τότε το βασικό και τα επί μέρους ερωτήματα της έρευνας μπορούν, μέσω της ανάλυσης του ερευνητικού υλικού σε πολλαπλά επίπεδα, να απαντηθούν αντίστοιχα.

Συγκεκριμένα το βασικό ερώτημα τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας επιχειρούμε να απαντήσουμε, κατά περίπτωση, προσφεύγοντας αποκλειστικά στην προφορική μνήμη που συλλέξαμε. Έτσι την απάντηση στο πρώτο επί μέρους ερώτημα που αφορά το τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας για τις διαδρομές ζωής τους και την σχέση του συνδικαλισμού με άλλες πτυχές της ζωής τους αναζητούμε αποκλειστικά στην προφορική μνήμη των συνδικαλιστών. Το ίδιο ισχύει και για την απάντηση στο

43. Bastide, 1970.

44. Becker, 2002,

δεύτερο επί μέρους ερώτημα που αφορά το τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών ως προς την δική τους διαδρομή στον συνδικαλισμό. Αντίθετα το τρίτο επί μέρους ερώτημα που αφορά το τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας για την συνδικαλιστική δράση, την ιστορία των συνδικαλιστικών οργάνων και του συνδικαλισμού γενικότερα επιχειρούμε να προσεγγίσουμε αξιοποιώντας την προφορική μνήμη όχι μόνον των συνδικαλιστών, αλλά και των πληροφορητών. Το σχήμα που ακολουθεί απεικονίζει όσα ήδη εκθέσαμε για την αξιοποίηση της προφορικής μνήμης που συλλέξαμε προκειμένου να απαντήσουμε στα ερωτήματα της έρευνας.

Ερωτήματα	Πληροφορητές	Συνδικαλιστές
Βασικό ερώτημα	—	✓
Πρώτο επί μέρους ερώτημα	—	✓
Δεύτερο επί μέρους ερώτημα	—	✓
Τρίτο επί μέρους ερώτημα	✓	✓

Στην προσπάθειά μας να «αποκαταστήσουμε» το μωσαϊκό της συλλογικής μνήμης του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου χρησιμοποιούμε την προφορική μνήμη των συνδικαλιστών για να παρακολουθήσουμε τις διαδρομές ζωής τους τέμνοντάς τες σε τρεις φάσεις, με σημεία τομής την έναρξη και την λήξη της συνδικαλιστικής πορείας: την φάση πριν τον συνδικαλισμό, την φάση κατά την διάρκεια του συνδικαλιστικού κύκλου και την φάση μετά την αποχώρησή τους από τον συνδικαλισμό. Επιπλέον, επιχειρώντας να καταγράψουμε γεγονότα, αγώνες, διεκδικήσεις του συνδικαλιστικού κινήματος στον κλάδο αυτό, να αναδείξουμε απόψεις για τον συνδικαλισμό και να επισημάνουμε κρίσιμα ζητήματα και διακυβεύματα για το μέλλον του προσφεύγουμε στην προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών, καθώς και των πληροφορητών που γνωρίζουν τον συνδικαλιστικό χώρο του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου. Ειδικότερα:

3.2.1 Η ανάλυση που συνδέεται με το βασικό ερώτημα της μελέτης

Προκειμένου να απαντήσουμε στο ερώτημα που αφορά το τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών υιοθετούμε μια θεματική ανάγνωση και ανάλυση της προφορικής ατομικής μνήμης η οποία περιστρέφεται γύρω από τρεις κεντρικούς θεματικούς άξονες: την διαδρομή ζωής, τον ατομικό συνδικαλιστικό κύκλο και την συνδικαλιστική δράση. Το σχήμα που ακολουθεί απεικονίζει τον τρόπο ανάλυσης της προφορικής ατομικής μνήμης των συνδικαλιστών σε συνάρτηση με τους τρεις θεματικούς άξονες που προαναφέραμε.

Βασικό ερώτημα	Προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών	Διαδρομές ζωής
		Συνδικαλιστικός κύκλος Συνδικαλιστική δράση

Με λίγα λόγια η ανάλυση της προφορικής ατομικής μνήμης των συνδικαλιστών επιχειρεί να εντάξει τον συνδικαλισμό στις διαδρομές ζωής τους και να τον συσχετίσει με κάποιες άλλες σφαίρες του κύκλου ζωής.

3.2.2 Η ανάλυση που συνδέεται με τα επί μέρους ερωτήματα της μελέτης

Το βασικό ερώτημα της μελέτης, όπως έχει ήδη αναφερθεί εξειδικεύεται με τρία επί μέρους ερωτήματα. Το πρώτο από αυτά –το ερώτημα που αφορά το τι περιέχει η προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας για τις διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών και την σχέση του συνδικαλισμού με άλλες πτυχές της ζωής τους– επιχειρούμε να απαντήσουμε εστιάζοντας την ανάλυση στις φάσεις του κύκλου ζωής κάθε συνδικαλιστή και στην σχέση του συνδικαλισμού με το επάγγελμα και την οικογενειακή ζωή. Ανιχνεύουμε, έτσι, και αναλύουμε την προφορική μνήμη των συνδικαλιστών σε συνάρτηση με τις εξής φάσεις του κύκλου ζωής: την παιδική και νεανική ηλικία, την μαθητεία στο επάγγελμα, την έναρξη και την λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας. Προσπαθούμε, επίσης, να εντοπίσουμε τι είδους σύζευξη είναι αυτή που υπάρχει ανάμεσα στον συνδικαλισμό, την οικογενειακή ζωή και το επάγγελμα. Το σχήμα που ακολουθεί απεικονίζει τον τρόπο ανάλυσης της προφορικής ατομικής μνήμης των συνδικαλιστών που υιοθετούμε σε συνάρτηση με το πρώτο επί μέρους ερώτημα της μελέτης.

Πρώτο επί μέρους ερώτημα	Προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών	Διαδρομές ζωής - παιδική και νεανική ηλικία - μαθητεία στο επάγγελμα - έναρξη της επαγγελματικής δραστηριότητας - έναρξη συνδικαλιστικού κύκλου - λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας
		Σχέση συνδικαλισμού και επαγγέλματος
		Σχέση συνδικαλισμού και οικογενειακής ζωής

Είναι φανερό ότι το τμήμα αυτό της ανάλυσης αποσκοπεί στο να περιγράψει το γενικότερο πλαίσιο ζωής εντός του οποίου εντάσσεται διαχρονικά ο συνδικαλιστικός κύκλος και για τον λόγο αυτό η ανάλυση επικεντρώνεται σε κάποιες βασικές διαστάσεις των διαδρομών ζωής.

Το δεύτερο επί μέρους ερώτημα που αφορά το τι περιέχει η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών ως προς την δική τους διαδρομή στον συνδικαλισμό επιχειρούμε να απαντήσουμε εστιάζοντας την ανάλυση στις φάσεις του συνδικαλιστικού κύκλου ζωής. Ανιχνεύουμε, έτσι, τις θητείες στα συνδικαλιστικά όργανα, τις διδαχές που τους μεταβίβασαν παλαιότεροι συνδικαλιστές, το ζήτημα της διαδοχής των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα και τις απόψεις τους ως καταστάλαγμα των διαδρομών τους στον συνδικαλισμό. Το σχήμα που ακολουθεί απεικονίζει τον τρόπο ανάλυσης της προφορικής ατομικής μνήμης των συνδικαλιστών που υιοθετούμε σε συνάρτηση με το δεύτερο επί μέρους ερώτημα.

Δεύτερο επί μέρους ερώτημα	Προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών	Συνδικαλιστικός κύκλος - Θητείες σε συνδικαλιστικά όργανα - Συνδικαλιστές-δάσκαλοι και διδάγματα - Διαδοχή των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα - Απόψεις-καταστάλαγματα διαδρομών στον συνδικαλισμό
----------------------------	---	---

Το τμήμα αυτό της ανάλυσης, όπως είναι φανερό, αποσκοπεί στο να προσεγγίσει, κατά το δυνατόν περισσότερο, τον ατομικό συνδικαλιστικό κύκλο διερευνώντας κάποιες επί μέρους διαστάσεις του.

Το τρίτο, όμως, επί μέρους ερώτημα, οδηγεί εκ των πραγμάτων, την ανάλυση προς μια άλλη κατεύθυνση, προς την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού αυτού καθαυτού. Με άλλα λόγια η απάντηση του ερωτήματος αυτού απαιτεί να μετατεθεί το επίκεντρο της ανάλυσης από το υποκείμενο-συνδικαλιστή στον συνδικαλισμό ως κίνημα, ως συλλογική οργάνωση και δράση. Στο πλαίσιο αυτό η ανάλυση των συνδικαλιστικών διαδρομών και η σταχυολόγηση αναμνήσεων και απόψεων των συνδικαλιστών για τον συνδικαλισμό του κλάδου υπηρετούν την προσπάθεια σκιαγράφησης του συνδικαλιστικού τοπίου στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου. Για τον λόγο αυτό αναζητούμε εντός των διαδρομών ζωής στοιχεία που αφορούν την συνδικαλιστική δράση για τα προβλήματα του κλάδου στο πλαίσιο των συλλόγων και της κλαδικής Ομοσπονδίας. Ταυτόχρονα, όμως, στο στάδιο αυτό ανάλυσης υπεισέρχεται και η αξιοποίηση της προφορικής ατομικής μνήμης των πληροφορητών προκειμένου να συμπληρωθεί η εικόνα της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο αυτό. Το σχήμα που ακολουθεί δείχνει με ποιο τρόπο, στο

στάδιο αυτό ανάλυσης, αξιοποιούμε την προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών και αυτή των πληροφορητών.

Τρίτο επί μέρους ερώτημα	Προφορική ατομική μνήμη συνδικαλιστών	Συνδικαλιστική δράση - συνδικαλιστική δράση για τα προβλήματα του κλάδου - συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο των συλλόγων - συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της Ομοσπονδίας
	Προφορική ατομική μνήμη πληροφορητών	Συνδικαλιστική δράση - συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της Ομοσπονδίας

Είναι φανερό ότι η απάντηση του τρίτου επί μέρους ερωτήματος στηρίζεται σε μια παράλληλη ανάλυση δύο διαφορετικών κατηγοριών προφορικής μνήμης. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών, η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο της ερευνάς μας, στις αναλύσεις που προαναφέρθηκαν υπεισέρχονται και άλλες διαστάσεις: κυρίως η σχέση παρόντος-παρελθόντος, η σχέση του περιεχομένου της προφορικής ατομικής μνήμης με την ηλικιακή κατηγορία στην οποία ανήκει κάθε συνδικαλιστής και, δευτερευόντως, η ειδικότητά του συνδικαλιστή και η περιοχή στην οποία ασκούσε ή ασκεί ακόμα το επάγγελμά του. Ευνόητο είναι ότι, στο μέτρο που οι διαστάσεις αυτές διαφοροποιούν το περιεχόμενο της προφορικής ατομικής μνήμης των συνδικαλιστών, οι διαφοροποιήσεις θα επισημαίνονται στα αντίστοιχα σημεία. Συνοπτικά το πλήρες σχήμα ανάλυσης της προφορικής ατομικής μνήμης που υιοθετούμε είναι το ακόλουθο:

Πρώτο επί μέρους ερώτημα	Προφορική ατομική μνήμη συνδικαλιστών	<p>Διαδρομές ζωής</p> <ul style="list-style-type: none"> - παιδική και νεανική ηλικία - μαθητεία από επάγγελμα - έναρξη επαγγελματικής δραστηριότητας - έναρξη συνδικαλιστικού κύκλου - λήξη επαγγελματικής δραστηριότητας 	<ul style="list-style-type: none"> - Σχέση παρόντος παρελθόντος - Ηλικιακή κατηγορία συνδικαλιστή - Ειδικότητα συνδικαλιστή - Περιοχή άσκησης επαγγέλματος
		<p>Σχέση συνδικαλισμού και επαγγέλματος</p> <p>Σχέση συνδικαλισμού και οικογενειακής ζωής</p>	
Δεύτερο επί μέρους ερώτημα	Προφορική ατομική μνήμη συνδικαλιστών	<p>Συνδικαλιστικός κύκλος</p> <ul style="list-style-type: none"> - Θητείες στα συνδικαλιστικά όργανα - Συνδικαλιστές-δάσκαλοι και διδάγματα - Διαδοχή των γενεών στα συνδικαλιστικά όργανα - Απόψεις κατασταλάγματα διαδρομών στον συνδικαλισμό 	
Τρίτο επί μέρους ερώτημα	Προφορική ατομική μνήμη συνδικαλιστών	<p>Συνδικαλιστική δράση</p> <ul style="list-style-type: none"> - Συνδικαλιστική δράση για τα προβλήματα του κλάδου - Συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο των συλλόγων - Συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της Ομοσπονδίας 	
	Προφορική ατομική μνήμη των πληροφορητών	<p>Συνδικαλιστική δράση</p> <ul style="list-style-type: none"> - Συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της Ομοσπονδίας 	

Μέσω της παρουσίασης του σχήματος ανάλυσης των δεδομένων εμμέσως προαναγγέλλουμε τον τρόπο παρουσίασης των αποτελεσμάτων της προφορικής μας έρευνας για τον συνδικαλισμό στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου.

Από το φωτογραφικό αρχείο του Σωματείου επισκευαστών αυτοκινήτων και μηχανημάτων Άργους

4. Παρουσίαση δεδομένων

Φωτογραφία από το αρχείο της ΓΣΕΒΕΕ

Τα δεδομένα που συλλέξαμε με μορφή προφορικών αφηγήσεων παρουσιάζονται εδώ επεξεργασμένα με βάση το σχήμα ανάλυσης που ήδη περιγράψαμε. Στην παρουσίαση αυτή προηγείται η σκιαγράφηση του συνδικαλιστικού τοπίου στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου με βάση τις αφηγήσεις των πληροφορητών της έρευνας. Η σκιαγράφηση αυτή επιτρέπει να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο σε συνάρτηση με το οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε τις διαδρομές και τις αναμνήσεις των συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ. Γιατί αξιοποιώντας την προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας επιχειρούμε, στην συνέχεια, να παρακολουθήσουμε τις ατομικές διαδρομές ζωής και ειδικότερα τις συνδικαλιστικές διαδρομές, όπως αυτές «εκβάλλουν» στο συνδικαλιστικό κίνημα. Παράλληλα, όμως, μέσω της προφορικής ατομικής μνήμης των συνδικαλιστών, αποπειρώμεθα να περιγράψουμε όψεις δράσης των πρωτοβάθμιων σωματείων που υπάγονται στην κλαδική Ομοσπονδία, καθώς και της ίδιας αυτής Ομοσπονδίας. Στο σημείο αυτό συναντώνται, με κάποιο τρόπο, οι αφηγήσεις των συνδικαλιστών με τις αφηγήσεις των πληροφορητών.

4.1 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου: Σκιαγράφιση του τοπίου από τους πληροφορητές

Με τον χώρο του συνδικαλισμού επισκευαστών αυτοκινήτου οι πληροφορητές έρχονται σε επαφή, από τα μέσα της δεκαετίας του 80 και μετά, για λόγους που σχετίζονται με την επαγγελματική ή και συνδικαλιστική ενασχόλησή τους με τον κλάδο επισκευής. Εκ των πραγμάτων η δική τους βιωματική εμπειρία από τον χώρο –και λόγω ηλικίας– δεν συνδέεται με τα πρώτα στάδια λειτουργίας και εδραίωσης της κλαδικής Ομοσπονδίας κατά την δεκαετία του 70, της τότε ΠΟΒΕΑΜ,⁴⁵ αλλά με τα επόμενα, την δεκαετία του 80, του 90 –τότε που η κλαδική Ομοσπονδία μετονομάστηκε σε ΕΟΒΕΑΜΜ⁴⁶– μέχρι το 2000. Παρ' όλα αυτά κάποιοι από τους πληροφορητές, ενδεχομένως γιατί έχουν ακούσει ή διαβάσει πως ήταν η κατάσταση πραγμάτων πριν εμπλακούν οι ίδιοι με ζητήματα του χώρου, κάνουν σύντομη μνεία στις απαρχές της τότε ΠΟΒΕΑΜ.

Παρά το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι αναφορές των πληροφορητών στην ιστορία της κλαδικής Ομοσπονδίας, επειδή είναι αποσπασματικές και, κάποιες φορές, χρονολογικά ασαφείς ή απροσδιόριστες, δεν μπορούν να αποτελέσουν μια πλήρη βάση πάνω στην οποία να κτιστεί η ιστορία της για δύο λόγους: όχι μόνο γιατί δεν καλύπτουν όλο το φάσμα της συνδικαλιστικής δράσης, αλλά γιατί δεν έχουν αντιπαραβληθεί με τις ποικίλες γραπτές πηγές που αφορούν την ιστορία του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών.⁴⁷ Επιπλέον οι αναφορές των πληροφορητών στην ιστορία του κλάδου συναρτώνται κυρίως με την δράση της ΠΟΒΕΑΜ και της μετέπειτα ΕΟΒΕΑΜΜ, έτσι ώστε να μην καλύπτουν όλο το φάσμα του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου που εκπροσωπείται και από την άλλη κλαδική Ομοσπονδία, την ΟΒΕΑΜΜΕ.⁴⁸ Μπορούν, όμως, οι αναφορές αυτές, παρά την μερικότητα τους, να χρησιμεύσουν για να σκιαγραφήσουμε, κάπως σχηματικά, το τοπίο εντός του οποίου αναπτύσσεται ο συνδικαλισμός των επαγγελματιών του κλάδου επισκευής αυτοκινήτου, κυρίως σε συνάρτηση με την ΕΟΒΕΑΜΜ, συνδικαλιστές της οποίας, άλλωστε, επελέγησαν από την αρχή για τους σκοπούς της έρευνας. Στην ουσία οι αφηγήσεις των πληροφορητών συνδέονται με την περίοδο 1980–2020 και οι πληροφορίες που περιέχουν αντιστοιχούν σε τέσσερις δεκαετίες. Πρόκειται για πληροφορίες που επικεντρώνονται σε τρία βασικά ζητήματα του

45. Πανελλήνια Ομοσπονδία Βιοτεχνών και Επισκευαστών Αυτοκινήτων και Μηχανημάτων (ΠΟΒΕΑΜ).

46. Ενιαία Ομοσπονδία Βιοτεχνών Επισκευαστών Αυτοκινήτων, Μηχανημάτων, Μοτοσυκλετών Μοτοποδηλάτων (ΕΟΒΕΑΜΜ).

47. Βλ. ενδεικτικά Βασιλείου, 2005, Κατσούδας, Κάρουλας, Παπακωνσταντίνου, 2013, Κατσούδας, 2019, Ποταμιάνος, 2019, Μπαχάρας, 2020, Παλούκης, 2020.

48. Ομοσπονδία Βιοτεχνών Επισκευαστών Αυτοκινήτων Μηχανημάτων και Μοτοποδηλάτων Ελλάδος (ΟΒΕΑΜΜΕ)

συνδικαλισμού στον κλάδο αυτό: την κατοχύρωση και καταξίωση του επαγγέλματος του επισκευαστή αυτοκινήτων, την προσαρμογή στις νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου μέσω της συνεχούς κατάρτισης και την οργάνωση του συνδικαλισμού και της συνδικαλιστικής δράσης. Αναλυτικότερα:

4.1.1 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 80

Δύο σημαντικά διεθνή προβλήματα που εμφανίστηκαν την δεκαετία του 70, κατά τους πληροφορητές, πυροδότησαν εξελίξεις στις αυτοκινητοβιομηχανίες και επηρέασαν αντίστοιχα την ανάπτυξη του συνδικαλισμού στον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου στην Ελλάδα. Το πρώτο πρόβλημα ήταν η υπέρογκη αύξηση της τιμής του πετρελαίου λόγω της πετρελαϊκής κρίσης,⁴⁹ πρόβλημα το οποίο ώθησε τις αυτοκινητοβιομηχανίες να αναζητήσουν, να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν στα αυτοκίνητά τους νέες τεχνολογίες προκειμένου να επιτύχουν έτσι την μείωση της απαιτούμενης κατανάλωσης καυσίμου, χωρίς, όμως, αυτό να οδηγήσει στην μείωση της απόδοσης των κινητήρων. Αντιθέτως, μάλιστα, σε πλείστες όσες περιπτώσεις, οι αυτοκινητοβιομηχανίες επέτυχαν αύξηση της απόδοσης του κινητήρα με ταυτόχρονη μείωση της απαιτούμενης κατανάλωσης καυσίμου προωθώντας στα προϊόντα τους τις –τότε– νέες τεχνολογίες.⁵⁰ Το δεύτερο πρόβλημα που πυροδότησε εξελίξεις στις αυτοκινητοβιομηχανίες ήταν η αυξημένη ρύπανση του περιβάλλοντος μεγάλων πόλεων λόγω των ρυπογόνων ουσιών που εξέπεμπαν στην ατμόσφαιρα οι κινητήρες των αυτοκινήτων, –και όχι μόνον–⁵¹ ρύπανση η οποία κατέληγε σε σχηματισμό αποπνικτικού νέφους, όπως στην περίπτωση του νέφους της Αθήνας.⁵² Έτσι το 1982, με σκοπό να αντιμετωπιστεί το νέφος της Αθήνας, θεσπίζεται και επιβάλλεται «δακτύλιος». Παράλληλα, όμως, η αποπνικτική κατάσταση που επικρατεί στην ατμόσφαιρα πολλών μεγαλοπόλεων στάθηκε αφορμή για να αναζητήσουν οι αυτοκινητοβιομηχανίες νέες τεχνολογίες που να συμβάλουν στην μείωση των ρύπων οι οποίοι προέρχονται από τα αυτοκίνητα.

Από τότε –από την δεκαετία του 70 και μετά– αλλάζει ο τρόπος τροφοδοσίας των αυτοκινήτων με καύσιμα καλύτερης ποιότητας, οπότε και διατίθεται στην

49. Βαρουφάκης και Μισσός, 2012, Σελλάς, 2013.

50. Injection, υπερπλήρωση-turbo, ηλεκτρονικές εφαρμογές και μετέπειτα ψηφιακές εφαρμογές όσον αφορά στην κατανομή και στην διαχείριση του καυσίμου, αλλά και άλλες λειτουργίες του αυτοκινήτου, όπως φρένα, αναρτήσεις κ.λπ.

51. Στον σχηματισμό νέφους συμβάλλουν, επίσης, τα μέσα μαζικής μεταφοράς (λεωφορεία, ταξί, φορτηγά), τα δημόσια κτίρια (όπου γίνεται καύση μαζούτ), τα μεγάλα ιδιωτικά κτίρια (λ.χ. Τράπεζες), τα εργοστάσια και οι βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, η θέρμανση των πολυκατοικιών κ.λπ.

52. Να σημειώσουμε ότι το φαινόμενο αυτό παρουσιάστηκε και εξακολουθεί να εμφανίζεται και σε άλλες μεγαλουπόλεις του πλανήτη.

κατανάλωση η αμόλυβδη βενζίνη διαφόρων τύπων, καθώς και το πετρέλαιο κίνησης με χαμηλή περιεκτικότητα σε θείο. Η αυτοκινητοβιομηχανία, για να καλύψει την εξέλιξη αυτή, υιοθετεί νέες, πλέον εξελιγμένες, τεχνολογικές λύσεις διαφορετικού τύπου από αυτές που εφαρμόζονταν έως τότε: από το καρμπυρατέρ τα αυτοκίνητα μεταβαίνουν πλέον στον ηλεκτρονικό ψεκασμό (injection). Την ίδια περίοδο, επίσης, εισάγεται στα αυτοκίνητα ένα καινούργιο σύστημα που συμβάλλει στην μείωση της εκπομπής ρυπογόνων ουσιών, η εγκατάσταση καταλύτη στις εξατμίσεις. Υιοθετούν, έτσι, οι αυτοκινητοβιομηχανίες νέες τεχνολογίες οι οποίες, όμως, απαιτούν από τους ανθρώπους του κλάδου της επισκευής των αυτοκινήτων νέα τεχνογνωσία.

Οι σημαντικές αυτές τεχνολογικές εξελίξεις έθεσαν άμεσα επί τάπητος το αίριο ζήτημα της προσαρμογής των ανεξάρτητων συνεργείων στα νέα δεδομένα. Αναδείχτηκε, έτσι, το ζήτημα του εκσυγχρονισμού των συνεργείων αυτών ώστε να μπορέσουν να επιβιώσουν υπό τις νέες συνθήκες, καθώς και η ανάγκη κατάρτισης των επισκευαστών σχετικά με τις νέες τεχνολογίες ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις για την επισκευή των αυτοκινήτων. Η διαδικασία προσαρμογής των επισκευαστών αυτοκινήτου στο νέο τεχνολογικό τοπίο που αρχίζει σταδιακά να διαμορφώνεται στο χώρο της επισκευής του αυτοκινήτου στην Ελλάδα –και που οδηγεί σε σταδιακή εξειδίκευση των επισκευαστών– αναδεικνύει νέα προβλήματα η λύση των οποίων απαιτεί πολύπλευρες ρυθμίσεις και διευθετήσεις. Στην μεταβατική αυτή περίοδο που περιγράψαμε θα πρέπει να αναζητηθούν οι απαρχές της οργάνωσης του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών σε επίπεδο κλαδικής Ομοσπονδίας, κινήματος του οποίου οι αγώνες και οι διεκδικήσεις συνυφαίνονται με τις εξελίξεις στον χώρο της αυτοκινητοβιομηχανίας, αλλά και με την σχέση του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου με το κράτος.

Συγκεκριμένα στην αρχή της δεκαετίας του 70 οκτώ σύλλογοι επισκευαστών⁵³ συναποφασίζουν να ιδρύσουν κλαδική Ομοσπονδία, την ΠΟΒΕΑΜ το καταστατικό της οποίας εγκρίνεται το 1970.⁵⁴ Δεν κατέστη, όμως, δυνατόν, για λόγους που ήδη αναφέραμε, να πληροφορηθούμε αναλυτικά τα της δράσης της ΠΟΒΕΑΜ κατά την δεκαετία 70 έως 80. Αντίθετα, κατέστη σαφές ότι από την δεκαετία του 80 –επί προεδρίας στην ΠΟΒΕΑΜ Νικολάου Σγουμπόπουλου (1981–1988) και στην αρχή της προεδρίας του Ιωάννη Κατσίκη (1988–1991)– ο κλάδος των επισκευαστών αυτοκινήτου αρχίζει να κινητοποιείται συνεχώς για ζητήματα που αφορούν την επαγγελματική

53. Ο Πανελλήνιος Σύλλογος Ιδιοκτητών Συνεργείων Επισκευής Μηχανών Αυτοκινήτων, ο Σύλλογος Ηλεκτρολογικών Εργαστηρίων Αυτοκινήτων Αθηνών-Πειραιώς, ο Σύλλογος Μηχανικών Ιδιοκτητών Συνεργείων Αυτοκινήτων Βορείου Ελλάδος, η Πανελλήνιος Ένωση Συγκολλητών Ελαστικών Αυτοκινήτων, ο Σύνδεσμος Ιδιοκτητών Συνεργείων Επισκευής Φρένων Αυτοκινήτων, ο Σύνδεσμος Ιδιοκτητών Συνεργείων Επισκευής Αντλιών Πετρελαιοκινητήρων, ο Σύνδεσμος Ιδιοκτητών Συνεργείων Επισκευής Αυτοκινήτων Ηρακλείου Κρήτης και ο Σύνδεσμος Καταστηματαρχών Ηλεκτρολόγων Μηχανικών Θεσσαλονίκης.

54. Την ίδια δεκαετία, το 1971, ιδρύεται και η κλαδική Ομοσπονδία Βορείου Ελλάδος.

κατοχύρωση των επαγγελματιών του χώρου της επισκευής. Τόσο πριν την ψήφιση του νόμου 1575/1985⁵⁵ και την δημοσίευση του προεδρικού διατάγματος 78/1988,⁵⁶ όσο και μετά, οι συνδικαλιστικοί αγώνες της κλαδικής Ομοσπονδίας –της τότε ΠΟΒΕΑΜ– αφορούν τους όρους και τις προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας συνεργείων αυτοκινήτων. Με συνεχείς παρεμβάσεις της προς την πολιτεία η κλαδική αυτή Ομοσπονδία προσπαθεί να εξασφαλίσει τους, κατά το δυνατόν, πιο ευνοϊκούς όρους αδειοδότησης των συνεργείων. Μάλιστα, ένας πληροφορητής αναφέρθηκε σε γενική απεργία των επισκευαστών –πριν το 1988– κατά την οποία οι επισκευαστές έκλεισαν τα συνεργεία τους για μια ολόκληρη εβδομάδα, χωρίς να μπορεί, όμως, να προσδιορίσει ποιο ήταν το αίτημα της απεργίας εκείνης.⁵⁷ Σημαντικό ζήτημα που απασχολεί το συνδικαλιστικό κίνημα της περιόδου αυτής είναι τα «μη προσαρμοζόμενα» συνεργεία, δηλαδή όσα συνεργεία, για διάφορους λόγους, δεν πληρούν τους όρους λειτουργίας που προβλέπονται από το νέο νομικό πλαίσιο που ισχύει πλέον για τον κλάδο. Συνάγεται από τα λεγόμενα των πληροφορητών ότι σημαντικό μέρος των αγώνων της ΠΟΒΕΑΜ και των σωματείων της την εποχή εκείνη σχετίζεται με την προσπάθεια να θεωρηθούν τα συνεργεία ως εργαστήρια χαμηλής όχλησης ώστε να μην εκδιωχθούν εκτός πόλεων και να παραμείνουν εντός του αστικού ιστού.

Παράλληλα με τις κλαδικές διεκδικήσεις, κατά την δεκαετία του 80 η κλαδική Ομοσπονδία ΠΟΒΕΑΜ συνεργάζεται για θέματα ρύπανσης του περιβάλλοντος με το αρμόδιο Υπουργείο Περιβάλλοντος. Το 1987 συμμετέχει σε έκθεση που οργανώνει το τότε ΠΕΡΠΑ του Υπουργείου Περιβάλλοντος στο Ολυμπιακό Στάδιο κατά την οποία επισκευαστές αυτοκινήτων, με δικά τους μηχανήματα, ελέγχουν την εκπομπή καυσαερίων οχημάτων και πιστοποιούν πιθανές βλάβες που προκαλούν ρύπανση στο περιβάλλον. Παράλληλα η κλαδική αυτή Ομοσπονδία προωθεί δράσεις που αποσκοπούν στην ενημέρωση και την υποβοήθηση των οδηγών αυτοκινήτων. Συγκεκριμένα, για δέκα περίπου συναπτά χρόνια –από το 1982 έως το 1992– κατά τις ημέρες των εορτών οι συνδικαλιστές επισκευαστές, φορώντας ειδικές ποδιές με την επωνυμία της Ομοσπονδίας, παρέχουν δωρεάν οδική βοήθεια στους οδηγούς αυτοκινήτων που διέρχονται από τα διόδια στις εθνικές οδούς. Στις «κοινωνικές»

55. Νόμος 1575/1985 (ΦΕΚ 207/11.12.1988) Προϋποθέσεις άσκησης του επαγγέλματος τεχνίτη αυτοκινήτων, μοτοσυκλετών και μοτοποδηλάτων και όροι λειτουργίας των συνεργείων των οχημάτων αυτών. Ο νόμος αυτός ρυθμίζει λεπτομερώς τα του επαγγέλματος τριάντα τέσσερα χρόνια μετά την δημοσίευση του νομοθετικού διατάγματος 3100/1954 (Α254) περί ασκήσεως επαγγέλματος επισκευαστή αυτοκινήτου, ενώ παράλληλα, για πρώτη φορά, προβλέπει τα της ίδρυσης και λειτουργίας συνεργείων αυτοκινήτων. Επίσης καθορίζει ποιες είναι οι ειδικότητες που απασχολούνται στην επισκευή, συνολικά δεκατέσσερις ειδικότητες.

56. Προεδρικό διάταγμα 78/1988 (ΦΕΚ Α34/25.2.1988) Καθορισμός των όρων και προϋποθέσεων ίδρυσης και λειτουργίας συνεργείων συντήρησης και επισκευής αυτοκινήτων, μοτοσυκλετών και μοτοποδηλάτων, καθώς και της διαδικασίας χορήγησης αδειών ίδρυσης και λειτουργίας αυτών.

57. Πιθανολογείται ότι επρόκειτο για απεργία σχετιζόμενη με την διεκδίκηση ωραρίου.

δράσεις της περιόδου θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν και οι χοροεσπερίδες, οι οποίες οργανώνονται, όμως, κυρίως από τα πρωτοβάθμια σωματεία του κλάδου με την συμμετοχή των οικογενειών των επισκευαστών, αλλά και παραγόντων της πολιτικής και κοινωνικής ζωής των τοπικών κοινωνιών.

Τις επαγγελματικές διεκδικήσεις και τις λοιπές δράσεις του κλάδου των επισκευαστών κατά την δεκαετία του 80 συνοδεύουν, επίσης, ποικίλες προσπάθειες για την βελτίωση της συνδικαλιστικής του οργάνωσης. Ιδιαίτερης σημασίας προς την κατεύθυνση αυτή είναι οι πρώτες προσπάθειες ενοποίησης των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών που υπήρχαν τότε -της ΠΟΒΕΑΜ, της ΟΒΕΑΜΜΕ και της Ομοσπονδίας Πελοποννήσου- σε μία ενιαία Ομοσπονδία. Για τον σκοπό αυτό, κατά την δεκαετία του 80, ύστερα από ζυμώσεις, πραγματοποιούνται δύο συναντήσεις των τριών Ομοσπονδιών, μια στο Κολυμπάρι Χανίων και μια δεύτερη στον Βόλο (1987) –το λεγόμενο Συνέδριο για την ενότητα, συναντήσεις οι οποίες απέβησαν άκαρπες. Κατά την ίδια περίοδο –το 1988– εκδίδεται το πρώτο τεύχος περιοδικού της ΠΟΒΕΑΜ του οποίου, όμως, η έκδοση δεν συνεχίζεται. Τέλος, εξωγενή παράγοντα που επιβάλλει την αναδιοργάνωση και τον εκσυγχρονισμό των συνδικαλιστικών οργάνων των επισκευαστών αποτελεί η ψήφιση του νόμου 1712/1987⁵⁸ που προβλέπει, μεταξύ άλλων, νέες διαδικασίες εκλογών.

Συνοπτικά, κατά την δεκαετία του 80, η έμφαση του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών αυτοκινήτου στο πλαίσιο της ΠΟΒΕΑΜ δίνεται κυρίως στους αγώνες για την επαγγελματική κατοχύρωση των επισκευαστών αυτοκινήτου και τον εκσυγχρονισμό των συνεργείων τους, με βάση τις νέες νομοθετικές ρυθμίσεις. Και πράγματι οι συνδικαλιστές της εποχής εκείνης επιτυγχάνουν να δώσουν λύση στο ζήτημα της αδειοδότησης των συνεργείων και να διασφαλίσουν μέσα στα βασικά αυτά για τον κλάδο νομοθετήματα, τον ρόλο όλων των ειδικοτήτων (δεκαεσάρων συνολικά σύμφωνα με τα τότε δεδομένα) που εμπλέκονται στην επισκευή αυτοκινήτου. Παράλληλα, όμως, το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών αυτοκινήτου μεριμνά για την διατήρηση ή διάσωση όσων συνεργείων δεν μπορούν να ανταποκριθούν στους νέους αυστηρότερους όρους λειτουργίας τους. Την ίδια περίοδο, αν και έχει ανακύψει η ανάγκη κατάρτισης των επισκευαστών αυτοκινήτου στις νέες τεχνολογίες, το συνδικαλιστικό τους κίνημα δεν έχει μπορέσει ακόμα να οργανωθεί και να δράσει προς αυτή την κατεύθυνση. Ούτε κι έχουν «ωριμάσει» ακόμα οι συνθήκες που να επιτρέπουν την συνένωση των τότε τριών κλαδικών Ομοσπονδιών παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες που κατέβαλαν συνδικαλιστές των Ομοσπονδιών αυτών. Την δεκαετία του 80 θα μπορούσε κανείς, με βάση τους αγώνες και τις προσπάθειες της ΠΟΒΕΑΜ, να χαρακτηρίσει ως δεκαετία όπου προέχουν οι αγώνες για την θεμελίωση της επαγγελματικής κατοχύρωσης του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου.

58. Νόμος 1712/1987 (ΦΕΚ Α 115/08.07.1987) Εκσυγχρονισμός επαγγελματικών οργανώσεων των εμπόρων, βιοτεχνών και λοιπών επαγγελματιών και άλλες διατάξεις.

4.1.2 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 90

Το τοπίο μέσα στο οποίο εργάζονται και δρουν οι επισκευαστές αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 90 συνεχίζει να μεταβάλλεται και μάλιστα ραγδαία. Σημαντική χρονιά για τον χώρο του αυτοκινήτου είναι το 1991, όταν η πολιτεία, στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της ρύπανσης, με τον νόμο 1921/1991⁵⁹ δίνει κίνητρα στους καταναλωτές για να αποσύρουν τα παλαιά τους αυτοκίνητα και να τα αντικαταστήσουν με καινούργια λιγότερο ρυπογόνα αυτοκίνητα, τα λεγόμενα καταλυτικά αυτοκίνητα. Ταυτόχρονα, σχεδόν, από τις αρχές του 1993, δημιουργείται η ενιαία ευρωπαϊκή αγορά που επιτρέπει πλέον την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό εντείνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ εξουσιοδοτημένων και ανεξάρτητων συνεργείων, εφόσον τα δεύτερα στερούνται της απαραίτητης τεχνογνωσίας και του κατάλληλου εξοπλισμού για να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις επισκευής αυτοκινήτων.

Υπό τις νέες αυτές συνθήκες, την δεκαετία αυτή αρχίζει να συντελείται στο χώρο των ανεξάρτητων συνεργείων μια σημαντική αλλαγή. Η εξέλιξη στο αυτοκίνητο απαιτεί οργάνωση και ανάλογο εξοπλισμό για να μπορούν οι επαγγελματίες της επισκευής να επισκευάσουν αυτοκίνητα νέας τεχνολογίας. Αποτέλεσμα αυτού, από τη δεκαετία του 90 και μετά, είναι ότι οι επισκευαστές-ιδιοκτήτες των ανεξάρτητων συνεργείων βιώνουν πολλαπλές μεταβάσεις: ο μαγαζάτορας-επισκευαστής σταδιακά μετατρέπεται σε επιχειρηματία-επισκευαστή, η χειρωνακτική εργασία αντικαθίσταται με τον τεχνικό χειρισμό κατάλληλων μηχανημάτων, ο αγώνας για το μεροκάματο μετουσιώνεται σε επιδίωξη προσπορισμού κέρδους που να αποσβένει το κόστος των μηχανημάτων. Στο νέο τοπίο που διαμορφώνεται οι συνδικαλιστές του κλάδου βρίσκονται αντιμέτωποι με παλαιές και συνεχιζόμενες διεκδικήσεις, αλλά και με νέες. Γιατί, κατά την δεκαετία του 90, συνεχίζουν τους αγώνες για την επαγγελματική τους κατοχύρωση και την διάσωση των συνεργείων που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις λειτουργίας με βάση το ισχύον νέο νομικό πλαίσιο.⁶⁰

Ιδιαίτερους αγώνες δίνει η τότε ΠΟΒΕΑΜ –επί συνεχιζόμενης προεδρίας Γιάννη Κατσίκη και επόμενης προεδρίας Βασίλη Λιαμέτη–⁶¹ για να διαφυλάξει όσα συνεργεία λειτουργούν σε περιοχές δήμων οι οποίοι αποφασίζουν να προβούν σε αλλαγή

59. Ο νόμος 1921/1991 (ΦΕΚ Α' 12/8.2.1991) Διαρρυθμίσεις στον ενιαίο ειδικό φόρο κατανάλωσης των πετρελαιοειδών προϊόντων και άλλες διατάξεις, άρθρο 20.

60. Πρόκειται για τις ρυθμίσεις που προέβλεπαν ο νόμος 1575/1985 και το προεδρικό διάταγμα 78/1988, καθώς και για τις τροποποιήσεις του προεδρικού αυτού διατάγματος κατά το 1991 και 1996 με δύο νέα προεδρικά διατάγματα (πδ 416/1991 και πδ 38/1996).

61. Ο Βασίλης Λιαμέτης διετέλεσε πρόεδρος της Ομοσπονδίας επί σειρά ετών (1993–2009) και ανέπτυξε πολύ μεγάλη συνδικαλιστική δράση. Έφυγε ξαφνικά από τη ζωή τον Μάρτιο του 2022.

χρήσης γης και, κατόπιν αυτού, να εκδιώξουν τα συνεργεία αυτά εκτός των ορίων τους. Αναφέρονται από τους πληροφορητές οι σημαντικοί αγώνες που δόθηκαν για την διάσωση των ανεξάρτητων συνεργείων τα οποία λειτουργούν εκείνη την εποχή στο Μεταξουργείο, αγώνες που δεν τελεσφόρησαν με αποτέλεσμα να εκδιωχθούν τα συνεργεία αυτά από την περιοχή λόγω απόφασης του Δήμου Αθηναίων περί αλλαγής της χρήσης γης. Ίδιο πρόβλημα χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν οι συνδικαλιστές του κλάδου και με τα συνεργεία που λειτουργούσαν τότε στον λόφο Σικελίας, στα όρια του δήμου Καλλιθέας. Στην δεύτερη αυτή περίπτωση, όμως, οι συνδικαλιστικοί αγώνες που δόθηκαν είχαν ως αποτέλεσμα την διάσωση των υφισταμένων συνεργείων, έστω κι αν στο μέλλον δεν θα μπορούσαν να αδειοδοτηθούν στην περιοχή του λόφου Σικελίας νέα συνεργεία.

Παράλληλα, κατά την δεκαετία αυτή, συνεχίζονται οι αγώνες για να παραμείνουν τα συνεργεία εντός του αστικού ιστού των πόλεων, κάτι το οποίο ρυθμίζεται τελικά με τον νόμο 2465/1987⁶² ο οποίος προβλέπει ότι τα συνεργεία είναι επαγγελματικά εργαστήρια χαμηλής όχλησης και άρα μπορούν να λειτουργούν μέσα στις πόλεις, σε περιοχές γενικής κατοικίας. Στους αγώνες της τελευταίας δεκαετίας του 20ού αιώνα φαίνεται ότι συγκρατούνται και οι αγώνες της ΠΟΒΕΑΜ για την καθιέρωση ωραρίου και αργιών Σαββατοκύριακου στα συνεργεία. Μάλιστα το ζήτημα του ωραρίου προκαλεί έντονες συγκρούσεις στον κλάδο λόγω διαφοράς απόψεων και στις γενικές συνελεύσεις των οργάνων ασκείται έντονη κριτική. Την ίδια περίοδο αρχίζουν και οι αγώνες που στρέφονται γύρω από μία άλλη διεκδίκηση, την διεκδίκηση του να μπορούν τα συνεργεία να ελέγχουν, για λογαριασμό της πολιτείας, τους ρύπους που εκπέμπουν τα αυτοκίνητα και να καταγράφουν τα αποτελέσματα του ελέγχου στην γνωστή ως κάρτα ελέγχου καυσαερίων.⁶³ Η διεκδίκηση της κάρτας, η οποία προκαλεί έντονους διαξιφισμούς εντός της κλαδικής Ομοσπονδίας, έχει θετική έκβαση εφόσον εξασφαλίζει στον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου συμμετοχή στον έλεγχο των ρύπων, όχι, όμως, αποκλειστική συμμετοχή.

Οι σημαντικές εξελίξεις που προαναφέρθηκαν, ιδίως με την μαζική είσοδο καταλυτικών αυτοκινήτων στην ελληνική αγορά και την αντικατάσταση των παλαιών αυτοκινήτων με αυτοκίνητα νέας τεχνολογίας, δημιούργησαν νέες πιεστικές συνθήκες για τους επαγγελματίες του κλάδου της επισκευής και ώθησαν τα συνδικαλιστικά τους όργανα να μεριμνήσουν για την κατάρτιση τους στις νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου. Δεν είναι, ως εκ τούτου, τυχαίο ότι η δεκαετία του 90 συνδέεται με τις πρώτες προσπάθειες εξασφάλισης επαγγελματικής κατάρτισης για τους

62. Ο νόμος 2465/1987 (ΦΕΚ Α28) Θέματα αρμοδιότητας του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, άρθρο 1.

63. Ο νόμος 2052/1992 (ΦΕΚ Α94/5.6.1994) Μέτρα για την αντιμετώπιση του νέφους αιπολεοδομικές ρυθμίσεις και το προεδρικό διάταγμα 363/1995 (ΦΕΚ Α/14.9.1995) Καθορισμός συστήματος επιβολής διοικητικών ποινών στους παράγοντες εφαρμογής του θεσμού της κάρτας ελέγχου καυσαερίων (ΚΕΚ).

επισκευαστές αυτοκινήτων και, συγκεκριμένα, με πρωτοβουλίες που αναλαμβάνουν πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια όργανα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, ως προς το ζήτημα της κατάρτισης και συγκεκριμένα ως προς τον φορέα που θα την αναλάμβανε, υπήρξε τότε διαφωνία στους κόλπους της ΠΟΒΕΑΜ. Η μία πλευρά ήταν υπέρ της άποψης ότι την ευθύνη αυτή έπρεπε να την αναλάβει το κράτος και να την οργανώσουν οι εκπαιδευτικοί του φορείς, ενώ η άλλη υπέρ της αυτοοργάνωσης.

Αρχικά την οργάνωση της επαγγελματικής κατάρτισης των επισκευαστών αναλαμβάνουν δύο ισχυρά και πολυπληθή σωματεία επισκευαστών της Αθήνας: ο Σύλλογος Επισκευαστών Αμαξωμάτων και Βαφένων Αυτοκινήτων Αθηνών και Περιχώρων⁶⁴ και ο Σύλλογος Ιδιοκτητών Συνεργείων Επισκευής Μηχανών Αυτοκινήτων Αθηνών, Πειραιώς και περιχώρων. Τα δύο σωματεία ιδρύουν, για τον σκοπό αυτό, δύο Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης τα οποία παρέχουν εκπαίδευση στους επαγγελματίες του χώρου προκειμένου να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις της επισκευής αυτοκινήτων. Στην προσπάθεια να οργανωθεί η κατάρτιση των επισκευαστών συμμετέχει και η ΠΟΒΕΑΜ η οποία καλεί το 1991 ή το 1992 τον Σύλλογο Ιδιοκτητών Συνεργείων Επισκευής Μηχανών Αυτοκινήτων Αθηνών, Πειραιώς και περιχώρων να υποβάλει πρόταση στον ΟΑΕΔ για την οργάνωση σεμιναρίων σε πανελλαδική κλίμακα. Επιπρόσθετα στον χώρο της επαγγελματικής κατάρτισης των επισκευαστών από το 1995 και μετά δραστηριοποιείται και η ΓΣΕΒΕΕ ιδρύοντας δικό της ΚΕΚ. Στην προσπάθεια εκπαίδευσης των επισκευαστών της περιοχής τους μετέχουν και τοπικοί σύλλογοι επισκευαστών ανά την Ελλάδα οι οποίοι οργανώνουν σχετικά σεμινάρια. Πέραν, όμως, αυτών των πρωτοβουλιών του συνδικαλιστικού χώρου, στην επαγγελματική κατάρτιση των επισκευαστών μετέχουν παράλληλα και ιδιωτικά ΚΕΚ με δικά τους προγράμματα.

Μετά την αλλαγή της νομοθεσίας που διέπει τα ΚΕΚ το 1994⁶⁵ μεσολαβεί μια μεταβατική περίοδος κατά την οποία σταδιακά αλλάζει το τοπίο της επαγγελματικής κατάρτισης. Οι νέες αυστηρότερες προϋποθέσεις λειτουργίας των ΚΕΚ επιφέρουν αλλαγές στο υφιστάμενο τοπίο κατάρτισης των επισκευαστών αυτοκινήτου. Τα ΚΕΚ των δύο πρωτοβάθμιων σωματείων της Αθήνας αδυνατούν, υπό τις νέες συνθήκες, να συνεχίσουν να λειτουργούν. Η τεχνογνωσία και ο εξοπλισμός τους

64. Ρόλο στην κινητοποίηση αυτή του Συλλόγου πρέπει να έπαιξε το προεδρικό διάταγμα 78/1988 το οποίο, ως προς τις ενέργειες προστασίας του περιβάλλοντος, προβλέπει στο άρθρο 9 εδάφιο γγ. «κατάλληλη επιμόρφωση-ενημέρωση των φανοποιών-βαφένων σχετικά με τις τεχνολογικές εξελίξεις του κλάδου στην προστασία του περιβάλλοντος και τις διαδικασίες που αυτή επιβάλλει στην οργάνωση της εργασίας του φανοποιείου-βαφείου, όπως αυτή πιστοποιείται από εγκεκριμένα κέντρα εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΚΕΚ)».

65. Ο νόμος 2224/1994 (ΦΕΚ 112/6.7.1994) Ρύθμιση θεμάτων εργασίας, συνδικαλιστικών δικαιωμάτων, υγιεινής και ασφάλειας των εργαζομένων και οργάνωσης Υπουργείου Εργασίας και των εποπτευομένων από αυτό νομικών προσώπων και άλλες διατάξεις.

από το 1998 και μετά, ενσωματώνονται στο ΚΕΚ της ΓΣΕΒΕΕ έτσι ώστε, στο εξής, το ΚΕΚ αυτό να αποτελεί, πλέον τον μόνον εκπαιδευτικό φορέα συνδικαλιστικού οργάνου των επαγγελματιοβιοτεχνών που μπορεί να παρέχει κατάρτιση στους επισκευαστές αυτοκινήτων.

Σαφώς οι γενικότερες εξελίξεις κινητοποιούν τα συνδικαλιστικά όργανα του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου να δραστηριοποιηθούν και προς άλλες κατευθύνσεις που σχετίζονται με τον τρόπο λειτουργίας τους. Σε ό,τι αφορά την λειτουργία του ΔΣ της ΠΟΒΕΑΜ καθιερώνεται από το 1991 οι συνεδριάσεις του οργάνου να πραγματοποιούνται όχι μόνον στην Αθήνα, αλλά και εκτός έδρας, σε διάφορες πόλεις της περιφέρειας. Άλλωστε, περί τα μέσα περίπου της δεκαετίας, αλλάζει η σύνθεση του ΔΣ της ΠΟΒΕΑΜ έτσι ώστε το μέχρι τότε «αθηνοκεντρικό» αυτό όργανο να μετατρέπεται σε όργανο όπου εκπροσωπείται πλέον, σε μεγάλο βαθμό, και η περιφέρεια. Η αλλαγή αυτή δεν είναι άσχετη με μια διαφοροποίηση που αρχίζει να παρατηρείται, την δεκαετία του 90, στο εσωτερικό της κλαδικής Ομοσπονδίας. Γιατί, σταδιακά, δημιουργείται στην ΠΟΒΕΑΜ μία νέα τάση –τάση που εκφράζεται με τον σχηματισμό αντίστοιχης παράταξης– η οποία φαίνεται να αντιμάχεται την κομματική κατεύθυνση στον συνδικαλισμό, αλλά και να αντιτίθεται στον μέχρι τότε τρόπο δράσης που υιοθετούσε το ΔΣ του οργάνου για την επίλυση των προβλημάτων του κλάδου. Τις απεργιακές κινητοποιήσεις, σύμφωνα με την νέα αυτή τάση, έπρεπε πλέον να αντικαταστήσει ο διάλογος με την πολιτική εξουσία, ένας διάλογος σε επίπεδο υψηλό και με πλήρη τεκμηρίωση των προβαλλόμενων θέσεων ώστε η κλαδική Ομοσπονδία να μπορέσει να καταστεί προνομιακός συνομιλητής της πολιτείας.

Η νέα αυτή τάση επικρατεί στην διοίκηση της ΠΟΒΕΑΜ στις αρχές της δεκαετίας του 90, σε μια εποχή που εντείνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ εξουσιοδοτημένων και ανεξάρτητων συνεργείων, εφόσον είναι ακριβός για τα ανεξάρτητα συνεργεία ο απαιτούμενος για την επισκευή νέος εξοπλισμός και εφόσον είναι ελλιπής η πληροφόρηση των επισκευαστών-ιδιοκτητών τους για τις εξελίξεις στο αυτοκίνητο. Τότε είναι που αποφασίζεται από την ΠΟΒΕΑΜ η ίδρυση της ΚΑΤΕΣΑΜ,⁶⁶ εταιρείας που είχε ως σκοπό, δρώντας παράλληλα με το συνδικαλιστικό κίνημα, να προσφέρει τεχνική και τεχνολογική πληροφόρηση στους επισκευαστές και, συγχρόνως, να επιδιώκει την μείωση του κόστους των διαγνωστικών μηχανημάτων με τα οποία έπρεπε να εξοπλιστούν τα ανεξάρτητα συνεργεία. Την δεκαετία του 90 συνεχίζεται, επίσης, η συνεργασία της ΠΟΒΕΑΜ με Υπουργεία που έχουν στην αρμοδιότητά τους την επίλυση θεμάτων τα οποία ενδιαφέρουν τους επισκευαστές αυτοκινήτων. Ένας πληροφορητής αναφέρεται, συγκεκριμένα, στην συμμετοχή της ΠΟΒΕΑΜ σε Διημερίδα που οργάνωσε το ΥΠΕΧΩΔΕ το 1995 για θέματα ανακύκλωσης.

66. Ήταν ανώνυμη εταιρεία στην οποία ήταν μέτοχοι η ΓΣΕΒΕΕ, το Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Αθήνας και σωματεία επισκευαστών, με την κλαδική Ομοσπονδία ως πυλώνα.

Κορυφαίο, όμως, γεγονός για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών αυτοκινήτου προς το τέλος της δεκαετίας 90 αποτελεί το Συνέδριο Ενότητας που πραγματοποιήθηκε στην Πορταριά Βόλου το 1999 (12 και 13 Μαρτίου 1999) και κατά το οποίο επετεύχθη η συνένωση των δυο από τις υφιστάμενες τότε τρεις κλαδικές ομοσπονδίες. Πρόκειται για την συνένωση της ΠΟΒΕΑΜ με την Ομοσπονδία Πελοποννήσου σε μία ενιαία ομοσπονδία η οποία, στο εξής, ονομάζεται Ενιαία Ομοσπονδία Βιοτεχνών Αυτοκινήτων Μηχανημάτων Μοτοσυκλετών Μοτοποδηλάτων (ΕΟΒΕΑΜΜ). Από τότε πολλά σωματεία επισκευαστών αυτοκινήτου προσχώρησαν στην ΕΟΒΕΑΜΜ ή παρέμειναν⁶⁷ σε αυτήν παρά τις πιέσεις που δέχτηκαν και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν. Με την απόφασή τους αυτή, την οποία έλαβαν με γνώμονα το συμφέρον του κλάδου, συνέβαλαν καθοριστικά στην προσπάθεια ενοποίησης του κλάδου.

Συνοπτικά αυτό που χαρακτηρίζει τον συνδικαλισμό των επισκευαστών της ΠΟΒΕΑΜ κατά την δεκαετία του 90 είναι οι πολλαπλές προσπάθειες οργάνωσης προκειμένου να ανταποκριθούν σε παλαιές και νέες ανάγκες. Ενώ τα ζητήματα της επαγγελματικής κατοχύρωσης των επισκευαστών και της διάσωσης των ανεξάρτητων συνεργείων απαιτούν συνεχείς συνδικαλιστικές παρεμβάσεις, ταυτόχρονα, λόγω των αλλαγών στην αγορά του αυτοκινήτου, καθίσταται όλο και πιο επιτακτική η ανάγκη οργάνωσης της κατάρτισης των επαγγελματιών, αλλά και αυτοοργάνωσης της συνδικαλιστικής δράσης σε υψηλότερο βαθμό και επίπεδο. Προ της επερχόμενης «εισβολής» οργανωμένων επιχειρηματικών συμφερόντων από τον ευρωπαϊκό χώρο και την ευρωπαϊκή αγορά, η συσπείρωση του κλάδου, κατά την δεκαετία του 90, αρχίζει να γίνεται πραγματικότητα.

4.1.3 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 2000

Την δεκαετία του 2000 αναφύονται νέα προβλήματα για τον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου τα οποία υπερβαίνουν την κλίμακα των προβλημάτων των προηγούμενων δεκαετιών. Υπό τις συνθήκες, πλέον, της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς οι επισκευαστές έρχονται αντιμέτωποι με τον ανταγωνισμό των μεγάλων αυτοκινητοβιομηχανιών. Οι τελευταίες δηλώνουν την παρουσία τους στην εσωτερική αγορά εγκαθιστώντας παραρτήματα των τμημάτων πώλησης-μεταπώλησης⁶⁸ με καθετοποιημένα συγκροτήματα πώλησης και συνεργείων και δημιουργώντας, επίσης, δικά τους δίκτυα εξουσιοδοτημένων συνεργείων. Αποτέλεσμα της δραστηριότητάς τους αυτής είναι να αρχίζουν να μονοπωλούν τον χώρο της επισκευής των αυτοκινήτων-προϊόντων τους, όχι μόνον κατά το χρονικό διάστημα που διαρκεί η εγγύηση

67. Ενδεικτικά αναφέρεται το Σωματείο Αδειούχων Βιοτεχνών Φανοποιών-Βαφών Αυτοκινήτων Νομού Θεσσαλονίκης το οποίο ήταν μέλος της ΠΟΒΕΑΜ και, στη συνέχεια, της μετέπειτα ΕΟΒΕΑΜΜ.

68. Εξυπηρέτηση μετά την πώληση (after sales service), αγοραπωλησίες μεταχειρισμένων και ανταλλαγές με καινούργιο κ.λπ.

(από δύο ως πέντε περίπου χρόνια), αλλά και σε μεταγενέστερο χρόνο. Από την άλλη πλευρά, την δεκαετία του 2000 οξύνεται η διαμάχη μεταξύ επισκευαστών-ιδιοκτητών των ανεξάρτητων συνεργείων και ασφαλιστικών εταιρειών με διαρκές διακύβευμα τον προσδιορισμό του ύψους του κόστους επισκευής κάθε φορά που οι ασφαλιστικές εταιρείες καλούνται, έναντι της ασφάλισης των αυτοκινήτων, να καταβάλουν το αναλογούν σε αυτές κόστος.

Την δεκαετία αυτή –επί προεδρίας Βασίλη Λιαμέτη και για ένα έτος Φάνη Μπαϊράμη– δεν λείπουν οι αγώνες που αφορούν και πάλι την κατοχύρωση της άδειας άσκησης επαγγέλματος και τη συνέχιση της λειτουργίας των υφισταμένων συνεργείων, αγώνες οι οποίοι οδήγησαν σε νομικές ρυθμίσεις εκκρεμών ζητημάτων.⁶⁹ Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 η ΚΑΤΕΣΑΜ, για την οποία έγινε ήδη λόγος, αποκτά την νομική της υπόσταση (6 Μαΐου 2001). Η ίδρυση της ΚΑΤΕΣΑΜ αποτελεί για τον κλάδο, όπως αναφέρεται από ένα πληροφορητή, «σημαντική κίνηση εξωστρέφειας, πρωτόγνωρης για τα συνδικαλιστικά δεδομένα», η οποία είχε άμεσο αντίκτυπο στην αγορά εξοπλισμού των συνεργείων, κυρίως διαγνωστικών μηχανημάτων. Παράλληλα, όμως, η συνδικαλιστική δράση στρέφεται και προς άλλες κατευθύνσεις. Βασική κατεύθυνση των νέων αγώνων της κλαδικής Ομοσπονδίας αποτελεί η προάσπιση του αντικειμένου και της ίδιας της εργασίας των επισκευαστών στο πλαίσιο μιας διευρυμένης αγοράς στην οποία οι κατασκευάστριες εταιρείες, μέσω της εγγύησης που παρέχουν κατά την πώληση των αυτοκινήτων, κρατούν «δέσμιους» τους καταναλωτές ώστε να πρέπει αυτοί να επισκευάζουν τα αυτοκίνητά τους μόνον σε εξουσιοδοτημένα από τις εταιρείες αυτές συνεργεία αποκλείοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τα ανεξάρτητα συνεργεία. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 η ΕΟΒΕΑΜΜ, υπό την πίεση του προβλήματος επιβίωσης των ανεξάρτητων συνεργείων, συμμετέχει σε ευρωπαϊκούς συνδικαλιστικούς αγώνες για την εξασφάλιση ίσων όρων ανταγωνισμού στην αγορά της επισκευής. Επιστέγασμα των αγώνων αυτών είναι η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (block exemption regulation) τον Οκτώβριο του 2003 με βάση την οποία οι ιδιοκτήτες αυτοκινήτων μπορούν πλέον να επισκευάζουν ή να κάνουν service στα αυτοκίνητά τους σε οποιοδήποτε συνεργείο της επιλογής τους χωρίς να χάνουν την εγγύηση. Στο ίδιο πλαίσιο προβλέπεται ότι τα καινούργια αυτοκίνητα θα έχουν την

69. Με την υπουργική απόφαση οικ. 902/24/2004 (ΦΕΚ Β 66/2004) «Καθορισμός προϋποθέσεων έκδοσης αδειών άσκησης επαγγέλματος» δόθηκε η δυνατότητα σε εμπειροτεχνίτες να λάβουν άδεια υπό την προϋπόθεση ότι θα παρακολουθούσαν σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης διάρκειας 100 ωρών. Επιπλέον ανάσα στα μη προσαρμοζόμενα συνεργεία έδωσε το προεδρικό διάταγμα 168/24.8.2005 «Παράταση προσωρινής άδειας και συνέχισης λειτουργίας συνεργείων που λειτουργούσαν πριν το προεδρικό διάταγμα 78/1988. Μάλιστα, με τον νόμο 3710/2008 (ΦΕΚ 216Α/23.10.2008) «Ρυθμίσεις για θέματα μεταφορών και άλλες διατάξεις» επιλύονται προβλήματα αδειοδότησης τα οποία προκάλεσε η εφαρμογή της Εγκυκλίου 30/2001 του ΥΠΕΧΩΔΕ και ορίζεται ρητώς ότι τα συνεργεία αποτελούν επαγγελματικά εργαστήρια χαμηλής όχλησης τα οποία δύνανται να ιδρύονται και να λειτουργούν σε περιοχές Γενικής Κατοικίας.

ίδια φίσα διάγνωσης έτσι ώστε να μπορούν να έχουν, πλέον, όλα τα συνεργεία ένα και μόνον διαγνωστικό μηχάνημα.

Αλλά το 2003 τίθεται, επίσης, επί τάπητος το ειδικότερο ζήτημα που υπάρχει ως προς την χαμηλή κοστολόγηση (ανά εργατοώρα) της εργασίας των επισκευαστών από τις ασφαλιστικές εταιρείες. Τότε ο κλάδος των επισκευαστών, μέσω της Ένωσης Φανοποιών και Βαφένων Αυτοκινήτων Νομού Χανίων και της καταγγελίας που αυτή υποβάλλει στην Επιτροπή Ανταγωνισμού κατά των ασφαλιστικών εταιρειών οι οποίες χρησιμοποιούν ενιαίο ηλεκτρονικό σύστημα κοστολόγησης –αλλά και με την σημαντική στήριξη της ΕΟΒΕΑΜΜ– σημειώνει, πολύ αργότερα, το 2009, μία επιτυχία. Γιατί η Επιτροπή αυτή, με απόφασή της, επιβάλλει την απόσυρση του συγκεκριμένου συστήματος, αλλά και καταδικάζει τις ασφαλιστικές αυτές εταιρείες να πληρώσουν υψηλό πρόστιμο. Παράλληλα, κατά το ίδιο διάστημα, το 2004, καταβάλλεται από την Ομοσπονδία, μέσω του προγράμματος Eurocost, μια προσπάθεια εξορθολογισμού της τιμολόγησης των εργασιών επισκευής ώστε να επιτευχθεί μία καλύτερη συνεργασία με τις ασφαλιστικές εταιρείες.

Όμως την δεκαετία του 2000 η ΕΟΒΕΑΜΜ, εκτός από την προάσπιση του αντικειμένου εργασίας των επισκευαστών, μάχεται και για την διεύρυνση του. Γιατί το 2005, όταν εισάγονται στην ελληνική αγορά του αυτοκινήτου οι νέες εναλλακτικές μορφές καυσίμων (όπως το υγραέριο), ο κλάδος των επισκευαστών αυτοκινήτου, μέσω της ΕΟΒΕΑΜΜ, διεκδικεί και κερδίζει το δικαίωμα των επισκευαστών να εγκαθιστούν στα αυτοκίνητα συσκευή υγραερίου. Στο ίδιο πνεύμα ο κλάδος, μέσω της ΕΟΒΕΑΜΜ, διεκδικεί και κερδίζει το 2006 ή 2007 το δικαίωμα να μπορούν οι επισκευαστές συνεταιριζόμενοι μεταξύ τους να ιδρύουν ιδιωτικά ΚΤΕΟ (ΙΚΤΕΟ). Στο πλαίσιο αυτό, μάλιστα, ιδρύονται τρία συνεταιριστικά ΙΚΤΕΟ, στην Λάρισα, την Πάτρα και την Θεσσαλονίκη. Και ενώ συνεχίζεται, κατόπιν προτάσεως της ΕΟΒΕΑΜΜ, η κατάρτιση των επισκευαστών σε αντικείμενα που έχουν σχέση με νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου (με έμφαση στους καταλύτες) και με την χρήση των εναλλακτικών μορφών καυσίμων στο ΚΕΚ της ΓΣΕΒΕΕ, στους κόλπους του δευτεροβάθμιου κλαδικού οργάνου αναπτύσσονται και νέες πρωτοβουλίες. Το 2005 ή 2006, στο πλαίσιο πρωτοβουλιών για την ανακύκλωση υλικών, η ΕΟΒΕΑΜΜ συμμετέχει στις ενέργειες για να ιδρυθεί η ΚΟΑΝΟ,⁷⁰ εταιρεία που σκοπό έχει την ανακύκλωση οχημάτων.

Αυτό που σημειώνει ένας πληροφορητής ως προς την λειτουργία της ΕΟΒΕΑΜΜ ως συνδικαλιστικού οργάνου είναι ότι, κατά την δεκαετία του 2000, διαφαίνεται μία αλλαγή. Αν μέχρι το 2004 επικρατεί στην ΕΟΒΕΑΜΜ μια «διεκδικητική» προσέγγιση των προβλημάτων του κλάδου, η οποία βασίζεται στην άποψη ότι οι διεκδικήσεις του συνδικαλιστικού κινήματος πρέπει να υποστηρίζονται από αγώνες στο δρόμο και ότι οι συγκρούσεις, στην περίπτωση αυτή, με την εκάστοτε κυβέρνηση,

70. Κέντρο Οικολογικής Ανακύκλωσης οχημάτων στο οποίο συμμετέχουν σωματεία και μεμονωμένοι επαγγελματίες.

είναι αναγκαίες, μετά το 2004 η προσέγγιση αυτή διαφοροποιείται. Την «διεκδικητική» τάση διαδέχεται μια άλλη τάση, συναινετική και «συνεργατική», σύμφωνα με την οποία σημασία για την επίλυση των προβλημάτων του κλάδου έχει το να μπορεί η κλαδική Ομοσπονδία να πείσει την κυβέρνηση για την ορθότητα των θέσεών της. Για τον λόγο αυτό, από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, η ΕΟΒΕΑΜΜ υποστηρίζεται, πλέον, από ειδικούς συμβούλους (τεχνικούς, μηχανικούς, νομικούς) που συμβάλλουν στην επιστημονική τεκμηρίωση των θέσεών της. Επιπρόσθετα, κατά την δεκαετία του 2000, η κλαδική Ομοσπονδία παρακολουθεί στενά τις ευρωπαϊκές εξελίξεις, αλλά και προβαίνει σε ένα ευρωπαϊκό άνοιγμα. Συγκεκριμένα το 2005 ή το 2006 η ΕΟΒΕΑΜΜ εγγράφεται στην διεθνή Ομοσπονδία επισκευαστών αυτοκινήτου AIRC μέσω της οποίας αποκτά, πλέον, πρόσβαση σε πληροφορίες για την κατάσταση πραγμάτων που έχει διαμορφωθεί σχετικά με το επάγγελμα του επισκευαστή αυτοκινήτων σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και για τους τρόπους αντιμετώπισης αντίστοιχων προβλημάτων.

Συνοπτικά θα μπορούσαμε να συνάγουμε ότι, σύμφωνα με τους πληροφορητές της έρευνας, η δεκαετία του 2000 είναι, από πολλές απόψεις, μία δεκαετία μεταβατική για τον συνδικαλισμό στον κλάδο των επισκευαστών. Επειδή ο κλάδος βρίσκεται αντιμέτωπος με νέα προβλήματα συνυφασμένα με την λειτουργία της ευρωπαϊκής ενιαίας αγοράς και τον ανταγωνισμό μεταξύ μεγάλων και μικρομεσαίων επιχειρήσεων, φαίνεται ότι, την δεκαετία αυτή, στο επίπεδο του δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου, καταβάλλονται προσπάθειες για περαιτέρω οργάνωση και συσπείρωση σε νέες βάσεις. Οι νέες τάσεις που επικρατούν στον χώρο είναι να υπερτερεί το κλαδικό του κομματικού, να συνδέεται το εθνικό με το διεθνές και να μετουσιώνεται το ατομικό-επιχειρηματικό σε συλλογικό-επιχειρηματικό. Είναι φανερό ότι η συνδικαλιστική δράση, κατά την δεκαετία του 2000, εκ των πραγμάτων οδηγείται σε πεδία δράσης νέα και λιγότερο οικεία για τον συνδικαλιστικό χώρο των επισκευαστών αυτοκινήτου.

4.1.4 Ο συνδικαλισμός στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του 2010

Η δεκαετία του 2010 συνδέεται με την επέλευση της οικονομικής κρίσης στη χώρα, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την μεγάλη μείωση του κύκλου εργασιών των συνεργείων και, σε πολλές περιπτώσεις επιχειρήσεων που έχουν προσφύγει σε τραπεζικό δανεισμό, την οριστική παύση της λειτουργίας τους. Στην ζοφερή εποχή των μνημονίων, κατά τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα οι συνδικαλιστικοί αγώνες της ΕΟΒΕΑΜΜ συνεχίζονται σε παλαιά και νέα πεδία. Τα παλαιά πεδία είναι αυτά που σχετίζονται με την διευθέτηση εκκρεμών ζητημάτων της αδειοδότησης των ανεξάρτητων συνεργείων. Τα νέα πεδία είναι αυτά που συνδέονται με την εισαγωγή στην αγορά εναλλακτικών καυσίμων για αυτοκίνητα, με τις διαδικασίες χαρακτηρισμού παλαιών αυτοκινήτων ως ιστορικών, καθώς και με την ηλεκτροκίνηση των αυτοκινήτων.

Για τα εκκρεμή ζητήματα, τα οποία αφορούν την αδειοδότηση των μη προσαρμοζόμενων στο ισχύον νομικό πλαίσιο συνεργείων (στο νόμο 1575/1985 και το προεδρικό διάταγμα 78/1988) η ΕΟΒΕΑΜΜ –επί προεδρίας Νικολόπουλου– συνεχίζει να μάχεται και, κατά την δεκαετία του 2010–, προβαίνοντας σε συνεχείς παρεμβάσεις προς τα αρμόδια Υπουργεία και γενικότερα εμφανίζει μεγαλύτερη κινητικότητα και εξωστρέφεια. Αποτέλεσμα των αγώνων της ΕΟΒΕΑΜΜ, κατά την περίοδο αυτή, είναι ότι επιλύονται οριστικά, με αντίστοιχες νομοθετικές ρυθμίσεις, ύστερα από πολλές δεκαετίες αγώνων για την εξασφάλιση αλληπάλληλων παρατάσεων, τα των αδειών λειτουργίας των μη προσαρμοζόμενων συνεργείων. Έτσι, τα μεν συνεργεία που νομιμοποίησαν τους ημιυπαίθριους χώρους τους (με βάση τους νόμους 3843/2010⁷¹ και 4014/2011⁷²) αποκτούν πλέον τη δυνατότητα να εκδώσουν άδεια αορίστου χρόνου.⁷³ Τα δε λοιπά μη προσαρμοζόμενα συνεργεία εξασφαλίζουν, σχετικά πρόσφατα –το 2018– την συνέχιση της λειτουργίας τους μέχρι το τέλος του κύκλου της οικονομικής δραστηριότητας του ιδιοκτήτη τους, είτε λόγω συνταξιοδότησης, είτε λόγω διακοπής της με δική του θέληση (νόμος 4530/2018).⁷⁴ Προς την ίδια κατεύθυνση, αυτή της διασφάλισης της λειτουργίας των συνεργείων, αλλά και της νομιμοποίησης της περιουσίας των ιδιοκτητών τους, την δεκαετία του 2010 έχουν επιδράσει θετικά –ύστερα από παρεμβάσεις της ΕΟΒΕΑΜΜ– και άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν την νομιμοποίηση των αυθαιρέτων κτισμάτων. Γιατί τα συνεργεία που στεγάζονται σε κτίρια με πολεοδομικές παραβάσεις, εφόσον ενταχθούν στις διατάξεις του νόμου 4178/2013⁷⁵ μπορούν να αποκτήσουν άδεια ίδρυσης και λειτουργίας με μόνη προϋπόθεση την εξόφληση μέρους του συνολικού ποσού του προστίμου (του 30%).

Καίρια για την περίοδο αυτή είναι και τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα συνεργεία σε σχέση με την νομοθεσία περί προστασίας του περιβάλλοντος. Στους αγώνες της δεκαετίας 2010 που στέφθηκαν με επιτυχία υπάγεται ο αγώνας της ΕΟΒΕΑΜΜ να τροποποιήσει τον χαρακτηρισμό των συνεργείων ως εργαστηρίων μεσαίας όχλησης και επικινδυνότητας, χαρακτηρισμό ο οποίος μέχρι τότε επέβαλε την μετεγκατάσταση ή εγκατάστασή τους σε ζώνες εκτός πόλεων. Και πράγματι με την τροποποίηση του νόμου 3710/2008 τα συνεργεία χαρακτηρίστηκαν ως

71. Νόμος 3843/2010 (ΦΕΚ 62Α/28.4.2010) Ταυτότητα κτιρίων, υπερβάσεις δόμησης και αλλαγές χρήσης, μητροπολιτικές αναπλάσεις και άλλες διατάξεις.

72. Νόμος 4014/2011 (ΦΕΚ Α 209/21.9.2011) Περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, ρύθμιση αυθαιρέτων σε συνάρτηση με δημιουργία περιβαλλοντικού ισοζυγίου και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος.

73. Σύμφωνα με την ερμηνευτική εγκύκλιο Οικ 37148/2597/2012.

74. Νόμος 4530/2018 (ΦΕΚ Α 59/Α/30.3.2018) Ρυθμίσεις θεμάτων μεταφορών και άλλες διατάξεις, άρθρο 105.

75. Νόμος 4178/2013 (ΦΕΚ Α 174/8.8.2013) Αντιμετώπιση της Αυθαίρετης Δόμησης – Περιβαλλοντικό Ισοζύγιο και άλλες διατάξεις.

εργαστήρια χαμηλής όχλησης έτσι ώστε να επιτρέπεται πλέον η λειτουργία τους εντός αστικής ζώνης υπό την προϋπόθεση, βεβαίως, ότι τηρούν όλα τα αναγκαία μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος και τις προβλεπόμενες περιβαλλοντικές δεσμεύσεις. Ως προς τις δεσμεύσεις αυτές, ειδικότερα, με νέα παρέμβαση της ΕΟΒΕ-ΑΜΜ επετεύχθη η κατάργηση καταβολής νέου παράβολου ανά τριετία, εφόσον μία υφιστάμενη επιχείρηση δεν παρουσιάζει μεταβολές.⁷⁶ Αυτό που εξακολουθεί, όμως, να παραμένει σε εκκρεμότητα και να αποτελεί αντικείμενο συνεχούς διεκδίκησης είναι η επιστροφή προς τους επισκευαστές του τέλους ανακύκλωσης το οποίο αυτοί πληρώνουν ως εάν ήταν παραγωγοί αποβλήτων, ενώ στην πραγματικότητα είναι πλέον διαχειριστές αποβλήτων. Τελεί, επίσης, σε εκκρεμότητα η συμμετοχή των επισκευαστών, επί ίσοις όροις με άλλους διαχειριστές, στην είσπραξη ποσού που αντιστοιχεί σε τέλος ανακύκλωσης το οποίο πληρώνει ο καταναλωτής κατά την αγορά ενός αυτοκινήτου.

Παράλληλα, όμως, μεγάλο μέρος της συνδικαλιστικής δράσης απορροφά κατά την δεκαετία του 2010 η συμμετοχή του κλάδου των επισκευαστών στην εγκατάσταση των αερίων καυσίμων στα αυτοκίνητα. Είναι μακρά και επίπονη η συνδικαλιστική προσπάθεια που καταβάλλει η ΕΟΒΕΑΜΜ από το 2010 έως το 2013 να ανατρέψει τις αρνητικές συνέπειες που επιφέρει στον κλάδο ο νόμος 3897/2010⁷⁷ ο οποίος αποκλείει τους επισκευαστές αυτοκινήτου από τους δικαιούμενους να μετατρέπουν τον βενζινοκινητήρα ενός συμβατικού αυτοκινήτου σε κινητήρα αερίου καυσίμου. Αντλώντας τεχνογνωσία από τις πρακτικές άλλων χωρών, μέσω της συμμετοχής της στην Διεθνή Ομοσπονδία Επισκευαστών AIRC, η ΕΟΒΕΑΜΜ επιστρατεύει τα αναγκαία επιχειρήματα που μπορούν να πείσουν τους αρμόδιους ότι οι επισκευαστές μπορούν να αναλάβουν υπεύθυνα, στις υφιστάμενες επιχειρήσεις τους, την σχετική μετατροπή του συστήματος καυσίμων των αυτοκινήτων. Και πράγματι, οι αγώνες αυτοί έχουν ένα αίσιο αποτέλεσμα αφού ο νεώτερος νόμος, ο νόμος 4199/2013,⁷⁸ τρία χρόνια μετά, αίρει τον αποκλεισμό των επισκευαστών από την εγκατάσταση αερίων καυσίμων στα αυτοκίνητα και ανοίγει τον δρόμο για την διεύρυνση του αντικειμένου εργασίας τους σε μια εποχή που ο αυξανόμενος ανταγωνισμός σε συνθήκες ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς πλήττει τον κύκλο εργασιών των ανεξάρτητων συνεργείων. Με τον νεώτερο αυτό νόμο δεν απαιτείται πλέον για την επισκευή και συντήρηση συστημάτων υγραερίου ο διαχωρισμός του χώρου των συνεργείων σε δύο διακριτά τμήματα μεταξύ των οποίων να υψώνεται τοίχος.

Επιπρόσθετα, οι αγώνες της ΕΟΒΕΑΜΜ την περίοδο αυτή επιτυγχάνουν και την

76. Κάτι ανάλογο επετεύχθη και σε σχέση με την πυρασφάλεια.

77. Νόμος 3897/2010 (ΦΕΚ Α-208/10.2.2010) Σύσταση Εθνικού Συμβουλίου Οδικής Ασφάλειας, εποπτεία και βελτίωση του ελέγχου για την προαγωγή της Οδικής Ασφάλειας και την προστασία του περιβάλλοντος,

78. Νόμος 4199/2013 (ΦΕΚ 216/11.10.2013) Δημόσιες υπεραστικές οδικές μορφές επιβατών – Ρυθμιστική Αρχή Επιβατικών Μεταφορών και άλλες διατάξεις.

επαγγελματική κατοχύρωση των ίδιων των επισκευαστών αυτοκινήτου ως προς την εγκατάσταση αερίων καυσίμων στα αυτοκίνητα εφόσον οι επαγγελματίες αυτοί μπορούν πλέον να λάβουν ειδική άδεια ασκήσεως επαγγέλματος τεχνίτη αερίων καυσίμων ύστερα από παρακολούθηση σεμιναρίου διάρκειας 100 ωρών.⁷⁹ Διανοίγοντας το νέο αυτό πεδίο άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών η ΕΟΒΕΑΜΜ σαφώς ωθεί τον κλάδο σε νέους κύκλους επιμόρφωσης που απαιτούν την συμμετοχή της στον σχεδιασμό ειδικών προγραμμάτων τα οποία αναλαμβάνει να πραγματοποιήσει το ΚΕΚ της ΓΣΕΒΕΕ. Την ίδια δεκαετία η ΕΟΒΕΑΜΜ διεκδικεί, ταυτόχρονα, επαγγελματικό ρόλο για τους επισκευαστές τόσο στην ηλεκτροκίνηση,⁸⁰ όσο και στον χαρακτηρισμό των αυτοκινήτων ως οχημάτων ιστορικού ενδιαφέροντος.⁸¹ Και στο μέτρο που η κλαδική αυτή Ομοσπονδία επιτυγχάνει να κατακυρώσει και να κατοχυρώσει καινούργιους επαγγελματικούς ρόλους για τους επισκευαστές, στην ουσία επιτυγχάνει και να διευρύνει ακόμα περισσότερο το πεδίο αρμοδιότητας και επαγγελματικής δραστηριότητας του κλάδου.

Κατά τα άλλα η συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της ΕΟΒΕΑΜΜ κινείται και προς κατευθύνσεις ήδη γνωστές και από προηγούμενες δεκαετίες. Παραμένει σε εκκρεμότητα το πρόβλημα των παράνομων συνεργείων, όσων συνεργείων, δηλαδή, όχι μόνον δεν πληρούν τις προβλεπόμενες νόμιμες προϋποθέσεις, αλλά και λειτουργούν παράνομα σε συνθήκες αθέμιτου ανταγωνισμού, συχνά και σε βάρος της οδικής ασφάλειας των οχημάτων. Για το πρόβλημα αυτό η ΕΟΒΕΑΜΜ έχει μεριμνήσει για να επιτύχει την νομοθετική κατοχύρωση της δημιουργίας ενός ψηφιακού μητρώου νόμιμων συνεργείων, πράγμα το οποίο εξασφαλίζεται με ειδική διάταξη στον νόμο 4530/2018.⁸² Όμως, σε μια εποχή ενοποίησης της αγοράς και πολλών επιχειρήσεων, εξακολουθεί να παραμένει σε εκκρεμότητα το ζήτημα της ενοποίησης των δύο υφιστάμενων σήμερα κλαδικών ομοσπονδιών, έτσι ώστε να παραμένει «διασπασμένη» και η «συνδικαλιστική φωνή» του κλάδου. Γιατί, κατά την δεκαετία του 2010 και μέχρι σήμερα, ο κλάδος συνεχίζει να εκπροσωπείται από δύο κλαδικές Ομοσπονδίες, την ΕΟΒΕΑΜΜ και την ΟΒΕΑΜΜΕ. Και παρά το γεγονός ότι επιδιώκονται κοινές παραστάσεις και παρεμβάσεις των δύο Ομοσπονδιών προς το Υπουργείο Μεταφορών και καταβάλλονται νέες προσπάθειες για την επίτευξη της ενοποίησης των δυο ομοσπονδιών –όπως το 2018- το ζήτημα αυτό δεν έχει ακόμα επιλυθεί.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι το 2018 λύεται οριστικά, με απόφαση της ΕΟΒΕΑΜΜ, η ΚΑΤΕΣΑΜ, αφού έχει παραμείνει ανενεργή για χρονικό διάστημα

79. Υπουργική Απόφαση ΟΙΚ 23732/2274/2011.

80. Νόμος 4710/2020 (ΦΕΚ Α 142/23.7.2020) Προώθηση της ηλεκτροκίνησης και άλλες διατάξεις.

81. Στην Υπουργική απόφαση αριθ. Α.ΟΙΚ 94748-4130 προβλέπεται ότι η ΕΟΒΕΑΜΜ είναι ένας από τους φορείς πιστοποίησης της ιστορικότητας αυτοκινήτων.

82. Νόμος 4530/2018 (ΦΕΚ 59/Α/30.3.2018) Ρυθμίσεις θεμάτων μεταφορών και άλλες διατάξεις, άρθρο 72.

μεγαλύτερο της δεκαετίας. Όπως αναφέρεται από ένα πληροφορητή «η ΚΑΤΕΣΑΜ θα έπρεπε να έχει άλλη νομική μορφή και να λειτουργεί ανεξάρτητα από τον συνδικαλισμό». Τονίζεται, επίσης, ότι ο κλάδος, στην περίπτωση αυτή, είχε στην διάθεσή του ένα σημαντικό εργαλείο το οποίο δεν μπόρεσε να διαχειριστεί, γιατί, στο πλαίσιο της ΚΑΤΕΣΑΜ, οι συνδικαλιστές του δεν μπορούσαν να λειτουργούν ταυτόχρονα και ως επιχειρηματίες.

Συνοπτικά μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι, κατά την δεκαετία του 2010, ο συνδικαλισμός των επισκευαστών, μέσω της ΕΟΒΕΑΜΜ, «τακτοποιεί» οριστικά εκκρεμότητες που δημιούργησε στον κλάδο η εφαρμογή του βασικού νομικού πλαισίου για την κατοχύρωση του επαγγέλματος, πλαισίου που νομοθετήθηκε κατά την δεκαετία του 80. Επίσης, με την επιτυχή ολοκλήρωση των αγώνων «διάσωσης» των μη προσαρμοζόμενων συνεργείων, κατά την δεκαετία του 2010, φαίνεται να λαμβάνει τέλος η μακρά μεταβατική περίοδος προσαρμογής των συνεργείων στους τότε -την δεκαετία του 80- νέους όρους λειτουργίας τους. Ταυτόχρονα, όμως, η επιβίωση του επαγγέλματος του επισκευαστή απαιτεί προσαρμογή στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά και την επισκευή του αυτοκινήτου την δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα. Αυτή την ανάγκη υπηρετεί ο συνδικαλισμός των επισκευαστών, μέσω της ΕΟΒΕΑΜΜ, με αγώνες που διεξάγει για την κατοχύρωση των νέων επαγγελματικών όρων και προϋποθέσεων που έχουν σχέση με την εγκατάσταση συστημάτων αερίων καυσίμων και με την ηλεκτροκίνηση. Την δεκαετία του 2010 φαίνεται καθαρά ότι ο συνδικαλισμός των επισκευαστών, μέσω της ΕΟΒΕΑΜΜ, προσπαθεί να παρακολουθήσει ή και να προλάβει τις τεχνολογικές εξελίξεις στο αυτοκίνητο, εξελίξεις που καλούν τα ανεξάρτητα συνεργεία να προσαρμοστούν και πάλι σε νέες συνθήκες.

4.1.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η σκιαγράφηση του τοπίου του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου, μέσα από τις αφηγήσεις των πληροφορητών της έρευνας, δείχνει ότι η συνδικαλιστική δράση τους, στο πλαίσιο της κλαδικής τους ομοσπονδίας -της ΠΟΒΕΑΜ μέχρι το 1999 και της ΕΟΒΕΑΜΜ από τότε μέχρι σήμερα- στρέφεται γύρω από τέσσερα σημαντικά ζητήματα: την επαγγελματική κατοχύρωση του κλάδου, την προσαρμογή στις νέες τεχνολογίες, την προσαρμογή στις νέες συνθήκες ανταγωνισμού λόγω της μετάβασης στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά και την προσπάθεια αυτοοργάνωσης. Κατά τις τέσσερις δεκαετίες που συνοπτικά διατρέξαμε επιχειρώντας να σκιαγραφήσουμε το συνδικαλιστικό τοπίο του κλάδου, με επίπεδο αναφοράς τη συγκεκριμένη κλαδική ομοσπονδία, παρατηρούμε ότι τα περισσότερα από τα κλαδικά ζητήματα τίθενται σε όλες τις δεκαετίες, έστω και αν «επανατίθενται» κάθε φορά με διαφορετικούς όρους. Τόσο η επαγγελματική κατοχύρωση και η αδειοδότηση των συνεργείων -που νομοθετικά έχουν λυθεί από την δεκαετία του 80- όσο και η προσαρμογή στις νέες τεχνολογίες κατά τις δεκαετίες 1980, 1990, 2000 και 2010 απασχολούν συνεχώς και ποικιλοτρόπως και «πιέζουν» το δευτεροβάθμιο

συνδικαλιστικό όργανο να εξεύρει λύσεις που να εξασφαλίζουν την επιβίωση των ανεξάρτητων συνεργείων: των μη προσαρμοζόμενων στο ισχύον για την λειτουργία των συνεργείων νομοθετικό πλαίσιο -των οποίων, κατά την δεκαετία του 2010, λύνονται όλα τα αδειοδοτικά προβλήματα, αλλά και των νόμιμων συνεργείων που πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες τεχνολογικές εξελίξεις οι οποίες εμφανίζονται περίπου ανά δεκαετία (καταλύτες, φίσες διαγνωστικών μηχανημάτων, υγραέριο, ηλεκτροκίνηση). Ειδικότερα, από την δεκαετία του 90 και μετά, η προσαρμογή στις νέες συνθήκες ανταγωνισμού λόγω της μετάβασης στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά είναι ένα νέο ζήτημα που αρχίζει να απασχολεί σοβαρά το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών του κλάδου.

Οι ποικίλες εξωτερικές πιέσεις που δέχεται ανά εποχές ο κλάδος ωθεί τους συνδικαλιστές και τα συνδικαλιστικά του όργανα -τουλάχιστον στο επίπεδο των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών- σε προσπάθειες, πρωτοβουλίες και απόπειρες ενοποίησης οι οποίες ευοδώνονται εν μέρει το 1999 με την ενοποίηση των δυο από τις τότε τρεις κλαδικές Ομοσπονδίες -της ΠΟΒΕΑΜ και της Ομοσπονδίας Πελοποννήσου- σε μία ενιαία, την ΕΟΒΕΑΜΜ. Οι ίδιες αυτές εξωτερικές πιέσεις επιβάλλουν την αυτοοργάνωση του κλάδου σε μεγαλύτερο βαθμό ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στις εκάστοτε νέες προκλήσεις. Τόσο οι ποικίλες συνδικαλιστικές πρωτοβουλίες που αφορούν την επιμόρφωση των επισκευαστών στις νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου, όσο και η σταδιακή ανασυγκρότηση και αλλαγή του τρόπου λειτουργίας του δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου δηλώνουν την προσπάθεια του συνδικαλιστικού αυτού χώρου, κατά τις τέσσερις δεκαετίες που διατρέξαμε, να αναπροσαρμόσει την δράση του ανάλογα με τις ανάγκες και τις συνθήκες που επικρατούν στο επάγγελμα, στον συνδικαλισμό, αλλά και τις γενικότερες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συγκυρίες.

4.2 Διαδρομές ζωής και μνήμες συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου

Μεταβαίνοντας από τον συνδικαλισμό στους συνδικαλιστές, δηλαδή από το κίνημα στους ανθρώπους που το τροφοδοτούν με την παρουσία τους και την δράση τους, ουσιαστικά αλλάζουμε επίπεδο αξιοποίησης της ατομικής προφορικής μνήμης. Δίνουμε πλέον έμφαση στο βίωμα του επισκευαστή-συνδικαλιστή και ειδικότερα στο βίωμα του συνδικαλιζέσθαι στο πλαίσιο της ΕΟΒΕΑΜΜ. Η βιογραφική κατεύθυνση που υιοθετούμε προκειμένου να κατανοήσουμε τον συνδικαλισμό στον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου αλλάζει, στο παρόν κεφάλαιο, τον τρόπο παρουσίασης των δεδομένων της έρευνας. Επιχειρώντας να απαντήσουμε στο ερώτημα ποιες διαδρομές «εκβάλλουν» στον συνδικαλισμό αφιερώνουμε αρχικά ένα πρώτο υποκεφάλαιο στις διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών του κλάδου στο οποίο σκιαγραφούμε τα στάδια του κύκλου ζωής τους, όπως οι ίδιοι τα αφηγήθηκαν στο πλαίσιο της προφορικής έρευνας. Στα στάδια αυτά εντάσσουμε και την έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου ζωής, στον οποίο η έρευνά μας δίνει ιδιαίτερη έμφαση.

Αυτονομώντας, κατά κάποιον τρόπο, τον συνδικαλιστικό κύκλο ζωής από τον συνολικό κύκλο ζωής των συνδικαλιστών που συμμετείχαν στην έρευνα, σε ένα δεύτερο υποκεφάλαιο παρουσιάζουμε τις διαδρομές των συνδικαλιστών αυτών εντός του συνδικαλιστικού χώρου των επισκευαστών αυτοκινήτου. Στο υποκεφάλαιο, όμως, αυτό δεν περιοριζόμαστε στην σχέση των συνδικαλιστών με τα συνδικαλιστικά όργανα. Προσπαθούμε, επιπλέον, να αναδείξουμε όψεις της συνδικαλιστικής δράσης τις οποίες αυτοί ανακαλούν στην διάρκεια των συνεντεύξεων επαναφέροντας, έτσι, κάποια από τα ζητήματα τα οποία έθιξαν, στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι πληροφορητές καθώς επιχειρούσαν να δώσουν μία εικόνα για το τοπίο του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου. Στο κεφάλαιο 4.2 καταγράφουμε, ως εκ τούτου, την βιογραφική και βιωματική διάσταση του συνδικαλισμού, καθώς και την υποκειμενική πρόσληψη του συνδικαλιστικού γίνεσθαι, όπως και των προβλημάτων που αναφέρονται στο πλαίσιο αυτό.

4.2.1 Διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου

Οι συνδικαλιστές δεν υπήρξαν πάντα συνδικαλιστές. Ποιο είναι το νήμα ζωής το οποίο, με το σταδιακό ξετύλιγμά του, τους οδηγεί στον συνδικαλισμό; Επίσης, τι είναι αυτό που ανακόπτει την πορεία τους στον συνδικαλισμό; Στο υποκεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να παρακολουθήσουμε τις διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών συσχετίζοντας τα επί μέρους στάδια των διαδρομών αυτών με την εμπλοκή των προσώπων στον συνδικαλισμό. Με άλλα λόγια θα περιγράψουμε, κατά το δυνατόν, τι προηγείται της έναρξης του συνδικαλιστικού κύκλου και τι έπεται, όταν κάποιοι συνδικαλιστές αποχωρήσουν από τον συνδικαλισμό.

Αυτός είναι και ο λόγος που το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο για τις διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών τις «τέμνει» σε μεγάλες και χαρακτηριστικές περιόδους του κύκλου ζωής. Έχοντας πάντα στο επίκεντρο τον συνδικαλισμό στο επάγγελμα του επισκευαστή αυτοκινήτου η περιγραφή των σταδίων που απαρτίζουν τις διαδρομές ζωής είναι εκτενής. Ξεκινάει με την παιδική και νεανική ηλικία των συνδικαλιστών και συνεχίζει με την μαθητεία τους στο επάγγελμα, καθώς και την έναρξη της επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Παράλληλα, η περιγραφή αυτή δίνει έμφαση στην έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου, ενώ, ταυτόχρονα, επιχειρεί να σκιαγραφήσει την σύζευξη επαγγέλματος, οικογενειακής ζωής και συνδικαλισμού. Ως τελευταίο στάδιο της διαδρομής ζωής, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, θεωρούμε την λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας, η οποία αυτομάτως συνεπάγεται και την λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου, εκτός αν η αποχώρηση από τον συνδικαλισμό έχει προηγηθεί της λήξης της επαγγελματικής δραστηριότητας.

4.2.1.1 Η παιδική και νεανική ηλικία

Οι μεγάλοι σε ηλικία συνδικαλιστές ή οι ώριμοι πλέον άντρες που συναντήσαμε κατά την διάρκεια της προφορικής μας έρευνας ήταν κάποτε παιδιά που ξεκινούσαν

τις διαδρομές ζωής τους. Γυρίζοντας πίσω στα παιδικά τους χρόνια βλέπουμε ότι οι περισσότεροι από αυτούς υπήρξαν παιδιά που χρειάστηκε από νωρίς να ασχοληθούν με την βιοπάλη.

Όσοι συνδικαλιστές γεννήθηκαν πριν τον πόλεμο ή κατά την δεκαετία του 40 – σε συνθήκες κατοχής και εμφυλίου πολέμου, αλλά και μετά τον πόλεμο – την δεκαετία του 50, είναι οι περισσότεροι παιδιά αγροτών και κτηνοτρόφων και προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες.⁸³ Μεγαλώνουν στην φτώχεια και την στέρηση και χρειάζεται από πολύ νωρίς να δουλέψουν για να βοηθήσουν την επιβίωση της πατρικής τους οικογένειας.

«Ψάχνοντας για δουλειά από δω κι από κει, έκανα πολλά επαγγέλματα, μεταφορές, παπούτσια, γυάλισμα προκειμένου να μην πέσω σε αμαρτία, κλεψιά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1934)

Για τον λόγο αυτό, μόλις τελειώσουν το δημοτικό σχολείο, εγκαταλείπουν το όνειρο να μορφωθούν.

«Εγώ γεννήθηκα στο χωριό...από φτωχή οικογένεια η οποία ήταν αγροτοκτηνοτροφική με πολύ λίγα χρήματα και κάποια γιδάκια, προβατάκια. Ήρθα στην πόλη... τελειώνοντας το δημοτικό και τα ποδαράκια μου από κάτω είχανε καντήλες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Εκτός από την φτώχεια κάποιοι από αυτούς μετακινούνται, μαζί με όλη την πατρική τους οικογένεια, στα αστικά κέντρα και για λόγους πολιτικούς, εφόσον κατά την μετεμφυλιακή περίοδο –που συμπίπτει με την παιδική και εφηβική τους ηλικία– οι γονείς τους, συνήθως ο πατέρας, διώκονται λόγω αριστερής δράσης και αριστερών φρονημάτων.

«... ήταν τόσο φτωχή η οικογένειά μας που δεν μπορούσαμε να ζήσουμε οικονομικά. Και μπορώ να πω ότι οι μνήμες μας είναι πολύ άσχημες από τον εμφύλιο σπαραγμό...».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Μάλιστα, οι διώξεις του πατέρα συνεχίζονται και κατά την δεκαετία του 50 με αποτέλεσμα οι οικογένειες να δυσκολεύονται ακόμα περισσότερο να βιοποριστούν.

⁸³. Αποτελεί ένα άλλο μεγάλο κεφάλαιο της μνήμης των συνδικαλιστών, το οποίο δεν διερευνήθηκε στην προφορική έρευνά μας, το κεφάλαιο της οικογενειακής μνήμης που σχετίζεται με την οικογένεια προέλευσής τους. Για την οικογενειακή μνήμη, το περιεχόμενο και τις λειτουργίες της, βλ. Halbwachs, 1976, Θανοπούλου, 2014.

«Τον πατέρα μου τον κυνηγάγανε. Ήταν και εξορία και τον είχανε στην μπούκα... Πήγαινε στην οικοδομή να κάνει μεροκάματο. Πήγαινε η Αστυνομία και τον έδιωχνε. Δεν είχαμε ψωμί να φάμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Τα τότε παιδιά ηλικίας 12 ετών συνήθως μετακινούνται, για λόγους επιβίωσης, από το χωριό στις πλησιέστερες πόλεις ή και στην Αθήνα. Μεταναστεύουν από τις φτωχές περιοχές της χώρας, από την ύπαιθρο προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, για να ψάξουν για δουλειά. Κάποιοι από αυτούς τους συνδικαλιστές-εσωτερικούς μετανάστες, μάλιστα, έχουν στην οικογενειακή τους ιστορία και προηγούμενο ιστορικό μετακινήσεων, λόγω προσφυγικής καταγωγής και εγκατάστασης των γονέων τους στην Ελλάδα, μετά την Μικρασιατική καταστροφή, το 1922.

Δύσκολες συνθήκες επιβίωσης αντιμετωπίζουν και όσοι συνδικαλιστές έχουν γεννηθεί στην Αθήνα τη δεκαετία του 40. Και αυτοί μάχονται από μικρή ηλικία να εξασφαλίσουν τα προς το ζην της πατρικής οικογένειας, ιδιαίτερα όταν ο πατέρας είναι ασθενής ή ανάπηρος. Δεν είναι τυχαίο το ότι ένας συνδικαλιστής, όταν αναφέρεται στην παιδική του ηλικία, δηλώνει ότι η παιδική του ηλικία δεν υπήρξε υπογραμμίζοντας με αυτόν τον τρόπο την μεγάλη διαφορά μεταξύ των τότε παιδιών και των τωρινών. Από την άλλη πλευρά στην «απούσα» ή «ανύπαρκτη» αυτή παιδική ηλικία ο ίδιος αποδίδει σήμερα μια ιδιαίτερη σημασία. Την θεωρεί σαν ένα είδος μαθητείας στην στέρηση και την οικονομία που συνέβαλε καθοριστικά στην μετέπειτα ικανότητά του να διαχειρίζεται με φρόνηση και με φειδώ τα οικονομικά του.

«Η παιδική μου ηλικία δεν υπάρχει. Ήτανε βασανιστική με την έννοια της ανέχειας, καταλαβαίνεις. Μια φέτα ψωμί και άμα ζητάγαμε και δεύτερη υπήρχε γκρίνια, μπορεί και καρπαζιά. Δεν υπήρχε. Καταλαβαίνεις ότι όλα αυτά είναι εφόδια, κινητήριος δύναμη για να προχωρήσεις και να υπολογίζεις και την δεκάρα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Αν, μεταξύ των συνδικαλιστών της ερευνάς μας, οι περισσότεροι από αυτούς που είναι γεννημένοι τις δεκαετίες του 40 και του 50 είναι παιδιά αγροτών και κτηνοτρόφων, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να σημειώσουμε ότι υπάρχουν και παιδιά των οποίων οι γονείς ασκούν άλλα επαγγέλματα, επαγγέλματα κυρίως της πόλης: σερβιτόροι, οικοδόμοι, καφετζήδες, καθώς και αμαξοκαραγωγί και χειριστές χωματουργικών μηχανημάτων. Την ίδια τάση βλέπουμε στους γεννημένους την δεκαετία του 60 όπου παρατηρούμε πλέον ότι είναι πολύ λιγότεροι όσοι έχουν γονείς αγρότες, ενώ πληθαίνουν όσοι έχουν γονείς εργάτες, αρτοποιούς, ψαράδες και επισκευαστές. Το ίδιο ισχύει και για τους γεννημένους την δεκαετία του 70 και του 80.

Μπορούμε να πούμε ότι οι συνδικαλιστές που είναι γεννημένοι την δεκαετία του 40 και του 50 ανήκουν, οι περισσότεροι, στην πρώτη γενεά εσωτερικών

μεταναστών που μετακινούνταν από τα χωριά στις πόλεις. Οι συνδικαλιστές αυτοί, οι οποίοι φαίνεται να φέρουν, λόγω οικογενειακής ιστορίας, μνήμες κακουχιών, αντιξοοτήτων και διώξεων, δεν έχουν, στις περισσότερες περιπτώσεις, κανένα οικογενειακό επαγγελματικό προηγούμενο στον χώρο της επισκευής αυτοκινήτου. Αντίθετα, όμως, οι συνδικαλιστές που είναι γεννημένοι τις δεκαετίες του 60, του 70 και του 80, όπως παρατηρούμε, σε πολλές περιπτώσεις ασκούν επάγγελμα που έχει σχέση με το επάγγελμα του πατέρα τους το οποίο είναι συναφές με τον χώρο της επισκευής αυτοκινήτου.

Συνοπτικά η παιδική και νεανική ηλικία των συνδικαλιστών της έρευνας χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια επιβίωσης, ήδη από πολύ μικρή ηλικία, σε συνθήκες φτώχειας και στέρησης και, κάποιες φορές και διώξεων λόγω πολιτικών φρονημάτων. Σε αυτή την δύσκολη παιδική και νεανική ηλικία θα μπορούσε να αναζητήσει κανείς, για κάποιους από αυτούς, τον σπόρο της αγωνιστικότητας την οποία επιδεικνύουν αργότερα και ως συνδικαλιστές συμμετέχοντας στον συνδικαλισμό του κλάδου επισκευής αυτοκινήτων. Σε αυτή την «πρώτη μαθητεία» σε σκληρές συνθήκες επιβίωσης θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει την αρχή ενός μακρού νήματος επαγγελματικών και συνδικαλιστικών αγώνων που διαπερνάει τις διαδρομές ζωής τους.

4.2.1.2 Η μαθητεία στο επάγγελμα

Σε συνθήκες φτώχειας και στέρησης το δίλημμα «γράμματα ή τέχνη»⁸⁴ για τους συνδικαλιστές της έρευνας απαντιέται πολύ νωρίς. Προέχει να εργαστούν και, παράλληλα, να μάθουν μια τέχνη για να μπορούν να κερδίζουν την ζωή τους. Στο δρόμο προς τα συνεργεία αυτοκινήτων τους οδηγεί όχι μόνον η ανάγκη, αλλά και η επιθυμία να πραγματοποιήσουν ένα όνειρο που φέρουν μέσα τους, να ασχοληθούν με το αυτοκίνητο.

«Είχα δει στον αναγνωστικό, στην έκτη, το εξώφυλλο του βιβλίου. Είχε ένα αυτοκίνητο, όπως ήταν τα παλιά. Και λέω, αν μπορέσω να κολλήσω εδώ να μάθω να το πηγαίνω καλά θα είναι. Κι αν δεν μπορώ να το πηγαίνω, να μάθω τουλάχιστον να το φτιάχνω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1934)

«Μου άρεσε το αυτοκίνητο. Τότε ήμασταν και πιτσιρικάδες και ήταν λίγα τα αυτοκίνητα. Και κρεμιόμασταν πίσω να πάμε καβάλα, ασχέτως αν γυρίζαμε πίσω με τα πόδια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

⁸⁴. Είναι εντυπωσιακό ότι τα τεχνικά επαγγέλματα, και πριν τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο δεν προσέλκυαν τους νέους που ήθελαν να σπουδάσουν, Ρούπα και Χεκίμογλου, 2009, σ. 123.

Στα συνεργεία τους οδηγεί και μια εσωτερική κλίση προς την δημιουργία, μία τάση να μπορούν να κατασκευάζουν κάτι καινούργιο εξ αρχής ή να επαναφέρουν στην προηγούμενη κατάσταση κάτι το οποίο είχε υποστεί βλάβη.

«Ήταν ένα επάγγελμα που μου άρεσε από μικρός. Πέρναγα από τα συνεργεία κάτω και μου αρέσανε αυτά που έβλεπα. Ότι παίρνανε κάποια κατεστραμμένα αυτοκίνητα και τα φτιάχνανε. Και αυτό το αίσθημα δημιουργίας μου άρεσε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Τις περισσότερες φορές μόνοι τους –μικρά παιδιά– ζητούν από τους μάστορες- ιδιοκτήτες των συνεργείων δουλειά, σε μια εποχή που η παιδική εργασία επιτρέπεται από 12 ετών.

«Τι θέλεις ρε; Αυτή ήταν η φρασεολογία. 'Να δουλέψω, να μάθω την τέχνη, το όνειρό μου είναι να γίνω ηλεκτρολόγος'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

«Έμπλεξα με τα συνεργεία από 14 χρονών».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Είναι καθαρά θέμα τύχης το που μαθητεύουν. Κάποιοι από του συνδικαλιστές της έρευνας ξεκινούν την μαθητεία τους στα συνεργεία αυτοκινήτων γνωρίζοντας, στο πρόσωπο του μάστορα-ιδιοκτήτη, την σκληρότητα, την εκμετάλλευση και την αδικία.

«Αυτός ο άνθρωπος ήταν κακός, ο οποίος μου έδωσε πάρα πολλές πληγές... Μιλάμε για δύσκολες εποχές. Μας τιμωρούσε, μας άφηνε αργά το βράδυ μέχρι το πρωί να δουλεύουμε χωρίς να έχουμε φάει κάτι...».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Κάποιοι άλλοι στο πρόσωπο του αφεντικού τους αποκτούν ένα δάσκαλο που φροντίζει να τους διδάξει την τέχνη της επισκευής⁸⁵ όντας, ο ίδιος, μάστορας αυτοδίδακτος που του άρεσε να μαθαίνει, αλλά και να μεταδίδει αυτά που ήξερε.

«Ήταν δουλευταράς, πάντα γελαστός και ήταν ο άνθρωπος ο οποίος ρώταγε, μάθαινε και πούλαγε τα σίγουρα. Πάντα μετέφερε το σωστό, όταν ήτανε σίγουρα σωστό. Δεν μετέφερε στους υπαλλήλους και τους

⁸⁵. Να σημειωθεί ότι, πριν τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, οι τεχνίτες, οι περισσότεροι προερχόμενοι από φτωχά κοινωνικά στρώματα, δεν μπορούσαν να φοιτήσουν στο σχολείο και εκπαιδευόντουσαν μαθητεύοντας στα εργαστήρια. Η γνώση που αποκτούσαν ήταν καθαρά εμπειρική, Ρούπα και Χεκίμογλου, 2009, σ. 123.

υφισταμένους ποτέ λανθασμένες..ή δεν έκρυβε –το κυριότερο– τις εξελίξεις γι αυτά που ανακάλυπτε. Γιατί σαν μηχανικός ανακάλυπτε και πράγματα μόνος του».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Συνήθως ο καλός δάσκαλος στην τέχνη της επισκευής λειτουργεί, παράλληλα, και σαν πατέρας που νοιάζεται για τους μαθητευόμενούς του και προσπαθεί να τους μεταδώσει όχι μόνο σωστές επαγγελματικές αξίες, αλλά και αξίες κοινωνικές, ηθικές και ανθρωπίνες.

«Κάθησα δέκα χρόνια στο μαγαζί του. Πήρα όλες τις συνήθειές του, όλη την ευστροφία του, ό,τι τεχνικό είχε και δεν είχε. Όλα άπλετα και δεν κράταγε τίποτα και πήγαινε μπροστά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Ο άνθρωπος και το αντικείμενο γνώριζε και συγχρόνως ήταν μεταδοτικός. 'Αυτό', μου έλεγε, 'θέλω να κάνουμε αυτό'. Μου εξηγούσε το παραμικρό τι κάνουμε. 'Ήμουν πολύ τυχερός».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Ακόμα και στην περίπτωση που το καλό αφεντικό δεν υποκαθιστά τον απόντα –για οποιουδήποτε λόγους– πατέρα, είναι πολύ σημαντικός ο ρόλος που διαδραματίζει στην διάρκεια της μαθητείας για την όλη εξέλιξη των νέων που κοινωνικοποιούνται κοντά του.

«Ο πατέρας μου μού έδωσε μέχρι ένα σημείο πάρα πολλά και με συμπλήρωσε το αφεντικό μου. Μου φαίνεται ότι με έκανε λίγο καλύτερο από αυτό που μπορούσα να γίνω σαν άνθρωπος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Η εργασία των παιδιών και των εφήβων στα συνεργεία –στο όνομα της μαθητείας– συχνά είναι εργασία ανασφάλιστη με αποτέλεσμα ο εργάσιμος αυτός χρόνος να μην μπορεί, αργότερα, όταν έρθει η στιγμή, να συμπεριληφθεί στον συντάξιμο χρόνο. Λίγοι είναι οι συνδικαλιστές της έρευνας που είχαν ένσημα από την περίοδο της μαθητείας.

«Παρ' όλο που ήμασταν ανήλικοι, απλά είχαμε το ευτύχημα να μας κολλάνε ένσημα οι εργοδότες οι τότε. Στην δική μου την περίπτωση μας κολλάγανε ένσημα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Οι περισσότεροι έχουν εργαστεί από μικρή ηλικία χωρίς να μπορούν να επικαλεστούν ως χρόνο εργασίας τον χρόνο της μαθητείας γιατί δεν ήταν ασφαλισμένοι.

«Εγώ ήμουνα υπάλληλος χωρίς ΙΚΑ, χωρίς τίποτα. Δεν έχω ΙΚΑ και δουλεύω από 9 χρονών».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Την μαθητεία στο επάγγελμα, δίπλα σε μάστορες, κάποιοι από τους συνδικαλιστές της έρευνας συνδυάζουν με την φοίτησή τους σε δημόσιες ή ιδιωτικές τεχνικές σχολές. Στις σχολές αυτές παρακολουθούν μαθήματα μετά την λήξη της δουλειάς, το βράδυ.

«Ήταν πολύ δύσκολα τα παιδικά μου χρόνια. Όλα μου τα σχολεία τα τέλειωσα νύχτα... Από τις επτά (το πρωί) και γύρναγα έντεκα, εντεκάμισυ στο σπίτι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Πληρώνουν τα δίδακτρα από τον μισθό τους. Όταν, όμως, ο μισθός τους δεν επαρκεί γιατί τον διαθέτουν για τις ανάγκες της πατρικής οικογένειας, κάνουν πρόσθετες δουλειές για να μπορέσουν να καλύψουν τα δίδακτρα της σχολής όπου φοιτούν.

«Έπεφτα κάτω από τα αυτοκίνητα, έκανα δουλειές που μου λέγανε. Στο τέλος για να πληρώσει ο πελάτης σκούπιζα τα τζάμια, αυτό που κάνουνε τώρα οι Πακιστανοί. Εγώ το έκανα τότε. Ανέβαινα στο αυτοκίνητο, είχε ένα σκαλοπατάκι και με ένα πανάκι καθάριζα το αυτοκίνητο και μου δίνανε χαρτζιλίκι κι εγώ το έβαζα σ' ένα κουμπαρά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Ως μαθητευόμενοι επισκευαστές οι συνδικαλιστές της έρευνας παραμένουν στον ίδιο εργοδότη –εφόσον η σχέση μάστορα-μαθητευόμενου εξελίσσεται ομαλά, για πολλά χρόνια, τουλάχιστον δέκα έως δεκαπέντε. Ο κύκλος της μαθητείας ολοκληρώνεται πολύ μετά την αποφοίτησή τους από τις τεχνικές σχολές, όταν οι μαθητευόμενοι καταξιώνονται σταδιακά ως μάστορες δίπλα στους οποίους μπορούν να μαθητεύσουν νέοι μαθητευόμενοι επισκευαστές.

Κατά την φάση της μαθητείας στο επάγγελμα, που πραγματοποιείται στα συνεργεία δίπλα σε έμπειρους μαστόρους, οι συνδικαλιστές της έρευνας αποκτούν την απαιτούμενη για την επισκευή αυτοκινήτου τεχνογνωσία στην πράξη. Παράλληλα, σε αρκετές περιπτώσεις, αποκτούν και την κατάλληλη κοινωνικοποίησή τους στο επάγγελμα του επισκευαστή έτσι ώστε να είναι σε θέση να αυτονομηθούν και να ανοίξουν δική τους επιχείρηση. Σε ιδιαίτερες περιπτώσεις, μάλιστα, όταν ο εργοδότης διαβλέπει στο πρόσωπο του μαθητευόμενου δεξιότητες, ικανότητα και φιλομάθεια, τον υποστηρίζει παρέχοντάς του τα μέσα για να εξελιχθεί.

«... Με είχε σαν παιδί του. Έφτασε στο σημείο να συμπαραστέκεται σε όλες τις εκδηλώσεις... Αυτός ο άνθρωπος ήταν που με έστειλε στο

εξωτερικό για πολλές μετεκπαιδεύσεις στον τομέα τον τεχνικό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Όμως η μαθητεία «στην μουτζούρα» γίνεται και με άλλους τρόπους. Οι νεότεροι από τους συνδικαλιστές της έρευνας, που έχουν διαδεχθεί στην επιχείρηση τον επισκευαστή πατέρα τους, κατά την παιδική τους ηλικία μαθητεύουν δίπλα του. Το συνεργείο του πατέρα τους είναι ο χώρος που περνούν τις διακοπές και τις αργίες, όταν δεν πηγαίνουν στο σχολείο. Είναι ο χώρος όπου ασκούνται στην επισκευή, αλλά και σε όλες τις λοιπές καθημερινές εργασίες που είναι αναγκαίες για να διατηρείται το συνεργείο καθαρό.

«... Εγώ δίπλα στον πατέρα μου είμαι από 12 χρονών. Όλα τα καλοκαίρια με είχε μαζί του, είτε να βάρω ένα ποδήλατο, είτε να με μαλώνει, είτε να σκουπίζω. Πάντα με είχε μαζί του».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Η εποχή της μαθητείας στο συνεργείο του πατέρα είναι εποχή «δοκιμαστικής» άσκησης του επαγγέλματος και εξοικείωσης με το αντικείμενό του. Είναι εποχή μεταβίβασης πρακτικών τεχνικών γνώσεων και, ταυτόχρονα, της όρεξης και της αγάπης για την επισκευή.

«Μου έλεγε ο πατέρας μου... Την ημέρα που θα σηκωθείς και θα πεις, 'που πάω', σήκω και φύγε. Μη το κάνεις από αγγαρεία. Όχι, την αγαπάω τη δουλειά μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Και κάποιοι άλλοι πραγματοποιούν από μικρά παιδιά μian άτυπη μαθητεία σε συνεργεία συγγενών τους.

«... Σχεδόν κάθε καλοκαίρι, μετά που τελειώναμε τα σχολεία, στο συνεργείο. Ημέρα αργίας από άλλες δραστηριότητες, στο συνεργείο. Και όλο εκείνο, όλη εκείνη την εποχή την έχω εικόνα, από μικρό παιδί στο συνεργείο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Μεταξύ των συνδικαλιστών της έρευνας υπάρχουν και αυτοί που δεν έχουν εμπλακεί σε τέτοιου είδους μαθητείες. Είναι αυτοί που χαρακτηρίζουν τους εαυτούς τους ως «αυτοδίδακτους» και οι οποίοι μαθήτευσαν μόνοι τους, στην πράξη, ασκώντας από νωρίς το επάγγελμα. Όπως είναι και αυτοί που είναι απόφοιτοι ανωτέρων σχολών και οι οποίοι εισέρχονται στο επάγγελμα χωρίς να ακολουθήσουν την κλασική οδό μαθητείας σε συνεργεία.

Σε όλο το διάστημα της μαθητείας ο κίνδυνος που ελλοχεύει για τους νέους μαθητευόμενους είναι μήπως ξεφύγουν από το πρότυπο του μάστορα που δουλεύει συνεχώς στην επισκευή και αναζητήσουν πιο εύκολους τρόπους βιοπορισμού.

Ο κίνδυνος είναι μήπως αρνηθούν το πρότυπο ζωής που περιορίζεται σε μια διαδρομή από το σπίτι στο συνεργείο και από το συνεργείο στο σπίτι. Κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας αφήνουν να εννοηθεί ότι, κατά τη νεότητά τους, υπήρξαν τέτοιες προκλήσεις.

«Στην εποχή μας υπήρχε και αλητεία. Τότε δεν μπλέξαμε σε αλητείες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Συνοπτικά η περίοδος της μαθητείας στο επάγγελμα είναι περίοδος πολλαπλής προετοιμασίας των συνδικαλιστών της έρευνας για την δική τους αυτόνομη επαγγελματική δραστηριότητα. Στα συνεργεία όπου μαθητεύουν προετοιμάζονται όχι μόνον για να είναι σε θέση να επισκευάσουν μόνοι τους αυτοκίνητα, αλλά και για να μπορούν να κρατήσουν την επιχείρησή τους και να συνομιλήσουν με τους πελάτες τους. Πολύ πέραν της τεχνικής κατάρτισης οι συνδικαλιστές της έρευνας, ως μαθητευόμενοι, «μυούνται» στην λειτουργία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων του κλάδου επισκευής αυτοκινήτου. Όμως, όπως προκύπτει από την έρευνα, ο κλασικός «τρόπος» μαθητείας στο επάγγελμα σταδιακά αλλάζει υπό την επίδραση δύο τουλάχιστον παραγόντων: αφενός, υπό την επίδραση της ίδρυσης ανωτέρων σχολών τεχνολογικής κατεύθυνσης οι οποίες φαίνεται να υποκαθιστούν εν μέρει την μαθητεία στα συνεργεία και, αφετέρου, υπό την επήρεια του γεγονότος ότι πολλά συνεργεία μεταβιβάζονται από τους επισκευαστές-πατέρες στους επισκευαστές-γιους, οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί από μικρή ηλικία μέσα στην οικογενειακή επιχείρηση. Με λίγα λόγια ο τρόπος μαθητείας στο επάγγελμα επηρεάζεται από την εξέλιξη της τυπικής εκπαίδευσης που σταδιακά οργανώνεται για τους επισκευαστές, από το καθεστώς διαδοχής που επικρατεί σε ορισμένες επιχειρήσεις του κλάδου και, βεβαίως, από τις τεχνολογικές αλλαγές που παρατηρούνται στο αυτοκίνητο. Αν θελήσει κανείς να αναζητήσει τη σχέση της μαθητείας στο επάγγελμα με την μετέπειτα εμπλοκή στον συνδικαλισμό, σε αρκετές περιπτώσεις συνδικαλιστών της έρευνας θα διαπιστώσει ότι η μαθητεία τους αυτή σχετίζεται άμεσα με αυτή την μετέπειτα εμπλοκή τους. Τόσο οι γονείς τους, τους οποίους διαδέχονται στην επιχείρηση, όσο και οι μάστορες, δίπλα στους οποίους μαθητεύουν, είναι οι ίδιοι συνδικαλιστές που τους προετοιμάζουν για τον συνδικαλισμό. Στις περιπτώσεις αυτές ως εκ τούτου, η μαθητεία στο επάγγελμα⁸⁶ είναι ταυτόχρονα και «μαθητεία» στον συνδικαλισμό.

4.2.1.3 Η έναρξη της επαγγελματικής δραστηριότητας

Ολοκληρώνοντας την μαθητεία σε συνεργεία -που διαρκεί συνήθως μέχρι την ενηλικίωσή τους, τότε στα εικοσιένα χρόνια- με τα εφόδια και την ώθηση αυτής της μαθητείας, με το όνειρο της προόδου και με το «μικρόβιο» για την μηχανή,

οι συνδικαλιστές της έρευνας περνούν στο επόμενο στάδιο της διαδρομής τους, το οποίο σχετίζεται με την απόκτηση αυτόνομης επαγγελματικής δραστηριότητας. Είναι το στάδιο κατά το οποίο «ανοίγουν δικό τους μαγαζί» πλέον και από μαθητευόμενοι μετατρέπονται σε αφεντικά. Το άνοιγμα του συνεργείου είναι «στόχος», είναι σταθμός που σηματοδοτεί την λήξη της πορείας περιπλάνησης σε άλλους εργοδότες -εντός και εκτός του τόπου τελικής εγκατάστασής τους- και την αρχή της ενήλικης, αυτόνομης, αυτοτελούς επαγγελματικής δραστηριότητας. Σε κάποιες περιπτώσεις σηματοδοτεί και την έναρξη αυτόνομης οικογενειακής ζωής μέσω γάμου.

«Τότε αρραβωνιάστηκα, παντρεύτηκα και μαζεύτηκα στον τόπο μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1950)

Το ξεκίνημα στην «μουτζούρα», όπως μερικοί συνδικαλιστές αποκαλούν την έναρξη της επαγγελματικής τους δραστηριότητας ως επισκευαστών, αρχίζει λίγο πριν υπηρετήσουν την στρατιωτική τους θητεία. Σε άλλες περιπτώσεις ανοίγουν την δική τους επιχείρηση αμέσως μόλις απολυθούν από τον στρατό ή μερικά χρόνια μετά -πάντως πριν από την ηλικία των 30 ετών- αφού πρώτα θητεύσουν σε συνεργεία αντιπροσωπειών και εκπαιδευτούν στην επισκευή αυτοκινήτων ορισμένων αυτοκινητοβιομηχανιών ή μαζέψουν ένα αρχικό κεφάλαιο που να τους βοηθήσει στο ξεκίνημά τους.

«Γυρίζοντας είχανε πάρει τα μυαλά μου αέρα. Είχα 5000 στην τσέπη και άνοιξα συνεργείο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Οι κάπως νεώτεροι σε ηλικία, όσοι έχουν αποφοιτήσει από ανώτερη σχολή, μεταβαίνουν στην «επιχειρηματικότητα» χωρίς να έχουν προηγουμένως μαθητεύσει σε άλλα συνεργεία. Στην αυτοαπασχόληση στρέφονται και όσοι, τότε νέοι απόφοιτοι σχολών, έλκονται από το ελεύθερο επάγγελμα. Το επιλέγουν, για λόγους ανεξαρτησίας, εγκαταλείποντας, κάποιες φορές, θέσεις εξαρτημένης εργασίας οι οποίες τους απέφεραν μεγάλο εισόδημα ή αρνούμενοι, κάποιες άλλες φορές, να αναζητήσουν μια θέση «ασφαλή» στον δημόσιο τομέα.

«Εγώ ήθελα πάντοτε να είμαι ελεύθερος και να δραστηριοποιούμαι, να είμαι επαγγελματίας. Και ακολούθησα το κομμάτι του αυτοκινήτου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Μερικοί από τους συνδικαλιστές της έρευνας ξεκινούν την επαγγελματική τους δραστηριότητα τολμώντας να ανοίξουν συνεργείο μόνοι τους, επιχειτώντας, όμως, σε κάποιες περιπτώσεις, την γειννίαση με το μαγαζί του μάστορά τους.

«Έγινα μάστορας... Έφτιαξα μαγαζί απέναντι από το μαγαζί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1934)

86. Η έννοια της μαθητείας έχει σαφώς διαφοροποιηθεί σήμερα, βλ. Λιτζέρης, 2020.

Άλλοι συνδικαλιστές προτιμούν να ανοίξουν συνεργείο συνεταιρικά. Συνεταιροί τους είναι πρόσωπα που τους συνδέει στενή σχέση: αδέρφια, συγγενείς, κουμπάροι, τα αφεντικά τους που ψάχνουν για συνetaίρο, αλλά και συνάδελφοι μαθητευόμενοι στον ίδιο μάστορα με τους οποίους αποφασίζουν να δουλέψουν μαζί. Όταν η συνεργασία με τους συνetaίρους, οι οποίοι είναι ξένοι μεταξύ τους, είναι επιτυχής, μετατρέπεται σταδιακά σε σχέση αδερφική.

«Όταν ανοίξαμε το δικό μας μαγαζί, και αυτός και εγώ ξεκινήσαμε από το μηδέν.. Με τον συνetaίρο (είμασταν) αγαπημένοι και η δουλειά προχώραγε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Όταν, όμως, οι συνetaίροι δεν συνεννοούνται ή η συνεργασία τους διακοπεί για άλλους λόγους, στρέφονται προς την έναρξη ατομικής επαγγελματικής δραστηριότητας. Είναι οι περιπτώσεις που κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας ανοίγουν συνεργείο μόνοι τους αφού, πρώτα, έχουν δοκιμάσει να συνεταιριστούν με άλλα πρόσωπα.

Το ξεκίνημα του δικού τους συνεργείου οι συνδικαλιστές της έρευνας περιγράφουν ως ξεκίνημα με δυσκολίες, αλλά και προσπάθειες να τις υπερβούν. Μάλιστα, όπως αναφέρουν, σε παλιότερες εποχές –ιδίως κατά τις δεκαετίες του 60 και 70– δεν διαθέτουν τα μέσα εκείνα που διευκολύνουν την δουλειά τους. Έτσι, σε μεγάλο βαθμό, η εργασία της επισκευής συνίσταται τότε σε βαρειά χειρωνακτική εργασία.

«Ήταν δύσκολες εποχές όλα τα χρόνια γιατί δεν υπήρχανε οι ευκολίες και τα εργαλεία για να μας ξεκουράσουν, όπως τώρα. Δηλαδή κατεβάσαμε ένα, σασμάν από ένα φορτηγό το οποίο ζύγιζε 150–200 κιλά και έπρεπε να το ανεβάσουμε με τα χέρια. Δεν είχαμε γρύλους. Ταλαιπωρία. Αλλά είμασταν νέοι και με θέληση και τα καταφέραμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Την εποχή που δεν υπάρχουν τα τεχνικά μέσα –κατά τις δεκαετίες του 60 και 70– οι επισκευαστές επινοούν διάφορες πρακτικές λύσεις για να επιτύχουν αυτά που, αργότερα, εξασφαλίζει η τεχνολογική πρόοδος με ειδικό εξοπλισμό και αντίστοιχα εργαλεία.

«Τα δένανε σε δέντρα (τα αυτοκίνητα). Τα τραβάγανε. Δεν υπήρχαν εξελίξεις καλύτερες και φούρνοι. Η τεχνολογία ήρθε μετά. Με γρύλους τα σηκώνανε και με πρέσες την εποχή εκείνη».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Μαζί με την εργατικότητα και την προσπάθεια που καταβάλλουν οι επισκευαστές υπάρχουν και κάποιες συγκυρίες, όπως η εξάπλωση του αυτοκινήτου κατά την δεκαετία του '80, οι οποίες λειτουργούν ευνοϊκά για τον κλάδο και συμβάλλουν στο να πολλαπλασιαστεί η δουλειά των συνεργείων.

«Σιγά-σιγά η δουλειά γιγαντώθηκε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Τα συνεργεία, κατά την πορεία της λειτουργίας τους, αποκτούν διάφορες εξειδικεύσεις. Όχι μόνο εξειδικεύονται στην επισκευή αυτοκινήτων συγκεκριμένων αυτοκινητοβιομηχανιών, σε συνεργασία με τις αντιπροσωπείες τους στην Ελλάδα, αλλά και στην επισκευή ορισμένων μηχανικών μερών των αυτοκινήτων (π.χ. ανάρτηση). Η εξειδίκευσή τους, επιπλέον, αφορά τα επιβατικά αυτοκίνητα, τα βαρεία οχήματα, τα αγροτικά μηχανήματα κ.λπ. Μεταξύ των συνδικαλιστών της έρευνας υπάρχουν και αυτοί των οποίων οι επιχειρήσεις στρέφονται και προς εμπορικές δραστηριότητες. Εκτός από τις εργασίες επισκευής που εκτελούν στο συνεργείο τους δημιουργούν και εμπορικές επιχειρήσεις με αντικείμενο το εμπόριο ανταλλακτικών, μηχανών, γεωργικών μηχανημάτων, αλλά και αυτοκινήτων.

«Άρχισε να φουντώνει η δουλειά. Σταματήσαμε απ' έξω και δουλεύαμε με τα ανταλλακτικά αυτά που φέρναμε εμείς απ' έξω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Η ανάπτυξη της δουλειάς στα συνεργεία συμβαδίζει με την πρόσληψη προσωπικού, καθώς και την μετέπειτα μηχανοργάνωσή τους. Από την πρόσληψη ενός βοηθού κατά το ξεκίνημα, σταδιακά, ανάλογα με τις ανάγκες, τα συνεργεία αυξάνουν τον αριθμό των υπαλλήλων τους αποκτώντας, σε κάποιες περιπτώσεις, προσωπικό που υπερβαίνει τους δέκα υπαλλήλους. Συνεχίζεται, έτσι, ο κύκλος της μαθητείας στην επισκευή, μόνο που οι παλιοί μαθητευόμενοι, ως μάστορες, γίνονται πλέον δάσκαλοι των νέων μαθητευόμενων που εισέρχονται στο επάγγελμα.

«Είναι 34 παιδιά τα οποία έχουνε στην περιφέρεια μαγαζιά αυτή τη στιγμή, που ξεκίνησαν από μένα... Ορισμένες φορές τους θεωρώ περισσότερο από παιδιά μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Τα χρήματα που εισπράττουν τα συνεργεία, τουλάχιστον κατά τις πρώτες δεκαετίες της λειτουργίας τους, κατά ένα μέρος καλύπτουν ανάγκες της πατρικής τους οικογένειας. Οι επισκευαστές των συνεργείων αυτών δίνουν χρήματα στους γονείς τους, αλλά και φροντίζουν για τις ανύπαντρες αδελφές τους με βάση την νοοτροπία που επικρατεί, κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, ως προς την προικοδότηση των κοριτσιών.

«Εμείς δουλεύαμε και προικίζαμε τις αδελφές. Όλοι οι γαμπροί θέλανε σπίτια να μείνουνε και δουλεύαμε και φτιάχναμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

«Μπορούσα να συντηρήσω και τα αδέρφια μου που είχαν μείνει στο χωριό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Μέρος της εξέλιξης της επαγγελματικής δραστηριότητας είναι και η αλλαγή του χώρου εγκατάστασης. Ειδικά, στην περίπτωση των μεγαλύτερων σε ηλικία επισκευαστών, η πρώτη επαγγελματική στέγη μπορεί να είναι ακόμα και ένα πρόχειρο, υπαίθριο κατάλυμα χωρίς στοιχειώδεις προϋποθέσεις. Στη συνέχεια, όταν μπορέσουν, μετεγκαθίστανται σ' ένα μαγαζί και, όταν οι οικονομικές συνθήκες το επιτρέψουν, αγοράζουν δικό τους μαγαζί ή οικόπεδο στο οποίο κτίζουν το μαγαζί τους.

«...Ήταν το πρώτο μαγαζί...Απορώ πως δούλευαν σε τέτοιες συνθήκες. Τσίγκοι από πάνω. Δεν υπήρχαν ούτε πόρτες, ούτε τίποτα. Μόνο μια αυλόπορτα. Μετά έφυγε (ο πατέρας μου) και πήγε σ' ένα άλλο μαγαζί και μετά πήρε την απόφαση... και φτιάξαμε μαγαζί. Τώρα έχουμε ιδιόκτητο μαγαζί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Η αγορά ιδιόκτητου μαγαζιού μετά από κάποια χρόνια στο επάγγελμα, όπως και η σταδιακή επέκταση των εργασιών επισκευής αποτελούν δείκτες οικονομικής προόδου των επισκευαστών. Γιατί οι επαγγελματίες αυτοί ξεκινούν με μια μικρή επιχείρηση και, σταδιακά, αναπτύσσουν τον κύκλο εργασιών τους δημιουργώντας, έτσι, επιχείρηση μεγαλύτερης κλίμακας η οποία είναι απολύτως προσαρμοσμένη στις προϋποθέσεις νόμιμης λειτουργίας του συνεργείου, αλλά και στις σύγχρονες τάσεις οργάνωσης των χώρων του κατά το «ιατρικό πρότυπο»: με διακριτούς χώρους επέμβασης στα αυτοκίνητα και αναμονής των πελατών-ιδιοκτητών τους.

«Φύγαμε από τη μουτζούρα του συνεργείου και πήγαμε σε ένα καθαρό συνεργείο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Όμως η εργασία του επισκευαστή, στην πορεία του χρόνου, αλλάζει. Υπό την επήρεια της τεχνολογικής εξέλιξης, από εργασία χειρωνακτική που πραγματοποιείται με την βοήθεια διαφόρων εργαλείων σταδιακά μετατρέπεται σε εργασία που στηρίζεται πλέον και εξαρτάται –σε όλα τα στάδια– από την χρήση υπολογιστών: κατά την επισκευή, κατά την κοστολόγηση της εργασίας, αλλά και κατά την επικοινωνία με τον πελάτη.

«Η δικιά μας η δουλειά παλιά δεν χρειαζόταν τίποτα: ένα σφυρί, μια κόντρα, ένα κατσαβίδι και μια πρέσα και τα έκανε όλα. Τώρα, αυτή τη στιγμή για να λειτουργήσει, στην δικιά μου την επιχείρηση έχουμε τρεις υπολογιστές που όταν χαλάει ο ένας παθαίνουμε black out».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Η συμπίεση των επισκευαστών με τις τεχνολογικές εξελίξεις στο χώρο του αυτοκινήτου είναι κάτι αναγκαίο εάν θέλουν να παραμείνουν στο επάγγελμα και να επιβιώσει η επιχείρησή τους. Την προσαρμογή στις νέες συνθήκες αντιμετωπίζουν σχεδόν ως μονόδρομο.

«Εγκλιματίζεσαι, θες δεν θες, με την τεχνολογία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Η προσαρμογή της επαγγελματικής δραστηριότητας στις νέες τεχνολογικές εξελίξεις οδηγεί εκ των πραγμάτων ή και αναγκάζει τους επισκευαστές να παρακολουθούν σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης. Η αλλιώς, κινητοποιεί, σε πολλούς από αυτούς, την φιλομάθεια και κεντρίζει την περιέργεια να αναζητήσουν πρόσθετη εκπαίδευση στο αντικείμενό τους η οποία να αντιστοιχεί στις νέες τεχνολογικές εξελίξεις στο χώρο του αυτοκινήτου.

«Ωραίο είναι να φρεσκάρεις τη γνώση. Ποτέ δεν σταματάς να μαθαίνεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Χαρακτηριστικό της επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών-ιδιοκτητών συνεργείων είναι, επίσης, ότι εργάζονται συνεχώς και αδιαλείπτως, όλα τα χρόνια λειτουργίας του συνεργείου τους, για να επιβιώσει η επιχείρησή τους μέσα σε συνθήκες αυξανόμενου ανταγωνισμού.

«Και από 20 χρονών... έχω μαγαζί και δουλεύω μέχρι σήμερα ασταμάτητα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι η έναρξη και η εξέλιξη της επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών δεν αντικατοπτρίζουν μόνον τη μετάβαση των επισκευαστών στην κατάσταση της αυτοαπασχόλησης, αλλά και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μελλοντική εμπλοκή στον συνδικαλισμό του κλάδου. Συγκεκριμένα, σε τυπικό επίπεδο, η έναρξη της επαγγελματικής δραστηριότητας επιτρέπει την εγγραφή στο αντίστοιχο με την ειδικότητά τους σωματείο επισκευαστών ή στο τοπικό ενιαίο σωματείο επισκευαστών. Σε ουσιαστικό επίπεδο, όμως, η ίδια η άσκηση του επαγγέλματος και η βίωση των αλληπάλληλων δυσκολιών που αντιμετωπίζουν ως επαγγελματίες του χώρου της επισκευής του αυτοκινήτου ωθούν κάποιους από αυτούς να υπερβούν την κλίμακα της ατομικής επιβίωσης, να αναζητήσουν λύσεις συλλογικές και να στραφούν προς τον συνδικαλισμό. Παράλληλα, στο ίδιο πλαίσιο –αυτό της δικής τους επαγγελματικής δραστηριότητας– δημιουργούν προϋποθέσεις και για την μελλοντική ένταξη νεώτερων επισκευαστών στον συνδικαλισμό. Όντας πλέον αφεντικά που έχουν στο πλευρό τους μαθητευόμενους –και αυτοί με την σειρά τους, όπως κάποιοι δικό τους μάστορες-συνδικαλιστές– όχι μόνον μεταδίδουν στους μαθητευόμενους τους την τέχνη της επισκευής, αλλά και τους μούν στην ανάγκη του συνδικαλιζέσθαι.

4.2.1.4 Η έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου

Αν ο συνδικαλιστικός κύκλος στην ζωή των επισκευαστών αυτοκινήτου επίσημα ανοίγει μετά την εγγραφή στο σωματείο της ειδικότητάς τους η το τοπικό σωματείο

επισκευαστών, ανεπίσημα ο κύκλος αυτός «προετοιμάζεται» σε προηγούμενες φάσεις της ζωής τους. Σίγουρα η προετοιμασία για τον συνδικαλισμό συνδέεται, στην περίπτωση κάποιων συνδικαλιστών της έρευνας, με την προϊστορία τους ως μελών πολιτικών νεολαιών, όπως της νεολαίας Λαμπράκη.⁸⁷ Οι τότε νέοι επισκευαστές, σε αυτούς τους χώρους πολιτικοποιούνται, αλλά και θητεύουν στους τρόπους οργάνωσης διεκδικήσεων.

«Μέσα από εκεί η φιλοσοφία της οργάνωσης μου δημιούργησε την αίσθηση ότι πρέπει κι εγώ να κάνω κάτι επαγγελματικά κι έτσι μπήκα στο σωματείο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Ανάμεσα στους συνδικαλιστές της έρευνας υπάρχουν, επίσης, αυτοί που έχουν ήδη προϊστορία στον σπουδαστικό συνδικαλισμό εφόσον έχουν εμπλακεί σε αυτόν κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Φέροντας μια αριστερή αγωνιστική οικογενειακή παράδοση από τους γονείς τους είναι σχεδόν φυσικό για αυτούς να συμμετέχουν στους αγώνες των σπουδαστών της σχολής τους και, μάλιστα, από την θέση του μέλους διοικητικών συμβουλίων των σπουδαστικών συλλόγων. Αφετηρία της αγωνιστικότητάς τους αυτής, ήδη, από την εποχή των σπουδών τους, είναι η πίστη στην συλλογική δράση.

«Η ανάγκη για δωρεάν παιδεία μετακύλισε από σχολή σε σχολή... Ήμουν από τους πρωτοπόρους από την Σχολή Χ που σπούδαζα εγώ, που φτιάξαμε τους σπουδαστικούς συλλόγους και ανδρωθήκαμε πάρα πολύ με πολλές κινητοποιήσεις και δυστυχώς και πολύ αίμα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

«Στη σχολή ήμουν συνδικαλιστής. Αυτό είναι σκουληκάκι το έχεις μέσα σου... Ήμουν άνθρωπος που διεκδικούσε το εμείς. Είχα μία αντίληψη του εμείς ανέκαθεν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

«Υπήρχε και μία κουλτούρα και λόγω οικογενειακής καταγωγής, μια κουλτούρα που με ωθούσε πάντα στο μαζικό κίνημα... Είχα δράση στο φοιτητικό κίνημα το 82».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Σε άλλες περιπτώσεις επισκευαστών μπορεί να μην υπάρχει δική τους προηγούμενη εμπλοκή στον συνδικαλισμό, υπάρχει, όμως, μαθητεία στο επάγγελμα

⁸⁷ Στις αυτοβιογραφικές καταθέσεις και τα βιογραφικά σημειώματα μελών της νεολαίας Λαμπράκη συγκαταλέγεται και το βιογραφικό σημείωμα μέλους που εργάστηκε σε συνεργείο αυτοκινήτων, βλ. Παπαθανασίου, 2008, σσ. 488-491.

δίπλα σε μαστόρους-συνδικαλιστές. Υπάρχει, δηλαδή, ένα είδος εξοικείωσης, προετοιμασίας και μύησης των μαθητευόμενων στην «ατμόσφαιρα» του συνδικαλισμού, τις συλλογικές διαδικασίες, τον συλλογικό τρόπο σκέψης πολύ πριν αυτοί αποκτήσουν άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Δημιουργούνται, στις περιπτώσεις αυτές, και οι κατάλληλες συνθήκες για να γνωριστούν οι μαθητευόμενοι επισκευαστές με πρόσωπα του συνδικαλιστικού χώρου τα οποία συχνάζουν στο συνεργείο του μάστορα-συνδικαλιστή και συχνά τους ασκούν επιρροή.

«Εκεί στον Χ που δούλευα σαν υπάλληλος γνώρισα, κατά την άποψή μου, τον άνθρωπο που είχε το περισσότερο μυαλό και ήταν ο ηγέτης του κλάδου των επισκευαστών».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Όταν μάστορας-συνδικαλιστής του μαθητευόμενου είναι ο πατέρας, τότε η επαφή του μαθητευόμενου γιου με το συνδικαλιστικό γίνεσθαι ξεκινάει από την νεανική του ηλικία, στο πλαίσιο της διαδικασίας γενικότερης κοινωνικοποίησης του αγοριού που αναλαμβάνει ο πατέρας, εάν και εφόσον δεν έχει απογοητευτεί ή απομακρυνθεί από τον συνδικαλιστικό χώρο.

«Ο πατέρας μου ήταν συνδικαλιστής, όχι φοβερά ενεργός. Απλά συμμετείχε και εμένα με έπαιρνε από μικρό... Συμμετείχα στα πρώτου βαθμού σωματεία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Αλλά μπορεί η μύηση στον συνδικαλισμό να γίνεται και εμμέσως, από πατέρα-επισκευαστή, απλό μέλος σωματείου ο οποίος εισάγει τον γιο του στον κόσμο του σωματείου και του ενσπείρει από νωρίς την ανάγκη συμμετοχής στα κοινά.

«Ο πατέρας μου πάντα ήταν στο σωματείο... Και πάντα με συμβούλευε όλα τα χρόνια: ό,τι και να γίνει στο σωματείο θα είσαι πάντα ενεργός».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

«Από μικρός, θυμάμαι, με είχε πάρει μαζί του σε μία συνέλευση και μου έλεγε: 'Παιδί μου, αυτό που κάνουμε τώρα, παίρνουμε εφόδια. Ακούμε πράγματα, μαθαίνουμε πράγματα, μας καθοδηγούν'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Στις περιπτώσεις αυτές η μελλοντική κατάληξη των επισκευαστών στον συνδικαλισμό, μετά την έναρξη της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, μοιάζει να είναι φυσική απόρροια της «μύησής» τους στον συνδικαλισμό η οποία έχει συντελεστεί κατά την διάρκεια της μαθητείας τους στο επάγγελμα.

Στην ουσία, ο συνδικαλιστικός κύκλος που έχει σχέση με την άσκηση του επαγγέλματος του επισκευαστή αρχίζει μετά την έναρξη της επαγγελματικής δραστηριότητας. Ωστόσο, η πρώτη επαφή του επισκευαστή με το σωματείο και η εγγραφή

του σε αυτό δεν σηματοδοτεί, κατ' ανάγκη, την έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου. Άλλωστε η εγγραφή αυτή καθαυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα από την απόκτηση άδειας ασκήσεως επαγγέλματος ή αργότερα, μετά την παρέλευση αρκετού διαστήματος. Συνήθως η εγγραφή αυτή υποκινείται ή ενθαρρύνεται από παλαιότερους συνδικαλιστές οι οποίοι επισκέπτονται τους νέους επισκευαστές στα μαγαζιά τους και τους παροτρύνουν να γίνουν μέλη των αντίστοιχων σωματείων.

Η συμμετοχή στα κοινά με την ιδιότητα του απλού μέλους σωματείου, σε αρκετές περιπτώσεις συνδικαλιστών της έρευνας, διαρκεί για μικρό χρονικό διάστημα. Σύντομα οι παλιότεροι συνδικαλιστές, όταν διακρίνουν ότι στο νέο μέλος του σωματείου συντρέχουν ικανότητες οργάνωσης και ενδιαφέρον για τα κοινά, το καλούν να υποβάλει υποψηφιότητα στις εκλογές του σωματείου για την ανάδειξη νέου διοικητικού συμβουλίου. Κάποιοι από τους παλιότερους αυτούς συνδικαλιστές, μάλιστα, λειτουργούν ως «μέντορες», ως άνθρωποι οι οποίοι, έχοντας το χάρισμα της πειθούς, ωθούν το νέο μέλος, το οποίο αρχικά διστάζει, να αναλάβει τελικά ενεργό ρόλο στο σωματείο.

«... Είχε τον τρόπο του να σε πείθει ότι είναι όντως καλό να είσαι στον συνδικαλισμό, να προσφέρεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Με προσέλυσε ο τότε πρόεδρος και μου λέει: "Ελα, σαν απλό μέλος, δεν θα κάνεις τίποτα, αλλά έλα σιγά-σιγά να μαθαίνεις. Και σιγά-σιγά, με το πέρασμα του χρόνου να εγκλιματιστείς και να τα αναλάβεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Υπάρχουν, όμως, και συνδικαλιστές της έρευνας οι οποίοι, λίγο μετά την εγγραφή τους στο σωματείο, αποφασίζουν να ασχοληθούν με τα κοινά θεωρώντας ότι η συμμετοχή τους θα μπορούσε να συμβάλει στην βελτίωση της συλλογικής εκπροσώπησης των επισκευαστών, στην κατοχύρωση του επαγγέλματός τους, αλλά και στην υπεράσπιση ιδεωδών, όπως η ελευθερία και η δημοκρατία.

«Είχα τις ανησυχίες μου για την ανθρώπινη ελευθερία και μετά από εκεί και πέρα για την δημοκρατία... Και γι αυτό μπλέχτηκα με τον συνδικαλισμό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

«Εγώ προσωπικά σε όλες τις συναθροίσεις των δικών μας, των ανθρωπών του επαγγέλματός μας, συμμετείχα. Να σας πω την αλήθεια δεν ικανοποιήθηκα και πίστεψα ότι θα μπορούσα με τις γνώσεις που έχω και την μέχρι τότε εμπειρία να συνδράμω κι εγώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Αλλά η πρώτη επαφή με το σωματείο μπορεί να έχει γίνει τελείως συγκυριακά, με αφορμή ένα πρόβλημα που απασχολεί επισκευαστές μιας περιοχής. Είναι η περίπτωση ενός επισκευαστή ο οποίος, απευθυνόμενος στο σωματείο του για να γνωστοποιήσει το πρόβλημα και να προτείνει μία πιθανή λύση, αρχικά επικοινωνεί με τον πρόεδρο του σωματείου και, στην συνέχεια, σε σύντομο χρονικό διάστημα προσχωρεί στον συνδικαλισμό.

«Πάω ένα απόγευμα στο σωματείο και λέω, 'δράση', με το σκεπτικό που πήγα. Πιάνει την ιδέα ο πρόεδρος του σωματείου... Λέει: 'Αυτός είναι καλός για να τον τιμηθούμε'. Έτσι μιλήσαμε και έτσι μυήθηκα στον συνδικαλισμό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Επιρρεπείς στο συνδικαλιζέσθαι είναι όσοι επισκευαστές έχουν διάθεση συμμετοχής και προσφοράς στα κοινά. Είναι όσοι, χαριτολογώντας, θεωρούν ότι έχουν το «μικρόβιο» για τα κοινά. Αυτοί είναι που πιο εύκολα αποδέχονται την πρόταση, εκ μέρους του σωματείου τους, να θέσουν υποψηφιότητα στις εκλογές.

«Με τον συνδικαλισμό ασχολήθηκα γιατί, βέβαια, πρέπει να έχεις το μικρόβιο για τα κοινά. Μου έγινε πρόταση από τον πρώην πρόεδρο του συλλόγου να κατέβω στις εκλογές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Αλλά και επισκευαστές που δεν έχουν, εκ πρώτης όψεως, ροπή για τα κοινά, ούτε έχουν προηγουμένως ασχοληθεί με τον συνδικαλισμό, «υποκύπτουν» στην πρόταση να λάβουν μέρος στις εκλογές του σωματείου τους ως υποψήφιοι όταν τους απευθύνονται για τον σκοπό αυτό παλαιότεροι μάστορες-πρόεδροι σωματείων με κύρος στο επάγγελμα και την τοπική κοινωνία.

«Ήρθε ο τότε πρόεδρος με τον γραμματέα στο μαγαζί μου και μου είπε: 'Θα έρθεις να μπεις στην διοίκηση'. Του είπα: 'Εγώ, μάστορα, εγώ δεν έχω σχέση με αυτά τα πράγματα και ούτε θέλω να ασχοληθώ με συνδικαλιστικά. Τέτοια δεν μου πάνε'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

«Μόλις άνοιξα το συνεργείο ήρθε αμέσως ο πρόεδρος του ΣΙΣΕΜΑ και με έκανε τσακωτό... Και από την ώρα που με έβαλε μέσα το όνειρό μου ήταν να φτιάξω τον κλάδο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Του «βαπτίσματος» των νεαρών επισκευαστών στον συνδικαλισμό προηγείται, αλλά και έπεται η στήριξη παλαιότερων συνδικαλιστών οι οποίοι συμμετέχουν στο διοικητικό συμβούλιο του σωματείου. Οι συνδικαλιστές αυτοί φροντίζουν να εκπαιδεύουν τα νέα μέλη της διοίκησης στα οποία και παραδίδουν μελλοντικά την συνδικαλιστική σκυτάλη.

Είναι τελείως διαφορετική η έναρξη του ατομικού συνδικαλιστικού κύκλου όταν δεν υπάρχει τοπικό σωματείο στο οποίο μπορεί να εγγραφεί ο νέος επαγγελματίας. Η έναρξη του κύκλου, σε αυτήν την περίπτωση, είναι συνυφασμένη με την ανάγκη δημιουργίας μιας συλλογικότητας που να προασπίζει τα επαγγελματικά συμφέροντα.

«Παθαίναμε μεγάλες λαχτάρεις από τους οδηγούς... Δεν είχες εμπιστοσύνη και λέμε 'να μαζευτούμε όλοι μαζί'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1934)

«Βλέποντας ορισμένες αδικίες που συνέβαιναν στον κλάδο... Ξεκινήσαμε να μαζέψουμε ορισμένα πράγματα, να κάνουμε γνωστά αυτά τα πράγματα στις αρχές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Ο συνδικαλιστικός κύκλος ανοίγει ταυτόχρονα με την ίδρυση τοπικού σωματείου και, μάλιστα, πριν καν το σωματείο εδραιωθεί και προτού δρομολογηθεί ο τρόπος λειτουργίας του. Γιατί, σε συνθήκες νεο-ιδρυθέντος σωματείου, δεν υπάρχει χρόνος «ωρίμανσης» ή μύησης των συνδικαλιστών στην συνδικαλιστική πρακτική. Είναι η περίπτωση ενός συνδικαλιστή της έρευνας ο οποίος, από ιδρυτικό μέλος, «εκτοξεύεται» πολύ γρήγορα στην θέση του προέδρου του νεο-ιδρυθέντος τοπικού σωματείου επισκευαστών.

«Το ιδρύσαμε το 1992 κι έτυχαν έτσι τα πράγματα να κάνουνε εμένα πρόεδρο. Ήτανε δύσκολα για μένα στην αρχή».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Γενικότερα η πρώτη συμμετοχή ενός επισκευαστή στο πρωτοβάθμιο όργανο σωματείου επισκευαστών, εάν εκλεγεί, ισοδυναμεί με την πρώτη εμπλοκή του στον συνδικαλισμό και, ταυτόχρονα, σηματοδοτεί την έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου και την αρχή της εξελικτικής του πορείας μέσα στον συνδικαλιστικό χώρο.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι η έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου σηματοδοτεί την αρχή μιας νέας ιδιαίτερης διαδρομής εντός της διαδρομής ζωής των συνδικαλιστών της έρευνας. Πρόκειται για την διαδρομή που διανύουν εντός του συνδικαλιστικού χώρου, παράλληλα και ταυτόχρονα με την επαγγελματική δραστηριότητά τους ως επισκευαστών συμμετέχοντας, στη συνέχεια, σε συνδικαλιστικά όργανα διαφορετικών βαθμίδων. Στο ποτάμι του συνδικαλισμού οι συνδικαλιστές της έρευνας, όπως έχει ήδη φανεί, δεν εισέρχονται τυχαία. Ωθούνται από τις οικογενειακές αγωνιστικές παραδόσεις τις οποίες φέρουν, από την πολιτικοποίησή τους κατά την νεανική τους ηλικία, από την «συνδικαλιστική τους μαθητεία» κατά την διάρκεια της μαθητείας στο επάγγελμα, από την στοχευμένη προετοιμασία της διαδοχής των γενεών εντός των σωματείων για την οποία μεριμνούν παλαιότεροι συνδικαλιστές, αλλά και από την κοινωνικοποίησή τους στην νοοτροπία της

συμμετοχής και της προσφοράς στα κοινά. Με την έννοια αυτή η έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου μπορεί να θεωρηθεί όχι μόνον η αρχή μιας νέας ιδιαίτερης διαδρομής, αλλά και η συνέχεια προηγούμενων διαδρομών που έχουν διανύσει οι συνδικαλιστές της έρευνας μέχρι την στιγμή που αποφασίζουν να εμπλακούν στον συνδικαλισμό των επισκευαστών αυτοκινήτου.

4.1.2.5 Η σύζευξη επαγγέλματος, οικογενειακής ζωής και συνδικαλισμού

Οι συνδικαλιστές της έρευνας, αφηγούμενοι την ζωή τους, δεν θίγουν καθόλου το θέμα του γάμου και της δημιουργίας οικογένειας ή το αναφέρουν επιγραμματικά, στην περίπτωση που η αρχή της αυτόνομης επαγγελματικής δραστηριότητάς τους συμπίπτει με την αρχή της οικογενειακής ζωής. Πιθανολογούμε ότι δεν αναφέρονται στο θέμα αυτό, είτε γιατί το θεωρούν θέμα προσωπικό, είτε γιατί πιστεύουν ότι δεν έχει σχέση με τον συνδικαλισμό –για τον οποίο διεξάγεται η έρευνα, είτε γιατί δεν επιθυμούν «να ανοιχτούν» σε μια ξένη –που είναι για εκείνους η ερευνητρια. Στην οικογενειακή τους ζωή στρέφονται οι αφηγήσεις μόνον όταν, με τις ερωτήσεις μας, επιχειρούμε να ανιχνεύσουμε πώς συνδυάζουν και εξισορροπούν μεταξύ τους τρεις διαφορετικούς τομείς της καθημερινής τους ζωής: το επάγγελμα, την οικογένεια και τον συνδικαλισμό. Πρέπει, όμως, να σημειώσουμε ότι, και εμείς από την πλευρά μας, δώσαμε λιγότερη έμφαση στην σύζευξη επιχείρησης και συνδικαλισμού.

Η έρευνα μας έδειξε ότι η σύζευξη επαγγέλματος, οικογενειακής ζωής και συνδικαλισμού κάθε άλλο παρά είναι εύκολη υπόθεση.

«Ο εχθρός του ανθρώπου που θέλει να αγωνιστεί για το κοινό καλό είναι κάτω από το σεντόνι. Άμα πας στο σπίτι σου βράδυ και αρχίζει η γυναίκα γκρίτσι-γκρίτσι, καταλαβαίνεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

«Υπάρχει κόστος στην οικογένεια και στην επιχείρηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Η σύζευξη επαγγέλματος, οικογενειακής ζωής και συνδικαλισμού προϋποθέτει, από μέρους των συνδικαλιστών της έρευνας, την συνεχή αναζήτηση ισορροπιών μεταξύ των τριών αυτών διαφορετικών τομέων ζωής και, κατ' επέκταση, την διαχείριση του καθημερινού χρόνου κατά τρόπο που να μπορούν να ανταποκριθούν στις πολύπλευρες υποχρεώσεις τους.

«Εμείς εδώ πέρα ερχόμασταν Τρίτη και Πέμπτη. Ήμασταν το απόγευμα 7-9 η ώρα, ήμασταν στο σύλλογο βρέξει, χιονίσει. Άρα αφαιρούμε μέρος της οικογένειας και το μεταφέρουμε στο σύλλογο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Πιστεύω ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι ο χρόνος που απαιτείται από την οικογένεια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Τόσο το ελεύθερο επάγγελμα, όσο και ο συνδικαλισμός είναι τομείς δραστηριότητας εξαιρετικά απαιτητικοί που βασίζονται στην συνεχή παρουσία των επισκευαστών-συνδικαλιστών και την ταυτόχρονη συμμετοχή τους τόσο στο έργο της επισκευής, όσο και στο συνδικαλιστικό γίνεσθαι.

«Πολύ δύσκολα ακολουθεί ο άλλος για να γίνει μέλος του συλλόγου, όχι να γίνει μέλος στο διοικητικό, γιατί έχουμε οικογένειες. Πρέπει να αφήσει την οικογένεια, όταν θα χρειαστεί, να πάμε στην Αθήνα ή σε άλλες συγκεντρώσεις του συλλόγου. Είναι λίγο περίεργο το πράγμα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Πώς, λοιπόν, οι συνδικαλιστές της έρευνας επιτυγχάνουν την σύζευξη επαγγέλματος, συνδικαλισμού και οικογενειακής ζωής; Το «κλειδί» αυτής της σύζευξης φαίνεται ότι είναι ο κατά φύλο καταμερισμός της εργασίας, ειδικά στις οικογένειες των συνδικαλιστών μεγαλύτερης ηλικίας. Στις οικογένειες αυτές ο κατά φύλο καταμερισμός ακολουθεί τον παραδοσιακό τρόπο και υπακούει στο εξής σχήμα: ο άντρας στην εργασία και την δημόσια σφαίρα, η γυναίκα στο σπίτι και την ιδιωτική σφαίρα. Η εξισορρόπηση του όλου οικοδομήματος στηρίζεται σε μία αρχική αποσαφήνιση, από πλευράς των επισκευαστών-συνδικαλιστών, των όρων της συμβίωσης του ζευγαριού ή και προϋποθέτει μια καθημερινή διαπάλη μεταξύ των δύο η οποία καταλήγει στην εξασφάλιση της ανοχής, από πλευράς της συζύγου, αν όχι και στην καταπόνησή της.

«Εγώ όταν παντρεύτηκα ευτυχώς που με ανεχόταν η γυναίκα μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Κατ' αρχήν έπρεπε να στρώσεις την γυναίκα σου να το κάνει αποδεκτό... Αλλά μην ξεχνάς ότι αυτό ήταν καθημερινό... Εγώ δηλαδή απλώς καβάλησα ένα λούκι τη γυναίκα μου ότι αυτός είμαι. Σ άλλον αρέσει να πηγαίνει στο καφενείο... Εμένα μ' αρέσει ο συνδικαλισμός. Αυτό ήτανε. Πλέον το χώνεψε η γυναίκα μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Μάλιστα από την εποχή της καθιέρωσης ωραρίου για τις καθημερινές και αργιών για τα Σαββατοκύριακα απελευθερώνεται χρόνος ο οποίος άλλοτε «απορροφάται» από την οικογένεια και τις ανάγκες της και άλλοτε αφιερώνεται στην συνδικαλιστική δράση.

Στις οικογένειες των συνδικαλιστών νεώτερης ηλικίας η σύζευξη επαγγέλματος, συνδικαλισμού και οικογένειας βασίζεται στον κατά φύλο καταμερισμό της

εργασίας με πιο σύγχρονο τρόπο. Είτε εργάζονται οι σύζυγοι των επισκευαστών, είτε όχι, ισχύει, στην περίπτωση αυτή, ο καταμερισμός της οικιακής εργασίας και στα δύο φύλα, ενώ οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων στηρίζονται στην αμοιβαία κατανόηση, αλλά και σε συχνές υποχωρήσεις από την πλευρά των γυναικών.

«Οι γυναίκες μας θεωρώ ότι παίζανε πολύ σημαντικό ρόλο στο να γίνουμε μέλη του διοικητικού συμβουλίου και να μην έχουμε προβλήματα, γιατί είναι όλοι παντρεμένοι και όλοι έχουνε παιδιά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Την σύζευξη επαγγέλματος, οικογένειας και συνδικαλισμού μερικοί συνδικαλιστές της έρευνας επιχειρούν και με άλλο τρόπο. Προσπαθούν να εκπαιδεύσουν τα παιδιά τους στα της δουλειάς τους ευελπιστώντας ότι θα τους διαδεχτούν και καθιστώντας, έτσι, την οικογένεια κοινών των προβλημάτων του επαγγέλματός τους. Όπως ο πατέρας τους, έτσι κι αυτοί αναλαμβάνουν την κοινωνικοποίηση των αγοριών τους και, συγκεκριμένα, την εξοικείωσή τους με την πραγματικότητα της επισκευαστικής εργασίας, αλλά και της καθημερινής βιοπάλης.

«Τον παίρνω μαζί μου στην δουλειά για να εκπαιδευτεί στο κομμάτι αυτό, να δει πώς βγαίνουν τα προς το ζην της οικογένειας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Ο αντίκτυπος που έχει η συνδικαλιστική δράση στην οικογένεια των συνδικαλιστών εκφράζεται ποικιλοτρόπως. Δεν είναι μόνον η απουσία των συνδικαλιστών-πατέρων από το σπίτι και η έλλειψη χρόνου για να ασχοληθούν με τα παιδιά τους. Είναι και οι εντάσεις και φορτίσεις που οι συνδικαλιστές μεταφέρουν από τις συνδικαλιστικές συγκεντρώσεις στο σπίτι με άμεσους ή έμμεσους αποδέκτες τους οικείους.

«Υπήρχαν φορές που, λόγω της φόρτισης που μετέφερα -θέλοντας και μη- στο σπίτι, η ένταση του άγχους είχε αρνητικότητα στην εικόνα του πατέρα την οποία την πρόσεχα απέναντι στα παιδιά μου και τη σύζυγό μου. Και μερικές φορές δεν σας κρύβω ότι μου ξέφευγε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Πέραν, όμως, της σύζευξης και εξισορρόπησης συνδικαλισμού και οικογενειακής ζωής που συντελείται σε ατομική κλίμακα, στο επίπεδο της διαπροσωπικής σχέσης των ζευγαριών, «λύση» στο λεπτό αυτό ζήτημα έχουν επιχειρήσει να δώσουν ορισμένες άτυπες συνδικαλιστικές πρακτικές των συνδικαλιστών των πρωτοβάθμιων σωματείων και της Ομοσπονδίας του κλάδου. Με αφορμή την οργάνωση εκδηλώσεων, συνεδρίων, ημερίδων ή και την πραγματοποίηση συνεδριάσεων του διοικητικού συμβουλίου της κλαδικής Ομοσπονδίας σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας οι συνδικαλιστές της έρευνας, σταδιακά, αρχίζουν να μετακινούνται, για τους συνδικαλιστικούς αυτούς σκοπούς, μαζί με τις οικογένειές τους και να φέρνουν σε

επαφή μεταξύ τους τις συζύγους τους ή και τα παιδιά τους.

«Όταν ήταν πιο μικρά τα έπαιρνα και σε χορούς που πηγαίναμε. Όμως πιο πολύ στην αναψυχή. Δηλαδή σε χορούς σε άλλες πόλεις. Τα έπαιρνα, ερχόντουσαν και έχουν κάνει και γνωριμίες και με άλλους συναδέλφους συνομήλικους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Σε πολλές περιπτώσεις αναπτύσσονται μεταξύ των οικογενειών των συνδικαλιστών σχέσεις φιλικές οι οποίες συνυπάρχουν, συνήθως παράλληλα, με την συνδικαλιστική δραστηριότητα.

«Είναι ένα τρικ να τις πάρουμε με το μέρος μας. Για φαντάσου τώρα να λείπω δύο μέρες στην Αθήνα και να είναι εδώ μόνη της. Θα γκρινιάζει... Η ομοψυχία του συλλόγου είναι ότι αυτό που είχαμε εμείς, είχαμε βάλει και τις γυναίκες μέσα στο παιχνίδι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Οι άτυπες αυτές συνδικαλιστικές πρακτικές υποβοηθούν την εξισορρόπηση συνδικαλιστικής δράσης και οικογενειακής ζωής ποικιλοτρόπως. Μειώνουν τον χρόνο «απουσίας» των συνδικαλιστών από την οικογενειακή ζωή, αλλά και δημιουργούν νέες διεξόδους για την κοινωνική ζωή των οικογενειών τους. Παράλληλα φέρνουν τις οικογένειες αυτές σε μεγαλύτερη επαφή με το συνδικαλιστικό γίγνεσθαι εντάσσοντάς τες σε μια μεγάλη κοινότητα η οποία περιλαμβάνει όχι μόνο τους ίδιους τους συνδικαλιστές, αλλά και τα μέλη των οικογενειών τους.

«Είναι ένα καλό, είναι η ενότητα αυτή, το δέσιμο... Φαντάσου τώρα να είμαστε μόνοι μας εμείς 'Πάω στο σύλλογο'. 'Πάλι;' Τώρα όμως ξέρει ότι κάποια στιγμή θα είναι και αυτή στο παιχνίδι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Διευρύνοντας τα όρια της συνδικαλιστικής τους κοινότητας κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργούν μια καινούργια συλλογικότητα η οποία αυξάνει το ειδικό βάρος της παρουσίας των επισκευαστών στον κοινωνικό χώρο. Ταυτόχρονα, επιτυγχάνουν να διευρύνουν και τα όρια ανοχής και κατανόησης που επιδεικνύουν τα μέλη των οικογενειών τους για την συνδικαλιστική τους δράση. Ούτως ή άλλως, παραμένει γεγονός, πέραν κάθε αμφισβήτησης, ότι η συνδικαλιστική δράση των συνδικαλιστών που έχουν οικογένεια είναι στην πραγματικότητα εφικτή μόνον εφόσον υπάρχει η συναίνεση και η στήριξη της οικογένειας.

«Αν δεν σε στηρίξει η οικογένεια δεν μπορείς να κάνεις τίποτα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας σαφώς αναγνωρίζουν τον καθοριστικό ρόλο που έχουν διαδραματίσει οι σύζυγοί τους στην επαγγελματική και

συνδικαλιστική τους διαδρομή δίνοντας την μάχη στα «μετόπισθεν» της δημόσιας σφαίρας, στο σπίτι με τα παιδιά.

«Όσον αφορά βέβαια την οικογένεια το χρωστάω στην γυναίκα μου καθ' ολοκληρίαν διότι έλειπα από το σπίτι και βραδυνές ώρες και μεσημεριανές ώρες μετά το συνεργείο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Συνοπτικά, ενώ ο συνδικαλισμός φαίνεται να κυριαρχεί στην καθημερινή ζωή των συνδικαλιστών της έρευνας, αξιοσημείωτο είναι ότι συνυπάρχει και συμβαδίζει με το επάγγελμα και την οικογένεια και μάλιστα σε μακροχρόνια βάση. Πέρα από τις γέφυρες που οι ίδιοι οι συνδικαλιστές συνειδητά κτίζουν μεταξύ των τριών τομέων της ζωής τους αναδεικνύεται και μία άλλη όψη πραγμάτων που χρήζει μεγαλύτερης διερεύνησης. Φαίνεται ότι στο τρίπτυχο επάγγελμα-οικογένεια-συνδικαλισμός κάθε μία από τις πτυχές του διαπλέκεται, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, με τις άλλες δύο, τις υποστηρίζει και τις τροφοδοτεί έτσι ώστε, τελικά, να μπορεί να υποθέσει κανείς ότι, πίσω από τις σχέσεις φαινομενικής τους αντιπαλότητας, να κρύβονται σχέσεις αλληλεξάρτησης και αμοιβαίου οφέλους. Η ερευνά μας έχει εκ των πραγμάτων εστιάσει στην συνδικαλιστική ιδιότητα των επισκευαστών που έχουν λάβει μέρος σ' αυτήν με αποτέλεσμα να έχει προτάξει τον συνδικαλισμό ως κυρίαρχη πτυχή στην ζωή τους. Μια νέα έρευνα, όμως, στον κόσμο των επισκευαστών που θα ξεκινούσε από διαφορετική αφετηρία και θα υιοθετούσε άλλη οπτική γωνία, κατά την γνώμη μας θα μπορούσε να δείξει με μεγαλύτερη σαφήνεια πως βιώνουν οι επισκευαστές στην πράξη την σύζευξη μεταξύ επαγγέλματος, οικογένειας και συνδικαλισμού κατά τρόπο που να επιτυγχάνουν εν τέλει την μεταξύ τους συμφιλίωση.

4.2.1.6 Η λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου

Ο συνδικαλιστικός κύκλος είναι κύκλος που συνοδεύει το μεγαλύτερο μέρος της επαγγελματικής ζωής των επισκευαστών. Ανάλογα με την ηλικία τους ο κύκλος αυτός εκτείνεται από δύο έως τέσσερις δεκαετίες και συνδέεται με διαδοχικές θητείες σε συνδικαλιστικά όργανα και σε διαφορετικές θέσεις. Από τους συνδικαλιστές που συναντήσαμε στο πλαίσιο της έρευνας υπάρχουν αυτοί που είναι ακόμα ενεργοί –οι σχετικά νεώτεροι σε ηλικία –και αυτοί που έχουν ήδη αποχωρήσει ή ετοιμάζονται να αποχωρήσουν από το συνδικαλιστικό γίγνεσθαι –οι μεγαλύτεροι σε ηλικία.

«Είμαι ενεργός για κανένα χρόνο ακόμα. Γιατί είναι το όριο...Μέχρι εκεί είναι το όριο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Έτσι, στο υποκεφάλαιο αυτό θα επικεντρωθούμε ουσιαστικά στην λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου όσων επισκευαστών δεν είναι πλέον συνδικαλιστικά

ενεργοί. Συνήθως, το πλήρωμα του χρόνου, για να λήξει η συνδικαλιστική διαδρομή και δράση των επισκευαστών της έρευνας, έρχεται όταν ολοκληρώνεται ο επαγγελματικός κύκλος, δηλαδή με την υποβολή της αίτησης συνταξιοδότησης. Στις περιπτώσεις αυτές, τόσο ο επαγγελματικός, όσο και ο συνδικαλιστικός κύκλος –οι οποίοι βγαίνουν σχεδόν παράλληλα, ήδη από την έναρξη της επαγγελματικής δραστηριότητας– σηματοδοτούν, με την ολοκλήρωσή τους, την λήξη της δραστηριότητας που σχετίζεται με το επάγγελμα του επισκευαστή σε δύο επίπεδα: στο επίπεδο της άσκησης του ίδιου του επαγγέλματος, αλλά και στο επίπεδο της προσπάθειας κατοχύρωσης και βελτίωσης των όρων άσκησής του.

«Έμεινα στην ΕΟΒΕΑΜΜ μέχρι την συνταξιοδότησή μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Οι συνδικαλιστές της έρευνας που αποχωρούν από τον συνδικαλισμό όταν συνταξιοδοτούνται, στην πραγματικότητα εξαντλούν όλα τα χρονικά όρια και περιθώρια άσκησης αυτής της διπλής και παράλληλης δραστηριότητας. Απομακρύνονται, μάλιστα, τελείως από τον συνδικαλισμό των επισκευαστών, εκτός από τις λίγες περιπτώσεις όσων συνταξιούχων επισκευαστών επιχειρούν να ασχοληθούν με τον συνδικαλισμό των συνταξιούχων γενικότερα, αλλά και να συμβάλουν στην ίδρυση σωματείων για συνταξιούχους του κλάδου.

Υπάρχουν, όμως, και συνδικαλιστές της έρευνας που αποχωρούν από την συνδικαλιστική δράση όντας ακόμα επαγγελματικά ενεργοί και έχοντας ολοκληρώσει τις θητείες τους –συνήθως περισσότερες της μιας– σε πρωτοβάθμια όργανα, στην κλαδική Ομοσπονδία ή και στην ΓΣΕΒΕΕ. Η αποχώρησή τους συνδέεται, ως φαίνεται, με την διάθεσή τους να παραχωρήσουν την θέση τους σε νεώτερους συνδικαλιστές. Επικαλούνται, ως εκ τούτου, ότι οι ίδιοι ολοκλήρωσαν τον κύκλο της δικής τους ενεργού συμμετοχής και ένθερμης προσφοράς στον συνδικαλισμό και ότι είναι αναγκαίο να υπάρξει ανανέωση προσώπων και ιδεών. Αποχωρώντας παραδίδουν την σκυτάλη σε νεώτερους συνδικαλιστές, τους οποίους –σε κάποιες περιπτώσεις– έχουν ήδη φροντίσει να επιλέξουν και να προετοιμάσουν για να τους διαδεχθούν.

Άλλοι συνδικαλιστές της έρευνας αποχωρούν από τον συνδικαλισμό, όντας ακόμα επαγγελματικά ενεργοί, επικαλούμενοι ότι θέλουν να αφοσιωθούν στην ανάπτυξη της επιχείρησής τους η οποία απαιτεί σχεδόν εξ ολοκλήρου την δική τους παρουσία.

«...Θεώρησα ότι ένας πρόεδρος, πέρα ότι, όπως εξελίχθηκαν οι ανάγκες του συλλόγου, πρέπει να έχει περισσότερο χρόνο. Κι εγώ, τότε, δημιουργούσα την επιχείρηση, γιατί έτσι έπρεπε κι αποσύρθηκα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Δεν είναι γνωστό –και δεν κατέστη δυνατόν να διαπιστωθεί στο πλαίσιο της έρευνας– κατά πόσο η επιστροφή των συνδικαλιστών αυτών στην επιχείρησή τους

συνδέεται και με άλλα ζητήματα απότοκα της συνδικαλιστικής δράσης, όπως διαφωνίες και ρήξεις οι οποίες οδηγούν σε απομάκρυνση των συγκεκριμένων επισκευαστών από τον συνδικαλιστικό χώρο.

«Τώρα κοντεύω (την σύνταξη), αλλά έφυγα από την συνομοσπονδία, έφυγα από τα συνδικαλιστικά όργανα. Θεώρησα ότι τα συνδικαλιστικά μου καλά είναι μέχρι εκεί. Είκοσι τρία χρόνια που ασχολήθηκα, εντάξει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Μεταξύ των συνδικαλιστών της έρευνας υπάρχουν και αυτοί που αποχωρούν μόνον εν μέρει από τον συνδικαλισμό, με την έννοια ότι αποχωρούν μεν από κάποια συνδικαλιστικά όργανα, αλλά παραμένουν σε κάποια άλλα. Στην περίπτωση αυτή ο λόγος της μερικής αποχώρησής τους είναι συνήθως η αδυναμία να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που συνεπάγεται η συμμετοχή σε μεγάλο αριθμό τέτοιων οργάνων. Σαφώς η μερική αυτή αποχώρηση σηματοδοτεί, κατά κάποιο τρόπο, ένα είδος «συρρίκνωσης» της συνδικαλιστικής δράσης, όχι όμως την λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου.

«Και στην ΓΣΕΒΕΕ έκανα πάρα πολύ λίγο. Οργάνωσα τότε πάρα πολλά. Ήμουν τότε με πολλούς, αλλά έφυγα γιατί δεν μπορούσα να είμαι σε πέντε μέρη».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Ενώ η λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου σαφώς συνεπάγεται εκ των πραγμάτων απομάκρυνση των αποχωρούντων συνδικαλιστών από τον συνδικαλιστικό χώρο, η απομάκρυνση αυτή δεν ισοδυναμεί με πλήρη αποκοπή τους από τον χώρο. Η έρευνα μας έδειξε ότι οι περισσότεροι αποχωρήσαντες συνδικαλιστές –συνταξιούχοι και μη– διατηρούν ενεργό και αδιάπτωτο το ενδιαφέρον τους για την εξέλιξη του κλάδου και συνεχίζουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, να διατηρούν σχέσεις με τους εν ενεργεία συνδικαλιστές. Έτσι εξηγείται, άλλωστε, η πρόθυμη ανταπόκρισή τους στο αίτημα της έρευνας, που τους υποβλήθηκε μέσω της ΕΟΒΕΑΜΜ, να συμμετάσχουν με τις μνήμες τους στο εγχείρημα καταγραφής της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η απομάκρυνσή τους μοιάζει να είναι φαινομενική, γιατί ο κόσμος του συνδικαλισμού, έστω και εξ αποστάσεως, εξακολουθεί να τους συγκινεί σαν κόσμος που έχει αφήσει βαθειά ίχνη μέσα τους.

Συνοπτικά η λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου μοιάζει να σφραγίζει την ζωή όσων συνδικαλιστών της έρευνας δεν είναι πια ενεργοί με τρόπους που να είναι ορατοί στο πλαίσιο της έρευνάς μας. Παράλληλα, όμως, φαίνεται να απασχολεί και τους συνδικαλιστές εκείνους που, με τη σειρά τους, σύντομα θα παραδώσουν σε νεώτερους την σκυτάλη του συνδικαλισμού που παρέλαβαν από παλαιότερους. Υπό αυτές τις συνθήκες, ενώ λήγει, κάθε φορά, ο ατομικός συνδικαλιστικός κύκλος

ζωής, η συνδικαλιστική δράση συνεχίζεται ως «αγαθό» που δεν συνδέεται, ούτε ταυτίζεται με τα άτομα-συνδικαλιστές, αλλά με την κοινότητα ή την συλλογικότητα των επισκευαστών αυτοκινήτου και τους τρόπους οργάνωσης της επιβιώσής της. Έτσι, λοιπόν, αλληγορικά μπορούμε να πούμε ότι το ποτάμι του συνδικαλισμού, όταν ένας μικρός παραπόταμος διακόπτει την ροή του, ένας άλλος, νέος παραπόταμος αναλαμβάνει να το τροφοδοτήσει. Γι αυτήν την συνέχεια της τροφοδότησης του συνδικαλισμού με «νέο αίμα» συχνά μεριμνούν οι ίδιοι οι συνδικαλιστές που αποχωρούν προετοιμάζοντας νέα στελέχη για την διαδοχή τους. Οι διάδοχοι συνδικαλιστές δεν είναι κατ' ανάγκη τα παιδιά τους, τα οποία, ως επόμενη γενεά, μπορεί να μην ακολουθούν το επάγγελμα του πατέρα-επισκευαστή ή απλά να μην εμπλέκονται στον συνδικαλισμό λόγω, «πικρής εμπειρίας» του πατέρα-συνδικαλιστή. Όμως το ενδιαφέρον αυτό θέμα η έρευνά μας απλώς το ψηλάφισε χωρίς να μπορέσει να το διερευνήσει περαιτέρω.

4.2.1.7 Απολογισμός της συνδικαλιστικής διαδρομής

Επιστρέφοντας από το παρόν προς το παρελθόν και διανύοντας και πάλι, νοερά αυτή τη φορά, την συνδικαλιστική τους διαδρομή οι περισσότεροι συνδικαλιστές, κυρίως όσοι έχουν ολοκληρώσει πλέον τον συνδικαλιστικό κύκλο, κάνουν θετικό απολογισμό για την πορεία τους στον συνδικαλισμό. Τρέφουν, σήμερα, ένα αίσθημα ικανοποίησης από την πλούσια εμπειρία την οποία αποκόμισαν συμμετέχοντας στον συνδικαλισμό του κλάδου τους και από όσα έπραξαν στον χώρο αυτό κατά συνείδηση.

«Ξυπνάω και είμαι πουλάκι. Δεν έκανα καμμιά βρωμιά στην γυναίκα μου, στα παιδιά μου, Ό,τι είχα τα έδωσα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Στην πραγματικότητα πρόκειται για πολλών ειδών ικανοποιήσεις, ανάλογα με τον χαρακτήρα κάθε συνδικαλιστή και τις επιδιώξεις του. Για τους περισσότερους συνδικαλιστές προέχει η προσφορά στην κοινωνία και η στράτευση των δυνάμεών τους για το καλό του κλάδου τους.

«Ό,τι προσφέρει στην κοινωνία (ο συνδικαλιστής) αυτό είναι το οποίο μας επαναπαύει. Η ευχαρίστηση είναι αυτή. Και κάτι ακόμα. Νοιώθει ότι είναι ενεργός και μπορεί να προσφέρει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

«Η ικανοποίηση που βγαίνει για τους ανθρώπους οι οποίοι συμμετέχουν για ένα και μόνο λόγο, για το κοινό καλό, είναι πραγματικά μεγάλη. Και είναι σε τέτοιο επίπεδο και τέτοιας ποιότητας που σε γεμίζει. Μικρά πράγματα σε κάνουν και νοιώθεις πραγματικά ευτυχία, γιατί το προσπάθησες, γιατί απέδωσε...».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Η προσφορά στα κοινά συμβαδίζει με την δημιουργία, ανάπτυξη και ενίσχυση σχέσεων και δεσμών συνεργασίας μεταξύ των συνδικαλιστών του κλάδου. Αυτή η συμμετοχή των συνδικαλιστών σε μία κοινότητα ανθρώπων που αγωνίζονται μαζί για κοινούς σκοπούς, αυτό το αίσθημα του ανήκειν σε μία ευρεία ομάδα τους χαρίζει πρόσθετη ικανοποίηση.

«Είναι η προσφορά, είναι το δέσιμο που κάνεις με τους ανθρώπους που συνεργάζεσαι στενά σε κάποια οργάνωση. Όλα αυτά σε δένουν διαχρονικά. Οπότε αυτός ο κρίκος κρατάει, δεν μπορεί να σπάσει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

«Το εμείς κερδίζει το εγώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Στον συνδικαλιστικό χώρο αναφέρεται ότι υπάρχουν και άλλου είδους ικανοποιήσεις: ταξίδια, γνωριμίες, θέσεις και εξυπηρετήσεις. Αντιμετωπίζοντας κριτικά αυτού του είδους τα οφέλη ένας συνδικαλιστής υπαινίσσεται ότι ο συνδικαλισμός, σε κάποιες περιπτώσεις, μπορεί να έχει κρυφές απολαβές.

«...Γνωριμίες, και υψηλές και χαμηλές γνωριμίες, και χρηματοδοτήσεις στην πηγή για οτιδήποτε και όχι φανερά. Και κρυφά υπάρχουν οι εξυπηρετήσεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας μιλούν για το ηθικό όφελος που αποκόμισαν κατά την πορεία τους, όφελος το οποίο συνδέουν με την επίτευξη στόχων που έθεσαν τα επαγγελματικά σωματεία.

«Στο δικό μας συνδικαλιστικό γίνεσθαι των επαγγελματικών οργάνωσεων το όφελος που μπορεί να προσδοκά ένας συνδικαλιστής είναι το μακροπρόθεσμο όφελος από την επιτυχία κάποιων στόχων, αυτά είναι τα οφέλη. Δεν υπάρχουν αμοιβές... Ουσιαστικά το όφελος είναι ηθικό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Υπάρχει, όμως, και ένα κοινωνικό όφελος το οποίο αντλούν από την συναναστροφή με άλλους συνδικαλιστές με τους οποίους μοιράζονται τις ίδιες ανησυχίες, συζητούν για τα προβλήματα, αλλά και αντιπαράτιθενται μεταξύ τους. Δημιουργούν, έτσι, ένα ιδιαίτερο κοινωνικό περιβάλλον, έναν μικρόκοσμο «ομοίων» στον οποίο συνδέονται μεταξύ τους, μέσω του συνδικαλισμού, διαφορετικοί τομείς της ζωής τους: το επάγγελμα, η συνδικαλιστική δραστηριότητα και η οικογένεια.

«Το όφελος είναι ότι δημιουργείς πλέον και ένα πλαίσιο αξιόλογων ανθρώπων που μπορεί να εκφράζει την άμιλλα του ο ένας προς τον άλλο. Δημιουργούμε έτσι και το δικό μας κοινωνικό περιβάλλον, δηλαδή οι

παρέες μας είναι οι περισσότεροι συνδικαλιστές, μ' αυτούς κάνουμε παρέα. Έχουμε γίνει και οικογενειακοί φίλοι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Πληρώνεσαι ηθικά όταν αποκτάς φίλους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Οι γνωριμίες και οι επαφές με συνδικαλιστές από όλη την Ελλάδα και οι στενές συναδελφικές και φιλικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους δίνουν στον συνδικαλισμό των επισκευαστών και μια άλλη διάσταση: την διάσταση μιας αδελφότητας της οποίας τα μέλη είναι μεν διασκορπισμένα σε όλη την χώρα, αλλά επικοινωνούν, συναντώνται και αλληλοϋποστηρίζονται. Το αίσθημα του ανήκειν σε αυτή την αδελφότητα αποτελεί, ως εκ τούτου, ισχυρό λόγο για να αισθάνονται ικανοποίηση οι συνδικαλιστές της έρευνας, ικανοποίηση που απορρέει από την μακροχρόνια εμπλοκή τους στον συνδικαλισμό.

«Το κέρδος ήταν οι γνωριμίες. Έχουμε γίνει σαν αδέρφια από την Αλεξανδρούπολη μέχρι την Κρήτη, από τα νησιά, όπου θέλεις. Αυτό άφησε ο συνδικαλισμός. Καλούς ανθρώπους που τηλεφωνιόμαστε μέχρι σήμερα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Υπάρχει ένα ακόμα σημαντικό όφελος το οποίο αναφέρουν κάποιοι συνδικαλιστές και αυτό αφορά την ατομική κλίμακα. Είναι η διεύρυνση της σκέψης και της αντίληψης που προσφέρει ο συνδικαλισμός σε κάθε συνδικαλιστή μέσα από τα ερεθίσματα που δίνει, τις πληροφορίες που διοχετεύει, τις ανάγκες που προσπαθεί να καλύψει, πράγματα τα οποία αποβαίνουν, κατά μία άποψη, και προς όφελος των επιχειρήσεων των συνδικαλιστών.

«Ωφελήθηκα προσωπικά από αυτά τα πράγματα... λόγω των γνώσεων που αποκτούσα. Δεν είχαβάλει παρωπίδες στην επισκευή του αυτοκινήτου. Άκουγα, έβλεπα, παρακολουθούσα διαμέσου των συνδικαλιστικών οργάνων και έτσι μου έδινε την δυνατότητα να συμμετέχω σε διάφορες εκθέσεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

«Ο συνδικαλισμός σου ανοίγει το μυαλό και σε βοηθάει και στην επιχείρηση. Δεν την κλείνει την επιχείρηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Την ατομική κλίμακα αφορούν και κάποια άλλα οφέλη τα οποία σχετίζονται με την αναγνώριση της παρουσίας και την δικαίωση του συνδικαλιστή. Είναι τα οφέλη που αποκομίζει, υπό μορφή προσωπικής επιτυχίας, στο πεδίο της δράσης, οφέλη άμεσα ή μακροπρόθεσμα.

«Όταν βγάζεις λόγο και, μόλις τελειώνεις, πέφτουνε χειροκροτήματα ή το επιστέγασμα της ομιλίας είναι μια μορφή ικανοποίησης. Ανθρώπινα είναι αυτά. Βγαίνει μια απόφαση στο δικαστήριο και αφού σε έχουνε περάσει από σαράντα κύματα κακόβουλης σκέψης ή πράξης, ο πρόεδρος σε αθώνει. Παμψηφεί αθώς. Είναι μία ικανοποίηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Στα μακροπρόθεσμα οφέλη της συνδικαλιστικής δραστηριότητας συγκαταλέγονται η αναγνώριση και η καταξίωση στον επαγγελματικό και τον συνδικαλιστικό χώρο από τους ομότεχνους, επαγγελματίες ή και συνδικαλιστές, ακόμα και μετά την αποχώρηση από τον συνδικαλισμό ή και την λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας. Γιατί η μακρά επένδυση δυνάμεων στο επάγγελμα και τον συνδικαλισμό φαίνεται ότι αφήνει έντονο αποτύπωμα στο επαγγελματικό περιβάλλον του συνδικαλιστή.

«Μετά δέκα χρόνια που έχω αποχωρήσει από το επάγγελμα με αναγνωρίζουν ακόμα με μια λέξη, 'μάστορά μου', σαν να λένε 'ο πατέρας μου'. Με αναγνωρίζουν ακόμα και οι πελάτες μου και οι φίλοι μου το πόσο πολύ τους βοήθησα και πιο πολύ, να το πω έτσι, συνδικαλιστικά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Από την συνδικαλιστική δραστηριότητα δεν λείπουν κάποιες καίριες στιγμές κατά τις οποίες οι συνδικαλιστές δέχονται προτάσεις να «συνεργαστούν», έναντι χρηματισμού τους, με τους αντιπάλους τους ή με επιχειρηματίες των οποίων τις επιχειρήσεις, ως εκ του ρόλου τους, καλούνται να ελέγξουν (π.χ. έλεγχο μηχανημάτων). Η άρνησή τους να ενδώσουν σε τέτοιες προτάσεις αποτελεί μία επιπλέον ικανοποίηση που νοιώθουν σε ηθικό επίπεδο.

«Τι δίνανε για μια ψήφο. Καταλαβαίνεις τι γίνεται... Αυτά είναι θυσίες συνείδησης. Χωρίς θυσία δεν γίνεται. Αυτά είναι έξω από μένα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Στα οφέλη του συνδικαλισμού συγκαταλέγεται και η δυνατότητα άμεσης και σχεδόν προνομιακής πρόσβασης των συνδικαλιστών στην πληροφόρηση που αφορά την άσκηση του επαγγέλματός τους και την λειτουργία των συνεργείων τους.

«Κέρδισα ό,τι δεν μπορεί να φανταστεί άνθρωπος. Ήξερα ότι όποιος νόμος ξεκινούσε να βγει για τα συνεργεία... Τα ήξερα πριν ψηφιστεί. Ξέραμε τι πρέπει να κάνουμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Όμως ο συνδικαλισμός συνεπάγεται ταυτόχρονα και πολύπλευρα κόστη για τους συνδικαλιστές και τις επιχειρήσεις τους. Αναλογιζόμενοι τα κόστη αυτά πολλοί συνδικαλιστές της έρευνας αναφέρονται πρωτευόντως στο οικονομικό κόστος

της εμπλοκής τους στον συνδικαλισμό εφόσον τον χρόνο που αφιερώνουν στην συνδικαλιστική δράση τον αφαιρούν εκ των πραγμάτων από τον χρόνο εργασίας στις επιχειρήσεις τους, ιδιαίτερα όταν έχουν σημαντικές θέσεις στο διοικητικό συμβούλιο των συνδικαλιστικών οργάνων.

«Δεν μπορείς να το προσδιορίσεις. Μπορεί η δράση αυτή να δημιουργεί (στον συνδικαλιστή) και μείωση εσόδων ή απουσίες. Οι ώρες που θα χρειαστεί να είναι στα τηλέφωνα, στους δρόμους, μπορεί να είναι μια σημαντική απώλεια εσόδων. Μια δουλειά σοβαρή μπορεί να χαθεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Στην πιθανή αυτή απώλεια εσόδων προστίθενται συνήθως τα «έξοδα παραστάσεως» τα οποία συνεπάγεται η συνδικαλιστική δραστηριότητα. Τις σχετικές δαπάνες συχνά καλύπτουν οι ίδιοι, με δικά τους χρήματα.

«Οι άνθρωποι, οι ιδεολόγοι, οι ρομαντικοί, να ξέρετε ότι και χρήματα ξοδεύουν από την τσέπη τους. Γιατί και θα κεράσουν και θα πάνε κάπου με την τσέπη τους, οπότε και υπάρχει κόστος οικονομικό σ' αυτό το κομμάτι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Πέραν του οικονομικού κόστους υπάρχει και άλλο είδος κόστους, το οποίο είναι δύσκολο να αποτιμηθεί. Υπάρχει ο κάματος από την συνεχή διάσπαση της προσοχής, από την προσπάθεια ανταπόκρισης στις διαφορετικές απαιτήσεις των συναδέλφων επισκευαστών και στα προβλήματα που ανακύπτουν.

«Το βάσανό μου το μεγαλύτερο ήτανε στο μαγαζί που είχα συνέχεια το τηλέφωνο. Αυτό με κούρασε. Όταν έχεις δουλειά και παιδεύεσαι για το μεροκάματο, για ψύλλου πήδημα ζορίζεσαι και σε κουράζει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1950)

Στην διάρκεια της συνδικαλιστικής διαδρομής υπάρχουν, επίσης, στενοχώριες και πικρίες, οι οποίες κάθε άλλο παρά επιτρέπουν την απρόσκοπτη εξέλιξή της. Παρ' όλα αυτά, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι συνδικαλιστές της έρευνας δεν εγκαταλείπουν τον αγώνα θεωρώντας ότι και οι δυσάρεστες αυτές στιγμές αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της συνδικαλιστικής πάλης.

«Είχα και το πρώτο μαγαζί εκείνη την εποχή σε έκταση, σε τζιρούς. Σου λέει: 'Αυτός τι κάνει;'. 'Δουλεύω'. Ήτανε οι πίκρες όταν συμμετέχεις στα κοινά, που είναι φυσιολογικές. Είναι πίκρες και το λέω έτσι απλά, πίκρες. Το λέω έτσι απλά, δεν με στοιχειώνει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

«Υπάρχουν και στενοχώριες. Υπάρχουν και διάφορα σκαμπανεβάσματα, αλλά ξέρουμε ότι αυτό που κάνουμε το κάνουμε συνειδητά και θα το κάνουμε με οποιοδήποτε κόστος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Άλλοι συνδικαλιστές διατηρούν ακόμα, αρκετά χρόνια μετά την συνταξιοδότησή τους, ένα αίσθημα πικρίας συνδεδεμένο με ένα αίσθημα μη αναγνώρισης της προσφοράς τους από τα λοιπά μέλη του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου τα οποία κάθε άλλο παρά επιδείκνυαν, τότε, πνεύμα συνεργασίας.

«Τους το είπα: 'Δεν ήρθα στο σύλλογο για πρόεδρος, δεν είχα κανένα όφελος, αλλά κάποιος πρέπει να αναλάβει'. Αυτό πολλοί δεν το θέλανε. Αυτό με στενοχωρούσε. Για ποιο λόγο να τρέχω και να αφήνω τη δουλειά μου και να σου μιλάω εσένα 'κάνε αυτό που πρέπει να κάνουμε' και να με γράφεις;» .

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1950)

Κάποιοι συνδικαλιστές μιλούν για δύσκολες στιγμές της συνδικαλιστικής τους διαδρομής, στιγμές κατά τις οποίες όχι μόνο δέχονται έντονη κριτική, αλλά και κατηγορούνται για ενέργειες ή παραλείψεις τους. Θεωρούν ότι το κόστος των στιγμών αυτών αποτελεί ένα είδος τιμήματος έναντι της αγάπης τους για τα κοινά.

«Φαίνεται και κάπως εγωϊστικό το να θέλεις ... από την αγάπη σου για τα κοινά να πούνε τι έκανες. Παρ' ό,τι κατηγορήθηκα για τις κινήσεις που έκανα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Στο κόστος της συνδικαλιστικής δραστηριότητας συνυπολογίζουν τις προσωπικές επιθέσεις και την συκοφάντηση σε βάρος τους από αντιπάλους συνδικαλιστές άλλων παρατάξεων.

«Εκεί...χύθηκε όλο το δηλητήριο. Και εκεί έμπαινε το προσωπικό. Αυτό με πόνεσε. Η λάσπη δηλαδή».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Για τους νεώτερους σε ηλικία συνδικαλιστές η ικανοποίηση από την συνδικαλιστική δράση είναι συνυφασμένη με την εκπλήρωση ενός είδους καθήκοντος ή οφειλής απέναντι στις παλαιότερες γενεές συνδικαλιστών οι οποίες αγωνίστηκαν για την βελτίωση των όρων άσκησης του επαγγέλματος.

«... Το θεωρώ υποχρέωση γιατί πιστεύω ότι κάποιοι αφιέρωσαν χρόνο για μας για να γίνουν καλύτερα τα πράγματα. Κάποιος πρέπει να το συνεχίσει αυτό και το θεωρώ και άνανδρο αν βγάλεις την ουρά απ' έξω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Μεταξύ των συνδικαλιστών της έρευνας υπάρχουν και αυτοί οι οποίοι εκφράζουν ένα αίσθημα απογοήτευσης, ματαιοπονίας και ματαιώσης που αποκόμισαν από την συνδικαλιστική τους διαδρομή. Είναι αυτοί οι οποίοι, κάποιες στιγμές, διαφώνησαν, διαφοροποιήθηκαν από την τότε κυρίαρχη τάση, ήρθαν σε ρήξη με τους λοιπούς συνδικαλιστές και, τελικά, απομονώθηκαν, αν και οι απόψεις τους και οι θέσεις τους εκ των υστέρων φαίνεται να δικαιώθηκαν.

«Δεν το μετάνιωσα, αλλά έρχονται ώρες και το σκέφτομαι και λέω: 'Τζάμπα κόπος'. Τι έκανα όλο αυτόν τον καιρό; Τι πέτυχα; Αναγνώριση; Δικαίωση; Για μένα επαγγελματικά ήτανε ζημιά. Σαν άτομο είχα αντιμετωπίσει πολύ μεγάλα προβλήματα. Ήμουν αποδιοπομπαίος τράγος.»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Ο απολογισμός της συνδικαλιστικής διαδρομής, όπως τον παρουσιάσαμε σταχυολογώντας σημεία από τις αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας, είναι μεστός από συμπυκνωμένες ανθρώπινες εμπειρίες οι οποίες αναδεικνύουν ποικίλες όψεις της βίωσης του συνδικαλισμού από τους επισκευαστές αυτοκινήτου. Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι ο απολογισμός της συνδικαλιστικής διαδρομής, στις περισσότερες των περιπτώσεων, είναι θετικός και είναι συνυφασμένος με την ανάγκη προσφοράς στα κοινά, την προσωπική εξέλιξη, μέσω της απόκτησης νέων εμπειριών (επαγγελματικών, συνδικαλιστικών και κοινωνικών), αλλά και με την πίστη στην σημασία της συλλογικότητας σε όλες τις μορφές που αυτή μπορεί να λαμβάνει (σωματεία, Ομοσπονδία, κοινότητα, αδελφότητα, οικογένεια ως κοινωνική ομάδα, κοινωνικά δίκτυα φίλων και πελατών).

4.2.1.8 Η λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας

Δεν είναι όλοι οι συνδικαλιστές της έρευνας, όπως ήδη αναφέραμε, συνταξιούχοι επισκευαστές. Οι μισοί είναι ακόμα ενεργοί στο επάγγελμα και τον συνδικαλισμό και λίγοι από αυτούς πλησιάζουν τον χρόνο συνταξιοδότησής τους. Ωστόσο οι άλλοι μισοί, που είναι ήδη συνταξιούχοι, μας τροφοδότησαν με πληροφορίες οι οποίες αφορούν την λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών και τους τρόπους εξόδου από το επάγγελμα αυτό.

Μετά από σαράντα, τουλάχιστον, χρόνια συνεχούς και σκληρής δουλειάς η επίσημη λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών ταυτίζεται με την συνταξιοδότησή τους, συνήθως μετά την ηλικία των 60 ετών. Υπάρχουν επισκευαστές που κλείνουν την επιχείρηση, διακόπτουν ολοκληρωτικά την άσκηση του επαγγέλματος και αποκτούν πλέον άλλες ασχολίες οι οποίες δεν έχουν σχέση με την επισκευή, αλλά μπορεί να αφορούν γενικότερα το αυτοκίνητο. Συνήθως ο λόγος της απομάκρυνσης από την επισκευή είναι ότι δεν έχουν «διάδοχη κατάσταση» για την επιχείρησή τους.

«Δεν ασχολούμαι με τίποτα. Ήρθε το πλήρωμα του χρόνου.»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Υπάρχουν περιπτώσεις που τα παιδιά των επισκευαστών ασχολούνται με το αυτοκίνητο, αλλά σε κλίμακα άλλη, η οποία υπερβαίνει κατά πολύ την κλίμακα του συνεργείου του πατέρα, όπως συμβαίνει στην περίπτωση απασχόλησής τους σε αντιπροσωπείες αυτοκινήτων.

«Τα παιδιά μου τα σπούδασα. Εν μέρει ακολουθούν τον χώρο του αυτοκινήτου και ένας από τους γιους μου είναι εκπαιδευτής.»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Άλλοι επισκευαστές παραμένουν στο επάγγελμα, όντας ήδη συνταξιούχοι, κάνοντας χρήση των διατάξεων που επιτρέπουν, υπό προϋποθέσεις, την απασχόληση συνταξιούχων επαγγελματιών.

«Η πολιτεία μου δίνει μειωμένη τη σύνταξη, αλλά μου δίνει το δικαίωμα να κρατώ το κατάστημα στο όνομά μου.»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Σημαντική και ενδιαφέρουσα κατηγορία συνταξιούχων επισκευαστών είναι αυτοί που έχουν «διάδοχη κατάσταση». Δηλαδή είναι αυτοί που μεταβιβάζουν την επιχείρησή τους στα παιδιά τους, σε άλλους συγγενείς ή σε συνεταίρους τους.

«Λοιπόν, κάποια στιγμή που πήρε το πτυχίο μου λέει: 'Πατέρα, έτσι όπως πάνε τα πράγματα με συμφέρει να κρατήσω την επιχείρηση, να την αναπτύξω, διότι η τεχνογνωσία που έχω εγώ και δεν την έχεις εσύ θα μας φέρει πολλή δουλειά.»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Την επιχείρηση μεταβιβάζουν, επίσης, -σε περίπτωση που δεν υπάρχει γιος για να διαδεχθεί τον πατέρα-, και σε υπαλλήλους τους που τους γνωρίζουν από μαθητευόμενους και τους θεωρούν «παιδιά» τους.

«Αυτό το παιδάκι μού έκανε φοβερή εντύπωση από τα δέκα άτομα που είχα και του παραχώρησα την επιχείρηση με μία προϋπόθεση: ότι όσο αντέχουν τα πόδια μου και δουλεύει το μυαλό μου να είμαι εδώ. Αλλά και χωρίς εμένα δεν κάνει.»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Όταν υπάρχει διάδοχη κατάσταση στα συνεργεία, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οι συνταξιούχοι επισκευαστές συνεχίζουν άτυπα να ασχολούνται εκεί. Υπάρχουν συνταξιούχοι επισκευαστές οι οποίοι, μετά την μεταβίβαση της επιχείρησής τους, αποχωρούν τελείως.

«Περνώ μόνο για καλημέρα. Αν θέλουνε κάτι... Δεν θέλω να ανακατευτώ στα παιδιά μου καθόλου.»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1950)

Υπάρχουν, όμως, και συνταξιούχοι επισκευαστές οι οποίοι εξακολουθούν να συμμετέχουν στις τρέχουσες εργασίες επισκευής ή και να εξασφαλίζουν την συνέχιση της επαφής με τους πελάτες τους.

«Βοηθάω τον γιο μου. Αν με διώξει θα πεθάνω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Εγώ να σας πω, επειδή είμαι ερωτευμένος με την δουλειά μου πάω στη δουλειά... Εγώ πάω σποραδικά και βοηθάω λιγάκι, γιατί νοιώθω ότι μπορώ να κάνω δημόσιες σχέσεις και αυτό που εγώ κατάφερα δεν μεταφέρεται με τη μια, θέλει χρόνο, θέλει δουλειά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Με άλλα λόγια παραδίδουν την σκυτάλη στην επόμενη γενεά σταδιακά –και μετά την λήξη της επαγγελματικής τους δραστηριότητας– μεριμνώντας να της μεταβιβάσουν τα υλικά και άυλα κεκτημένα της μακροχρόνιας εργασίας τους, αλλά και επιστατώντας την διαδικασία μεταβίβασης από την μια γενεά στην άλλη.⁸⁸ Στα συνεργεία αυτοκινήτων όπου τα παιδιά διαδέχονται τους γονείς συχνά «συνυπάρχουν», αλλά και συγκρούονται δύο διαφορετικοί τρόποι αντιμετώπισης της επισκευής: ένας τρόπος παραδοσιακός, αυτός των παλιών μαστόρων, κι ένας τρόπος σύγχρονος, σύμφωνος με τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις στο αυτοκίνητο.

«Ο πατέρας μου... θέλει τα παραδοσιακά πράγματα, τον παραδοσιακό τρόπο δουλειάς. Βέβαια εμείς προσπαθούμε τον εξελιγμένο τρόπο να κάνουμε κάτι. Ναι μεν στην αρχή θα μας κοροϊδέψει...με καλό τρόπο, 'τι πας να κάνεις', αλλά όταν βλέπει το αποτέλεσμα, μετά εκπλήσσεται».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Συνοπτικά οι περιπτώσεις που εξετάσαμε δείχνουν ότι η λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών μπορεί να είναι οριστική τόσο σε τυπικό, όσο και ουσιαστικό επίπεδο, αλλά μπορεί να είναι οριστική και μόνο σε τυπικό επίπεδο. Αποδεικνύεται, έτσι, ότι η μακροχρόνια ενασχόληση των επισκευαστών με το αυτοκίνητο και η αγάπη τους για το αντικείμενο εργασίας της επισκευής τους ωθεί να αναζητούν τρόπους συνέχισης της επιχείρησής τους και παράτασης της δικής τους παραμονής στην ενεργό επαγγελματική ζωή. Υπό αυτές τις συνθήκες θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι είναι λίγες οι περιπτώσεις που η λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας ισοδυναμεί με πλήρη αποκοπή από το επάγγελμα του επισκευαστή. Αντίθετα, διαφαίνεται ότι υπάρχει η τάση, όπως συμβαίνει στην περίπτωση συνδικαλιστών της έρευνας, πολλοί επισκευαστές, πριν συνταξιοδοτηθούν,

να προετοιμάζουν την λήξη της επαγγελματικής τους δραστηριότητας κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζουν «ανοίγματα» για κάποιου είδους μελλοντική δική τους απασχόληση στο επερχόμενο μετα-συνταξιοδοτικό καθεστώς της επιχείρησής τους.

4.2.1.9 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Οι διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτων, όπως μπορέσαμε να τις σκιαγραφήσουμε μέσα από τις αφηγήσεις τους, δείχνουν ότι η συνδικαλιστική τους δράση εντάσσεται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο ζωής. Βασικός άξονας της διαδρομής τους είναι το επάγγελμά τους γύρω από το οποίο κτίζεται η όλη τους εξέλιξη. Ξεκινώντας από τα νεανικά τους χρόνια –κατά τα οποία μαθητεύουν στην τέχνη της επισκευής σε τεχνικές σχολές, αλλά και δίπλα σε παλιούς μάστορες– και συνεχίζοντας με την μετάβασή τους στην αυτοαπασχόληση μέσω του ανοίγματος δικού τους μαγαζιού, οι συνδικαλιστές της έρευνας δημιουργούν τις πρώτες προϋποθέσεις για την άσκηση του επαγγέλματός τους. Ταυτόχρονα, κατά την έναρξη της επαγγελματικής δραστηριότητας, όταν εγγράφονται στα σωματεία και έρχονται σε επαφή με τις διοικήσεις τους, δημιουργούνται, επιπλέον, προϋποθέσεις για την εμπλοκή τους στον συνδικαλισμό. Ως εκ τούτου, αν και η συνδικαλιστική δράση βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε ότι η δράση αυτή δεν μπορεί να αυτονομηθεί από το γενικότερο πλαίσιο ζωής μέσα στο οποίο εντάσσεται. Εκ των πραγμάτων, όπως προέκυψε, ο συνδικαλιστικός κύκλος είναι συνυφασμένος με άλλους κύκλους ζωής των συνδικαλιστών –τόσο τον επαγγελματικό, όσο και τον οικογενειακό κύκλο ζωής– έστω κι αν οι αρμοί που τους συνδέουν μεταξύ τους δεν έχουν αναδειχθεί επαρκώς στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

Ασφαλώς όλες οι διαδρομές ζωής που διανύουν οι συνδικαλιστές της έρευνας δεν είναι ίδιες. Υπάρχουν, όμως, κάποιες κοινές συνισταμένες που μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ότι η συνδικαλιστική δράση είναι απότοκη σειράς συγκυριών που οδηγούν ορισμένους επισκευαστές στην εμπλοκή τους στον συνδικαλισμό. Εκτός από τη δύσκολη αφετηρία ζωής των παιδικών και νεανικών χρόνων ανέχειας, στέρξης και σκληρής δουλειάς, την αριστερή αγωνιστική παράδοση των οικογενειών τους σε κάποιες περιπτώσεις, συχνά η μαθητεία στο επάγγελμα συνδέεται και με ένα είδος προκαταρκτικής μαθητείας στα του συνδικαλισμού δίπλα σε μάστορες-συνδικαλιστές. Μία ακόμα συγκυρία λειτουργεί καθοριστικά υπέρ της εμπλοκής στον συνδικαλισμό, η παρουσία, στα σωματεία όπου εγγράφονται οι νέοι επισκευαστές, συνδικαλιστών με κύρος και ιδιαίτερη μέριμνα για την ανάδειξη νέων σε ηλικία μελών στις διοικήσεις. Υπό αυτές τις συνθήκες ξεκινάει και μια καινούργια μαθητεία των νέων συνδικαλιστών στα διάφορα συνδικαλιστικά όργανα (πρωτοβάθμιο, δευτεροβάθμιο και τριτοβάθμιο) η οποία διαρκεί ουσιαστικά μέχρι την λήξη του επαγγελματικού κύκλου.

Η συνύπαρξη της συνδικαλιστικής δράσης με τους υπόλοιπους τομείς ζωής

88. Hareven, 1978, Bertaux and Thompson, 1993, Hareven, 1994.

κάθε άλλο παρά είναι αυτονόητη και ανώδυνη για τους συνδικαλιστές της έρευνας εφόσον προϋποθέτει, από μέρους τους, την συνεχή αναζήτηση και εξεύρεση ισορροπιών μεταξύ αυτών των τομέων. Η συνύπαρξη, όμως, αυτή δείχνει ότι οι συνδικαλιστές της έρευνας είναι σε θέση να επιστρατεύουν και πάλι, για τον σκοπό της επίτευξης πολλαπλών ισορροπιών, την αγωνιστικότητα που τους διακρίνει από μικρά παιδιά· την αγωνιστικότητα την οποία ανέπτυξαν για να αντιμετωπίσουν και να υπερβούν την φτώχεια και την στέρση και, στην συνέχεια, για να εδραιώσουν και να διατηρήσουν την επιχείρησή τους. Μάλιστα η κεκτημένη αυτή ταχύτητα είναι τόσο μεγάλη ώστε, όταν έρθει η στιγμή της συνταξιοδότησής τους, με δυσκολία απομακρύνονται από το επάγγελμά τους. Αντίθετα, μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για να διατηρήσουν εν ζωή το δημιουργήμα τους, την επιχείρησή τους –μέσω της μεταβίβασής της σε διαδόχους– αλλά και για να κατοχυρώσουν ένα δικό τους ρόλο στο πλαίσιο της «διάδοξης κατάστασης».

Γενικότερα ο απολογισμός της συνδικαλιστικής τους διαδρομής δείχνει ότι την συμπυκνωμένη πολύπλευρη εμπειρία του συνδικαλιστικού βίου οι συνδικαλιστές της έρευνας εγγράφουν –πλην εξαιρέσεων– θετικά στις διαδρομές ζωής τους και αντιμετωπίζουν ως «όχημα» που τους δίνει πρόσβαση σε μεγαλύτερη κοινωνικότητα, σε κοινωνική και σε επαγγελματική άνοδο, αλλά και τους εξασφαλίζει κοινωνική αναγνώριση και καταξίωση. Η σκιαγράφιση αυτών των διαδρομών ζωής είναι που μας επέτρεψε, να κατανοήσουμε, σε κάποιο βαθμό, τους τρόπους με τους οποίους οι διαδρομές αυτές «εκβάλλουν» στο μεγάλο ποτάμι του συνδικαλισμού. Μάλιστα, αναδεικνύοντας κάποιες αφητηρίες αυτών των διαδρομών ζωής, μπορέσαμε, μέχρι ενός ορισμένου σημείου, να συνδέσουμε «το ποτάμι» του συνδικαλισμού και με άλλα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα, όπως είναι η εσωτερική μετανάστευση, η αστυφιλία λόγω φτώχειας, ή και πολιτικών διώξεων, η πολιτικοποίηση των νέων προ της δικτατορίας των συνταγματαρχών, το σπουδαστικό κίνημα στις τεχνικές σχολές κ.λπ. Χωρίς, φυσικά, να εξαντλεί το θέμα, η σκιαγράφιση αυτή δείχνει ή απλά αφήνει να εννοηθεί ότι, «στο ποτάμι» του συνδικαλισμού, αντανακλώνται ποικιλοτρόπως οι επιδράσεις κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων οι οποίες και διαθλώνται μέσα από τις διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών της έρευνας.

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο που αναφέρεται στις διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου έχει πλέον γίνει κατανοητό ποια είναι τα βασικά κοινωνικά χαρακτηριστικά, αλλά και τα βασικά στάδια ζωής των πρωταγωνιστών του συνδικαλισμού στον κλάδο αυτό. Μπορούμε να πούμε ότι οι διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών της έρευνας χαρακτηρίζονται από πολύπλευρη κινητικότητα: κινητικότητα γεωγραφική, εκπαιδευτική, εργασιακή και επαγγελματική, αλλά και ενδοσυνδικαλιστική, όπως θα φανεί στην συνέχεια. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι διαδρομές αυτές είναι προϊόν συνεχούς κινητικότητας υπό την επίδραση ποικίλων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων που ωθούν τους επισκευαστές να επιστρατεύσουν τις δυνάμεις τους για να αντιμετωπίσουν, κάθε φορά, τις επιπτώσεις τις οποίες οι παράγοντες αυτοί επιφέρουν στην

ζωή τους. Κατά τον ίδιο τρόπο που οι επισκευαστές αυτοί επιλέγουν την αυτοαπασχόληση, κατά τον ίδιο τρόπο επιλέγουν και την «αυτοκινητικότητα», δηλαδή την πλήρη επιστράτευση των δικών τους δυνάμεων και την αυτοοργάνωση ώστε να ανταποκριθούν στα εκάστοτε προβλήματα που ζητούν λύσεις. Αυτή η ικανότητα, η δυνατότητα και η βούληση «αυτοκίνησης», αυτό το απόθεμα και η παρακαταθήκη αγωνιστικότητας των συνδικαλιστών –που έχει διαμορφωθεί ήδη από τα παιδικά τους χρόνια– ισχυριζόμαστε ότι είναι η βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το στέρεο οικοδόμημα του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου.

4.2.2 Διαδρομές στον συνδικαλισμό και μνήμες συνδικαλιστικής δράσης συνδικαλιστών του κλάδου επισκευαστών αυτοκινήτου

Έχοντας αυτονομήσει τον συνδικαλιστικό κύκλο από την υπόλοιπη διαδρομή ζωής των συνδικαλιστών της έρευνας στο σημείο αυτό της μελέτης επιχειρούμε να αξιοποιήσουμε την προφορική τους μνήμη για πολλαπλούς σκοπούς. Αρχικά επιδιώκουμε να περιγράψουμε, με όρους θητείας σε συνδικαλιστικά όργανα, τα στάδια διαδρομής που αυτοί διανύουν στον συνδικαλιστικό χώρο από την έναρξη μέχρι την λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου. Στην συνέχεια, όμως, προσπαθούμε να συνθέσουμε, κατά το δυνατόν, τις μνήμες τους για την συνδικαλιστική δράση παρουσιάζοντάς τες με διαφορετικό τρόπο. Κατ' αρχάς, αντιμετωπίζοντας τα προβλήματα του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου ενιαία, ως προβλήματα που αφορούν, αλλά και πλήττουν τους επαγγελματίες του κλάδου συνολικά, ξεχωρίζουμε τις μνήμες συνδικαλιστικής δράσης που σχετίζεται με τα προβλήματα του κλάδου. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρούμε να μεταφέρουμε την εικόνα της βίωσης των προβλημάτων αυτών από τους συνδικαλιστές της έρευνας γενικά, όπως την μεταδίδουν στις αφηγήσεις τους. Μόνον στην περίπτωση που οι ίδιοι κάνουν λόγο για ιδιαίτερη δράση των συλλόγων ή της κλαδικής Ομοσπονδίας σε σχέση με κάποια από τα προβλήματα του κλάδου εμείς προβαίνουμε σε ανάλογη επισήμανση. Επιπλέον, διακρίνοντας κάποιες μνήμες συνδικαλιστικής δράσης στην οποία οι συνδικαλιστές της έρευνας αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία, επιχειρούμε να τις συνδέσουμε με τα αντίστοιχα συνδικαλιστικά όργανα: τα πρωτοβάθμια, που είναι οι σύλλογοι, και το δευτεροβάθμιο, που είναι η κλαδική Ομοσπονδία.

Οι μνήμες συνδικαλιστικής δράσης αναφέρονται, όμως, και σε μια άλλη «μηθητεία» ή «θητεία»: την θητεία στα συνδικαλιστικά όργανα δίπλα σε παλιούς συνδικαλιστές-δασκάλους και τα διδάγματα που αυτοί τους έχουν μεταδώσει. Πρόθεσή μας είναι, στο κεφάλαιο αυτό, να θίξουμε και το θέμα της μεταβίβασης γνώσης και εμπειρίας από την μια γενεά συνδικαλιστών στην άλλη. Εξαιρετικής σημασίας για την πορεία του συνδικαλιστικού κινήματος στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου είναι, επίσης, το ζήτημα της διαδοχής των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα, ζήτημα το οποίο επανειλημμένα θίγουν στις αφηγήσεις τους οι συνδικαλιστές της έρευνας. Πρόσθετη επιδίωξή μας στο κεφάλαιο αυτό είναι, ως εκ τούτου, να αναδείξουμε και το ζήτημα της διαδοχής των γενεών στα όργανα όπως το θέτουν

οι ίδιοι οι συνδικαλιστές. Στην προφορική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας περιέχονται ακόμα, απόψεις τους για τον συνδικαλισμό. Πρόκειται για απόψεις –κατασταλάγματα της μακράς διαδρομής τους στον συνδικαλισμό, απόψεις τις οποίες επιχειρούμε να καταγράψουμε σε χωριστή ενότητα του συγκεκριμένου αυτού κεφαλαίου.

Έχοντας συνθέσει τις μνήμες των συνδικαλιστών κατά τέτοιο τρόπο ώστε να κατανοήσουμε την συνδικαλιστική δράση σε σχέση με τα προβλήματα του κλάδου, αλλά και να συνδέσουμε την συνδικαλιστική αυτή δράση με τα συνδικαλιστικά όργανα στο πλαίσιο των οποίων πραγματοποιείται, στην ουσία επανερχόμαστε στην προφορική ιστορία του συνδικαλισμού εν στενή εννοία. Επανερχόμαστε, δηλαδή, έστω και αποσπασματικά στην σκιαγράφιση του τοπίου του συνδικαλισμού στον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου, όπως την επιχειρήσαμε εν μέρει στο κεφάλαιο 4.1. Στο παρόν, όμως, κεφάλαιο οι μνήμες της συνδικαλιστικής δράσης συναρτώνται άμεσα με τον συνδικαλιστικό κύκλο των αφηγητών και έχουν σαφώς βιωματικό χαρακτήρα. Οι μνήμες αυτές αποτελούν ψηφίδες που προέρχονται από μία μακρά διαδρομή στον συνδικαλισμό και αποτελούν μέρος ενός μεγάλου μωσαϊκού «φιλοτεχνημένου» από εμπειρίες βίωσης του συνδικαλισμού στην πράξη. Αν και το παρόν κεφάλαιο συγγενεύει θεματικά με το κεφάλαιο 4.1, στην πραγματικότητα δι-αφοροποιείται, σε μεγάλο βαθμό, από αυτό εφόσον τα γεγονότα και τα συμβάντα του συνδικαλιστικού βίου των αφηγητών διαθλώνται κυρίως μέσω της προσωπικής τους εμπειρίας.

4.2.2.1 Οι θητείες στα συνδικαλιστικά όργανα

Την έναρξη του συνδικαλιστικού κύκλου ζωής, όπως ήδη αναφέραμε, σηματοδοτεί η εκλογή σε θέση μέλους του διοικητικού συμβουλίου του επαγγελματικού πρωτοβάθμιου σωματείου, ύστερα από την υποβολή της πρώτης υποψηφιότητας. Από την έναρξη του κύκλου αυτού μέχρι την λήξη του μεσολαβούν μακρές διαδρομές των συνδικαλιστών εντός του συνδικαλιστικού χώρου· διαδρομές που συνδέονται με αλληπάλληλες μετακινήσεις τους εντός του ίδιου συνδικαλιστικού οργάνου ή από όργανο σε όργανο διαφορετικής βαθμίδας. Γιατί είναι γνωστό ότι οι θέσεις εντός του συνδικαλιστικού χώρου ιεραρχούνται σε θέσεις μικρότερης και μεγαλύτερης σημασίας, ανάλογα με τον ρόλο και το ποσοστό ευθύνης που συνεπάγονται για τα πρόσωπα. Ιεραρχούνται όχι μόνον εντός του ίδιου οργάνου, αλλά κατά συνδικαλιστική βαθμίδα. Γιατί είναι, επίσης, γνωστό ότι τα συνδικαλιστικά όργανα διαρθρώνονται σε τρεις βαθμίδες ανάλογα με την «βάση» που εκπροσωπούν, έτσι ώστε τα πρωτοβάθμια όργανα να εκπροσωπούν τους επισκευαστές-μέλη σωματείων, το δευτεροβάθμιο (η ΕΟΒΕΑΜΜ) σωματεία επισκευαστών και το τριτοβάθμιο (η ΓΣΕΒΕΕ) ομοσπονδίες επαγγελματοβιοτεχνών, μεταξύ των οποίων και την κλαδική Ομοσπονδία των επισκευαστών. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι, ως μονάδα μέτρησης του συνδικαλιστικού χρόνου, οι συνδικαλιστές της έρευνας χρησιμοποιούν κυρίως την διάρκεια της θητείας τους σε θέση ή θέσεις ενός οργάνου, δηλαδή την

τριετία, και μόνο δευτερευόντως αναφέρονται σε συγκεκριμένες χρονολογίες. Επίσης τον χρόνο θητείας προσδιορίζουν με βάση τις προεδρείες, δηλαδή το όνομα του συνδικαλιστή που κάθε φορά προήδρευε στο όργανο στο οποίο συμμετείχαν.

Η εξέλιξη των συνδικαλιστών μέσα στον συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής έχει πάντα ως αφετηρία θέσεις στα πρωτοβάθμια συνδικαλιστικά όργανα, δηλαδή στα επαγγελματικά τους σωματεία. Η εξέλιξη αυτή συντελείται με μετακινήσεις εντός των διοικήσεων των πρωτοβάθμιων αυτών οργάνων. Από απλά μέλη διοικητικών συμβουλίων, στην αρχή, οι νέοι συνδικαλιστές αναλαμβάνουν, στη συνέχεια, καθήκοντα που συνεπάγονται μεγαλύτερη ευθύνη: καθήκοντα ταμιά, γραμματέα και προέδρου. Δηλαδή σταδιακά ανέρχονται σε υψηλότερες θέσεις εντός του ίδιου οργάνου. Βεβαίως δεν είναι απαραίτητο να ακολουθήσουν την πλήρη ιεραρχία των θέσεων εντός των διοικητικών συμβουλίων των επαγγελματικών τους σωματείων. Συχνά συμβαίνει να μεταπηδούν από την θέση του απλού μέλους διοικητικού συμβουλίου στην θέση του ταμιά, του γραμματέα, του αντιπροέδρου ή του προέδρου και να παραμένουν σ' αυτήν επί πολλές τριετίες. Αυτού του τύπου η εξέλιξη εντός του πρωτοβαθμίου οργάνου αφορά το σύνολο των συνδικαλιστών της έρευνας.

Παράλληλα, όμως, η εξέλιξη των συνδικαλιστών της έρευνας εντός του συνδικαλιστικού χώρου εμφανίζει και τάση ανοδική, εφόσον όλοι, σε διαφορετικές χρονικές στιγμές ο καθένας, εκλέγονται ως εκπρόσωποι του σωματείου τους στην κλαδική Ομοσπονδία, πράγμα αναμενόμενο άλλωστε, εφόσον η συμμετοχή τους –παρελθούσα ή τρέχουσα– στο δευτεροβάθμιο κλαδικό όργανο, υπό διάφορες ιδιότητες, ήταν ένα από τα κριτήρια που υιοθέτησε η ΕΟΒΕΑΜΜ προκειμένου να επιλέξει τους συνδικαλιστές που θα συμμετείχαν στην έρευνα. Στην περίπτωση αυτή, οι συνδικαλιστές, αλλάζοντας πλέον επίπεδο εκπροσώπησης, μεταβαίνουν από την κλίμακα του πρωτοβάθμιου οργάνου σε αυτήν του δευτεροβάθμιου χωρίς, απαραίτητως, να αποτελούν μέλη της διοίκησης του τελευταίου. Ως εκλεγμένοι εκπρόσωποι των πρωτοβάθμιων σωματείων στην κλαδική Ομοσπονδία λειτουργούν ως σύνδεσμοι οι οποίοι διασφαλίζουν την επικοινωνία –από κάτω προς τα πάνω και από πάνω προς τα κάτω– ανάμεσα στα σωματεία και την Ομοσπονδία.

Στο διάστημα της θητείας τους στην Ομοσπονδία οι εκπρόσωποι των επαγγελματικών σωματείων εξοικειώνονται ή και μαθητεύουν στην λειτουργία του δευτεροβάθμιου αυτού οργάνου με αποτέλεσμα κάποιοι από αυτούς, σε μεταγενέστερο στάδιο, να προετοιμάζονται να μεταπηδήσουν στην διοίκηση του δευτεροβάθμιου οργάνου. Συγκεκριμένα, έχοντας, κατά κάποιο τρόπο, περάσει στην απέναντι όχθη –δηλαδή έχοντας έρθει σε επαφή με τον συνδικαλισμό που λειτουργεί σε υπερτοπική κλίμακα, το επόμενο, για αυτούς, «φυσικό», πλέον, στάδιο εξέλιξης είναι συνυφασμένο με την διοίκηση της κλαδικής Ομοσπονδίας. Ξεκινώντας και πάλι –σε άλλο επίπεδο αυτή τη φορά– από απλά μέλη του διοικητικού συμβουλίου της Ομοσπονδίας μερικοί συνδικαλιστές της έρευνας αναλαμβάνουν, στην συνέχεια, θέσεις με υψηλότερο μερίδιο ή φορτίο συνδικαλιστικής ευθύνης: αναλαμβάνουν καθήκοντα ταμιά, γενικού γραμματέα με κατάληξη της εξέλιξης αυτής την κατοχή θέσεων στο

προεδρείο της κλαδικής Ομοσπονδίας, σήμερα της ΕΟΒΕΑΜΜ. Δηλαδή σταδιακά ανέρχονται στις υψηλότερες θέσεις του δευτεροβάθμιου κλαδικού οργάνου. Στην περίπτωση αυτή, οι συνδικαλιστές της έρευνας συνήθως «μεταπηδούν» από την θέση του εκπροσώπου σε θέσεις του προεδρείου της κλαδικής Ομοσπονδίας, όπως είναι η θέση του αναπληρωτή γραμματέα, του αναπληρωτή προέδρου, του γενικού γραμματέα, του αντιπροέδρου και του προέδρου.

Ας σημειώσουμε, όμως, ότι όσο υψηλότερη είναι η θέση σε κύρος και ευθύνη, τόσο μικρότερος είναι ο αριθμός των συνδικαλιστών της έρευνας που τελικά θητεύει στην διοίκηση της Ομοσπονδίας. Ή, με άλλα λόγια, όλοι οι συνδικαλιστές της έρευνας, κατά την διάρκεια του συνδικαλιστικού τους κύκλου, δεν εξαντλούν την ιεραρχία των θέσεων διοίκησης της κλαδικής Ομοσπονδίας. Είναι λίγοι αυτοί οι οποίοι αναλαμβάνουν τέτοιες θέσεις εφόσον, όπως προέκυψε, δέκα μόνον από τους είκοσι οκτώ συνδικαλιστές που αποτέλεσαν τον πληθυσμό της έρευνας μας είχαν, κατά το παρελθόν, ή εξακολουθούν σήμερα να έχουν συμμετοχή στην διοίκηση της κλαδικής Ομοσπονδίας. Όμως οι συνδικαλιστές που ανέρχονται σε θέσεις διοίκησης της κλαδικής Ομοσπονδίας συνήθως παραμένουν στις ίδιες θέσεις για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει την πρώτη τριετία, την δε επόμενη τριετία μετακινούνται σε άλλες θέσεις του ίδιου οργάνου.

Αν οι θέσεις στην κλαδική Ομοσπονδία αποτελούν ενδιάμεσο σταθμό της εξέλιξης των συνδικαλιστών της έρευνας, υπάρχει και επόμενο στάδιο εξέλιξης, η εξέλιξη σε συνάρτηση με το τρίτοβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των επαγγελματιοβιοτεχνών, την ΓΣΕΒΕΕ. Η πρώτη μετακίνηση ή μετάβαση συνδικαλιστών από το δευτεροβάθμιο στο τρίτοβάθμιο όργανο συντελείται και πάλι με την μορφή της απλής εκπροσώπησης. Μόνον που, στο ανώτατο αυτό επίπεδο, η εκπροσώπηση αφορά πλέον την ίδια την κλαδική Ομοσπονδία. Και είναι σαφές ότι είναι πολύ μικρότερος ο αριθμός των συνδικαλιστών της έρευνας που ανέρχεται μέχρι το ανώτατο αυτό επίπεδο εκπροσώπησης εφόσον μόνον έξι από τους είκοσι οκτώ συνδικαλιστές που αποτέλεσαν τον πληθυσμό της έρευνας είχαν κατά το παρελθόν ή εξακολουθούν σήμερα να έχουν συμμετοχή στην διοίκηση της ΓΣΕΒΕΕ. Οι ανώτατες θέσεις συνδικαλιστικής εξέλιξης είναι αυτές που συναρτώνται με την διοίκηση του τρίτοβάθμιου οργάνου και είναι θέσεις οι οποίες συνεπάγονται αυξημένη ευθύνη: θέσεις απλών μελών διοικητικού συμβουλίου, αλλά και θέσεις του προεδρείου της ΓΣΕΒΕΕ (θέση ταμία, γενικού γραμματέα, αντιπροέδρου, προέδρου και των αναπληρωτών τους). Στην ανώτατη αυτή συνδικαλιστική κλίμακα είναι ακόμα μικρότερος ο αριθμός των συνδικαλιστών της έρευνας που κατορθώνουν να θητεύσουν στο τρίτοβάθμιο όργανο και, μάλιστα, για περισσότερες της μιας θητείες.

Όμως, στην περίπτωση των περισσότερων συνδικαλιστών –κυρίως αυτών που δρουν στην περιφέρεια- η εμπλοκή στον συνδικαλισμό εμφανίζει, σε επίπεδο δευτεροβάθμιων οργάνων, και μια άλλη διάσταση: την τοπική διάσταση. Οι συνδικαλιστές αυτοί εμπλέκονται, επιπλέον, και στην τοπική Ομοσπονδία επαγγελματιοβιοτεχνών του νομού τους. Συμμετέχουν στην τοπική αυτή Ομοσπονδία καταλαμβάνοντας

συχνά, εκ παραλλήλου με την συμμετοχή τους στην κλαδική Ομοσπονδία, θέσεις στην διοίκησή της τοπικής Ομοσπονδίας: θέση απλού μέλους, ταμία, γενικού γραμματέα, αντιπροέδρου, προέδρου. Δραστηριοποιούνται κατ' αυτόν τον τρόπο σε τοπική κλίμακα, αλλά σ' ένα πλαίσιο ευρύτερο του στενά κλαδικού. Εντάσσουν, δηλαδή, τα κλαδικά προβλήματα και τα συνδέουν με τα γενικότερα προβλήματα των επαγγελματιοβιοτεχνών της περιοχής τους. Κάτι ανάλογο ισχύει και με την συμμετοχή πολλών συνδικαλιστών στα τοπικά Επιμελητήρια, όπου δραστηριοποιούνται και πάλι, σε άλλο, όμως πλαίσιο.

Συνοπτικά στις διαδρομές των συνδικαλιστών μέσα στον συνδικαλιστικό χώρο παρατηρούμε ότι «στεγάζονται» πολλές και διαφορετικές θητείες –συχνά παράλληλες μεταξύ τους- σε όργανα διαφορετικών βαθμίδων. Οι θητείες αυτές, που εκτείνονται σε χρονικό διάστημα δύο έως τεσσάρων δεκαετιών, ανάλογα με την ηλικία των συνδικαλιστών, αποτελούν μία συνεχή και συνεχιζόμενη μαθητεία στον συνδικαλισμό από διαφορετικές θέσεις ευθύνης και είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την καθημερινή βίωση του συνδικαλισμού στην πράξη. Παράλληλα οι θητείες αυτές, όταν συνδέονται με διαφορετικά συνδικαλιστικά όργανα, εξασφαλίζουν την τυπική ή και άτυπη επικοινωνία μεταξύ των μελών των διαφορετικών αυτών οργάνων. Ενδεχομένως οι θητείες αυτές να διευκολύνουν, επιπλέον, την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών συνδικαλιστικών οργάνων και την λειτουργία τους ως συγκοινωνούντων δοχείων. Όμως, για το σημαντικό θέμα των συνδέσεων μεταξύ των συνδικαλιστικών οργάνων όλων των βαθμίδων, μέσω τυπικών και άτυπων δικτύων που αναπτύσσονται σε συνάρτηση με τις θητείες των συνδικαλιστών, θα χρειαζόταν μια ειδική διερεύνηση επικεντρωμένη στις δικτυώσεις του συνδικαλιστικού χώρου της επισκευής αυτοκινήτων, αλλά και των επαγγελματιοβιοτεχνών γενικότερα.

4.2.2.2 Μνήμες συνδικαλιστικής δράσης για τα προβλήματα του κλάδου

Ύστερα από πολλές δεκαετίες θητείας σε πρωτοβάθμια συνδικαλιστικά όργανα και στα όργανα της κλαδικής Ομοσπονδίας οι μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας από τους αγώνες για τα προβλήματα του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου είναι πολλές, διάσπαρτες και επιλεκτικές. Όλοι οι συνδικαλιστές δεν αναφέρονται στα ίδια προβλήματα, ούτε και στις ίδιες όψεις ενός και του αυτού προβλήματος, κάτι το οποίο είναι αναμενόμενο για ποικίλους λόγους. Σαφώς ανήκουν σε διαφορετικές γενεές και, στην διάρκεια της συνδικαλιστικής τους πορείας, έχουν βιώσει διαφορετικά προβλήματα του κλάδου. Προέρχονται, επίσης, από διαφορετικές περιοχές της χώρας και, πολλές φορές, ανήκουν σε συλλόγους διαφορετικών ειδικοτήτων του κλάδου της επισκευής αυτοκινήτου. Πέραν, αυτών όμως, επειδή ως γνωστό, η ατομική τους μνήμη είναι σαφώς επιλεκτική, κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων ανακαλούν, κάθε φορά, συγκεκριμένες μνήμες εκκινώντας από διαφορετικές αφητηρίες. Άλλοι συνδικαλιστές επιλέγουν να αφηγηθούν αυτά τα οποία θεωρούν ως πλέον σημαντικά κατά την διάρκεια της πορείας τους. Άλλοι επιχειρούν να προβάλουν τα συνδικαλιστικά επιτεύγματα του κλάδου κατά την εποχή που συμμετείχαν σε

συνδικαλιστικά όργανα. Άλλοι, τέλος, δομούν την αφήγησή τους με βάση γεγονότα του συνδικαλιστικού χώρου τα οποία τους προκάλεσαν πικρία και οδύνη.

Αναζητώντας κοινούς παρονομαστές στις αφηγήσεις, κυρίως με βάση τα σημαντικά προβλήματα του κλάδου των επισκευαστών αυτοκινήτου, στρέψαμε την προσοχή μας στις μνήμες συνδικαλιστικής δράσης που αφορούν όσα προβλήματα εμφανίζονται στις αφηγήσεις αυτές με μεγαλύτερη συχνότητα. Μάλιστα, στο σημείο αυτό της μελέτης, δίνουμε έμφαση στις αναμνήσεις, δηλαδή σε αυτά τα οποία θυμούνται οι συνδικαλιστές της έρευνας από τους αγώνες για την επίλυση των προβλημάτων του κλάδου επιδιώκοντας να προβάλουμε την βίωση, από τους ίδιους, τόσο των προβλημάτων, όσο και των αγώνων για την επίλυσή τους. Επομένως οι μνήμες συνδικαλιστικής δράσης που παρουσιάζουμε εδώ δεν αφορούν το σύνολο των αγώνων του κλάδου, αλλά μόνον μέρος τους. Αφορούν εκείνους τους αγώνες για τους οποίους η ατομική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας μας τροφοδότησε με πλούσιο μνημονικό υλικό.

Σαφώς οι μνήμες συνδικαλιστικής δράσης για τα προβλήματα του κλάδου αποτελούν μέρος της προφορικής συλλογικής μνήμης του κλάδου των επισκευαστών. Όπως, όμως, έχουμε επισημάνει και σε προηγούμενα κεφάλαια της μελέτης, οι μνήμες αυτές, οι οποίες τροφοδοτούν ποικιλοτρόπως μια απόπειρα συγγραφής της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού στον συγκεκριμένο κλάδο, δεν επαρκούν για να καλύψουν και να εξαντλήσουν τα της ιστορίας του κλάδου. Γιατί η συγγραφή της ιστορίας του κλάδου των επισκευαστών θα απαιτούσε μία άλλη, διαφορετική προσέγγιση. Στην ενότητα αυτή οι μνήμες συνδικαλιστικής δράσης αναφέρονται σε προβλήματα του κλάδου που απασχόλησαν συγκεκριμένους συνδικαλιστές, τους συνδικαλιστές της έρευνας, την εποχή της θητείας τους ή και συνεχίζουν ακόμα να απασχολούν όσους από αυτούς παραμένουν ενεργοί στον χώρο. Οι μνήμες αυτές αφορούν τους αγώνες για την κατοχύρωση και τον αποστιγματισμό του επαγγέλματος, τους αγώνες κατά του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων και κατά της πειρατείας στον κλάδο της επισκευής, τους αγώνες για το ωράριο, τις άδειες λειτουργίας, την επιμόρφωση των επισκευαστών αυτοκινήτου, την απελευθέρωση του κλάδου από τα δεσμά της εγγύησης, την προάσπιση του κόστους της επισκευής, την διεύρυνση του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας, καθώς και τους αγώνες για την επιχειρηματική-συνεταιριστική αυτοοργάνωση του κλάδου.

4.2.2.2α Αγώνες για την κατοχύρωση και τον αποστιγματισμό του επαγγέλματος

Το επάγγελμα του επισκευαστή δεν ήταν στο παρελθόν επάγγελμα με σαφείς όρους και προϋποθέσεις αδειοδότησης. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 80 ήταν ένα επάγγελμα «ανοχύρωτο» εφόσον δεν υπήρχε νομικό πλαίσιο που να το διέπει με αποτέλεσμα ο κάθε επαγγελματίας να το ασκεί κατά βούληση και κατά το δοκούν. Έτσι οι αγώνες των επισκευαστών για την κατοχύρωση του επαγγέλματος ισοδυναμούν με μια προσπάθεια να ορίσουν την επαγγελματική τους ταυτότητα και, μέσω αυτής, και την κοινωνική τους ταυτότητα.

«Με τον νόμο 1575/85 έγινε τακτοποίηση ποιοι είμαστε, γιατί δεν υπήρχε πριν κάτι. Πήρες μια ταυτότητα, σημαντικό πράγμα. Πριν έκανες μια έναρξη στην εφορεία και έλεγες: 'Εγώ θέλω να κάνω αυτό το επάγγελμα'. 'Με γεια σου και χαρά σου. Πήγαινε κάντο'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Παρά το γεγονός ότι οι συνδικαλιστές της έρευνας δεν αναφέρονται αναλυτικά στους αγώνες που προηγούνται της ψήφισης του νόμου 1575/85, αφήνουν να εννοηθεί ότι αυτό το οποίο σήμερα θεωρείται δεδομένο, στις αρχές της δεκαετίας του 80 ήταν αντικείμενο σημαντικής συνδικαλιστικής πάλης και δράσης.

«Οι πιο δύσκολοι αγώνες με το νόμο για τις άδειες: άδεια επαγγέλματος, άδεια λειτουργίας συνεργείου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

«Αγώνες τεράστιοι για να μπορέσεις να μπεις στην διαδικασία να κάνεις την τακτοποίηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Αναζητώντας το επαγγελματικό και το κοινωνικό του πρόσωπο ο κλάδος των επισκευαστών αναζητεί, ταυτόχρονα, και τους συνδικαλιστικούς δρόμους και τρόπους μέσω των οποίων θα ιεραρχήσει και θα διατυπώσει τα αιτήματά του. Πρόκειται για μια διαδικασία καθόλου αυτονόητη που απασχολεί σοβαρά τον κλάδο την εποχή εκείνη.

«Ψάχναμε να βρούμε τι είναι αυτό που θα πούμε, τι είναι αυτό που πόνναγε περισσότερο. Ένα που πόνναγε ήτανε ότι ο καθένας άνοιγε ένα συνεργείο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Και πράγματι χρειάστηκαν πολλοί αγώνες των συλλόγων και της κλαδικής Ομοσπονδίας για να κατοχυρωθεί, πρώτη φορά, το επάγγελμα με τον νόμο 1575/85. Στους αγώνες αυτούς πρωταγωνιστεί η κλαδική Ομοσπονδία, η τότε ΠΟΒΕΑΜ, η οποία παρακολουθεί από κοντά όλη την νομοπαρασκευαστική διαδικασία, ενημερώνει, αλλά και κινητοποιεί τους ανθρώπους του κλάδου.

«Φτιάξαμε ένα νόμο πώς θα διέπει το επάγγελμα. Την ημέρα που συζητιόταν στη Βουλή με τα θέματά μας είμασταν μέσα στη Βουλή. Απ' έξω από τη Βουλή ήταν μαζεμένοι 100-200 άτομα. Σταθμοί για τον κλάδο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών διεκδικεί την δεκαετία του 80 και καταφέρνει να κατοχυρώσει νομοθετικά, μέσω του τότε νέου νόμου, τις προϋποθέσεις αδειοδότησης των συνεργείων (απαιτούμενα τετραγωνικά,

εξοπλισμό κ.λπ.). Στο πλαίσιο των αγώνων αυτών το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών επιτυγχάνει, επίσης, να κατοχυρώσει νομοθετικά και τις προϋποθέσεις απόκτησης άδειας ασκήσεως επαγγέλματος κατόπιν εξετάσεων στο τότε Υπουργείο Συγκοινωνιών. Τότε είναι που σημειώνεται και η μετάβαση του επαγγέλματος από την ουσιαστική και εν τοις πράγμασι αναγνώριση στην τυπική και θεσμοθετημένη αναγνώριση και πιστοποίηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων κάθε επαγγελματία μέσω μιας διαδικασίας παρακολούθησης σεμιναρίου και, στην συνέχεια, εξετάσεων.

«... Είχε την προϋπηρεσία, επτά χρόνια, δέκα χρόνια, δεκαπέντε χρόνια. Με αυτά τα χρόνια ο άλλος ήτανε μάστορας, δεν ήτανε κολοκύθια. Αλλά επειδή δεν είχε την στοιχειώδη μόρφωση, τον περνούσανε από αυτό το σεμινάριο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Στις επιτυχίες του κλάδου, την περίοδο αυτή, συγκαταλέγεται, επιπλέον η κατοχύρωση της παρουσίας εκπροσώπου του τοπικού συλλόγου στις εξετάσεις για την χορήγηση άδειας ασκήσεως επαγγέλματος. Ο εκπρόσωπος του συλλόγου παρακολουθεί τις εξετάσεις και υποστηρίζει τους επισκευαστές οι οποίοι, τις περισσότερες φορές, είναι εμπειροτεχνίτες και δεν διαθέτουν ιδιαίτερες γραμματικές γνώσεις.⁸⁹

«Πηγαίναμε στις εξετάσεις. Εξέταζε το μηχανολογικό. Σου έκανε ερωτήσεις πώς είναι το ένα, το άλλο. Κι εμείς καθόμασταν στην άκρη».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

Μάλιστα, μετά την δημοσίευση του προεδρικού διατάγματος 78/1988 που όριζε τις λεπτομέρειες εφαρμογής του νόμου, κάποιοι σύλλογοι δραστηριοποιούνται οργανώνοντας σεμινάρια για να ενημερώσουν τα μέλη τους σχετικά με το νέο πλαίσιο λειτουργίας των συνεργείων και, στην πρωτοβουλία τους αυτή, βρίσκουν μεγάλη ανταπόκριση από τους επισκευαστές.

«Οι συνάδελφοι τον αγκάλιασαν τον σύλλογο... Σιγά-σιγά οι συνάδελφοι αρχίσανε ... αρχίσανε τα συνεργεία να μην είναι μέσα στην μουτζούρα, στο χώμα. Έβλεπες, άρχισε η ανάπτυξη. Να μπει μέσα στο συνεργείο και να είναι κλινική».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

⁸⁹ Εξακολουθεί να ισχύει την εποχή εκείνη, ό,τι ίσχυε πριν τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, το ότι ήταν λίγοι οι τεχνίτες που γνώριζαν ανάγνωση και γραφή σε επίπεδο που να είναι σε θέση να διαβάζουν εγχειρίδια συναφή με την δουλειά τους και να κατανοούν την ορολογία που περιείχαν, Ρούπα και Χεκίμογλου, 2009, σ. 123.

Οι γενικές συνελεύσεις των τοπικών συλλόγων αποτελούν όχι μόνον τον χώρο ενημέρωσης των επισκευαστών, αλλά και το σημείο εκκίνησης ενός «κύματος» εκσυγχρονισμού των συνεργείων που βασίζεται στην μίμηση του παραδείγματος κάποιων επαγγελματιών και τον μεταξύ επαγγελματιών συναγωνισμό.

«Το 90% τα συνεργεία εδώ στην (πόλη) είναι εξοπλισμένα πλήρως. Καθαρά. Δεν είναι όπως ήτανε. Το 90%, όταν έμπαινες σε συνεργείο, δεν ξαναέμπαινες. Και αυτό είναι αποτέλεσμα από τον σύλλογο, από την μάζωξη που γινότανε συναγωνισμός. Να γίνω κι εγώ καλύτερος, να έρχεται ο πελάτης να μην λερώνεται. Να έχει το σαλονάκι του, την τηλεόρασή του».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Υπό αυτές τις συνθήκες η ενασχόληση με το αυτοκίνητο και την επισκευή του μετατρέπεται σιγά-σιγά σε μια δουλειά καθαρή και προσεγμένη που πραγματοποιείται σε ένα χώρο καθαρό. Κατ' επέκταση μετατρέπεται σε μια δουλειά που «αφαιρεί» τις κηλίδες και τα στίγματα από τον επαγγελματία ο οποίος ασκεί αυτή την επαγγελματική δραστηριότητα.

«... Υπήρχε η μουτζούρα στα συνεργεία. Αφίσες στους τοίχους, βρώμικα κάτω. Μπαίναμε με τα χέρια τους λερωμένα με λάδια να δοκιμάσουνε το αυτοκίνητο. Όταν αρχίσανε να καθαρίζουνε τα σφάλματα, βαφτίκανε τα μαγαζιά άσπρα, βάζαμε χαρτί στο πάτωμα να μη λερωθεί το αυτοκίνητο ή στο τιμόνι να μη λερωθεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Παρά την ψήφιση του νομικού πλαισίου κατοχύρωσης του επαγγέλματος κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 80 οι αγώνες του κλάδου δεν σταματούν. Η εφαρμογή του νέου πλαισίου δημιουργεί στην πράξη πολλά προβλήματα σε όσα συνεργεία δεν πληρούν τους όρους για να προσαρμοστούν σε αυτό· προβλήματα τα οποία η κλαδική Ομοσπονδία προσπαθεί να αντιμετωπίσει με νέους αγώνες, κατά τις επόμενες δεκαετίες, εξασφαλίζοντας, μεταξύ άλλων, και συνεχείς παρατάσεις των αδειών λειτουργίας τους.

Για την εφαρμογή του νομικού πλαισίου κατοχύρωσης του επαγγέλματος μερμούν οι τοπικοί σύλλογοι, οι οποίοι επαγρυπνούν ώστε να τηρούνται οι προϋποθέσεις ασκήσεως του επαγγέλματος. Πολλές φορές, όταν διαπιστώνουν παρατυπίες, δεν διστάζουν να παρέμβουν στις αρμόδιες αρχές για να τους το επισημάνουν και, στην συνέχεια, παρακολουθούν εκ του σύνεγγυς την εξέλιξη της υπόθεσης.

«Πήγε ένας να κάνει έναρξη για συνεργείο χωρίς άδεια εξασκήσεως επαγγέλματος. Μπορεί να πάει κάποιος που είναι άσχετος με το επάγγελμα να ανοίξει συνεργείο; Δηλαδή να γίνει ένας γιατρός χωρίς να έχει την άδεια εξασκήσεως επαγγέλματος του γιατρού; Έτσι είναι και για τα αυτοκίνητα.... Και πήγαμε κάποτε στην εφορεία και είπαμε Άν

του ξαναδώσετε, θα κάνουμε κοινοποίηση σε σας και στον εισαγγελέα'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Παράλληλα με την διαδικασία κατοχύρωσης του επαγγέλματος και την προσπάθεια ανταπόκρισης των συνεργείων στις νέες προϋποθέσεις λειτουργίας τους συντελείται στον χώρο της επισκευής ένας εκσυγχρονισμός και μια «κάθαρση» που σταδιακά αλλάζουν την κοινωνική εικόνα του επαγγέλματος του επισκευαστή. Ειδικότερα οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις οι οποίες παρατηρούνται στην αυτοκινητοβιομηχανία επιβάλλουν τον εκσυγχρονισμό των συνεργείων και τον εξοπλισμό τους με νέα μηχανήματα. Μέσα από τον εκσυγχρονισμό αυτό αρχίζει να διαμορφώνεται μια νέα εικόνα του χώρου των συνεργείων εφόσον στις εγκαταστάσεις τους κυριαρχεί, πλέον, η καθαριότητα και η τάξη.

«Φύγαμε από τη μουτζούρα του συνεργείου και πήγαμε σ' ένα καθαρό συνεργείο, καρέκλες να καθήσει ο πελάτης, πιο καθαρό, ντυμένο το προσωπικό ανάλογα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Η καθαριότητα αυτή του χώρου παραπέμπει σταδιακά και στην καθαρότητα του επαγγέλματος. Υπό τις νέες αυτές συνθήκες αρχίζει να συντελείται και μία κάθαρση στο επάγγελμα. Η ενασχόληση με την «μουτζούρα» -η οποία λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων αλλάζει μορφή- δεν αμαυρώνει πλέον την επαγγελματική, αλλά, πολλές φορές, και την ηθική υπόσταση των επισκευαστών, ούτε επιφέρει ένα είδος κοινωνικής υποτίμησης και απαξίωσης για όσους ασκούν το επάγγελμα αυτό. Σε κάποιες περιπτώσεις το «κακό» όνομα, το κοινωνικό «μουτζούρωμα» του επαγγέλματος, λόγω αισχροκέρδειας, αναλαμβάνουν να εξαλείψουν οι τοπικοί σύλλογοι με την κάθετη στάση τους απέναντι σε τέτοια περιστατικά.

«Λέω: 'Παιδιά, αυτό το πράγμα δεν γίνεται. Αυτοί οι άνθρωποι πρέπει να πάνε στο δικαστήριο. Έχουμε τόσα κρούσματα. Να έρχονται να μας βγάλουν στην τηλεόραση, να γινόμαστε ρεζίλι επειδή κάποιοι αισχροκερδούν'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Ελέγχοντας την συμπεριφορά των επαγγελματιών στην τοπική αγορά οι σύλλογοι στην ουσία αναλαμβάνουν να αποκαταστήσουν την εικόνα του επαγγέλματος.

«Διώξαμε τα παρατράγουδα από την πιάτσα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Όμως, η κοινωνική απαξίωση, το κοινωνικό «μουτζούρωμα» του επαγγέλματος, για πολλές δεκαετίες, συνδέθηκε και με το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των ανθρώπων του κλάδου, με το γεγονός ότι ήταν εμπειροτεχνίτες ή απόφοιτοι

κατώτερων τεχνικών σχολών, σχολών με χαμηλό κοινωνικό γόητρο. Έτσι, οι αγώνες για την κατοχύρωση του επαγγέλματος στην ουσία δεν αφορούσαν μόνον την νομική κατοχύρωσή του, αλλά και την κοινωνική του καταξίωση. Αφορούσαν, επίσης, και τον αποστιγματισμό του από το στίγμα που συνόδευε όσους επαγγελματίες, μη έχοντας έφεση στα «γράμματα», είχαν επιλέξει την τέχνη της επισκευής.

«Θέλαμε να ξεφύγουμε αρχικά από το ότι ο κλάδος επισκευαστή ήτανε... Τότε λέγανε οι παλιοί: 'Δεν μαθαίνεις γράμματα, πήγαινε να γίνεις μουτζούρης'... Σήμερα, τι προσπάθεια κάνανε όλοι αυτοί οι συνδικαλιστές και όλος ο κλάδος αυτός, σήμερα το να είσαι επισκευαστής είναι μια καταξιωμένη επαγγελματική δραστηριότητα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Μάλιστα το να στραφεί ένας νέος προς το επάγγελμα του επισκευαστή ενείχε, μέχρι την δεκαετία του 90, όπως αναφέρει ένας συνδικαλιστής, ένα είδος «τιμωρίας», εφόσον ο γονιός τον θεωρούσε ανίκανο να προοδεύσει στα γράμματα, ο δε μάστορας, συχνά, τον μεταχειριζόταν με περιφρόνηση και υποτίμηση.

«Μέχρι το 90, 95, η αντίληψη ήταν: 'Δεν τραβάς, κερατά, στα γράμματα. Θα σε πάω στη μουτζούρα, να δεις πώς βγαίνει το ψωμί'. Όλοι, λοιπόν, είχανε μια τέτοια αντίληψη και πηγαίνανε τους μικρούς στα συνεργεία που τους είχανε του κλώτσου και του μπάτσου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Μέσω του εκσυγχρονισμού του συνεργείου, αλλά και της συνεχούς επιμόρφωσης των επισκευαστών σε νέους τομείς της επισκευής συνδεδεμένους με τις ραγδαίες εξελίξεις της τεχνολογίας του αυτοκινήτου επέρχεται σταδιακά ο αποστιγματισμός του επαγγέλματος του επισκευαστή από την κοινωνική «μουτζούρα» της υποτίμησης και της απαξίωσης, η οποία, σημειωτέον, είχε αρνητικό αντίκτυπο και στις σχέσεις των δύο φύλων. Κατά τη νέα αυτή για το επάγγελμα εποχή ο άλλοτε απαξιωμένος «γκαραζιέρης» μετατρέπεται σε τεχνίτη οχημάτων ο οποίος κερδίζει πλέον έδαφος στο πεδίο της αναγνώρισης της κοινωνικής σημασίας του επαγγέλματός του και, ταυτόχρονα, και στην γαμήλια αγορά.

«Διώξαμε τον γκαραζιέρη. Αυτό έκανε άσχημη εντύπωση και στην επιλογή της γυναίκας. Σου έλεγε: 'Τι, θα πάρω γκαραζιέρη;' Γιατί ήταν με μια φόρμα μουτζούρικη ξεκομμένος πάνω στην δουλειά, ο οποίος δεν είχε τις δυνατότητες να πλυθεί...Λέγανε: 'Θα πάρω ένα κουρέα, αλλά όχι γκαραζιέρη'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι η νομική κατοχύρωση του επαγγέλματος του επισκευαστή αποτελεί βασικό επιστέγασμα των αγώνων του κλάδου κατά τις αρχές της δεκαετίας του 90. Όμως, στην συνέχεια, ο κλάδος κινητοποιείται και αγωνίζεται

για την εφαρμογή του νόμου –στις περιπτώσεις που ο νόμος δεν τηρείται– καθώς και για την επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων που ανακύπτουν για όσα συνεργεία δεν μπορούν να προσαρμοστούν στις νέες προϋποθέσεις λειτουργίας τους. Μαζί με το επίτευγμα της νομικής κατοχύρωσης του επαγγέλματος, όπως τονίζουν οι συνδικαλιστές της έρευνας στις αφηγήσεις τους, δρομολογείται και μια διαδικασία σταδιακού αποστιγματισμού του επαγγέλματος συνδεδεμένη με τον εκσυγχρονισμό των συνεργείων, αλλά και με την εκπαιδευτική αναβάθμιση του επαγγέλματος του επισκευαστή. Στις μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας είναι διάχυτη και ταυτόχρονα ορατή η σημαντική αλλαγή που συντελείται, μέσω των αγώνων του κλάδου, στο επάγγελμα του επισκευαστή από τα μέσα της δεκαετίας του 80 και εντεύθεν: πρόκειται για την μετάβασή του από την κατηγορία των κοινωνικά υποτιμημένων στην κατηγορία των κοινωνικά καταξιωμένων επαγγελματιών.

4.2.2.2β Αγώνες κατά του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων

Στις αρχές της δεκαετίας του 80 ο κλάδος των επισκευαστών παλεύει όχι μόνον για την κατοχύρωση του επαγγέλματος, αλλά και για τον αποστιγματισμό του επαγγέλματος από ένα άλλο στίγμα, αυτό της φοροδιαφυγής. Όταν, την περίοδο αυτή, προβλέπεται, σε νομοσχέδιο που εισάγεται στην Βουλή, η τήρηση από τους επισκευαστές βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων, δημιουργείται αναστάτωση στον κλάδο και μεγάλη αντίδραση.

«Υπήρξαν εποχές που είμαστε δακτυλοδεικτούμενοι ότι είμαστε φοροφυγάδες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Η τήρηση ενός τέτοιου βιβλίου απαιτεί από τους επισκευαστές καινούργιες πρακτικές οι οποίες δεν συμβαδίζουν με την τρέχουσα καθημερινότητα της εργασίας στα συνεργεία.

«Κάποτε ήμουν μόνος μου στο συνεργείο και ήρθε ένα κλιμάκιο. Ήρθαν 5.20. Γιατί έσπρωξα ένα αυτοκίνητο μέσα να με χρεώσουν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Η τήρηση του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων εκλαμβάνεται ως ένα είδος «παγίδας» στα χέρια της εφορείας, εφόσον, ανά πάσα στιγμή, μπορούν να υπάρξουν παρατυπίες από πλευράς επισκευαστών οι οποίοι δεν έχουν καλή σχέση με την γραφή λόγω έλλειψης επαρκών γραμματικών γνώσεων. Από την άλλη πλευρά, στις μικρές επιχειρήσεις τους, όντας οι περισσότεροι επισκευαστές αυτοαπασχολούμενοι, δεν έχουν κατάλληλο προσωπικό που να μπορεί να ασχοληθεί με την ενημέρωση αυτού του βιβλίου.

«Ήταν ένα μέτρο για να έρθει ο έφορος να σε πιάσει παραβάτη. Γιατί όταν έχεις τα χέρια μέσα στη μουτζούρα... Έπρεπε να καθήσω να

ζητήσω τα στοιχεία του πελάτη, να γράψω όνομα. Ή θα δούλευα ή θα έγγραφα. Και ερχόντουσαν. Όλοι την είχαν πληρώσει αυτή τη δουλειά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Με κινήσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας –της τότε ΠΟΒΕΑΜ– και των τοπικών σωματείων ο κλάδος των επισκευαστών οργανώνεται σε πανελλαδική κλίμακα, γιατί το θέμα του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων αγγίζει όλους τους επισκευαστές. Οι διαμαρτυρίες του κλάδου έχουν ποικίλες μορφές: μεγάλες απεργίες, κλείσιμο εθνικών οδών, αποκλεισμό λιμανιών, συγκεντρώσεις, διαμαρτυρίες, πορείες.

«Κάναμε τον αγώνα... πανελλαδικά. Βοηθήσανε οι πάντες. Όταν λέμε οι πάντες, οι πάντες. Οι Θεσσαλονικείς κλείνανε δρόμους για τη Θράκη. Δεν μπορούσαν να φύγουν αυτοκίνητα. Η Πάτρα, από εκεί δεν μπορούσαν να φύγουν καράβια. Οι Κρητικοί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Οι μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας ανακαλούν πολυπληθείς συγκεντρώσεις στην Αθήνα όπου επισκευαστές από όλη την χώρα εκφράζουν, με την παρουσία τους, την έντονη αντίθεσή τους προς την τήρηση του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων.

«Τότε στο Πολυτεχνείο, απέναντι στη Στουρνάρα είχε ένα θέατρο... Εκεί, στη Στουρνάρα, είχε γίνει η μεγαλύτερη συνδικαλιστική μάζωξη των αιώνων με θέμα το βιβλίο εισερχομένων-εξερχομένων».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Μετά τις συγκεντρώσεις ακολουθούν πορείες διαμαρτυρίας στις οποίες συμμετέχει πλήθος επισκευαστών.

«Τότε είχαμε κλείσει την Πατησίων, είχαμε κλείσει την Στουρνάρα. Μιλάμε για πολύ κόσμο. Κάναμε πορεία. Μιλάμε για πάνω από 2000 άτομα, γιατί είχαν έρθει και από επαρχία και είχαμε ενωθεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Συνδικαλιστές της έρευνας ανακαλούν, επίσης, την παρουσία των επισκευαστών στα θεωρεία της Βουλής όταν συζητείται το νομοσχέδιο που προβλέπει την υποχρέωση τήρησης βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων.

«Αποφασίσαμε ότι την ημέρα της ψήφισης του νόμου θα πρέπει να είμαστε όλοι στην Βουλή μέσα. Τη γεμίσαμε τη Βουλή, τα θεωρεία όλα από όλους, εμείς οι επισκευαστές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Η εικόνα που μεταφέρουν οι συνδικαλιστές της έρευνας για την εποχή εκείνη είναι η εικόνα ενός κλάδου δυναμικού και παρόντος στις τότε εξελίξεις, ο οποίος αντιδρά έντονα στην νομοθετική αυτή πρωτοβουλία της κυβέρνησης επειδή θεωρεί ότι έχει καταστροφικές συνέπειες για τον χώρο της επισκευής αυτοκινήτου. Μεταξύ των συνδικαλιστών της έρευνας υπάρχουν και αυτοί που δηλώνουν ότι είχαν, τότε, αντίθετη άποψη ως προς την αντίδραση του κλάδου στην τήρηση βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων. Την τήρηση ενός τέτοιου βιβλίου θεωρούσαν αναγκαία προκειμένου να μην έχουν οι επισκευαστές προβλήματα με τις φορολογικές αρχές.

«Τότε υπήρχε πρόβλημα. Πρωτομπήκε το βιβλίο εισερχομένων που δεν το θέλαμε... κακώς κατά την άποψή μου, γιατί ήταν ένας καθρέφτης. Έμπαινε, το γράφαμε, έφευγε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Οι αγώνες της εποχής εκείνης λήγουν όταν ψηφίζεται ο νόμος που προβλέπει την τήρηση βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων με κάποιες τροπολογίες. Από εκεί και πέρα οι επισκευαστές βιώνουν την υποχρέωση της τήρησης του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων στην πράξη ως βάσανο, ως κάτι ιδιαίτερο, για το οποίο πρέπει να είναι συνεχώς σε επαγρύπνηση προκειμένου να αποφύγουν πρόστιμα τα οποία μπορούν, ανά πάσα στιγμή, να τους επιβληθούν για ποικίλες παρατυπίες.

«Γίνοντουσαν και τότε παρατυπίες. Έμπαινε το αυτοκίνητο μέσα, έμπαινε και ο εφοριακός. Δεν προλάβαινες να γράψεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

«Ήταν ένα βιβλίο που μας είχανεβάλει τότε που είμασταν υποχρεωμένοι να το τηρούμε με ευλάβεια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Κάποιες φορές οι αιφνιδιασμοί των εφοριακών στους χώρους εργασίας και η επιβολή προστίμου οδηγούν τους επισκευαστές σε δικαστικές διαμάχες με την εφορεία προκειμένου να αποδείξουν ότι η επιβολή του συγκεκριμένου προστίμου είναι άδικη.

«Αυτή ήταν η μεγαλύτερη λαίλαπα των επαγγελματιοτεχνών στο χώρο γιατί, άπαξ έμπαινε ένα αυτοκίνητο να το ρυθμίσεις που δεν θα έπαιρνες χρήματα, άμα εκείνη την ώρα έμπαινε μέσα κάποιος... και του έλεγε ότι είναι δωρεάν, δεν το αναγνώριζε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Υπάρχουν αντιφατικές απόψεις για το τι κέρδισε το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών, τότε, με τους αγώνες κατά του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων. Κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας εκφράζουν την άποψη ότι το κίνημα να μεν

μόρεσε να επιτύχει την ικανοποίηση των αιτημάτων του, μέσω των τροπολογιών που εισήγαγε στο προς ψήφιση νομοσχέδιο, στην ουσία, όμως, παραπλανήθηκε γιατί δεν μπόρεσε να αποτρέψει την εισαγωγή του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων στις μικρές επιχειρήσεις των συνεργείων.

«Οι πιο έμπειροι από εμάς...λένε: 'Τι κάνατε! Το κύριο που θέλανε να περάσουνε το περάσανε'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Άλλοι συνδικαλιστές θεωρούν ότι οι αγώνες αυτοί αποτέλεσαν ένα είδος ματαιοπονίας εφόσον το βιβλίο εισερχομένων-εξερχομένων, αφού επιβλήθηκε από την πολιτεία για περισσότερο από μια τριακονταετία –από το 1984 έως το 2016– καταργήθηκε σχετικά πρόσφατα από την ίδια.

«Παλεύαμε για το βιβλίο που κρατάγαμε, το εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων. Αγώνες. Δεν το αλλάζανε. Το είχανε έτσι. Έφτασε ο καιρός που δεν χρειάζεται να υπάρχει το βιβλίο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι αγώνες κατά του βιβλίου εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων, την δεκαετία του 80, φαίνεται να αποτελούν ένα κομβικό σημείο στην ανάπτυξη του συνδικαλισμού των επισκευαστών για πολλούς λόγους. Η καθολική αντίδραση του κλάδου σαφώς αποτελεί αφετηρία οργάνωσής του σε πανελλαδικό επίπεδο και μαζικοποίησης των τοπικών συλλόγων. Οι ποικίλες μορφές κινητοποίησης που αποφασίζουν να υιοθετήσουν τα συνδικαλιστικά όργανα του κλάδου αποτελούν, ως εκ τούτου, μία επίδειξη δύναμης της επαγγελματικής κατηγορίας των επισκευαστών, καθώς και ικανότητας αυτοοργάνωσής της. Ταυτόχρονα οι κινητοποιήσεις σε πανελλαδική κλίμακα επιτρέπουν στον κλάδο να ενωθεί και να συνειδητοποιήσει την δύναμη που απορρέει από την ενότητά του. Οι αγώνες της περιόδου δημιουργούν μία παρακαταθήκη συνδικαλιστικής εμπειρίας που αφορά την οργάνωση μαζικών κινητοποιήσεων, αλλά και την συνδιαλλαγή με την πολιτεία και τον νομοπαρασκευαστικό της μηχανισμό. Στην συγκεκριμένη περίπτωση ο κλάδος των επισκευαστών φαίνεται να ωφελείται περισσότερο από την άσκηση στο συλλογικό αγωνίζεσθαι μέσω συνδικαλισμού παρά από το ίδιο το αποτέλεσμα των αγώνων του.

4.2.2.2γ Αγώνες κατά της πειρατείας στον κλάδο της επισκευής

Στον αντίποδα των προσπαθειών για την κατοχύρωση και τον αποστιγματισμό του επαγγέλματος βρίσκεται η λειτουργία όσων συνεργείων προσφέρουν υπηρεσίες επισκευής αυτοκινήτων χωρίς να υπάγονται στο νομικό καθεστώς που προβλέπει και εξασφαλίζει την αδειοδότηση τους. Είναι τα λεγόμενα «μαύρα» ή «παράνομα» ή «λαθραία» συνεργεία, τα οποία λειτουργούν παράλληλα με τα νόμιμα δημιουργώντας στον χώρο της επισκευής συνθήκες αθέμιτου ανταγωνισμού, αλλά και δυσφημίζοντας τους λοιπούς επισκευαστές.

«Όχι μόνο πλήττανε τον κλάδο, όχι μόνο έβγαζε κακό όνομα ο επισκευαστικός κλάδος...το αυτοκίνητο φαίνεται ότι έβγαине από ένα συνεργείο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Σε κάποιες περιπτώσεις η εμφάνιση «πειρατών» στην τοπική αγορά της επισκευής δίνει το έναυσμα για να συσπειρωθούν οι επαγγελματίες της επισκευής και να οργανωθούν σε συλλόγους προκειμένου να αντιμετωπίσουν από κοινού τα προβλήματά τους, μεταξύ αυτών και την πειρατεία στο επάγγελμά τους.

«Τότε φτιάξαμε ένα σύλλογο πάρα πολύ καλό. Μαζεύτηκαν οι συνάδελφοι, συμφωνήσανε στα αιτήματά μας, τα προβλήματά μας... και ξεκινήσαμε το σύλλογο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Δεν πρόκειται για τα μη προσαρμοζόμενα συνεργεία, όσα δηλαδή δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν πλήρως στις προϋποθέσεις λειτουργίας που έθεσε ο νόμος 1575/85 και τα προεδρικά διατάγματα που εκδόθηκαν κατ' εφαρμογήν του. Πρόκειται για συνεργεία που λειτουργούν σε χώρους υπαίθριους ή στεναζόμενους οι οποίοι δεν πληρούν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις και στα οποία όσοι επιδίδονται σε εργασίες επισκευής δεν διαθέτουν άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Συνήθως πρόκειται για απασχολούμενους σε άλλα επαγγέλματα οι οποίοι έχουν την εργασία επισκευής ως δεύτερη, συμπληρωματική δραστηριότητα.

«Τα έχουνε κάποιιοι που δουλεύουνε στην αντιπροσωπεία ή στις δημόσιες υπηρεσίες και πάνε το απόγευμα και κάνουν δουλειά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Επειδή λειτουργούν παράνομα και ανταγωνίζονται τα νόμιμα συνεργεία αθέμιτα προσφέροντας χαμηλές και συμφέρουσες τιμές επισκευής, οι απασχολούμενοι στα λαθραία συνεργεία χαρακτηρίζονται από τους συνδικαλιστές της έρευνας ως «πειρατές» που παρεμβάλλονται στην αγορά του κλάδου και αποσπούν πελάτες.

Η παράνομη λειτουργία συνεργείων, ήδη από την εποχή της νομικής κατοχύρωσης του επαγγέλματος κατά τα μέσα της δεκαετίας του 80, αποτελεί, ένα χρόνιο πρόβλημα το οποίο οι τοπικοί σύλλογοι και η κλαδική Ομοσπονδία έχουν, κατά καιρούς, επιχειρήσει να επιλύσουν. Συγκεκριμένα οι τοπικοί σύλλογοι, μετά την γνωστοποίηση σχετικής καταγγελίας, αναλαμβάνουν οι ίδιοι δράση ενώπιον των τοπικών αρχών (της αστυνομίας, της εφορείας, του υπουργείου Μεταφορών) προκειμένου να τους την κοινοποιήσουν, προσπαθώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, να προστατεύσουν τον καταγγέλλοντα από τυχόν αρνητικές αντιδράσεις που μπορούν να υπάρξουν στους κόλπους μικρών τοπικών κοινωνιών. Στις περιπτώσεις που η αστυνομία επιλαμβάνεται του ζητήματος, κατά τον επιτόπιο έλεγχο -που συνήθως διεξάγεται κατά το πρωινό ωράριο εργασίας- δεν βρίσκει κανένα να εργάζεται ή δεν εισέρχεται σε κλειστό, περιφραγμένο χώρο χωρίς άδεια εισαγγελία. Έτσι οι

καταγγελίες, παρά τις προσπάθειες των τοπικών συλλόγων, συνήθως δεν οδηγούν στην πάταξη της πειρατείας στο επάγγελμα. Αντίθετα, μάλιστα, οι καταγγέλλοντες και, ενδεχομένως, και λοιποί επισκευαστές θεωρούν τους συλλόγους αναποτελεσματικούς εφόσον οι ενέργειές τους δεν συμβάλλουν στην επίλυση του προβλήματος.

Γενικότερα το πρόβλημα της πειρατείας παραμένει, αν όχι αυξάνεται, λόγω του ότι οι αρμόδιοι δεν προβαίνουν σε ελέγχους για να εντοπίσουν τα παράνομα συνεργεία ή, όταν προβαίνουν σε τέτοιους ελέγχους, οι έλεγχοι αυτοί είναι αναποτελεσματικοί. Κάποιοι από τους συνδικαλιστές της έρευνας υποστηρίζουν, μάλιστα, ότι τα παράνομα συνεργεία λειτουργούν με την ανοχή των αρχών, αλλά και των μέσων μαζικής επικοινωνίας.

«Όσο η αστυνομία, ο τύπος, το γραφείο Συγκοινωνιών δεν τα κυνηγά, αυξάνονται. Σου λέει έχω μια δραστηριότητα, θα βάλω δίπλα και δύο ταμπέλες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Είναι φανερό ότι η πειρατεία των παράνομων συνεργείων αποτελεί ένα χρόνιο και διαιωνιζόμενο πρόβλημα για τον κλάδο της επισκευής το οποίο επάγεται πολλαπλές συνέπειες. Η άνευ όρων λειτουργία τους σαφώς πλήττει οικονομικά όσους επαγγελματίες δραστηριοποιούνται στον κλάδο της επισκευής σύννομα, ανταποκρινόμενοι στις φορολογικές και ασφαλιστικές τους υποχρεώσεις.

«Όταν εγώ έχω έναν παράνομο δίπλα μου, που εγώ πληρώνω τις εισφορές μου... Πληρώνω, πληρώνω και θέλω να βγάλω το μεροκάματό μου τίμια. Έρχεται ένας παραδίπλα, δεν πληρώνει τίποτα. Είναι πολύ πιο φτηνός από μένα λογικά, γιατί δεν τον νοιάζει να πληρώνει κάτι. Μόνο ένα ενοίκιο κι ένα ρεύμα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Η λειτουργία των παράνομων συνεργείων θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια των οδηγών των οχημάτων που αυτά τα συνεργεία επισκευάζουν δυσφημίζοντας ταυτόχρονα το επάγγελμα του επισκευαστή. Επιπλέον, η άνευ όρων λειτουργία τους, την στιγμή κατά την οποία δεν τηρούν τις αυστηρές προϋποθέσεις που έχουν τεθεί ως προς την διαχείριση των αποβλήτων, επάγεται άμεσες αρνητικές συνέπειες και για το περιβάλλον,

«Δεν μπορεί εμένα το χρόνο να μου λέει: 'Που το πετάς το περίσσευμα του χρώματος' και να πάτε εσείς που δεν έχετε καμία σχέση με τον κλάδο και να πάρετε δέκα κιλά χρώματα και να τα πετάξετε στο διπλανό παρτέρι της φίλης σας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Η κακή διαχείριση των υγρών αποβλήτων από πλευράς όσων διατηρούν

παράνομα συνεργεία έχει ως αποτέλεσμα τα υγρά αυτά απόβλητα να εισέρχονται ανεξέλεγκτα στο έδαφος και να ρυπαίνουν τον υδροφόρο ορίζοντα.

«Και όλα αυτά που θα πάνε; Θα πάνε στα όμβρια, στο έδαφος. Και δεν είναι μόνο τα χρώματα και τα διαλυτικά. Είναι και τα υγρά φρένων, μπαταρίας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Το πολυδιάστατο, από άποψη συνεπειών, πρόβλημα της πειρατείας το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών, μέσω της κλαδικής Ομοσπονδίας ΕΟΒΕΑΜΜ, έχει επανειλημμένα προσπαθήσει να αντιμετωπίσει και να επιλύσει με προτάσεις και παρεμβάσεις στο αρμόδιο Υπουργείο Μεταφορών. Η πλέον πρόσφατη «κατάκτηση» της Ομοσπονδίας σε σχέση με το ζήτημα είναι η νομοθετική κατοχύρωση της δημιουργίας δημόσιου ψηφιακού μητρώου επισκευαστών οχημάτων, μητρώου που θα πιστοποιεί τα νόμιμα συνεργεία και, κατ' επέκταση, θα αποκλείει τα παράνομα. Στην ολοκλήρωση του ψηφιακού αυτού μητρώου η κλαδική Ομοσπονδία εναποθέτει τη λύση του χρόνιου προβλήματος της πειρατείας.

Την ίδια στιγμή, όμως, που τα συνδικαλιστικά όργανα του κλάδου προσπαθούν να διαφυλάξουν την νομιμότητα των επιχειρήσεων των επισκευαστών, υπάρχουν παράγοντες που εκφεύγουν του ελέγχου τους και οι οποίοι ευνοούν την συνέχιση της λειτουργίας των παράνομων συνεργείων. Η οικονομική κρίση, η ακρίβεια και η μείωση των εισοδημάτων σαφώς ωθούν τους ιδιοκτήτες αυτοκινήτων να αναζητήσουν την πλέον συμφέρουσα τιμή για την επισκευή του αυτοκινήτου τους, ενώ η υπερφορολόγηση των νόμιμων μικρών επιχειρηματιών της επισκευής σαφώς τους αναγκάζει να αυξήσουν την τιμή των παρεχόμενων υπηρεσιών.

«Και όταν ζορίζεις τον επαγγελματία και ακριβαίνει αυτός γιατί πρέπει να επιζήσει, τον αναγκάζεις να πάει στον απέξω τον παράνομο, γιατί υπάρχουνε παράνομοι. Δεν θα σταματήσει ποτέ το παράνομο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Από την άλλη πλευρά η αυξανόμενη πίεση προς τις μικρές επιχειρήσεις του κλάδου της επισκευής –λόγω της οικονομικής και της υγειονομικής κρίσης, της υπερφορολόγησής τους, αλλά και της συγκέντρωσης των υπηρεσιών επισκευής σε μεγάλες εταιρείες– φαίνεται να οδηγεί σταδιακά τους μικρούς αυτούς επιχειρηματίες σε έξοδο από το επάγγελμα, μέσω συνταξιοδότησης, και ενδεχομένως και σε μαύρη εργασία.

«Εγώ θα πάρω το βαλιτσάκι μου και θα δουλεύω μαύρα. Όταν με κλείσουν αναγκαστικά θα δουλεύω γιατί πρέπει να ζήσω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Υπό αυτές τις συνθήκες το πρόβλημα της πειρατείας στον κλάδο της επισκευής εξακολουθεί να υφίσταται σήμερα ως πρόβλημα που απασχολεί τους επισκευαστές,

αλλά και «δοκιμάζει» τους τοπικούς συλλόγους.

«Ένας πολύ μεγάλος βραχνάς δικός μου και των συναδέλφων είναι τα μαύρα, τα παράνομα συνεργεία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι αγώνες των συλλόγων και της κλαδικής Ομοσπονδίας για την καταπολέμηση της πειρατείας στον κλάδο της επισκευής, καιίτοι μακροχρόνιοι, δεν φαίνεται μέχρι στιγμής να έχουν τελεσφορήσει για λόγους που υπερβαίνουν την αποτελεσματικότητα των συνδικαλιστικών οργάνων. Τους λόγους συνέχισης της πειρατείας στον κλάδο αυτό θα πρέπει να αναζητήσει κανείς στους παράγοντες που ενθαρρύνουν την μαύρη εργασία και που τροφοδοτούν την ανάπτυξη της μαύρης οικονομίας. Μεταξύ αυτών σημαντικός παράγων από το 2010 και μετά φαίνεται να είναι η μείωση των εισοδημάτων, λόγω της οικονομικής κρίσης, η οποία οδηγεί χαμηλόμισθους υπαλλήλους να αναζητούν δεύτερη «κρυφή» απασχόληση, χαμηλόμισθους συνταξιούχους να προσφεύγουν στην μαύρη εργασία και καταναλωτές με μεσαία εισοδήματα να προτιμούν τις πλέον οικονομικές λύσεις. Έτσι, ενώ το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών μάχεται συνεχώς για την διατήρηση και την επέκταση της νομιμότητας του επαγγέλματος, παραμένουν αστάθμητοι οι οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες οι οποίοι διαιωνίζουν την πειρατεία στον κλάδο επαυξάνοντας τον αθέμιτο ανταγωνισμό μεταξύ ανεξάρτητων και λαθραίων συνεργείων.

4.2.2δ Αγώνες για το ωράριο

Οι συνθήκες εργασίας των επισκευαστών, την πρώτη δεκαετία μετά την μεταπολίτευση, είναι σκληρές όχι μόνον γιατί οι επισκευαστές ασκούν ένα επάγγελμα βαρύ και συχνά ανθυγιεινό, αλλά και γιατί εργάζονται καθημερινά, επί πολλές ώρες, ακατάπαυστα. Μέχρι να ξεκινήσουν η κλαδική Ομοσπονδία και οι σύλλογοι αγώνες για την καθιέρωση ωραρίου στον κλάδο το ωράριο που επικρατεί στα συνεργεία είναι μακρύ. Η έναρξή του τοποθετείται, συχνά, λίγο μετά την ώρα ανατολής του ήλιου, ενώ η λήξη του πολύ μετά την ώρα της δύσης του. Αφεντικά-μάστορες, υπάλληλοι και μαθητευόμενοι εργάζονται συνεχώς, χωρίς αργίες, βιώνοντας ως μόνη καθημερινότητα την καθημερινότητα της ζωής και της εργασίας μέσα στα συνεργεία.

«Τότε το μεροκάματο ήταν 100 δραχμές την εβδομάδα και δουλεύαμε 10-12 ώρες. Δεν είχαμε οκτάωρο. Δουλεύαμε πρωί και απόγευμα. Αν δεν έπεφτε ο ήλιος, δεν πηγαίναμε σπίτι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

«Τότε δεν υπήρχανε ωράρια και ήτανε ένας χαμός. (Διεκδικούσαμε) να έχουμε ωράρια, να έχουμε ανθρώπινες συνθήκες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Δεν είναι όλοι οι συνδικαλιστές της έρευνας που αναφέρονται στους αγώνες για την καθιέρωση ωραρίου. Το πρόβλημα του ωραρίου θίγουν κυρίως οι πιο παλιοί, αυτοί που έχουν ζήσει την εποχή προ της καθιέρωσής του και που έχουν λάβει μέρος στους αγώνες για να το επιλύσουν. Οι σχετικά νεότεροι συνδικαλιστές δεν το επισημαίνουν προφανώς θεωρώντας ότι το πρόβλημα έχει πλέον λυθεί και ότι το ωράριο είναι κεκτημένο του κλάδου.

Χωρίς να είναι σαφές πως τέθηκε, για πρώτη φορά, το ζήτημα του ωραρίου στους συλλόγους επισκευαστών και στην κλαδική Ομοσπονδία, την τότε ΠΟΒΕΑΜ, το σίγουρο είναι ότι υπήρξε στον κλάδο ένα ρεύμα υπέρ της καθιέρωσης ωραρίου.

«Γίνανε συμβούλια, διαβούλια, οι πάντες. Θεσσαλονίκη, Πάτρα... Μα-ζευτήκαμε όλοι και συμφωνήσαμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Με την στήριξη των τοπικών συλλόγων η ΠΟΒΕΑΜ τότε τέθηκε επί κεφαλής των αγώνων για το ωράριο και έθεσε θέμα στο αρμόδιο υπουργείο, το Υπουργείο Εργασίας. Το αίτημα της κλαδικής Ομοσπονδίας ήταν η καθιέρωση οκταώρου τις καθημερινές και μειωμένου ωραρίου για το Σάββατο. Στην προφορική ατομική μνήμη παλαιότερων συνδικαλιστών παραμένει ακόμα ζωντανή η σύσκεψη με τον τότε υπουργό Εργασίας, άλλους υπηρεσιακούς παράγοντες και εκπροσώπους κρατικών αρχών κατά την οποία η κλαδική Ομοσπονδία έπρεπε να επιχειρηματολογήσει για το δίκαιο του αιτήματος των επισκευαστών και να πείσει ανθρώπους οι οποίοι δεν γνώριζαν τις σκληρές συνθήκες ζωής και εργασίας στον κλάδο.

«Μας καλέσανε στο Υπουργείο Εργασίας... Δεν ξέρω για ποιο λόγο όλοι γαλονάδες ήτανε και ήτανε και ο διοικητής Α με κάτι προγούλια που τον έβλεπα κι έτρεμα... Αυτός τρώει καλά, πίνει καλά, μια χαρά είναι. Αυτός θα αποφασίσει για μένα τώρα; Αν είναι δυνατόν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Πράγματι, παρά την δυσκολία της όλης υπόθεσης, ο κλάδος, μέσω της ΠΟΒΕΑΜ, τελικά κατάφερε να κερδίσει την καθιέρωση οκταώρου τις καθημερινές και μειωμένο ωράριο το Σάββατο. Φαίνεται ότι έπεισε τους τότε ιθύνοντες προβάλλοντας την άλλη όψη της ζωής των επισκευαστών, την οικογενειακή ζωή και τις υποχρεώσεις τους απέναντι στα μέλη της οικογένειας.

«Εμείς θέλουμε να δουλεύουμε 8-5 για να είμαστε μετά στα παιδιά μας και τη γυναίκα μας. Έχουμε οικογένεια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Μάλιστα, για την επιτήρηση της εφαρμογής του ωραρίου η κλαδική Ομοσπονδία φρόντισε να ορίσει κάποιους συνδικαλιστές οι οποίοι ανέλαβαν να ελέγχουν κατά πόσο τα συνεργεία συμμορφωνόντουσαν προς το νέο ωράριο. Γιατί η εφαρμογή του νέου ωραρίου, παρ' όλο που είχε γίνει αποδεκτή από την πλειοψηφία των

μελών των τοπικών συλλόγων, δεν ήταν εύκολη. Υπήρξαν περιπτώσεις παραβίασης του ωραρίου όπου οι εκπρόσωποι των συνδικαλιστικών οργάνων –οι οποίοι είχαν αναλάβει την «περιφρούρηση» της τήρησης του ωραρίου– υποχώρησαν επιδεικνύοντας συναδελφική κατανόηση.

«Είχαμε βγάλει περιφρούρηση από τους τομάρχες, αν τύχει κανείς κι ανοίξει και ανοίγανε για κάποιο λόγο. Σου λέει: 'Ρε φίλε, το έλυσα το αυτοκίνητο. Θέλει να πάει ταξίδι. Θέλω δύο ώρες να το τελειώσω για να το πάρει!'. Ήταν ζητήματα που έκανες πίσω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Πολλοί επαγγελματίες αντέδρασαν και στράφηκαν κατά των συλλόγων και της ΠΟΒΕΑΜ θεωρώντας ότι το ωράριο παρεμπόδιζε την επαγγελματική τους δραστηριότητα, αφού δεν θα μπορούσαν, πλέον, να εξυπηρετήσουν τους πελάτες τους μετά την λήξη του ωραρίου.

«Νομίζουν ότι θα κλείνανε τα μαγαζιά, ότι θα φύγουν οι πελάτες. Δεν είχαν το σθένος να αντιμετωπίσουν τον πελάτη με την αξιοπρέπειά τους. Και έχουσε αξιοπρέπεια. Δεν μπορείς εσύ να με σηκώνεις την Κυριακή να έρθω να σου φτιάξω το αυτοκίνητο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Δεν έλειψαν οι έντονες αντιπαραθέσεις και οι διαξιφισμοί μέσα σε γενικές συνελεύσεις με θέμα το ωράριο.

«Πετάχτηκε ένας και μου λέει: 'Εγώ δούλευα μέχρι τις 11, 12 η ώρα και τώρα 5 η ώρα κλείνω και κάθομαι με κλειστά φώτα και δουλεύω'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Η καθιέρωση ωραρίου ως επιστέγασμα συνδικαλιστικών αγώνων του κλάδου θεωρείται από τους περισσότερους συνδικαλιστές της έρευνας ως επίτευγμα, ως σταθμός, ως απαρχή θετικών εξελίξεων για τους επισκευαστές.

«Εγώ το θεωρώ επίτευγμα κείνη την εποχή. Και να μιλάς τώρα στο Υπουργείο με αξιωματούχους κ.λπ. και ουσιαστικά... να τους βάζεις στη θέση τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

«Ένα άλλο που κάναμε ήταν το ωράριο. Τα κάναμε συνεχές. Σταματήσαμε να δουλεύουμε σαν είλωτες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Το συνεχόμενο ωράριο και το πενθήμερο είναι οι μεγάλοι σταθμοί στην πορεία μας που ευτυχώς την αφήσαμε και πίσω και ζουν τα παιδιά μας ανθρώπινα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Κάποιοι από τους συνδικαλιστές αυτούς μιλούν για «εξανθρωπισμό» των επαγγελματιών του κλάδου, λόγω της απελευθέρωσης χρόνου που τους έδωσε την δυνατότητα να βιώσουν και άλλες όψεις της ζωής τους, πέραν τη επαγγελματικής, αναπτύσσοντας την κοινωνικότητά τους και μετέχοντας στην κοινωνική ζωή της πόλης τους.

«Σου λέει: 'Εγώ, κύριε, είμαι αυτός. Ντυμένος, το Σάββατο, θα πάω να πιω ένα καφέ. Το οποίο το έβλεπε ο καθένας. Σου λέει: 'Αυτός ο άνθρωπος κάνει μια δουλειά πετυχημένη και βρίσκει το χρόνο να ζήσει σαν άνθρωπος'» .

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Πάντως από τότε που έγινε το συνεχόμενο ωράριο και το πενθήμερο εγώ κατάλαβα ότι είμαι άνθρωπος. Από τότε έζησα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Αυτή η απελευθέρωση χρόνου «μεταμορφώνει» σταδιακά τους επισκευαστές -«είλωτες» σε επαγγελματίες-απελευθέρους, έτοιμους να χαρούν την ζωή και να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα τα οποία κερδίζουν επενδύοντάς τα και στην βελτίωση της εικόνας τους, την εμφάνιση και το ντύσιμό τους. Μπορούν, πλέον, και αυτοί να μετέχουν στην κοινωνική ζωή επί ίσοις όροις με όσους εργάζονται μ' ένα κανονικό ωράριο. Μπορούν να αποδεικνύουν έμπρακτα, μέσω της παρουσίας τους και της εμφάνισής τους, ότι ασκούν ένα επάγγελμα «καθαρό» και προσοδοφόρο. Οι επαγγελματίες του κλάδου αποκτούν, κατ' αυτόν τον τρόπο, πρόσθετο κοινωνικό αντίκρουσμα το οποίο -και αυτό- συμβάλλει σταδιακά στον αποστιγματισμό του επαγγέλματός τους.

«Υπήρχαν και μέρες που δουλεύαμε, αλλά το μπάνιο μας, το αρωματάκι μας. Σου λέει: 'Κάτι άλλαξε'. Οπότε γίναμε και προτιμητέοι γαμπροί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Διατυπώθηκε, όμως, και μια άλλη άποψη ως προς την καθιέρωση ωραρίου στον κλάδο. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η καθιέρωση ωραρίου δεν μπορεί να θεωρηθεί ως κατάκτηση που οφείλεται στους αγώνες που έκανε ο κλάδος για το ωράριο. Αντίθετα, θα πρέπει να εκληφθεί ως φυσικό αποτέλεσμα της αλλαγής των συνθηκών ζωής της ελληνικής κοινωνίας, ως αναμενόμενη εξέλιξη η οποία, ούτως ή άλλως, επρόκειτο να υπάρξει.

«Το ωράριο ήταν σαν ώριμο σύκο κι έπεσε από μόνο του. Δεν ήτανε από τους αγώνες τους δικούς μας. Δεν γινότανε διαφορετικά. Έγινε η κοινωνία έτσι και δεν γινόταν διαφορετικά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Από την δεκαετία του 90 που καθιερώθηκε το συνεχές ωράριο στον κλάδο των επισκευαστών μέχρι την δεκαετία του 2010, όταν «απελευθερώθηκε» και πάλι

το ωράριο των καταστημάτων και των επιχειρήσεων, μεσολάβησαν περίπου δύο δεκαετίες κατά τις οποίες οι επισκευαστές των παλαιότερων γενεών πρόλαβαν να βιώσουν τα προσωπικά, οικογενειακά και κοινωνικά οφέλη του συνεχούς ωραρίου. Πρόλαβαν, δηλαδή, να βιώσουν την μετάβαση από τον «ανεξέλεγκτο» χρόνο εργασίας των δεκαετιών 70 και 80 στον «ελεγχόμενο» χρόνο εργασίας, πριν επικρατήσουν νέες συνθήκες στο επάγγελμα και εκφυλιστεί στην πράξη η άλλοτε «κατάκτηση» του κλάδου.

«Σταθμός για τον κλάδο το ωράριο. Εκφυλίστηκε στην πορεία. Τώρα δουλεύουμε μέρα-νύχτα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι η απελευθέρωση χρόνου, που οφείλεται στην κατάκτηση του συνεχούς ωραρίου και του πενθημέρου μέσω των συνδικαλιστικών αγώνων του κλάδου, άνοιξε καινούργιους ορίζοντες στους επισκευαστές. Το περίσσειμα χρόνου όχι μόνον τους επέτρεψε να λειτουργήσουν διαφορετικά στην ιδιωτική σφαίρα-στη προσωπική και οικογενειακή ζωή τους- και στην δημόσια σφαίρα -στην κοινωνική ζωή- δηλώνοντας μεγαλύτερη παρουσία και συμμετοχή, αλλά και τους βοήθησε να εντείνουν τις προσπάθειές τους για να καλύψουν ελλείμματα και νέες ανάγκες. Αν ήδη έχει φανεί ότι το έλλειμμα κοινωνικότητας υποβοηθήθηκε, σε μεγάλο βαθμό, από την απελευθέρωση χρόνου λόγω μειωμένου ωραρίου εργασίας, το ίδιο ισχύει και για το έλλειμμα σε επαγγελματική εκπαίδευση, για το οποίο θα γίνει λόγος σε επόμενες σελίδες. Η απελευθέρωση χρόνου, χάρη στους συνδικαλιστικούς αγώνες, είναι ένας από τους σημαντικούς παράγοντες που βοήθησε τους επισκευαστές να καλύψουν ελλείμματα τα οποία έχουν σωρεύσει λόγω των διαδρομών ζωής τους και να προχωρήσουν, σταδιακά, στον αποστιγματισμό του επαγγέλματός τους.

4.2.2.2ε Αγώνες για τις άδειες λειτουργίας

Οι αγώνες για την κατοχύρωση του επαγγέλματος μπορεί να δικαιώθηκαν με την ψήφιση του νόμου 1575/85 και την δημοσίευση του προεδρικού διατάγματος 78/88, όμως δεν σταμάτησαν. Νέα προβλήματα δημιουργήθηκαν στην πορεία για τον κλάδο των επισκευαστών που οφειλόντουσαν στην αναντιστοιχία μεταξύ των νομίμων προϋποθέσεων για την χορήγηση άδειας λειτουργίας συνεργείου και της πραγματικότητας που επικρατούσε στον κλάδο την δεκαετία του 80. Οι νόμιμες αυτές προϋποθέσεις ήταν πολλές και όχι πάντα αποδεκτές από την κοινή λογική των ανθρώπων του κλάδου.

«Για να ανοίξεις συνεργείο σου έλεγε ότι δεν πρέπει να είσαι κοντά σε σχολείο, κοντά σε εκκλησία, να μην είσαι σε στάση λεωφορείου. Δηλαδή πράγματα τρελά. Απλώς τότε είχαν πέσει ιστορίες, μεγαλοεταιρείες μέσα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

«Είχαμε κάποια μπερδέματα γιατί στην διάρκεια του 1985 μέχρι το 90 μπήκε σε μια δύσκολη κατάσταση ο κλάδος όπου οι όροι και οι προϋποθέσεις για την λειτουργία ήταν τέτοιοι που δεν μπορούσαν να συνάδουν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Εκεί που είναι να δημιουργήσεις η πολιτεία σου έβαζε μία τρικλοποδιά, κάτι να σου δημιουργεί προβλήματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Η αιχμή των προβλημάτων αυτών ήταν οι κτιριακές προϋποθέσεις που έπρεπε να πληροί ένα συνεργείο προκειμένου να του χορηγηθεί άδεια λειτουργίας. Στο τότε νέο νομικό πλαίσιο προβλεπόταν αρχικά ότι το κτίριο έπρεπε να καλύπτει επιφάνεια 250 τετραγωνικών μέτρων.

«Για τα τετραγωνικά που ζητούσανε, για τις άδειες μας ζητάγανε παράλογα πράγματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Υπήρξαν τότε πολλοί επισκευαστές σε όλη τη χώρα των οποίων τα συνεργεία δεν διέθεταν κτιριακή εγκατάσταση που να ανταποκρίνεται στην απαιτούμενη επιφάνεια των 250 τετραγωνικών μέτρων και κινδύνευαν, ως εκ τούτου, να κλείσουν.

«Συνεχώς υπήρχανε περιπτώσεις συναδέλφων που δεν μπορούσαν να ταϊριάξουν πάνω στις διατάξεις του νόμου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Το έντονο κύμα ανησυχίας των επισκευαστών για την τύχη των επιχειρήσεών τους οδήγησε σε συσπείρωσή τους στους τοπικούς συλλόγους με αίτημα να δράσουν οι σύλλογοι για την διευθέτηση του προβλήματος και την διάσωση των επιχειρήσεών τους. Οι τοπικοί σύλλογοι και η κλαδική Ομοσπονδία ξεκίνησαν, τότε, νέους μακροχρόνιους αγώνες, που διήρκεσαν περισσότερο από μια δεκαετία, με αίτημα, προς την πολιτεία, την μείωση των απαιτούμενων για την χορήγηση άδειας τετραγωνικών. Οι τοπικοί σύλλογοι κατέγραψαν με τον τρόπο τους τα προβλήματα αδειοδότησης που αντιμετώπιζαν τα συνεργεία της περιοχής τους και τα γνωστοποίησαν στην κλαδική Ομοσπονδία. Στη συνέχεια, η κλαδική Ομοσπονδία δραστηριοποιήθηκε έντονα με παραστάσεις στο Υπουργείο, με δελτία τύπου και κάθε άλλο πρόσφορο μέσο επιτυγχάνοντας, αρχικά, συνεχείς παρατάσεις της υφιστάμενης άδειας και, τελικά, την μείωση των απαιτούμενων για το κτίριο του συνεργείου τετραγωνικών μέτρων στα 60 τετραγωνικά μέτρα.⁹⁰

⁹⁰. Πρόκειται για τον νόμο 3185/2003 (ΦΕΚ Α' 229/26.9.2003) Τροποποίηση του νόμου 2668/1988 (ΦΕΚ 282Α).

Για τους αγώνες αυτούς απαιτήθηκε οργάνωση του κλάδου έτσι ώστε να μπορεί η κλαδική Ομοσπονδία τεκμηριωμένα να υποστηρίξει τα αιτήματά του και να διεκδικήσει την ικανοποίησή τους. Για τον σκοπό αυτό τα αιτήματα της εποχής ως προς την μείωση των τετραγωνικών πλαισιώθηκαν, επίσης, από ειδικές τεχνικές μελέτες.

«Είχαμε μαζικές παρουσίες σε υπουργεία, αλλά κυρίως με επιτροπές που είχαμε, τα προεδρεία των συλλόγων, παραστάσεις στα υπουργεία, στους εκάστοτε υπουργούς, στους γραμματείς, στους υπηρεσιακούς παράγοντες, προσπαθώντας πάντα τεκμηριωμένα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Και, ενώ ο κλάδος, μέσω των συνδικαλιστικών του οργάνων, αγωνιζόταν να διευθετήσει το ζήτημα των απαιτούμενων για την χορήγηση άδειας τετραγωνικών μέτρων, νέα προβλήματα ανέκυψαν από τα μέσα της δεκαετίας του 80 σε σχέση με την άδεια λειτουργίας. Συνεργεία τα οποία προκαλούσαν όχληση στο περιβάλλον, λόγω θορύβου και αναθυμιάσεων, όπως τα φανοποιεία και τα βαφεία, δεν επιτρεπόταν, πλέον, σύμφωνα με ρυθμίσεις του ΥΠΕΧΩΔΕ για την βιοτεχνία, να συνεχίσουν να λειτουργούν μέσα στον ιστό των πόλεων. Η νέα αυτή απαγόρευση, που απειλούσε τους φανοποιούς και τους βαφείς με εξαφάνιση, κινητοποίησε τον κλάδο και οδήγησε σε νέους αγώνες.

«Τότε συσπειρώθηκε για τα καλά όλος ο κόσμος. Κατάλαβε την ανάγκη του να είναι μέσα στα σωματεία, το συμφέρον του να είμαστε όλοι μαζί και μέσα από τις συλλογικές δράσεις και τις πιέσεις των προσώπων...».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Οι αγώνες που δόθηκαν σκοπό είχαν να επιτύχει ο κλάδος την παραμονή των φανοποιείων και των βαφείων, υπό όρους και προϋποθέσεις, μέσα στον ιστό των πόλεων. Και πράγματι οι αγώνες αυτοί ευοδώθηκαν.

«Καταφέραμε και τα τετραγωνικά να μειωθούν και τα φανοποιεία τακτοποιήθηκαν και τα βαφεία ήταν πλέον με φούρνους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Όμως στις αρχές της δεκαετίας του 90, όταν το ΥΠΕΧΩΔΕ εκχώρησε τις αρμοδιότητές του ως προς τον καθορισμό και την αλλαγή των χρήσεων γης στους δήμους, ανέκυψαν και νέα προβλήματα σε σχέση με την άδεια λειτουργίας των συνεργείων. Τα νέα αυτά προβλήματα ήταν απόρροια αλλαγών των χρήσεων γης στις οποίες προχώρησαν ορισμένοι δήμοι. Σύμφωνα με τις αλλαγές αυτές θα απαγορευόταν στο εξής η λειτουργία ήδη εγκατεστημένων συνεργείων σε ορισμένες περιοχές των δήμων, κυρίως στις περιοχές που είχαν χαρακτηριστεί πλέον ως περιοχές αμιγούς κατοικίας, όπως θα απαγορευόταν και η ίδρυση νέων συνεργείων.

«Τα συνεργεία όλα έπρεπε να βγουν έξω. Φτιάξανε μαγαζιά οι άνθρωποι και μετά από δύο χρόνια ήταν αναγκασμένοι να ξαναφύγουν από τις

ιδιοκτησίες τους να φτιάξουν αλλού μαγαζί. Αυτό προσπαθήσαμε να κυνηγήσουμε. Τα πήγαμε καλά πανελλαδικά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Ζωτικά ήταν τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν σε συνεργεία εγκατεστημένα στα όρια δήμων του λεκανοπεδίου Αττικής και έντονη η δραστηριοποίηση της κλαδικής Ομοσπονδίας και των τοπικών συλλόγων για να τα διασώσουν. Παραστάσεις σε κρατικές και δημοτικές αρχές, συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, πολιτικές πιέσεις ήταν τα μέσα με τα οποία το συνδικαλιστικό κίνημα την εποχή εκείνη μαχόταν να διασώσει τα απειλούμενα συνεργεία. Στον Δήμο Αθηναίων, παρά τις επίμονες προσπάθειες του συνδικαλιστικού κινήματος, οι συνοικίες του Βοτανικού, του Ψυρρή και του Μεταξουργείου εκκενώθηκαν από συνεργεία και μετατράπηκαν σε ζώνες αναψυχής. Οι επαγγελματίες των περιοχών αυτών έκλεισαν τις επιχειρήσεις τους ή μετεγκαταστάθηκαν σε άλλες περιοχές. Στο Δήμο Καλλιθέας, επίσης, όπου το δημοτικό συμβούλιο είχε κηρύξει την περιοχή του δήμου κορεσμένη από συνεργεία ο αγώνας που δόθηκε –και τελικώς κερδήθηκε– ήταν να παραμείνουν τα υφιστάμενα συνεργεία στον τόπο εγκατάστασής τους, ενώ δεν θα ήταν πλέον δυνατόν στο μέλλον να ιδρυθούν νέα συνεργεία στα όρια του δήμου αυτού.

Αντίστοιχα προβλήματα, λόγω αλλαγής χρήσης γης και μετατροπής ζωνών βιοτεχνίας σε ζώνες αμιγούς κατοικίας ή κήρυξης περιοχών ως κορεσμένων, αντιμετώπισαν και τα συνεργεία άλλων πόλεων της χώρας, όπως της Λάρισας, του Ηρακλείου Κρήτης κ.λπ. Στα προβλήματα αυτά το συνδικαλιστικό κίνημα του κλάδου έδωσε λύση με την εξασφάλιση παράτασης των αδειών λειτουργίας. Δημιουργήθηκαν, όμως, και νέα προβλήματα όταν πολλοί επαγγελματίες «διωγμένοι» από την πόλη, λόγω των αλλαγών χρήσης γης, κατέφυγαν στην λύση να εγκαταστήσουν τα συνεργεία τους σε οικοπέδα της ιδιοκτησίας τους ευρισκόμενα, όμως, εκτός σχεδίου πόλεως. Έτσι το ζήτημα της άδειας λειτουργίας των συνεργείων δεν τέθηκε μόνον ως ζήτημα προσαρμογής της υφιστάμενης άδειας στις νόμιμες προϋποθέσεις που ισχύουν, αλλά και ως ζήτημα απόκτησης άδειας εξ υπαρχής, στις περιπτώσεις που τα συνεργεία στεγάζονται σε αυθαίρετα κτίσματα.

Τα προβλήματα νομιμοποίησης των συνεργείων που στεγάζονται σε αυθαίρετα κτίσματα αντανακλούν εν μέρει την επιβίωση μιας παλαιότερης εικόνας του κλάδου –όταν κυριαρχούσαν στους επαγγελματικούς χώρους, λόγω έλλειψης πόρων και μέσων, οι αυτοσχέδιες κατασκευές– μιας εικόνας που τείνει να εκλείψει όσο τα συνεργεία εκσυγχρονίζονται.

«Σιγά-σιγά αρχίζει ο κλάδος και φτιάχνεται. Δεν είναι όπως ήτανε παλιά στις παράγκες... Λίγα συνεργεία (ήτανε) εγκατεστημένα μαγαζιά με οικοδομικές άδειες και με τσιμέντο. Άλλα ήτανε σε παραπήγματα. Δηλαδή τα περισσότερα ήτανε με λαμαρίνες ή το μισό μαγαζί ήτανε με τσιμέντο και η επέκταση με λαμαρίνα. Κακές εποχές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Και σε αυτές τις περιπτώσεις –τις περιπτώσεις των συνεργείων που στεγάζονται σε αυθαίρετα κτίσματα– οι αγώνες του συνδικαλιστικού κινήματος έδωσαν λύση συναρτώντας το ζήτημα της άδειας λειτουργίας τους με την νομοθεσία περί νομιμοποίησης αυθαιρέτων.

«Υπήρχανε κάποιοι νομοί, δεν είχανε οι συνάδελφοι άδεια, γιατί ήτανε άναρχη δόμηση... Δεν είχανε άδεια για τα μαγαζιά τους, σε αποθήκες είχανε φτιάξει μαγαζιά. Δεν μπορούσαν να πάρουνε άδεια... Τέλος πάντων τα καταφέραμε και πήγαμε σε παράταση να νομιμοποιηθούν οι συνάδελφοι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Το αδειοδοτικό, έστω κι αν έχει πλέον λυθεί, έχει εγγραφεί στην προφορική ατομική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας ως ένα συνεχές άγχος, ως ένα ατελείωτο κυνήγι, ως ένα τέρας με πολλά κεφάλια που δεν μπορούν να εξοντώσουν.

«Οι άδειες...μας κυνηγούσανε. Σε ποιο χώρο θα είσαι, τι θα κάνεις, πώς θα δουλέψεις, ποιες προϋποθέσεις. Η πολεοδομία, το μηχανολογικό. Όλα αυτά έχουν λυθεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Εκεί που έλυνε ένα πρόβλημα, ήταν σαν την Λερναία Ύδρα. Έκοβες ένα κεφάλι και παρουσιαζόντουσαν δύο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Η επαφή των συνδικαλιστών με τις τοπικές αρχές και η όλη προσπάθεια διευθέτησης των τυπικών διαδικασιών που συνδεόντουσαν με την άδεια λειτουργίας τοπικών συνεργείων συμπυκνώνονται στον λογο κάποιων επισκευαστών με τη λέξη γραφειοκρατία.

«Να πηγαίνεις στην γραφειοκρατία· ήταν πιο κουραστικό παρά αυτά που έπρεπε να κάνουμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι η νομιμοποίηση των συνεργείων του κλάδου των επισκευαστών κάθε άλλο παρά ήταν εύκολη υπόθεση. Αντίθετα, τα ποικίλα προβλήματα που ανέκυψαν στην πορεία, κατά την εφαρμογή του ειδικού νομικού πλαισίου για την κατοχύρωση του επαγγέλματος, ήταν πολλά και χρειάστηκαν μακροχρόνιοι αγώνες των συλλόγων και της κλαδικής Ομοσπονδίας για να επιλυθούν. Πρόκειται για προβλήματα που ανέκυψαν λόγω της διάστασης μεταξύ του νομικού αυτού πλαισίου και της πραγματικότητας, εφόσον κατά την νομοπαρασκευαστική φάση, δεν είχε ληφθεί υπόψη η πραγματική κατάσταση του κλάδου των επισκευαστών με αποτέλεσμα ο νόμος που ψηφίστηκε να μη συνάδει με την πραγματικότητα. Ήταν, όμως, και προβλήματα τα οποία προήλθαν από την

κατάτμηση, τον διασκορπισμό και τον κατακερματισμό των ζητημάτων που αφορούν τον κλάδο με βάση τις αρμοδιότητες διαφορετικών υπουργείων, πράγμα το οποίο είχε ως συνέπεια την έλλειψη συντονισμού μεταξύ των υπουργείων και την παρεπόμενη πολυνομία. Το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών χρειάστηκε να αγωνιστεί για να καλύψει το έλλειμμα γνώσης που είχε η πολιτεία ως προς την κατάσταση του κλάδου των επισκευαστών, να γεφυρώσει το χάσμα επικοινωνίας μεταξύ των αρμοδίων υπουργείων και να ελιχθεί προτείνοντας τροπολογίες που οδήγησαν στην επίλυση των σύνθετων προβλημάτων αδειοδότησης των συνεργείων. Μέσα από τους αγώνες αυτούς ο κλάδος των επισκευαστών αυτοκινήτου κατάφερε να εδραιώσει περαιτέρω, σε νομικό επίπεδο, την θέση των ανεξάρτητων συνεργείων στην ευρεία αγορά επισκευής και εμπορίας αυτοκινήτων στη χώρα.

4.2.2.2στ Αγώνες για την επιμόρφωση των επισκευαστών αυτοκινήτου

Η ανάγκη απόκτησης νέας επαγγελματικής γνώσης στον κλάδο των επισκευαστών αυτοκινήτου δεν προέκυψε τυχαία. Γεννήθηκε μέσα από δύσκολες συγκυρίες οι οποίες, με διάφορους τρόπους, απείλησαν το επάγγελμα με εξαφάνιση. Η πρώτη και σημαντική για τον κλάδο δύσκολη συγκυρία συνδέεται με την εποχή της απόσυρσης των βενζινοκίνητων αυτοκινήτων στην Αθήνα λόγω της συγκέντρωσης υψηλών ρύπων στην ατμόσφαιρα υπό μορφή νέφους. Η μαζική απόσυρση αυτοκινήτων παλαιάς και γνωστής στους επισκευαστές τεχνολογίας δημιουργεί κρίση στους ανθρώπους του κλάδου οι οποίοι, μέχρι τότε, ασκούσαν την επισκευή έχοντας την σπουδάζει εμπειρικά -στις περισσότερες των περιπτώσεων- μέσα από μακροχρόνια μαθητεία και θητεία σε συνεργεία. Έτσι, μαζί με την απόσυρση των βενζινοκίνητων αυτοκινήτων, μοιάζει να «αποσύρεται» κι ένα μέρος της παλαιάς και μέχρι τότε τρέχουσας τεχνογνωσίας του κλάδου.

«Είναι αυτοκίνητα τώρα στα οποία έχουν τριάντα ένα εγκεφάλους. Ελέγχονται μέχρι και τα καθίσματα με εγκεφάλους. Είναι η παθητική ασφάλεια του αυτοκινήτου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Με τις αποσύρσεις τότε και αυτά, σωρηδόν ο κόσμος τότε έδινε το παλιό του αυτοκίνητο για να πάρει καινούργιο με καινούργια τεχνολογία, που ήθελες καινούργια μηχανήματα, διαγνωστικά για να μπορείς να επέμβεις, τα πάντα. Ήταν σαν να ξεκίναγες από το μηδέν. Ήταν τέτοια η απόσταση γιατί τα πάντα ήτανε το ηλεκτρονικό μέρος στο επάγγελμά μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Από την άλλη πλευρά, τα αυτοκίνητα που αποσύρονται αντικαθίστανται από καταλυτικά αυτοκίνητα, δηλαδή αυτοκίνητα νέας τεχνολογίας την οποία δεν γνωρίζει ο κλάδος των επισκευαστών. Έτσι, από την δεκαετία του 90 η ανάγκη

παρακολούθησης των τεχνολογικών εξελίξεων στο αυτοκίνητο γέννησε την ανάγκη επιμόρφωσης των επισκευαστών προκειμένου να αποκτήσουν την απαιτούμενη νέα επαγγελματική γνώση και να μπορέσουν, έτσι, να συνεχίσουν την δραστηριότητά τους στον κλάδο της επισκευής.

«Αρχίζει και ανεβαίνει το επίπεδο. Ταυτόχρονα, όμως, ανεβαίνουν και οι απαιτήσεις γιατί η τεχνολογία τρέχει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Μια, επιπλέον, συγκυρία, η οποία ωθεί τον κλάδο των επισκευαστών προς την επιμόρφωση, από τα μέσα της δεκαετίας του 80, συνδέεται με την νομοθεσία περί κατοχύρωσης του επαγγέλματος και την χορήγηση άδειας ασκήσεως επαγγέλματος σε επισκευαστές εμπειροτεχνίτες, δηλαδή μη απόφοιτους τεχνικών σχολών. Η μεγάλη αυτή υποκατηγορία επισκευαστών βρίσκεται μετέωρη ανάμεσα στις νέες προϋποθέσεις άσκησης του επαγγέλματος που προβλέπει το τότε νέο νομικό πλαίσιο για τον κλάδο και στις νέες τεχνολογικές εξελίξεις που αλλάζουν σταδιακά τους τρόπους επισκευής των αυτοκινήτων. Στην περίπτωση αυτή οι αγώνες της κλαδικής Ομοσπονδίας έχουν ως αποτέλεσμα να προβλεφθεί, σε νεότερο νόμο, η δυνατότητα να αποκτήσουν οι εμπειροτεχνίτες άδεια άσκησης επαγγέλματος υπό ειδικές προϋποθέσεις· την έλλειψη σπουδών τους μπορούσαν να υποκαταστήσουν τα οκτώ χρόνια προϋπηρεσίας τους στο επάγγελμα και η παρακολούθηση επιμορφωτικού προγράμματος διάρκειας εκατό ωρών.

Υπό αυτές τις συνθήκες δημιουργείται σταδιακά μια νέα κατάσταση η οποία ωθεί σε γενικότερες εξελίξεις στον χώρο της επισκευής. Αρκετοί από τους νέους επισκευαστές που εισέρχονται στο επάγγελμα είναι πλέον απόφοιτοι σχολών ανώτερης τεχνολογικής εκπαίδευσης τελείως εξειδικευμένοι στην επισκευή μοντέλων αυτοκινήτων συγκεκριμένων αυτοκίνητοβιομηχανιών και κάτοχοι της ειδικής σχετικής τεχνογνωσίας στην οποία αυτοί έχουν πρόσβαση.

«Δεν είναι εις θέση να ανοίξουν καπό από άλλες μάρκες. Είναι βέβαια εξειδικευμένοι, δεν μπορεί να τους φτάσει κανένας. Αλλά δεν είναι επισκευαστές, είναι εφαρμοστές. Δηλαδή χάλασε η τρόμπα του νερού, την πετάμε, δεν την επισκευάζουμε... Βγάζουνε την παλιά, βάζουνε την μεταχειρισμένη. Γουρούνι στο σακκί και φεύγει το αυτοκίνητο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Όμως η νέα κατάσταση αφορά άμεσα και τις ίδιες τις επιχειρήσεις των επισκευαστών που πρέπει να εξοπλιστούν απαραίτητως με κατάλληλα μηχανήματα -τα διαγνωστικά- για να μπορούν να διαγνώσουν τι βλάβες έχει ένα αυτοκίνητο συγκεκριμένης μάρκας. Οδηγούνται, έτσι, εκ των πραγμάτων τα συνεργεία, λόγω του απαιτούμενου για τη διάγνωση ακριβούς εξοπλισμού, σε σταδιακή εξειδίκευση, να επισκευάζουν, δηλαδή, αυτοκίνητα ορισμένων μόνον εργοστασίων. Μέρος της επισκευαστικής τεχνογνωσίας μεταβαίνει, πλέον, από τον άνθρωπο στην μηχανή

αφαιρώντας από τον επισκευαστή την δυνατότητα επινόησης λύσεων και, μέσω αυτής, την δυνατότητα απόκτησης εμπειρικής γνώσης. Προέχει, στο εξής, όχι η άμεση γνώση, όσο η γνώση με την διαμεσολάβηση ενός μηχανήματος κατασκευασμένου να υπηρετεί την διάγνωση.

«Ερχόταν ένα αυτοκίνητο. Κτυπούσε μπιέλα. Ερχόταν στο μαγαζί, δεν ακουγόταν η μπιέλα... Ώσπου να ακούσεις την μπιέλα έπρεπε να προχωρήσεις, να βρεις τη ζημιά... Κι ο καθένας με την ευστροφία του έβρισκε τη βλάβη γρηγορότερα ή αργότερα από τον άλλον».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Υπό την επήρεια όλων αυτών των πιέσεων ο κλάδος των επισκευαστών, μέσω των συνδικαλιστικών του οργάνων, αποφασίζει να οργανωθεί για να παρακολουθήσει τις νέες εξελίξεις. Οι αγώνες του κλάδου για την οργάνωση της επιμόρφωσης των επισκευαστών είναι πολύπλευροι. Ξεκινούν από την οργάνωση εκπαιδευτικών δομών με τη συνεργασία της κλαδικής Ομοσπονδίας και τοπικών συλλόγων.

«Θα ζητήσουμε να δημιουργήσουμε ένα σχολείο που θα έρχονται οι επισκευαστές να μορφώνονται με καθηγητές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

«Αυτό στον κλάδο αντιμετωπίστηκε με σεμινάρια, με το τεχνικό του κέντρο, με όλες εκείνες τις προϋποθέσεις και τις υποδομές που δημιουργήσαμε για να μπορέσει ο συνάδελφος να κρατηθεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Πράγματι η επιμόρφωση των επισκευαστών αρχίζει στα δύο κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης που οργάνωσαν δύο σύλλογοι του λεκανοπεδίου Αττικής, ο σύλλογος Μηχανικών και ο σύλλογος Φανοποιών-Βαφένων.⁹¹ Το πρώτο «τεχνικό κέντρο» του συλλόγου Μηχανικών, το οποίο λειτούργησε στο Περιστέρι από το 1991 έως το 2000, με επιδότηση των επιμορφωτικών προγραμμάτων από την ΓΣΕΒΕΕ, συνέβαλε στην επιμόρφωση μεγάλου αριθμού επισκευαστών χάρη στην οποία οι επαγγελματίες αυτοί μπόρεσαν να διατηρήσουν και να εκσυγχρονίσουν τις επιχειρήσεις τους.

«Ο κλάδος, οι αγώνες του ήταν για τον εκσυγχρονισμό και να μπορεί να σταθεί επάξια στη νέα τεχνολογία που βλέπαμε ότι έρχεται».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

⁹¹. Να σημειωθεί ότι το 1991 άρχισε, επίσης, να λειτουργεί στο νομό Χανίων δημόσια Σχολή Φανοποιών-Βαφένων, ύστερα από αίτηση της τοπικής Ένωσης Φανοποιών-Βαφένων. Η Σχολή διέκοψε την λειτουργία της λόγω έλλειψης μαθητών το 2000.

Το δεύτερο κέντρο ήταν αυτό του συλλόγου Φανοποιών και Βαφένων που λειτούργησε στη Λεωφόρο Αθηνών την ίδια περίοδο. Και τα δύο κέντρα των συλλόγων αυτών έκλεισαν το 2000, ενώ η τεχνογνωσία που απέκτησαν μεταβιβάστηκε στο ΚΕΚ της ΓΣΕΒΕΕ.

«Η πολιτεία δεν υποστήριξε τα ΚΕΚ. Αναγκάστηκαν να τα κλείσουν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Την επιμόρφωση των επισκευαστών της περιοχής τους μεριμνούν να οργανώσουν και άλλοι τοπικοί σύλλογοι ανά την χώρα σε συνεργασία με την κλαδική Ομοσπονδία ή και άλλους τοπικούς φορείς αξιοποιώντας όποια χρηματοδοτικά πλαίσια βοηθούν την πραγματοποίηση επιμορφωτικών προγραμμάτων (ΛΑΕΚ, ΕΚΤ, ΕΣΠΑ κ.λπ.).

«Έκατσα κάτω και με βασάνισε τι μας λείπει. Τα είχαμε βάλει όλα σε μια σειρά. Τι μας λείπει; Η γνώση, η φρέσκια γνώση. Οπότε έβαλα στόχο σεμινάριο για τους συναδέλφους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Στις περιοχές της χώρας όπου δεν υπάρχουν παραρτήματα της ΓΣΕΒΕΕ την επιμόρφωση αναλαμβάνουν ιδιώτες. Ιδιώτες, όμως, αναλαμβάνουν την επιμόρφωση επισκευαστών και στην περίπτωση που δεν υπάρχει κρατικός φορέας που να ασχολείται με την επισκευαστική ειδικότητα που επιζητεί την επιμόρφωσή της. Συχνά, όταν την ύλη της επιμόρφωσης καθορίζουν οι ιδιώτες μέσω των εταιρειών τους, συμβαίνει κάθε εταιρεία να την προσαρμόζει ανάλογα με τα συμφέροντά της έτσι ώστε, τελικά, να μην υπάρχει ένα ενιαίο σώμα γενικών γνώσεων.

Το ενδιαφέρον που εκδηλώνουν οι επισκευαστές ως προς την συμμετοχή τους στα επιμορφωτικά προγράμματα είναι μεγάλο. Είναι σαν να ξαναγουρίζουν στο σχολείο το οποίο πολλοί από αυτούς εγκατέλειψαν πρόωρα, σε μικρή ηλικία.

«Κάναμε μαθήματα και εκεί στο σχολείο στην Κολοκυνθού, κάναμε μαθήματα, ερχότανε κόσμος και ντουνιάς. Τι χαρά ήτανε αυτή, βρε παιδί μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

«Ζήτησα άδεια από το Υπουργείο Εργασίας και από τον ΟΑΕΔ να μου επιτρέψει να έχω πάνω από τριάντα άτομα, γιατί ήταν τόση η όρεξη του κόσμου για το καταλυτικό αυτοκίνητο, γιατί ήταν δύσκολο ο άλλος να μάθει το καταλυτικό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Οι εκπαιδευτικές δομές του κλάδου πραγματοποιούν προγράμματα επιμόρφωσης στις νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου που απευθύνονται στους ίδιους τους επισκευαστές και καλύπτουν διαφορετικές ανάγκες. Μερικά προγράμματα βοηθούν τους επισκευαστές να εξοικειωθούν με τις νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου και

τους προετοιμάζουν ώστε να μπορούν να επέμβουν στην επισκευή αυτοκινήτων νέων τεχνολογιών. Τα μαθήματα καλύπτουν όλο το φάσμα της επισκευής (καταλύτες, diesel, ηλεκτρονικά κ.λπ.), αλλά δεν περιορίζονται μόνον σ' αυτήν. Εκτείνονται και σε ζητήματα επιχειρηματικότητας, συμπεριφοράς προς τον πελάτη, κοστολόγησης, ηλεκτρονικών υπολογιστών, αφορούν τον τεχνικό ασφαλείας κ.λπ.

«Ήταν προηγμένα σεμινάρια, όχι μόνο τεχνικά, πως φέρεσαι στον πελάτη, πώς απαντάς στο τηλέφωνο, πώς θα φτιάξεις το μαγαζί σου, τις εργατοώρες που πρέπει να έχεις, όλα αυτά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Κάποια σεμινάρια έχουν πραγματοποιηθεί ύστερα από συνεννόηση τοπικών συλλόγων με τον ΟΑΕΔ και αφορούν ειδικά ζωτικά θέματα των συνεργείων, όπως η διαχείριση των αποβλήτων, οι ηλεκτρικές και ηλεκτρονικές μετρήσεις μέσω παλμογράφων κ.λπ. Κάποια άλλα προγράμματα απευθύνονται ειδικά σε εμπειροτεχνίτες οι οποίοι ετοιμάζονται να δώσουν εξετάσεις για την λήψη άδειας ασκήσεως επαγγέλματος.

Όμως οι εκπαιδευτικές δομές του κλάδου πραγματοποιούν και προγράμματα επιμόρφωσης στις νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου τα οποία απευθύνονται σε υπαλλήλους των συνεργείων όταν οι ίδιοι οι ιδιοκτήτες των συνεργείων κρίνουν ότι δεν έχουν περιθώριο να παρακολουθήσουν τέτοια προγράμματα.

«Έφτασα σ' ένα σημείο να κλείνει ο κύκλος μου, των γνώσεών μου, και της δυνατότητας να προχωρήσω. Δηλαδή δεν μπορούσα να προχωρήσω άλλο. Μπαίνανε άλλα, ηλεκτρονικά συστήματα. Θέλανε γλώσσες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Στην περίπτωση αυτή, είτε γιατί δεν έχουν χρόνο, είτε γιατί συνειδητοποιούν τα όρια των δυνατοτήτων τους, επενδύουν στην επιμόρφωση υπαλλήλων τους τους οποίους επιλέγουν ως πρόσωπα τα οποία, με την κατάρτισή τους, θα τους βοηθούν ώστε να μπορούν να συνεχίζουν την επαγγελματική τους δραστηριότητα προσαρμοζόμενοι στις νέες συνθήκες άσκησής της.

«Είχα δύο βοηθούς... Ο ένας ήταν φοβερός. Έχωνε τα χέρια του μέσα, ταλέντο. Του λέω: 'Θέλεις να πηγαίνεις στα σεμινάρια για να μάθεις τη νέα τεχνολογία;' Τα μάτια του γίνανε τόσα. Τα γούρλωσε. Παιδί μου, δίψαγε... Οι γνώσεις που αποθήκευε στην μνήμη του και στην ικανότητά του, αυτό αποτελούσε λεφτά για μένα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Όπως δεν είναι αυτονόητη η οργάνωση εκπαιδευτικών δομών για την επιμόρφωση των επισκευαστών, έτσι δεν είναι αυτονόητη και η απόκτηση της γνώσης. Γιατί η γνώση που συνδέεται με τις νέες τεχνολογίες του αυτοκινήτου δεν κυκλοφορεί ελεύθερα στον επισκευαστικό χώρο εφόσον οι αυτοκινητοβιομηχανίες κρατούν

κλειστό για τους πολλούς ένα τμήμα της, ενώ αποδεσμεύουν το σύνολό της μόνο για τους επισκευαστές των εξουσιοδοτημένων συνεργείων.

«Δίνουμε όλη την τεχνογνωσία που μας δίνανε, αυτά που ξέρουμε να δίνουνε και μπορεί να μην τα δίνανε όλα... Εμείς τα παίρναμε από τις κατασκευάστριες εταιρείες, δίνανε, αλλά ήταν όλα ή μισά; Δεν το ξέραμε εμείς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Δεν είναι, επομένως, μόνον η ταχύτητα των τεχνολογικών εξελίξεων που συνεχώς εντείνει τους αγώνες των επισκευαστών για επιμόρφωση. Είναι και το γεγονός ότι, παρά τις προσπάθειες τους, δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στη γνώση του συνόλου των πληροφοριών που διέπουν το σύστημα λειτουργίας των τεχνολογικά εξελιγμένων αυτοκινήτων.

«Πάνω απ' όλα να ακολουθήσουμε την τεχνογνωσία που υπήρχε και την τεχνολογία γιατί τρέχανε τα αυτοκίνητα. Βλέπετε πόσο γρήγορα τρέχει η τεχνολογία σε οτιδήποτε... και πρέπει να το ακολουθήσουμε γιατί, πολλές φορές, κλειδώνανε πράγματα. Πρέπει να βρούμε τρόπους από τους καινούργιους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Από την άλλη πλευρά το μέρος της γνώσης που μεταβιβάζεται, στην διάρκεια των επιμορφωτικών προγραμμάτων, στους επισκευαστές δεν είναι πάντα εύκολο να το απορροφήσουν. Οι επισκευαστές είναι κουρασμένοι όταν παρακολουθούν τα σεμινάρια το απόγευμα προς το βράδυ, ύστερα από ένα εξοντωτικό ωράριο εργασίας.

«Ο κόσμος θέλει να μαθαίνει παρ' όλο που οι ώρες των σεμιναρίων είναι λίγο δύσκολες. Γιατί όταν δουλεύεις όλη μέρα και μετά 7 η ώρα το απόγευμα να πας να κάνεις μάθημα μέχρι τις 10... συνήθως υπάρχει κάποιο πρόβλημα. Η αφομοίωση, πιστεύω, δεν είναι 100% λόγω κόπωσης, λόγω δυσκολίας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Επιπλέον, όμως, υπάρχουν επισκευαστές που αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες να κατανοήσουν μέρος της ύλης λόγω του ότι στερούνται των αναγκαίων γραμματικών γνώσεων και δεν γνωρίζουν ξένες γλώσσες.

«Δεν ξέρανε να διαβάσουνε μία γλώσσα. Ήρθε η εξέλιξη, όμως, και ερχόντουσαν βιβλία να διαβάσουμε εκείνο και εκείνο. Και ήτανε στα αγγλικά ή στα γερμανικά. Τρέχαμε, λοιπόν, να τα μεταφράσουμε. Αγώνας. Άρα, λοιπόν, το επάγγελμα δεν είχε βάσεις να υποδεχτεί την εξέλιξη».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Στην πραγματικότητα, ειδικά οι εμπειροτεχνίτες, που αποτελούν την πλειοψηφία των επισκευαστών την δεκαετία του 90, δίνουν και τον δικό τους προσωπικό αγώνα να αναπληρώσουν, μέσω των επιμορφωτικών προγραμμάτων, τις ελλείψεις τους –λόγω μη ολοκλήρωσης της στοιχειώδους ή της γυμνασιακής εκπαίδευσης– που τους εμποδίζουν να κάνουν κτήμα τους την νέα τεχνογνωσία για την επισκευή των αυτοκινήτων.

«Μετά το επάγγελμα ξέφυγε... από γνώσεις. Έλεγε η μακαρίτισσα η μάνα μου και κάθε μανούλα. Πήγαινε σ' ένα συνεργείο και του έλεγε: 'Μαστρο-Κώστα, πάρε το παιδί μου. Δεν παίρνει τα γράμματα'. Δηλαδή οι επισκευαστές στην συντριπτική πλειοψηφία δεν είχαν βγάλει γυμνάσιο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Παράλληλα, όμως, η κλαδική Ομοσπονδία προσπαθεί να κάνει, μέσω μεταφράσεων, προσιτό στους επισκευαστές το ξενόγλωσσο εκπαιδευτικό υλικό επιχειρώντας, με αυτόν τον τρόπο, να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στις απαιτούμενες για την παρακολούθηση των μαθημάτων γνώσεις και τις πραγματικές γνώσεις των επισκευαστών-μαθητών.

Η αναγκαιότητα και η «δίψα» για νέα γνώση, την οποία προκάλεσε η αναγκαιότητα αυτή στον κλάδο των επισκευαστών, είχε μία παράπλευρη συνέπεια για τον συνδικαλιστικό χώρο: ενίσχυσε την συμμετοχή συνδικαλιστών του κλάδου και σε άλλα όργανα πλην των εν στενή εννοία κλαδικών. Αρκετοί συνδικαλιστές, ορμώμενοι από την ανάγκη να προωθήσουν την οργάνωση επιμορφωτικών προγραμμάτων για τον κλάδο των επισκευαστών σε τοπική κλίμακα, δραστηριοποιήθηκαν σε όργανα, όπως τα τοπικά Επιμελητήρια ή οι τοπικές Ομοσπονδίες, για να αξιοποιήσουν περαιτέρω δυνατότητες οργάνωσης της επιμόρφωσης των ανθρώπων του κλάδου.

«Όλα αυτά έπρεπε να τα μάθουμε από μόνοι μας. Δεν μας ανοίγανε τις πόρτες... Ήταν μια παρότρυνση για να μούνε όσο μπορούνε πιο πολλοί από τον κλάδο στα επιμελητήρια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Εκτός, όμως, από την οργάνωση εκπαιδευτικών δομών και επιμορφωτικών προγραμμάτων το συνδικαλιστικό κίνημα προσπαθεί να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις και με άλλους τρόπους. Με την παρότρυνση και την κινητοποίηση των τοπικών συλλόγων επισκευαστών σταδιακά αρχίζει να αλλάζει στις τοπικές κοινωνίες η νοοτροπία των επαγγελματιών του κλάδου της επισκευής. Οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις που αυξάνουν τις απαιτήσεις σε εξειδικευμένη, πλέον, γνώση για την επισκευή αυτοκινήτων συγκεκριμένης μάρκας ωθούν τους επισκευαστές των τοπικών κοινωνιών να εγκαταλείψουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό και να αναπτύξουν πνεύμα συνεργασίας.

«Υπήρχαν τα συνεργεία της κόντρας. Δεν μιλιόντουσαν μεταξύ τους.

Όμως με την τεχνολογική εξέλιξη έχει προκύψει η ανάγκη της συνεργατικότητας. Νέα παιδιά που έχουν το γνωστικό επίπεδο και την συνεργατική νοοτροπία, το συνεργάζεσθαι και το ότι δεν είμαστε κόντρα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Οι σύλλογοι των επισκευαστών με τους αγώνες τους είναι αυτοί που τους καλλιεργούν την αντίληψη περί συλλογικότητας, κοινότητας συμφερόντων και αλληλοβοήθειας προκειμένου να μπορέσουν οι επαγγελματίες αυτοί να επιβιώσουν στο χώρο της επισκευής, σ' ένα χώρο όπου η αυξανόμενη εξειδίκευση στη γνώση απαιτεί στο εξής όλο και μεγαλύτερη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ τους. Και, πράγματι, ανταλλάσσοντας πληροφορίες μεταξύ τους οι επισκευαστές συμβάλλουν σε μια αυτοσχέδια κλαδική εμπειρική επιμόρφωση.

Σ' ένα κλάδο επαγγελματικής δραστηριότητας όπως είναι η επισκευή αυτοκινήτων, όπου η εξέλιξη της τεχνολογίας τρέχει ιλιγγιωδώς, οι αγώνες του συνδικαλιστικού κινήματος για την επιμόρφωση των επισκευαστών εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να σταματήσουν. Αντίθετα επιβάλλεται να συνεχίζονται ανάλογα με κάθε νέα εξέλιξη.

«Δια βίου μάθηση... είμαστε υποχρεωμένοι ή, αν θέλετε ακόμα, καταδικασμένοι να είμαστε σε δια βίου μάθηση. Δεν γίνεται να μην τα ξέρουμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Είναι, όμως, τόσο ραγδαίες οι εξελίξεις στην τεχνολογία των αυτοκινήτων ώστε να αναιρούν ή και να καταργούν πλήρως τη κεκτημένη γνώση, λόγω μακροχρόνιας εμπειρίας, των επισκευαστών που έχουν σήμερα μεγάλη ηλικία.

«Παρ' όλο που μαθαίνω κάθε μέρα στα 76 μου, πάω στα 77, υπάρχουν πράγματα που και στο δικό μου αυτοκίνητο, αν ανοίγει ένα λαμπάκι στο δρόμο, θα πρέπει να πάω να το βάλουνε στον υπολογιστή να μου πούνε τι έχει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι αγώνες των επισκευαστών, μέσω της κλαδικής Ομοσπονδίας και των τοπικών συλλόγων, έχουν ένα και τον αυτό σκοπό: να προλάβουν τις τεχνολογικές εξελίξεις που επηρεάζουν την επισκευή του αυτοκινήτου ώστε να μπορέσουν να διατηρήσουν τη θέση τους στον χώρο της επισκευής. Στο πλαίσιο αυτό καταβάλλουν σοβαρές συλλογικές και ατομικές προσπάθειες. Σε επίπεδο συλλογικό αυτά που μεριμνούν είναι τα συνδικαλιστικά όργανα όλων των βαθμίδων –τοπικοί σύλλογοι, κλαδική Ομοσπονδία, ΓΣΕΒΕΕ– προκειμένου να δημιουργηθούν εκπαιδευτικές δομές που να προσφέρουν την αναγκαία και κατάλληλη επιμόρφωση στους επισκευαστές, επιμόρφωση που να αντιστοιχεί στις συνεχείς αλλαγές της τεχνολογίας του αυτοκινήτου, αλλά και στον εκσυγχρονισμό των

συνεργείων ως μικρών επιχειρήσεων. Σε ατομικό επίπεδο οι επισκευαστές, παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν από άποψη χρόνου και γραμματικών γνώσεων, συμμετέχουν στα επιμορφωτικά προγράμματα που οργανώνουν τα συνδικαλιστικά όργανα άμεσα ενεργοποιούμενοι προκειμένου να διασώσουν τις μικρές επιχειρήσεις τους. Στις συνεχείς αλλαγές του αντικείμενου εργασίας τους, που προϋποθέτουν και την συνεχή αναζήτηση νέας γνώσης πάνω στο αντικείμενο αυτό, οι επαγγελματίες του κλάδου ανταποκρίνονται με μεγάλη δεκτικότητα για τις νέες εξελίξεις και με προσαρμοστικότητα στις νέες συνθήκες. Η συνεχής επιμόρφωση ή η δια βίου μάθηση είναι, ως εκ τούτου, ένα από τα θεμέλια της επιβίωσης των επαγγελματιών του κλάδου και των επιχειρήσεών τους. Όμως, για τον κλάδο της επισκευής η δυνατότητα συνεχούς επιμόρφωσης και δια βίου μάθησης, όπως ήδη φάνηκε, αποτελεί κατάκτηση συνυφασμένη με μακροχρόνιους αγώνες της κλαδικής Ομοσπονδίας και των τοπικών συλλόγων επισκευαστών.

4.2.2.2ζ Αγώνες για την απελευθέρωση του κλάδου από τα δεσμά της εγγύησης

Ενώ ο κλάδος των επισκευαστών βαδίζει προς την σταδιακή επίλυση των προβλημάτων κατοχύρωσης και νομιμοποίησης της επισκευαστικής δραστηριότητας, στις αρχές της δεκαετίας του 90 βρίσκεται αντιμέτωπος με νέα σοβαρά προβλήματα που πλήττουν άμεσα την επιβίωση των συνεργείων. Με την απελευθέρωση της ευρωπαϊκής αγοράς δημιουργούνται οι προϋποθέσεις ώστε να μπορούν πλέον οι αυτοκινητοβιομηχανίες, μέσω των αντιπροσωπειών τους και των εξουσιοδοτημένων συνεργείων τους, να επεκταθούν και στον τομέα της επισκευής των αυτοκινήτων.

«Η αντιπροσωπεία...προσπαθεί για το after service και απ'ό,τι φαινότανε τα χρήματα στο αυτοκίνητο δεν ήταν στην πώληση, το κέρδος το εμπορικό ήταν στην επισκευή».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Θεωρώντας τον τομέα της επισκευής πιο κερδοφόρο από την ίδια την πώληση οι αυτοκινητοβιομηχανίες δραστηριοποιούνται έντονα αυξάνοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τον ανταγωνισμό μεταξύ εξουσιοδοτημένων και ανεξάρτητων συνεργείων.

Στο όνομα της παροχής εργοστασιακής εγγύησης, η οποία, πολλές φορές, επαυξάνεται σε διάρκεια, μέσω προσφορών, από πλευράς των αντιπροσωπειών, που αφορούν το service, οι αυτοκινητοβιομηχανίες παρέχουν μεν δωρεάν υπηρεσίες επισκευής για όσο χρονικό διάστημα προβλέπει η εγγύηση, αντισταθμίζουν, όμως, την δωρεάν παροχή υπηρεσιών με πώληση ακριβών ανταλλακτικών.

«Έρχονται αντιπροσωπείες και σου λένε: "Έξι μήνες εγγύηση! Τι να το φέρει ο άλλος σε μένα, όταν το πάει εκεί και δεν πληρώνουν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Οι διάφορες αντιπροσωπείες... θέλουνε να μαντρώσουνε στην ουσία

τον πελάτη που αγοράζει ένα αυτοκίνητο τους, να την πω την λέξη, να τον αρμέγουν όσο χρονικό διάστημα που υποτίθεται τους δίνουνε την όποια εγγύηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Έτσι οι αυτοκινητοβιομηχανίες αρχίζουν να μονοπωλούν τον χώρο της επισκευής τείνοντας να εξοβελίσουν τα ανεξάρτητα συνεργεία. Τον χώρο αυτό μονοπωλούν όχι μόνον γιατί παρέχουν, μέσω του συστήματος καθετοποίησης των υπηρεσιών, δωρεάν επισκευή στο πλαίσιο της εγγύησης, αλλά και γιατί χειρίζονται μονοπωλιακά την απαιτούμενη για την επισκευή τεχνογνωσία την οποία διαθέτουν ελεύθερα μόνον στους επισκευαστές των εξουσιοδοτημένων συνεργείων.

Η νέα κατάσταση που διαμορφώνεται στον χώρο της επισκευής προκαλεί σοβαρή κρίση στα ανεξάρτητα συνεργεία. Όχι μόνον μειώνεται ο κύκλος των εργασιών τους, εφόσον οι ιδιοκτήτες αυτοκινήτων νέας τεχνολογίας κάνουν χρήση των πλεονεκτημάτων της εγγύησης, αλλά και δημιουργείται ένα αδιέξοδο ως προς την ίδια την άσκηση του επαγγέλματος. Γιατί οι επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων δεν διαθέτουν τις αναγκαίες πληροφορίες για να μπορούν να προχωρήσουν στην επισκευή αυτοκινήτων νέας τεχνολογίας. Στο όνομα της εξασφάλισης που παρέχει η εγγύηση οι αυτοκινητοβιομηχανίες υψώνουν ένα τείχος γύρω από την τεχνογνωσία που είναι απαραίτητη για την επισκευή αυτοκινήτων νέας τεχνολογίας, τείχος το οποίο οι επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων δεν μπορούν να διαπεράσουν.

Υπό αυτές τις συνθήκες ανταγωνισμού, με εξαίρεση τα ανεξάρτητα συνεργεία που δραστηριοποιούνται σε τοπικές κοινωνίες, όπου οι ιδιοκτήτες αυτοκινήτων εμπιστεύονται περισσότερο επισκευαστές που σχετίζονται με τα συγγενικά ή φιλικά τους δίκτυα, τα λοιπά ανεξάρτητα συνεργεία αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης.

«Υπάρχουν και οι προσωπικές επαφές. Είναι μικρή η περιφέρεια που ο άλλος έχει τον εξάδελφό του. Δεν θα το πάει στο εξειδικευμένο, θα το πάει στον εξάδελφο του».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Αποκλεισμένοι από την αγορά της επισκευής και από την γνώση για την πραγματοποίηση της επισκευής με νέους όρους οι ιδιοκτήτες των ανεξάρτητων συνεργείων αναζητούν τρόπους εξόδου από την σοβαρή αυτή κρίση.

«Όταν ερχόντουσαν τα αυτοκίνητα στο χώρο, εμείς δεν ξέραμε τίποτα. Ανοίγαμε το καπό, το βλέπαμε και το κλείναμε. Τότε περάσαμε μία πολύ μεγάλη πείνα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Τότε είναι που κινητοποιούνται τα συνδικαλιστικά όργανα και που ξεκινούν

καινούργιοι αγώνες, αυτή την φορά για την απελευθέρωση του κλάδου από τα δεσμά της εγγύησης. Οι αγώνες αυτοί υπερβαίνουν την εθνική κλίμακα και αποκτούν πανευρωπαϊκές διαστάσεις, εφόσον από την επέκταση της δραστηριότητας των αυτοκινητοβιομηχανιών στον χώρο της επισκευής πλήττονται οι επισκευαστές όλων των χωρών της Ευρώπης. Μέσω της συμμετοχής συνδικαλιστών της κλαδικής Ομοσπονδίας -της ΕΟΒΕΑΜΜ- σε πανευρωπαϊκούς αγώνες που διεξάγονται κατά του αθέμιτου ανταγωνισμού των εταιρειών ο κλάδος των επισκευαστών διεκδικεί την θέση του στο νέο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Μάλιστα οι αγώνες αυτοί είναι τόσο σημαντικοί, αλλά και το αίσθημα ευθύνης των συνδικαλιστών του κλάδου τόσο υψηλό, ώστε οι συνδικαλιστές που εκπροσωπούν την κλαδική Ομοσπονδία στις Βρυξέλλες, όχι μόνο να μην φείδονται κόπου και χρόνου, αλλά και να παραμερίζουν ακόμα και σοβαρά γεγονότα της οικογενειακής τους ζωής που θα επέβαλαν την άμεση επιστροφή τους στην Ελλάδα.

«Λόγω του ότι η παρουσία μου εκεί πέρα ήταν επιτακτική ανάγκη να είμαι, δεν εγκατέλειψα το μετερίζι αυτό το οποίο είχα αναλάβει εκ μέρους της Ομοσπονδίας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Με επιχείρημα το δικαίωμα συμμετοχής στην ελεύθερη ευρωπαϊκή αγορά επί ίσοις όροις ο κλάδος των επισκευαστών μάχεται την καταστρατήγηση του ελεύθερου ανταγωνισμού από πλευράς των αυτοκινητοβιομηχανιών, καταστρατήγηση η οποία συντελείται με δύο τρόπους: με την δέσμευση των καταναλωτών, στο όνομα της εγγύησης, να προσφεύγουν μόνον στα εξουσιοδοτημένα συνεργεία για την επισκευή του αυτοκινήτου τους, αλλά και με την δέσμευση των πληροφοριών εκείνων που θα επέτρεπαν στους επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων να ασκήσουν το επάγγελμά τους επί ίσοις όροις με τους επισκευαστές των εξουσιοδοτημένων συνεργείων.

«Θυμάμαι, μπήκα, βγήκα δύο φορές από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έξω. Δώσαμε μια πολύ μεγάλη μάχη για να κερδίσουμε αυτό το πράγμα. Τι να κερδίσουμε; Να κερδίσουμε ότι σαν νόμιμο συνεργείο του ελληνικού κράτους και βάσει της εκπαίδευσης και βάσει του πτυχίου του νόμου 1575, ότι είμαστε ικανοί, αλλά θέλουμε τεχνογνωσία. Κι έτσι το 2004 πήραμε την απόφαση, λύθηκαν τα δεσμά μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Οι δύσκολοι αυτοί αγώνες του κλάδου σε πανευρωπαϊκή κλίμακα έχουν αίσιο αποτέλεσμα. Το 2004 το ευρωπαϊκό συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών επιτυγχάνει την έκδοση ευρωπαϊκής οδηγίας σύμφωνα με την οποία οι καταναλωτές είναι ελεύθεροι να επιλέξουν το συνεργείο στο οποίο θα αναθέσουν την επισκευή του αυτοκινήτου χωρίς αυτό να σημαίνει ότι χάνουν τα προνόμια που δικαιούνται λόγω εγγύησης, οι δε αυτοκινητοβιομηχανίες υποχρεούνται να απελευθερώσουν ή να αποδεσμεύσουν τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες για

την επισκευή των αυτοκινήτων δικής τους κατασκευής και από άλλους επισκευαστές πλην αυτών των εξουσιοδοτημένων συνεργείων.

«Αυτό ήταν μια καταξίωση των αγώνων του συνδικαλισμού και ιδιαίτερα της Ομοσπονδίας που το πετύχαμε αυτό το πράγμα λόγω της συνδικαλιστικής δράσης που αναπτύξαμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

«Το 2004, όχι μόνο βέβαια από την Ελλάδα, σε πανευρωπαϊκό επίπεδο βγήκε η οδηγία του Μόντου, ήταν ο Ιταλός επίτροπος ανταγωνιστικότητας, ο νόμος 1400 ο οποίος επέτρεπε την διάχυση της πληροφόρησης και, κατά συνέπεια, και την διάχυση της εργασίας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Η σημαντική αυτή κατάκτηση των επισκευαστών, σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, στην Ελλάδα καθυστερεί να γίνει πραγματικότητα, γιατί η σχετική ευρωπαϊκή οδηγία υιοθετείται ως εσωτερικός νόμος έξι χρόνια μετά, το 2010, όταν ο κλάδος αρχίζει να δέχεται νέο πλήγμα λόγω της έλευσης της οικονομικής κρίσης.

«Ενώ στην Ευρώπη υλοποιήθηκε το 2004 με το που βγήκε και γράφτηκε το πρακτικό... στην Ελλάδα υλοποιήθηκε το 2010».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Η εφαρμογή της ευεργετικής αυτής για τον κλάδο ευρωπαϊκής οδηγίας δεν συντελείται χωρίς προσκόμματα. Οι απόπειρες των επισκευαστών να ενημερώσουν τους καταναλωτές για την δυνατότητα που τους δίνει η οδηγία αυτή να επιλέξουν ελεύθερα το συνεργείο όπου θα επισκευάσουν το αυτοκίνητό τους προσκρούουν στην αρνητική στάση των μέσων μαζικής επικοινωνίας, στάση η οποία υπαγορεύεται από το γεγονός ότι οι αντιπροσωπείες τροφοδοτούν τα μέσα αυτά συστηματικά με διαφημίσεις αυτοκινήτων.

«Είχαν βγάλει τότε ένα σποτ οι αντιπροσωπείες. Έβγαζε δέκα συνεργεία. Ο μαστρο-Μήτσος, ο μαστρο-Κώστας. Έβγαζε και την αντιπροσωπεία που σου λέει: 'Εδώ υπάρχει τεχνογνωσία'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

«Χρόνια αγώνες έχει κάνει (η Ομοσπονδία) και τα έχει παλέψει σε πολύμορφους αγώνες και με αντιπαραθέσεις και με κόντρες, αν θέλεις, με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τα οποία, δυστυχώς, λόγω των διαφημίσεων που παίρνουνε από τις εταιρείες μάς έχουν κομμένους πάντα όταν πάμε να εκθέσουμε μια άποψη διαφορετική».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Υπό αυτές τις συνθήκες οι ίδιοι οι επισκευαστές επιχειρούν για ένα διάστημα

να ενημερώσουν το κοινό διανέμοντας φυλλάδια που αφορούν το περιεχόμενο της ευρωπαϊκής αυτής οδηγίας.

«Τότε είχε βγει η απόφαση 24 του 2004 και πήγαμε και μοιράζαμε στα τραίνα, στα λεωφορεία ότι πλέον σταμάτησε αυτό το πράγμα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Παράλληλα, η εφαρμογή της ευρωπαϊκής οδηγίας στην πράξη δημιουργεί δι-αμάχες μεταξύ ανεξάρτητων συνεργείων και αντιπροσωπειών. Υπό το πρόσχημα ότι οι επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων δεν έχουν την απαιτούμενη τε-χνογνωσία για να επισκευάσουν αυτοκίνητα νέας τεχνολογίας οι αντιπροσωπείες δεν αναγνωρίζουν την ευθύνη των εργοστασίων, σε περίπτωση εργοστασιακού λά-θους, και την μεταθέτουν στους επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων. Τέ-τοιες διαμάχες καταλήγουν συχνά στα ελληνικά δικαστήρια όπου οι επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων καλούνται να αποδείξουν ότι διαθέτουν την απαι-τούμενη για την συγκεκριμένη επισκευή τεχνογνωσία.

«Είχαμε δε, εγώ προπαντός, είχα πάει σε τρεις μεγάλες εταιρείες για-τί δεν αναγνώριζαν ότι το έφτιαξε η Χ. στο συνεργείο μου. Και ενώ ήταν λάθος εργοστασιακό, γιατί ήρθε στο συνεργείο το δικό μου, δεν αναγνώριζε αυτό. Φτιάσαμε τρεις με τέσσερις φορές στα δικαστήρια. μέχρι και το δικαστήριο πλέον έκανε αποδεκτό ότι πλέον είναι απόφα-ση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κι έτσι σταμάτησε αυτή η λαίλαπα να μην αναγνωρίζονται».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Ο κλάδος των επισκευαστών δίνει από το 2010 μάχη για την εφαρμογή της ευ-ρωπαϊκής οδηγίας στην Ελλάδα, εν μέσω της οικονομικής κρίσης η οποία πλήττει σαφώς τα ανεξάρτητα συνεργεία. Τότε οι αντιπροσωπείες ενεργοποιούνται για να κρατήσουν ή να προσελκύσουν πελάτες δυσφημίζοντας τα ανεξάρτητα συνεργεία εμμέσως.

«Η κρίση πρώτα απ' όλα έφερε την ανάγκη για τις αντιπροσωπείες να κάνουν κρατική πολιτική. Ζητούσανε από τους πελάτες εγγύηση. Πρέπει να έρθεις σε μας αν ένα αυτοκίνητο πήρε φωτιά. Θα τραβήξεις πολλά. Αυτά ήτανε τεχνάσματα να κάνουνε κρατική πολιτική να μαζέ-ψουνε τον κόσμο ξανά στις αντιπροσωπείες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Η οικονομική κρίση πλήττει, όμως, και τους επισκευαστές των εξουσιοδοτη-μένων συνεργείων που έκαναν, την προηγούμενη δεκαετία, μεγάλες επενδύσεις σε εξοπλισμό με δικές τους δαπάνες, στηριζόμενοι σε τραπεζικά δάνεια τα οποία, στη συνέχεια, δεν μπορούν να εξοφλήσουν με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να χρειαστεί να διακόψουν την επαγγελματική τους δραστηριότητα.

«Γνωρίζω πάρα πολλούς συναδέλφους οι οποίοι μπαίνοντας σ'αυτή τη φάση που λέω, στο 'λούκι' έχασαν και τα σπίτια τους, γιατί η κρί-ση, η οποία ήλθε την δεκαετία και πίσω, είχε σαν αποτέλεσμα να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους... με αποτέλεσμα, δυστυχώς, λίγοι να επιβιώσουν από αυτή όλη την συγκυρία την οποία βίωσε ο χώρος μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Σήμερα, στους συνδικαλιστές της έρευνας επικρατεί μια διχογνωμία ως προς το ζήτημα του αν εφαρμόζεται η ευρωπαϊκή οδηγία στην πράξη. Κάποιοι από αυ-τούς θεωρούν το ζήτημα «λυμένο», χωρίς να διευκρινίζουν αν εννοούν το τυπικό -νομικό-μέρος ή το ουσιαστικό, δηλαδή τι ισχύει στην πράξη.

«Αυτό ήταν ένα σημαντικό επίτευγμα του κλάδου το οποίο έλυσε και ισχύει... Καταργήθηκε ο θεσμός του αποκλειστικού αντιπροσώπου και το θέμα της εγγύησης έπαψε να είναι ένα χαρτί στα χέρια των κατα-σκευαστικών εταιρειών και των εξουσιοδοτημένων συνεργείων».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Άλλοι συνδικαλιστές θεωρούν ότι το ζήτημα αυτό παραμένει εννοώντας, προ-φανώς, ότι στην πράξη η ευρωπαϊκή οδηγία καταστρατηγείται και ότι δεν ελέγγε-ται η εφαρμογή της από τα αρμόδια όργανα. Ειδικότερα φαίνεται ότι η ευρωπαϊκή οδηγία καταστρατηγείται ως προς το σημείο που αφορά την ελεύθερη πρόσβα-ση των επισκευαστών στις πληροφορίες που είναι, κάθε φορά, αναγκαίες για να μπορέσουν να επισκευάσουν αυτοκίνητα συγκεκριμένων εργοστασίων. Παραμένει ερώτημα αδιευκρίνιστο πόσες πληροφορίες, σε ποια στιγμή και με ποιους τρόπους απελευθερώνουν και διαχέουν οι αυτοκινητοβιομηχανίες ώστε να είναι οι πληρο-φορίες αυτές διαθέσιμες στους επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων. Γιατί, κατά τα λεγόμενα συνδικαλιστών της έρευνας, οι εταιρείες αποκλείουν ακόμα και τους ίδιους τούς συνεργάτες τους από την πρόσβαση σε χρήσιμες πληροφορίες όταν παρέλθει ο χρόνος της συνεργασίας.

«Έχοντας βιώσει όλα αυτά τα χρόνια κοντά σε μια αντιπροσωπεία, σε μια εταιρεία, όταν πλέον έπαψα να είμαι άμεσος συνεργάτης, κατάλα-βα πως κλείδωσε η δυνατότητα να έχω πληροφόρηση για την επισκευή αυτοκινήτου... γιατί δεν ήμουν μέσα στο δίκτυο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι αγώνες του κλάδου των επισκευαστών για την απελευθέρωση από τα δεσμά της εγγύησης σηματοδοτούν μια νέα εποχή αγώ-νων. Ο ανταγωνισμός, πλέον, δεν περιορίζεται μεταξύ επαγγελματιών της επισκευής που είναι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων μικρής ή μεσαίας κλίμακας. Ουσιαστικά εκτείνε-ται μέχρι την άλλη όχθη, εκεί όπου βρίσκονται οι μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες οι οποίες αναπτύσσουν οικονομική δραστηριότητα στον χώρο της επισκευής μέσω των

αντιπροσωπιών και των εξουσιοδοτημένων συνεργείων. Αν η ευρωπαϊκή οδηγία, που προβλέπει την ελεύθερη πρόσβαση των καταναλωτών σε συνεργεία της επιλογής τους χωρίς να χάνουν την εγγύηση, εξασφαλίζει, σε τυπικό επίπεδο, τον ελεύθερο ανταγωνισμό μεταξύ των μεγάλων εταιριών και των ανεξάρτητων συνεργείων, η ίδια η πραγματικότητα διαφέρει και φαίνεται να απέχει από την πρόβλεψη της νομικής αυτής ρύθμισης. Η διάχυση της πληροφορίας, από πλευράς των αυτοκινητοβιομηχανιών, είναι μερική έτσι ώστε οι αγώνες των επισκευαστών να είναι αναγκαίο να συνεχιστούν με διάφορες μορφές προκειμένου τα μικρά μεγέθη των επιχειρήσεων τους να μπορούν να αντιπαλέψουν τα μεγάλα μεγέθη των αυτοκινητοβιομηχανιών και να διατηρήσουν το αντικείμενο εργασίας τους, καθώς και το μερίδιό τους στον χώρο της επισκευής. Έτσι στους αγώνες του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών εναπόκειται και η παρακολούθηση των στρεβλώσεων που δημιουργούνται, από πλευράς των μεγάλων εταιριών, στην αγορά της επισκευής καθιστώντας αθέμιτο τον ανταγωνισμό μεταξύ ανεξάρτητων και εξουσιοδοτημένων συνεργείων.

4.2.2.2η Αγώνες για την προάσπιση του κόστους επισκευής

Η απελευθέρωση της ευρωπαϊκής αγοράς το 1992 δημιουργεί στους επισκευαστές ένα επιπλέον πρόβλημα. Στην αγορά της επισκευής αρχίζουν να δραστηριοποιούνται μεγάλες πολυεθνικές ασφαλιστικές εταιρείες οι οποίες, με τις πρακτικές τους, διαμορφώνουν νέες συνθήκες για τους επαγγελματίες του χώρου. Δύο είναι τα σημεία αιχμής που προκαλούν διενέξεις μεταξύ ασφαλιστικών εταιριών και ανεξάρτητων συνεργείων. Το πρώτο σημείο έχει ως επίκεντρο την ίδια την κοστολόγηση της επισκευής, κοστολόγηση η οποία πηγάζει από διαφορετικές αντιλήψεις των δύο μερών. Οι μεν επισκευαστές θεωρούν ότι, σε περίπτωση ζημίας, το αυτοκίνητο πρέπει να επισκευαστεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επανέλθει στην προτέρα κατάσταση του, στην κατάσταση που ήταν πριν προκληθεί η ζημία.

«Εμείς είχαμε μία αντίληψη ότι πρέπει να επισκευάζεται το αυτοκίνητο, όπως ήταν πριν τρακάρει. Υπήρχε δε η αντίληψη... και την επέβαλαν κιόλας οι ασφαλιστικές εταιρείες με την εργατώρα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Οι δε ασφαλιστικές εταιρείες πρεσβεύουν ότι η επισκευή του αυτοκινήτου πρέπει να πραγματοποιηθεί με το λιγότερο δυνατό κόστος ώστε να αντιστοιχεί στο ποσό ασφάλισής του. Η διαφορά αντιλήψεων μεταξύ των δυο μερών μεταφράζεται στην πράξη σε διένεξη μεταξύ των πραγματογνωμόνων-εκτιμητών που ορίζουν οι ασφαλιστικές εταιρείες και των επισκευαστών των ανεξάρτητων συνεργείων, διένεξη η οποία αφορά το ύψος του κόστους της επισκευής.

«Το πρόβλημά μας είναι η κοστολόγηση με τις ασφαλιστικές εταιρείες. Γιατί ο πελάτης, του λες πόσο είναι, τελειώνει. Εκεί είναι ο βομβαρδισμός».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Οι πραγματογνώμονες-εκτιμητές –συνήθως χωρίς τυπικά προσόντα, εν ενεργεία ή και συνταξιούχοι επισκευαστές– επιδιώκουν να μειώσουν το κόστος επισκευής που προτείνουν οι επαγγελματίες των ανεξάρτητων συνεργείων συμπιέζοντας το κόστος εργασίας και των ανταλλακτικών που θα χρησιμοποιηθούν, συνήθως ανταλλακτικών μεταχειρισμένων. Από την άλλη πλευρά οι επαγγελματίες των ανεξάρτητων συνεργείων προσπαθούν να διατηρήσουν σε υψηλότερο επίπεδο το κόστος εργασίας (με βάση την υψηλότερη δυνατή τιμή ανά εργατώρα) και να καταφύγουν στην χρησιμοποίηση ανταλλακτικών τα οποία θα επαναφέρουν το αυτοκίνητο στην προτέρα κατάστασή του, ενώ συγχρόνως θα τους αποφέρουν κάποιο κέρδος.

«Σε άλλες πόλεις είχανε τεράστια προβλήματα. Μπαίνουν μέσα οι εκτιμητές και λένε: 'Θέλω 100'. 'Εγώ θέλω 50'. 'Στο δικό μου μαγαζί θα κάνεις κουμάντο;»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Το δεύτερο σημείο αιχμής που τροφοδοτεί την διένεξη μεταξύ ασφαλιστικών εταιριών και ανεξάρτητων συνεργείων είναι η άτυπη –και εν πολλοίς αθέμιτη– πρακτική των ασφαλιστικών εταιριών να κατευθύνουν τους πελάτες τους προς συνεργαζόμενα με αυτές συνεργεία ή και συνεργεία ιδιοκτησίας των ίδιων των εταιριών επιχειρώντας, με διάφορους τρόπους, να ελέγξουν και να μονοπωλήσουν τον χώρο της επισκευής.

«Ο ανταγωνισμός που προσπάθησαν να επιβάλουν οι ασφαλιστικές εταιρείες είναι το αυτοκίνητο που ασφαλίζουν να το επισκευάζουν στο δικό τους συνεργείο. Δεν το κατάφεραν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Έτσι, στο όνομα της εξυπηρέτησης και της διευκόλυνσης οι ασφαλιστικές εταιρείες συχνά αποθαρρύνουν τους πελάτες τους από το να αναθέσουν την αποκατάσταση της ζημίας του αυτοκινήτου τους σε επισκευαστές ανεξάρτητων συνεργείων. Και στις δύο περιπτώσεις οι μικρές επιχειρήσεις των επισκευαστών που έχουν ανεξάρτητα συνεργεία πλήττονται εφόσον το μερίδιό τους στην επισκευή συρρικνώνεται ή «απορροφάται» ποικιλοτρόπως από την δραστηριότητα και την παρέμβαση των ασφαλιστικών εταιριών, πράγμα που συχνά απειλεί ακόμα και την ίδια την βιωσιμότητα των ανεξάρτητων συνεργείων.

Η διένεξη μεταξύ ασφαλιστικών εταιριών και επαγγελματιών της επισκευής εντείνεται όταν οι επαγγελματίες αυτοί, κατ' εξουσιοδότηση του πελάτη, επιχειρούν να εισπράξουν από τις ασφαλιστικές εταιρείες, αντ' αυτού, την αποζημίωση που δικαιούται έναντι της ασφάλισης του αυτοκινήτου του. Τότε είναι που ξεκινάει ένα είδος δύσκολης διαπραγμάτευσης μεταξύ πραγματογνώμονα-εκτιμητή της ασφαλιστικής εταιρείας και επισκευαστή με αντικείμενο το ύψος του ποσού της επισκευής, διαπραγμάτευσης η οποία συχνά καταλήγει σε μερική μόνον αποπληρωμή του αιτούμενου από τον επισκευαστή ποσού.

Στην πανίσχυρη και καλά οργανωμένη παρουσία των ασφαλιστικών εταιρειών στην αγορά της επισκευής οι επισκευαστές δεν είναι εύκολο να αντιτάξουν μια δική τους αντίστοιχη παρουσία. Ήδη, προς το τέλος της δεκαετίας του 90, η κλαδική Ομοσπονδία, έχοντας επαφή με άλλες Ομοσπονδίες και Συνομοσπονδίες ευρωπαϊκών χωρών, πληροφορείται πώς οι χώρες αυτές αντιμετωπίζουν το ζήτημα της κοστολόγησης της επισκευής.

«Είναι κομμάτια στα οποία πιστεύω ότι βοήθησε πολύ και η συνδικαλιστική δράση που αναπτύξαμε και με πολλές ομοσπονδίες και συνομοσπονδίες από το εξωτερικό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Στο πλαίσιο αυτό, και μέσω της εταιρίας της, της ΚΑΤΕΣΑΜ,⁹² η κλαδική Ομοσπονδία εισάγει ηλεκτρονικά συστήματα κοστολόγησης των εργασιών επισκευής, γνωστά ως Eurocost και ως Ttest, τα οποία, όμως, επειδή δεν κατέστη δυνατό να λειτουργήσουν σωστά, τελικώς δεν βοήθησαν τον κλάδο.

Οι αγώνες των επισκευαστών για την προάσπιση του κόστους επισκευής έναντι των ασφαλιστικών εταιρειών εντάθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 2000 όταν πέντε ασφαλιστικές εταιρείες συνέπραξαν για να υιοθετήσουν ένα κοινό σύστημα κοστολόγησης που περιείχε ενιαίες τιμές επισκευής. Η σύμπραξη αυτή αποτέλεσε την αφορμή για να κινητοποιηθεί ο κλάδος των επισκευαστών και, με πρωτοβουλία της Ένωσης Φανοποιών και Βαφένων Αυτοκινήτων του νομού Χανίων και την στήριξη της κλαδικής Ομοσπονδίας, να προσφύγει το 2003 στην Επιτροπή Ανταγωνισμού για να καταγγείλει τον σχηματισμό ενός είδους καρτέλ των ασφαλιστικών εταιρειών. Δόθηκε τότε από τον κλάδο μεγάλη μάχη στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι των επισκευαστών με δικηγόρους του κλάδου και εκπρόσωποι των ασφαλιστικών εταιρειών με δικηγόρους των εταιρειών.

Αποτέλεσμα αυτής της καταγγελίας, μετά την πάροδο πενταετίας, ήταν να αποσυρθεί μεν το συγκεκριμένο σύστημα κοστολόγησης των ασφαλιστικών εταιρειών, να παραμείνει, όμως, το πρόβλημα εφόσον οι ασφαλιστικές εταιρείες συνέχισαν να δεσπόζουν στον χώρο της επισκευής επιβάλλοντας τους δικούς τους όρους ως προς την κοστολόγηση της επισκευής.

«Οι ασφαλιστικές εταιρείες είναι Λερναία Ύδρα. Βέβαια έχουνε τα πάντα. Είναι το κράτος από πίσω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Έκτοτε μεμονωμένες και εξατομικευμένες προσπάθειες επισκευαστών να

⁹² Η ΚΑΤΕΣΑΜ για την οποία έχει ήδη γίνει λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο είχε σκοπό, μεταξύ άλλων, να βοηθήσει τους επισκευαστές στον εξοπλισμό των συνεργείων με ηλεκτρονικά συστήματα.

εισαγάγουν στις επιχειρήσεις τους ηλεκτρονικά συστήματα κοστολόγησης σαφώς έχουν συμβάλει στην καλύτερη συνεννόηση ή ευνοϊκότερη διαπραγμάτευση με την άλλη πλευρά, τις ασφαλιστικές εταιρείες. Ωστόσο οι προσπάθειες αυτές δεν αρκούν για να λυθεί το πρόβλημα σε ευρύτερη κλίμακα, εφόσον είναι πολλοί οι επισκευαστές που δεν διαθέτουν την κατάλληλη οργάνωση για να συστηματοποιήσουν την κοστολόγηση των υπηρεσιών τους, αλλά ούτε και τον απαιτούμενο χρόνο για να ασχοληθούν με αυτή την συστηματοποίηση.

«Υπήρχαν αρκετές αδυναμίες σε πολλά συνεργεία να εφαρμόσουνε αυτό το σύστημα, διότι δεν είχαν την απαιτούμενη μηχανοργάνωση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Το ζήτημα της κοστολόγησης της επισκευής συναρτάται, όπως προκύπτει, και με τον εκσυγχρονισμό των μικρών επιχειρήσεων του κλάδου, εφόσον στην αγορά της επισκευής ισχύουν πλέον μέτρα και σταθμοί τα οποία δεν είναι εύκολο να παρακολουθήσουν οι μικρές αυτές επιχειρήσεις.

«Δεν κοστολογούν καν και βάζουνε αυτά που θέλουνε. Δεν το παλεύουνε καν. Κάθονται εκεί, ίσως δεν έχουν και το χρόνο. Γιατί θέλει κάποιο χρόνο και να έχεις κάποια μηχανήματα, γι αυτό δεν το κάνουν... Η τεχνολογία τρέχει. Αυτοί έχουν μείνει πίσω σ' αυτό το κομμάτι. Ίσως δεν το ξέρουν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Έτσι το δυσεπίλυτο αυτό πρόβλημα φαίνεται ότι χρειάζεται ακόμα πολλές και συντονισμένες ενέργειες από την πλευρά του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών για να εξευρεθεί μία ικανοποιητική για τους επισκευαστές λύση.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι αγώνες του κλάδου των επισκευαστών για την προάσπιση του κόστους επισκευής αποτελούν μέρος των αγώνων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων του ελεύθερου ανταγωνισμού στον χώρο της επισκευής. Γιατί με όρους ανταγωνισμού, και μάλιστα αθέμιτου, εισέρχονται στον χώρο αυτό όχι μόνον οι μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες, αλλά και οι μεγάλες ασφαλιστικές εταιρείες. Μόνον που, στην δεύτερη περίπτωση, οι ασφαλιστικές εταιρείες, εκτός του ότι διεκδικούν και αυτές –μέσω του δικού τους επισκευαστικού δικτύου– ένα τμήμα του μεριδίου επισκευής που αναλαμβάνουν τα ανεξάρτητα συνεργεία, επιχειρούν, επιπλέον, να ελέγχουν, προς όφελός τους, το κόστος επισκευής που χρεώνουν τα ανεξάρτητα συνεργεία συμπιέζοντάς το προς τα κάτω, σε βάρος της εργασίας των επισκευαστών. Υπό αυτές τις συνθήκες το συνδικαλιστικό κίνημα βρίσκεται αντιμέτωπο με νέες προκλήσεις οι οποίες υπερβαίνουν την εθνική κλίμακα και εκτείνονται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες που διέπονται από τους κανόνες της ενιαίας αγοράς. Το τι θα μπορέσει να αντιτάξει το κίνημα αυτό στην δύναμη των ασφαλιστικών εταιρειών είναι ερώτημα που χρειάζεται να απαντηθεί και μέσα από την εμπειρία άλλων ευρωπαϊκών χωρών.

4.2.2.2θ Αγώνες για τη διεύρυνση του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας

Οι νέες συνθήκες που διαμορφώνονται στον χώρο της επισκευής την δεκαετία του 90, λόγω της απελευθέρωσης της ευρωπαϊκής αγοράς, ωθούν το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών προς νέες κατευθύνσεις: προς την διεκδίκηση νέων δραστηριοτήτων που να μπορούν να διευρύνουν το επαγγελματικό τους πεδίο. Η στροφή προς νέες κατευθύνσεις δεν είναι τυχαία αν λάβουμε υπόψη τις συνθήκες αυξανόμενου ανταγωνισμού στον χώρο της επισκευής, ανταγωνισμού που προέρχεται πλέον όχι μόνον από τους λοιπούς μικρούς επιχειρηματίες του χώρου, αλλά κυρίως από τις μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες, οι οποίες, επεκτεινόμενες και στην επισκευαστική δραστηριότητα, επιχειρούν να την μονοπωλήσουν. Δεν περιορίζονται, ως εκ τούτου, οι προσπάθειες του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών στην προάσπιση του αντικείμενου εργασίας τους. Ταυτόχρονα το κίνημα αυτό επιχειρεί να διευρύνει και να εμπλουτίσει το αντικείμενο εργασίας των επισκευαστών με νέες αρμοδιότητες. Ωστόσο, η απόκτηση νέων αρμοδιοτήτων για τον επισκευαστικό κλάδο κάθε άλλο παρά είναι αυτονόητη σε μια αγορά όπου μεγάλες εταιρείες αποβλέπουν σε επενδύσεις οι οποίες σχετίζονται με τον χώρο του αυτοκινήτου. Απαιτούνται, έτσι, νέοι αγώνες, από πλευράς των συνδικαλιστικών οργάνων του κλάδου προκειμένου να διεκδικήσουν και να αποκτήσουν νέες αρμοδιότητες προς όφελος του κλάδου των επισκευαστών.

Μία σημαντική δυνατότητα διεύρυνσης του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας αποκτά ο κλάδος των επισκευαστών όταν κλείνουν τα δημόσια ΚΤΕΟ και, με νομοθετική ρύθμιση, επιτρέπεται πλέον στους ιδιώτες να ιδρύουν ιδιωτικά ΚΤΕΟ. Την δυνατότητα αυτή αποκτά ο κλάδος μέσα από μεγάλες προσπάθειες και νέους αγώνες, εφόσον ίδρυση ΚΤΕΟ διεκδικούν και ιδιωτικές εταιρείες που θέλουν να λειτουργήσουν μονοπωλιακά ως προς τον τεχνικό έλεγχο των αυτοκινήτων.

«Αρχισε τότε και ψιθυριζότανε για τα ΚΤΕΟ. Στο μυαλό μας είχαμε να φτιάξουμε ΚΤΕΟ γιατί στο δημόσιο γινότανε χαμός...».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Τη συγκεκριμένη περίοδο η κλαδική Ομοσπονδία κινητοποιεί τους τοπικούς συλλόγους και παροτρύνει τους επισκευαστές να συνεταιριστούν προκειμένου να μπορέσουν να ιδρύσουν συνεταιριστικά ΚΤΕΟ. Την παρότρυνση της Ομοσπονδίας ακολουθούν, κατά τόπους, με πρωτοβουλία των συλλόγων, ζυμώσεις και συζητήσεις σε διάφορες πόλεις της χώρας. Σε κάποιες περιπτώσεις οι τοπικοί σύλλογοι κινητοποιούν και βουλευτές της περιφέρειας όπου δραστηριοποιούνται προκειμένου να επιτύχουν την πρόσβαση προς το Υπουργείο Μεταφορών και την επίτευξη της ίδρυσης συνεταιριστικών ΙΚΤΕΟ.

«Εμάς μας έτρωγε. Προσπαθήσαμε με την Ομοσπονδία... Πήγαμε στο Υπουργείο. Τείχος από δω. Από κει τείχος,... (Τελικά) πήγαμε και βάλουμε το νερό στο αυλάκι. Βέβαια υποφέραμε να την πάρουμε την άδεια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Οι προσπάθειες της κλαδικής Ομοσπονδίας και των τοπικών συλλόγων καταλήγουν στην ίδρυση τεσσάρων ιδιωτικών ΚΤΕΟ σε τέσσερις πόλεις της χώρας: στην Πάτρα, την Λάρισα, τον Βόλο και την Θεσσαλονίκη.

«Βγαίνανε πολλά συνεταιριστικά ΚΤΕΟ. Μπορεί να μην γινόντανε πολλά. Μπορούσανε να γίνουνε και περισσότερα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Στις αφηγήσεις κάποιων συνδικαλιστών αναφέρονται, επίσης, περιπτώσεις όπου το ζήτημα της ίδρυσης ΙΚΤΕΟ δεν τίθεται καν προς συζήτηση στους τοπικούς συλλόγους.

«Εκλείνει το κρατικό ΚΤΕΟ και είπαν να μην το συζητήσουμε καθόλου. Εγώ ήθελα να το συζητήσουμε, να το έπαιρνε ο σύλλογος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Μέσω της ίδρυσης συνεταιριστικών ΙΚΤΕΟ, ίδρυσης που έχει ως αφετηρία την παρότρυνση της κλαδικής Ομοσπονδίας και την σχετική κινητοποίηση τοπικών συλλόγων, η αρμοδιότητα του κλάδου των επισκευαστών σαφώς επεκτείνεται στον επίσημο τακτικό τεχνικό έλεγχο των αυτοκινήτων. Και παρά το γεγονός ότι η διεύρυνση αυτή του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας δεν αφορά το σύνολο των επισκευαστών της χώρας, αλλά μόνον όσους έχουν συνεταιριστεί μεταξύ τους για να ιδρύσουν ΙΚΤΕΟ, στον συνδικαλιστικό χώρο τα συνεταιριστικά ΙΚΤΕΟ θεωρούνται μέρος των επιτευγμάτων του κινήματος. Αποτιμώνται ως πυρήνες συλλογικής λειτουργίας των επισκευαστών άμεσα σχετιζόμενοι με τους τοπικούς συλλόγους και τα μέλη τους, ως εμβληματικές δράσεις που αποδεικνύουν την ύπαρξη μιας συλλογικής, κλαδικής επαγγελματικής ταυτότητας.

«Θεωρώ ότι είναι πολύ σημαντικό και πολύ μεγάλη κίνηση, γιατί πέρα από τον πυρήνα της επιχειρηματικότητας (είναι) το εμείς. Δεν είναι μόνο ο Χ., που έχει την Ψ (εταιρεία) και έχει και συνεταιίρους από κάτω, είναι συνεταιριστικά ΚΤΕΟ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Και είναι σαφές ότι η ίδρυση και άλλων συνεταιριστικών ΙΚΤΕΟ παραμένει μία δυνατότητα προς περαιτέρω αξιοποίηση στο μέτρο που η κλαδική Ομοσπονδία και οι τοπικοί σύλλογοι θα θελήσουν να αναλάβουν νέες πρωτοβουλίες, δυνατότητα εξαρτώμενη, σε μεγάλο βαθμό, από την ανάπτυξη μιας συλλογικής δυναμικής σε τοπική κλίμακα.

Μία άλλη δυνατότητα διεύρυνσης του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών συνδέεται με την κάρτα ελέγχου καυσαερίων. Όταν αποδεικνύεται ότι το νέφος της Αθήνας δεν οφείλεται τόσο σε ρύπους προερχόμενους από τα εργοστάσια της βιομηχανικής ζώνης του Λεκανοπεδίου Αττικής, όσο στους ρύπους που εκπέμπουν τα αυτοκίνητα, τίθεται, στις αρχές της δεκαετίας του 90,

θέμα συστηματικής μέτρησης των ρύπων αυτών. Επιβάλλεται τότε από το Υπουργείο Μεταφορών στους ιδιοκτήτες αυτοκινήτων να διαθέτουν για τα αυτοκίνητά τους κάρτα ελέγχου καυσαερίων. Το διακύβευμα αυτής της περιόδου είναι ποιος φορέας θα αναλάβει τον έλεγχο των ρύπων και αυτό είναι και το σημείο εκκίνησης νέων συνδικαλιστικών αγώνων. Διεκδικητές της ελεγκτικής αυτής αρμοδιότητας είναι μεν οι επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων μέσω της κλαδικής Ομοσπονδίας, δεν είναι, όμως, οι μόνοι. Στην ίδια διεκδίκηση υπεισέρχονται τα ΙΚΤΕΟ, όπως και ιδιωτικές εταιρείες.

«Εκεί προσπάθησαν πάρα πολύ τα ιδιωτικά ΚΤΕΟ και άλλοι να την πάρουνε μόνο αυτοί, αλλά στην ουσία παρέμεινε και έχει παραμείνει και στον χώρο μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

«Η κάρτα έγινε την εποχή που άρχισε ο ανταγωνισμός, όταν βγήκαν τα ιδιωτικά ΚΤΕΟ να πάρουνε την κάρτα καυσαερίων γιατί ήτανε ένα κομμάτι της πίτας τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών μαχόμενο για τον σκοπό αυτό κερδίζει, για λογαριασμό των ανεξάρτητων συνεργείων, την ελεγκτική αυτή αρμοδιότητα ως προς την μέτρηση των ρύπων, όχι όμως, εξ ολοκλήρου, εφόσον τέτοια δυνατότητα ελέγχου παραχωρείται, ταυτόχρονα στα ΙΚΤΕΟ και σε άλλους ιδιώτες.

«Δώσαμε μάχη. Δεν το πήραμε τον ένα χρόνο, δεν το πήραμε το δεύτερο, δεν το πήραμε τον τρίτο. Κάποια στιγμή το πήραμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας αποδίδουν την απώλεια για τον κλάδο του 50% της κάρτας ελέγχου καυσαερίων σε ολιγωρία της κλαδικής Ομοσπονδίας να ενεργήσει τα δέοντα ώστε να παραμείνει η κάρτα αποκλειστικά στον κλάδο. Η ολιγωρία αυτή, κατά τη γνώμη τους, ήταν συνυφασμένη τότε με μια υποκρυπτόμενη διάθεση υποστήριξης συνεταιριστικών προσπαθειών στον χώρο των ΙΚΤΕΟ. Σε κάθε περίπτωση η ελεγκτική αυτή αρμοδιότητα του κλάδου αποτελεί μια από τις νέες διαστάσεις απασχόλησης των επισκευαστών των ανεξάρτητων συνεργείων, η οποία όχι μόνον προστίθεται στο πεδίο της δραστηριότητάς τους διευρύνοντάς το, αλλά και συμβάλλει στην καταξίωση του ίδιου του επαγγέλματός τους εφόσον η πολιτεία τους εκχωρεί μία δική της αρμοδιότητα.

«Πολύ μεγάλη δραστηριότητα αναπτύξαμε για την κάρτα καυσαερίων που καθιερώθηκε στον κλάδο της επισκευής και ήταν και μια καταξίωση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Αλλά και άλλοι αγώνες του κλάδου –οι οποίοι αποσκοπούν στο να μπορούν οι ίδιοι οι επισκευαστές να ελέγχουν, να πιστοποιούν και να αναλαμβάνουν την τεχνική ευθύνη για την ασφάλεια των μηχανημάτων που λειτουργούν στο συνεργείο τους– μπορούν να θεωρηθούν αγώνες για την διεύρυνση του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας, με άλλη, όμως, έννοια. Όταν η πολιτεία επιχειρεί με νομοσχέδιο να αναθέσει την ευθύνη αυτή σε τρίτο πρόσωπο-μηχανολόγο εκτός του χώρου του συνεργείου, αφαιρώντας από τους επισκευαστές την αυτονομία, γι αυτούς, ευθύνη της ασφάλειας των μηχανημάτων που χρησιμοποιούν, τότε ξεκινούν αγώνες για να πείσουν την πολιτεία να τους αναγνωρίσει επίσημα αυτή την ευθύνη.

Τότε οι επισκευαστές διεκδικούν τον ρόλο του τεχνικού ασφαλείας τον οποίο η πολιτεία σχεδιάζει να αναθέσει σε άλλη επαγγελματική κατηγορία.

«Μπήκαν άλλοι μες την δουλειά μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Θέλανε στην αρχή να μας τους επιβάλουνε να έχουν έναν εξωτερικό συνεργάτη, ένα μηχανικό τεχνικό ασφαλείας, να έρχεται να μου βάζει μία υπογραφή κι εγώ να είμαι υπεύθυνος για το μαγαζί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Με τους αγώνες της κλαδικής Ομοσπονδίας οι επισκευαστές επιτυγχάνουν να κατακυρωθεί στους ίδιους ο ρόλος του τεχνικού ασφαλείας προφυλάσσοντας, έτσι, τα συνεργεία τους από παρεμβάσεις άλλων επαγγελματιών –όχι απαραίτητα ειδημόνων στα θέματα τεχνικής ασφαλείας– και πρόσθετες δαπάνες σε καιρούς χαλεπούς, αλλά και διευρύνοντας, εκ των πραγμάτων, το νόμιμο πεδίο επαγγελματικής δραστηριότητάς τους.

«Τσιμπούρια είναι και μας πίνουν το αίμα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Ο κλάδος κερδίζει επισήμως τον ρόλο του τεχνικού ασφαλείας υπό κάποιες προϋποθέσεις. Προκειμένου να καταστούν οι επισκευαστές τεχνικοί ασφαλείας απαιτείται να παρακολουθήσουν ειδικό σεμινάριο στην διάρκεια του οποίου αναλύονται όλα τα ζητήματα που έχουν σχέση με τον έλεγχο της κατάστασης των μηχανημάτων και την λειτουργία τους με γνώμονα την αποφυγή κινδύνων και ατυχημάτων. Επιπλέον τον ρόλο αυτό οι επισκευαστές μπορούν να αναλάβουν μόνον όταν είναι ιδιοκτήτες μικρών επιχειρήσεων που απασχολούν, κατ' ανώτατο όριο, δέκα άτομα ως προσωπικό.

Η συνδικαλιστική αυτή επιτυχία εμφανίζεται σε αφηγήσεις συνδικαλιστών της έρευνας ως ένας ακόμα από τους πολλούς «άθλους» του κλάδου κατά τους μακροχρόνιους αγώνες που έχει δώσει για την επιβίωσή του.

«Το καταφέραμε κι αυτό. Το και εμείς να μην έχουμε κάποιον να τον

πληρώνουμε κι από πάνω. Κάναμε εμείς τον τεχνικό ασφαλείας. Το καταφέραμε και αυτό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Πρόκειται για «άθλο» που κατοχυρώνει, με νομοθετική ρύθμιση, την μέχρι τότε άτυπη, αλλά και αυτονόητη ευθύνη των επισκευαστών για την τεχνική ασφάλεια των μηχανημάτων τους. Μη εκχωρώντας την τυπική –αναγνωρισμένη μέσω νόμου– ευθύνη του ελέγχου αυτής της ασφάλειας σε άλλους επαγγελματίες που διαθέτουν υψηλότερα εκπαιδευτικά προσόντα, οι επισκευαστές διευρύνουν –στην περίπτωση των αγώνων περί τεχνικού ασφαλείας– το πεδίο επαγγελματικής δραστηριότητάς τους κερδίζοντας, έτσι, κύρος και αναγνώριση σε τυπικό επίπεδο.

Μία άλλη διάσταση των αγώνων της κλαδικής Ομοσπονδίας για την διεύρυνση του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών είναι οι αγώνες για την κατακύρωση στον κλάδο τους της επισκευής του κλιματισμού αυτοκινήτων, ενός αντικειμένου εργασίας το οποίο γενικά υπάγεται στην αρμοδιότητα μιας άλλης επαγγελματικής κατηγορίας, των ψυκτικών. Όπως τονίζουν οι συνδικαλιστές που αναφέρονται στους αγώνες αυτούς, ο κλάδος των επισκευαστών χρειάστηκε να παλαίψει ιδιαίτερα για να διεκδικήσει θέση στην επισκευή του κλιματισμού αυτοκινήτων, γιατί δεν γινόταν δεκτός από το αρμόδιο υπουργείο και δεν μπορούσε να εκθέσει τα επιχειρήματά του.

«Όσο για τα ψυκτικά, για air condition, δεν μας τα δίνανε. Κάποια πράγματα, δηλαδή. Πηγαίναμε στο υπουργείο και υπήρχε αδιαφορία, όχι από τους υπουργούς ή γενικό γραμματέα. Από τους υπηρεσιακούς παράγοντες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Αντίθετα, ο κλάδος των ψυκτικών φαίνεται ότι είχε εξασφαλισμένη την αποδοχή από τους υπηρεσιακούς παράγοντες.

«Είμαστε απ' έξω. Το παν είναι οι ψυκτικοί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Παρ' όλα αυτά, κινητοποιώντας επαφές και γνωριμίες, ο κλάδος των επισκευαστών, μέσω της κλαδικής Ομοσπονδίας, κατάφερε, τελικά, να κατακυρώσει υπέρ του και προς όφελός του την επισκευή του κλιματισμού αυτοκινήτων.

«Σαν Ομοσπονδία πετύχαμε τον κλιματισμό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Η επιτυχία αυτή του κλάδου προς τα έξω φαίνεται ότι γεννά προστριβές στο εσωτερικό του μεταξύ διαφορετικών ειδικοτήτων. Δύο ειδικότητες –οι μηχανικοί και οι ηλεκτρολόγοι– διεκδικούν η κάθε μία για λογαριασμό της μεγαλύτερη αρμοδιότητα ως προς την επισκευή του κλιματισμού αυτοκινήτων.

«Ξέρω ότι οι μηχανικοί σε σχέση με τους ηλεκτρολόγους, σε σχέση με το air condition έχουν κάποιες προστριβές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Την άμβλυση των διαφορών μεταξύ των δυο ειδικοτήτων επιδιώκει και επιτυγχάνει η κλαδική Ομοσπονδία μέσω της αναζήτησης μιας μέσης λύσης. Γιατί, στην ουσία, η διεύρυνση του πεδίου της επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκευαστών, μέσω της απόκτησης νόμιμου δικαιώματος επισκευής του κλιματισμού των αυτοκινήτων, κινδυνεύει να διασπάσει την ενότητα του κλάδου, στην οποία η κλαδική Ομοσπονδία αποδίδει ιδιαίτερη σημασία.

Μία άλλη διάσταση των αγώνων του κλάδου των επισκευαστών, μέσω της κλαδικής Ομοσπονδίας, είναι οι αγώνες που αφορούν την άδεια εγκατάστασης συστήματος υγραεροκίνησης στα αυτοκίνητα. Παρά το γεγονός ότι η κλαδική Ομοσπονδία έχει υποβάλει ολοκληρωμένη πρόταση για το θέμα αυτό έχοντας προβλέψει ειδικό χώρο με ανιχνευτές, το Υπουργείο Μεταφορών δεν χορηγεί στα συνεργεία σχετική άδεια λόγω έλλειψης κατάλληλων χώρων.

«Δεν πιστοποιούσαν την άδεια στα συνεργεία λόγω χώρου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Νομική διάταξη, μάλιστα, προβλέπει την ύπαρξη ξεχωριστού χώρου για την εγκατάσταση υγραεροκίνησης ο οποίος να χωρίζεται με τοίχο από τους λοιπούς χώρους κάθε συνεργείου. Πρόκειται για προϋποθέσεις τις οποίες ήταν αδύνατο να καλύψουν οι μικρές επιχειρήσεις του κλάδου, δηλαδή το μεγαλύτερο μέρος των ανεξάρτητων συνεργείων.

«Το συνεργείο, λέει, πρέπει να έχει ντουβάρι, να έχει ξεχωριστή είσοδο. Αυτό σημαίνει για ένα υπάρχον συνεργείο μεγάλο. Ήταν απαγορευτικός ο νόμος για τα μικρά συνεργεία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Επειδή στο χώρο του αυτοκινήτου έχουν εισδύσει μεγάλες εταιρείες –οι οποίες καλύπτουν τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις για να τους χορηγηθεί άδεια εγκατάστασης υγραεροκίνησης– είναι εύκολο να εξοβελιστούν, στην περίπτωση αυτή, οι επισκευαστές των μικρών συνεργείων ώστε οι εταιρείες αυτές να μπορούν να δρουν μονοπωλιακά.

«Εμμέσως, πλην σαφώς απαγορεύανε στα συνεργεία να εγκαταστήσουν νόμιμα (υγραέριο)».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Για τον λόγο αυτό η κλαδική Ομοσπονδία ξεκινά νέους αγώνες προκειμένου να τροποποιήσει τους όρους χορήγησης της άδειας εγκατάστασης υγραεροκίνησης στα αυτοκίνητα. Χρειάστηκαν αγώνες τουλάχιστον μιας διετίας για να μπορέσει η

Ομοσπονδία να πείσει το αρμόδιο Υπουργείο ότι οι προϋποθέσεις του νόμου περί ύπαρξης ξεχωριστού χώρου στα συνεργεία –προϋποθέσεις που είχαν τεθεί προκειμένου να αποφευχθούν ατυχήματα– δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Το επιχείρημα που επικαλέστηκε η κλαδική Ομοσπονδία ήταν ότι, κατά τις εργασίες εγκατάστασης του συστήματος υγραεροκίνησης στα συνεργεία, δεν υπάρχει κίνδυνος εφόσον δεν υπάρχει ακόμα ροή υγραερίου.

«Κατάλαβε ο τότε υπουργός ότι όταν το τοποθετούν δεν έχει αέριο, άρα δεν είναι επικίνδυνο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Οι συνεχείς και επίμονοι αγώνες της κλαδικής Ομοσπονδίας έχουν ως αποτέλεσμα να αλλάξει το προϋπάρχον νομικό πλαίσιο περί των απαιτούμενων χώρων για τις εργασίες εγκατάστασης υγραερίου στα αυτοκίνητα έτσι ώστε να είναι δυνατόν να χορηγηθούν, πλέον, σχετικές άδειες και στους επισκευαστές των ανεξάρτητων συνεργείων και όχι μόνον σε μεγάλες εταιρείες.

«Πρέπει να φάγαμε δύο χρόνια για να μπορέσουμε, εφόσον κάνανε οι υγραεράδες αυτό που θέλανε. Μετά παραχωρήσανε και σε μας και πήραμε άδειες για τα συνεργεία για να μπορούμε και εμείς να βάζουμε υγραέριο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

«Στα υγραέρια παίζονται συμφέροντα από πολυεθνικές και ιστορίες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Υπό αυτές τις νέες συνθήκες ο κλάδος των επισκευαστών έχει διεκδικήσει, έναντι των μεγάλων εταιρειών, μια θέση στην αγορά της εγκατάστασης εναλλακτικών μορφών καυσίμων και έχει, τελικά, επιτύχει, προς όφελος του, την διεύρυνση του πεδίου της επαγγελματικής του δραστηριότητας και προς αυτήν την κατεύθυνση.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι πολύπλευροι αγώνες του κλάδου των επισκευαστών, μέσω της κλαδικής Ομοσπονδίας –για την κάρτα εκπομπής καυσαερίων, τα ΙΚΤΕΟ, τον τεχνικό ασφαλείας, τον κλιματισμό και την υγραεροκίνηση– έχουν συμβάλει πολλαπλά στην επιβίωση του κλάδου των επισκευαστών σε συνθήκες εντεινόμενου ανταγωνισμού όπου οι μεγάλες εταιρείες απειλούν, με το μέγεθός τους, την επιβίωση των μικρών επιχειρήσεων. Με τα επιτεύγματα του συνδικαλιστικού του κινήματος ο κλάδος έχει επιτύχει να διατηρήσει, αλλά και να διευρύνει το πεδίο της επαγγελματικής του δραστηριότητας το οποίο επεκτείνεται πλέον, νόμιμα και νομότυπα, πέραν του χώρου της επισκευής εν στενή εννοία. Ακολουθώντας τις γενικές εξελίξεις σε ζητήματα περιβάλλοντος, νέων ελεγκτικών μηχανισμών του κράτους για τα αυτοκίνητα και χρήσης εναλλακτικών μορφών καυσίμων ο κλάδος των επισκευαστών διεκδικεί συνεχώς και κατοχυρώνει ένα ενεργό επαγγελματικό ρόλο στο σύγχρονο τεχνολογικό και οικονομικό γίγνεσθαι. Μέσα από τους αγώνες

του για την διεύρυνση της επαγγελματικής του δραστηριότητας «ελίσσεται» προκειμένου να μπορεί να συμμετέχει στο μεγαλύτερο δυνατό φάσμα οικονομικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στη χώρα γύρω από το αυτοκίνητο.

4.2.2.2i Αγώνες για την επιχειρηματική-συνεταιριστική αυτοοργάνωση του κλάδου

Η κατάσταση εντεινόμενου ανταγωνισμού στην αγορά του αυτοκινήτου, αλλά και η ανάγκη διεύρυνσης της επαγγελματικής δραστηριότητας οδηγούν τους επισκευαστές να αναζητήσουν λύσεις συνένωσης των δυνάμεών τους προκειμένου να αντιμετωπίσουν από κοινού το αυξημένο κόστος των πρώτων υλών και των ανταλλακτικών που χρησιμοποιούν κατά την επισκευή, αλλά και να δράσουν συλλογικά σε νέα πεδία.

Η πρωτοβουλία για την δημιουργία ενώσεων προσώπων που θα αναλάβουν από κοινού εμπορική δραστηριότητα σε τομείς που προαναφέραμε ξεκινά είτε από τους ίδιους τους τοπικούς συλλόγους, είτε από την κλαδική Ομοσπονδία η οποία παροτρύνει τους συλλόγους να ενθαρρύνουν και να στηρίξουν προσπάθειες των μελών τους να ιδρύσουν τοπικούς συνεταιρισμούς. Η παρότρυνση αυτή, εκ μέρους της κλαδικής Ομοσπονδίας, για την ίδρυση συνεταιρισμών ανακύκλωσης γίνεται έντονη όταν αρχίζει η μαζική απόσυρση των παλαιών αυτοκινήτων και τίθεται επιτακτικά το ζήτημα της ανακύκλωσης των αποβλήτων.

«Από την Ομοσπονδία μας, την ΕΟΒΕΑΜΜ, ξεκίνησε, ότι 'οργανωθείτε, κάντε εταιρείες για να κάνετε ανακύκλωση των αυτοκινήτων'. Τέλος κύκλου ζωής. 'Να συγκεντρώνετε τα απόβλητα που έχετε στα συνεργεία σας'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Οι προσπάθειες ίδρυσης συνεταιρισμών –όπως στην περίπτωση της ανακύκλωσης αυτοκινήτων– δύσκολα ευοδώνονται, γιατί οι επισκευαστές χρειάζεται, για να τις στηρίξουν, να συμμετάσχουν, με δικά τους χρήματα, στην συγκέντρωση του απαιτούμενου κεφαλαίου.

«Κάναμε πολλές προσπάθειες... μέσω Ομοσπονδίας να κάνουμε ανακυκλώσεις όταν άρχισε η απόσυρση με τα αυτοκίνητα Δεν πέτυχε, δεν ακολούθησαν οι συνάδελφοι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Εκτός από τις ήδη πολλές οικονομικές υποχρεώσεις των μικρών επιχειρήσεών τους (μισθούς υπαλλήλων, ασφαλιστικά ταμεία, ηλεκτρικό ρεύμα κ.λπ.) που δεν τους επιτρέπουν να προχωρήσουν σε νέα οικονομικά ανοίγματα σε συνεταιριστικό πλαίσιο πολλοί επισκευαστές φαίνεται να έχουν αντιρρήσεις για το νέο αυτό εγχείρημα, αντιρρήσεις στις οποίες, όμως, δεν αναφέρονται αναλυτικά οι συνδικαλιστές της έρευνας.

Παρ' όλα αυτά σε διάφορες περιοχές της χώρας ξεκινούν επιχειρηματικές-συνεταιριστικές απόπειρες επισκευαστών να αυτοοργανωθούν συνενώνοντας δυνάμεις. Οι συνδικαλιστές της έρευνας κάνουν λόγο κυρίως για τις περιοχές εκείνες που οι ίδιοι γνωρίζουν καλύτερα και αναφέρονται σε κατά τόπους επιχειρηματικές, από κοινού, προσπάθειες των επισκευαστών οι οποίες εμφανίζονται με δυο σχήματα: σχήματα αμιγώς συνεταιριστικά και σχήματα μεικτά στα οποία μετέχουν ως μέτοχοι, τόσο επισκευαστές, όσο και επαγγελματίες από άλλους χώρους. Τα αμιγώς συνεταιριστικά σχήματα έχουν προκύψει από συγκεντρώσεις, συνελεύσεις και ζυμώσεις μεταξύ των μελών κάθε τοπικού συλλόγου, αλλά και μεταξύ των διοικητικών συμβουλίων των συλλόγων διαφορετικών περιοχών. Τα σχήματα αυτά είναι, δηλαδή, προϊόν συλλογικών διαδικασιών που αποβλέπουν στην επίτευξη της συνένωσης επιχειρηματικών και οικονομικών δυνάμεων στη βάση κοινών επαγγελματικών συμφερόντων. Παρ' όλο που συνεταιριζόμενοι είναι φυσικά πρόσωπα-μέλη τοπικών συλλόγων και όχι οι ίδιοι οι σύλλογοι, στις αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας τα συνεταιριστικά αυτά σχήματα αναφέρονται ως συλλογικά επιτεύγματα άμεσα συνδεδεμένα με την δραστηριότητα των τοπικών συλλόγων. Στα αμιγώς συνεταιριστικά σχήματα εντάσσονται τα τέσσερα συνεταιριστικά ΙΚΤΕΟ (στην Λάρισα, την Πάτρα, την Λαμία και την Θεσσαλονίκη) για τα οποία έχει ήδη γίνει λόγος και τα οποία θεωρούνται, στον συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής, ως επιτυχημένη επιχειρηματική-συνεταιριστική δραστηριότητα. Πρόκειται για δραστηριότητα που παραμένει ανεξάρτητη από αυτήν των ατομικών επιχειρήσεων των επισκευαστών-μετόχων στα ΙΚΤΕΟ και βασίζεται στην συνένωση δυνάμεων σε τοπική κλίμακα.

«Είναι το παιδί μας και το αγαπάμε... Αυτή η δραστηριότητα πέτυχε, προχώρησε... Ήτανε μια καλή κίνηση και έπρεπε όλοι οι συνάδελφοι πανελλαδικά να το είχανε κάνει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Οι συνεταιριστικές πρωτοβουλίες που συνδέονται με αμιγή συνεταιριστικά σχήματα, ακόμα κι όταν συναντούν πολλές δυσκολίες μέχρι την ίδρυση των συνεταιρισμών, προϋποθέτουν όχι μόνον την κινητοποίηση μεγάλου αριθμού επισκευαστών, αλλά, στην συνέχεια, και την ενεργό οικονομική τους στήριξη έτσι ώστε να συγκεντρωθεί το απαραίτητο κεφάλαιο για την εκκίνηση του συνεταιριστικού σχήματος. Όπως αναφέρουν οι συνδικαλιστές της έρευνας η αρχική εκδήλωση ενδιαφέροντος από πλευράς μελών τοπικών συλλόγων δεν συνοδεύεται πάντα από αντίστοιχη δέσμευση. Συχνά παρατηρούνται υπαναχωρήσεις οι οποίες δυσχεραίνουν την πορεία του εγχειρήματος και αλλάζουν τα αρχικά δεδομένα.

«Γραφήκανε. Κάναμε το καταστατικό. Κάναμε την ίδρυση και μετά αποτραβηχτήκανε για τον άλφα, βήτα λόγο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας τονίζουν ότι οι δυσκολίες, σε περιπτώσεις

τέτοιων συνεταιριστικών εγχειρημάτων, δεν συνδέονται μόνον με την δημιουργία τους, αλλά και με την λειτουργία τους και την διαχείριση των οικονομικών.

«Είναι εύκολο να στηθεί και δύσκολο να δουλέψει... Θέλει δουλειά πολλή για να κρατηθεί ο συνεταιρισμός... Η δουλειά είναι στην διοίκηση, στο να μπορέσει η διοίκηση να δείξει ότι δεν το κάνει προς ίδιον όφελος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν τέτοια συνεταιριστικά σχήματα δεν είναι μόνον προβλήματα εσωτερικής φύσεως. Στην αγορά όπου κινούνται και απευθύνονται οι επαγγελματικοί αυτοί συνεταιρισμοί παραδοκούν ιδιώτες επιχειρηματίες οι οποίοι, με διάφορους τρόπους, παρεμποδίζουν την εδραίωση των συνεταιριστικών αυτών σχημάτων.

«Με το που ανοίγεις τον συνεταιρισμό και λες ότι θ' ανοίξω δέχεσαι κύμα αντιδράσεων από τους εμπόρους σε όλους τους τομείς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Η επιτυχία της επιχειρηματικής συνεταιριστικής δράσης, στην περίπτωση αυτή, φαίνεται να εξαρτάται άμεσα από την διατήρηση της συλλογικότητας σε όλες τις φάσεις του συνεταιριστικού εγχειρήματος.

Στα αμιγή αυτά συνεταιριστικά σχήματα ανήκουν πολλές συνεταιριστικές πρωτοβουλίες. Οι συνδικαλιστές της έρευνας αναφέρονται σε λίγες μόνον από αυτές, επιλεκτικά, ανάλογα με την σημασία που τους αποδίδουν και την γνώση που έχουν ως προς την λειτουργία τους. Σημειώσαμε θέση σε πολλές αφηγήσεις έχει η συνεταιριστική πρωτοβουλία για την ανακύκλωση παλαιών αυτοκινήτων και αποβλήτων συνεργείων στην οποία μετέχουν επισκευαστές από διαφορετικούς νομούς. Πρόκειται για την Συνεταιριστική Ανακύκλωση Κεντρικής Ελλάδας, με έδρα τη Λάρισα, μια μονάδα ανακύκλωσης που συγκεντρώνει τα απόβλητα συνεργείων και στην οποία μετέχουν συνεταιριζόμενοι από τέσσερις νομούς της Θεσσαλίας και ένα νομό της Στερεάς Ελλάδας. Η επίτευξη της συνένωσης δυνάμεων επισκευαστών από διαφορετικές πόλεις θεωρείται απόρροια της ενεργού δράσης του περιφερειακού γραφείου Θεσσαλίας της κλαδικής Ομοσπονδίας. Το γραφείο αυτό, έχοντας φέρει σ' επαφή τους εκπροσώπους των τοπικών συλλόγων μεταξύ τους, τους έχει δώσει την δυνατότητα να αναπτύξουν διάλογο και να συζητήσουν, μεταξύ άλλων, και το θέμα των συμπράξεων.

«Βγήκε μέσα από τον συνδικαλισμό και από την ένωση αυτή του περιφερειακού. Γιατί μαζευόμασταν μια ή δυο φορές το χρόνο σαν εκπρόσωποι όλων των συλλόγων της Θεσσαλίας, Κεντρικής Ελλάδας και της Λαμίας. Τι θέλουμε να κάνουμε; Αυτό. Μπορούμε να το κάνουμε όλοι μαζί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Οι συνδικαλιστές της έρευνας τονίζουν ότι η διαδικασία ίδρυσης του συνεταιριστικού αυτού σχήματος ήταν μακρά. Από την στιγμή που ξεκίνησε η συζήτηση για την ίδρυση του συνεταιρισμού ανακύκλωσης μέχρι την στιγμή που τέθηκε ο συνεταιρισμός σε πλήρη λειτουργία μεσολάβησε σχεδόν μια πενταετία.

«Δεν είναι απλό, πρώτα σαν άποψη, μετά σαν πράξη και μετά σαν υλοποίηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Υπάρχουν, όμως, και συνδικαλιστές της έρευνας οι οποίοι εμφανίζονται κριτικοί απέναντι σε τέτοιου τύπου συνεταιριστικά εγχειρήματα. Υπαινίσσονται ότι τα σχήματα αυτά λειτουργούν κατά τρόπο που δεν ενημερώνονται οι συνεταιριζόμενοι μέτοχοι έτσι ώστε να μην γνωρίζουν οι μέτοχοι αυτοί ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί.

«Έρχονται και λένε: 'Θα κάνουμε το συνεταιρισμό για ανακύκλωση γενικά για αυτοκίνητα μεταχειρισμένα'. Για ιστορίες. Και κάνουμε ένα σύλλογο. Εγώ πρώτος και εγώ μέσα σ' αυτό. Πήραμε μετοχές ότι θα έχουμε κέρδη και το φινάλε, εγώ, όταν έφυγα, και τώρα τι γίνεται δεν ξέρει κανένας, τίποτα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Ως επιτυχές παράδειγμα συνεταιριστικής προσπάθειας αναφέρεται, από συνδικαλιστές της έρευνας, και ο Συνεταιρισμός Φανοποιών-Βαφών που λειτουργεί στο νομό Χανίων από την δεκαετία του 80. Δύο είναι τα στοιχεία που θεωρούνται, από τους συνδικαλιστές αυτούς, καίρια για την συνέχιση της ομαλής λειτουργίας του: η τήρηση του καταστατικού του και το γεγονός ότι συνεταιριστικά μερίδια μπορούν να αγοράσουν μόνον μέλη του τοπικού συλλόγου.

Από την άλλη πλευρά η κατάσταση των μεικτών σχημάτων επιχειρηματικής-συνεταιριστικής δραστηριότητας είναι διαφορετική. Σύμφωνα με τις αφηγήσεις συνδικαλιστών της έρευνας τα σχήματα αυτά μετατρέπονται εκ των πραγμάτων σε μεικτά όταν επισκευαστές-αρχικοί μέτοχοι υπαναχωρούν και στην θέση τους υπεισέρχονται, με δικό τους κεφάλαιο, ιδιώτες επιχειρηματίες προερχόμενοι από άλλους, εκτός του επισκευαστικού, επαγγελματικούς χώρους. Ως τέτοια μεικτά σχήματα αναφέρονται δύο εταιρείες που έχουν ιδρυθεί από την κλαδική Ομοσπονδία, η ΚΑΤΕΣΑΜ και η ΚΟΑΝΟ. Πρόκειται για δύο εταιρικά σχήματα που φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον συνδικαλιστικό χώρο των επισκευαστών εφόσον προκαλούν σκεπτικισμό.

Η μεν ΚΑΤΕΣΑΜ ιδρύεται την δεκαετία του 90 με σκοπό την υποστήριξη των επισκευαστών για την αγορά εξοπλισμού των συνεργείων, όπως διαγνωστικών μηχανημάτων, ηλεκτρονικών συστημάτων και βάσεων δεδομένων για την επισκευή των αυτοκινήτων. Η ίδρυσή της αποβλέπει, δηλαδή, στην αντιμετώπιση του ανταγωνισμού που προέρχεται από το καθεστώς της καθετοποίησης των υπηρεσιών

στον χώρο του αυτοκινήτου. Μεταξύ άλλων η ΚΑΤΕΣΑΜ συνάπτει σύμβαση με ιταλική εταιρεία, σχετιζόμενη με το ιταλικό συνδικαλιστικό κίνημα, που διαθέτει διαγνωστικά μηχανήματα. Ωστόσο, η ΚΑΤΕΣΑΜ δεν μπορεί να λειτουργήσει σωστά στο χώρο για λόγους για τους οποίους οι συνδικαλιστές της έρευνας δεν θέλουν να αναφερθούν αναλυτικά. Υπονοούν μόνον ότι, στο μεικτό αυτό σχήμα συνεταιριστικής δραστηριότητας, δεν έχει υπάρξει σωστή διαχείριση και ότι η όλη λειτουργία του έχει προκαλέσει «συνδικαλιστικές τριβές».

«Με λάθη συνδικαλιστικά... και με παραλείψεις δεν προχώρησε το θέμα αυτό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

«...Είχαμε κάνει και μια εταιρεία την ΚΑΤΕΣΑΜ. Τότε, είχαμε πάρει και κάτι μετοχές. Χαθήκανε όλα αυτά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Επιπρόσθετα, άλλοι συνδικαλιστές αποδίδουν την δυσλειτουργία της ΚΑΤΕΣΑΜ και στην αθέτηση σύμβασης, που είχε συναφθεί μεταξύ της ΚΑΤΕΣΑΜ και εταιρείας του ιταλικού συνδικαλιστικού κινήματος, από πλευράς της ιταλικής εταιρείας.

«Εγώ ρίχνω την ευθύνη λίγο πολύ και στο συνδικαλιστικό κίνημα της Ιταλίας το οποίο μας πρόδωσε. Στην ουσία δεν προώθησε αυτή την εφαρμογή στο βαθμό που έπρεπε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Άλλοι θεωρούν ότι η αθέτηση της σύμβασης από πλευράς της εταιρείας του ιταλικού συνδικαλιστικού κινήματος έπρεπε να έχει ακολουθήσει την δικαστική οδό.

«Δεν είχε μελετηθεί το θέμα νομικά. Έπρεπε να πάνε στα ιταλικά δικαστήρια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Αποτέλεσμα της δυσλειτουργίας της ΚΑΤΕΣΑΜ είναι να εισχωρήσουν στο πεδίο στο οποίο επρόκειτο να δραστηριοποιηθεί η εταιρεία αυτή ιδιώτες. Υπό αυτές τις συνθήκες και εφόσον η ΚΑΤΕΣΑΜ παραμένει για πολλά χρόνια ανενεργή η κλαδική Ομοσπονδία αποφασίζει την λύση της.

Εκ των υστέρων το εγχείρημα της ίδρυσης και λειτουργίας της ΚΑΤΕΣΑΜ αποτιμάται από τους συνδικαλιστές της έρευνας ποικιλοτρόπως. Άλλοι το χαρακτηρίζουν ως αποτυχία που επέφερε και οικονομικές απώλειες για τους μετόχους συμπληρώνοντας, όμως, ότι το όλο ζήτημα πρέπει να θεωρηθεί λήξαν.

«Ήταν μια προσπάθεια αποτυχημένη. Χάσαμε κάποια χρήματα. Δεν πειράζει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

«Είναι περασμένα, ξεχασμένα. Για μένα ό,τι έγινε, έγινε. Εμείς είχαμε πάρει και μετοχές τότε»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Υπάρχουν, όμως, και συνδικαλιστές οι οποίοι διατηρούν σήμερα ένα αίσθημα πικρίας για την κατάληξη του εγχειρήματος της ΚΑΤΕΣΑΜ, εγχειρήματος στο οποίο είχε αρχικά επενδύσει η κλαδική Ομοσπονδία χρήματα και την προσδοκία ότι ο κλάδος θα μπορούσε, μέσω αυτής, να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό των αντιπροσωπειών.

«Είναι σημεία που με έχουνε πικράνει, γιατί δώσαμε χρήματα από την Ομοσπονδία γι' αυτό, για να προχωρήσει. Έχω πικραθεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Άλλοι συνδικαλιστές συνεχίζουν να ασκούν έντονη κριτική στην κλαδική Ομοσπονδία υπογραμμίζοντας ότι υπάρχει ένα είδος ασυμβίβαστου μεταξύ της ιδιότητας του συνδικαλιστή και του επιχειρηματία όταν πρόκειται για επιχειρήσεις συνδικαλιστικών οργάνων, όπως η ΚΑΤΕΣΑΜ.

«Και εσύ φώναζες... πως δεν μπορεί ένας συνδικαλιστής (να είναι) και επιχειρηματίας, ένα συνδικαλιστικό όργανο να έχει και επιχείρηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Η δε ΚΟΑΝΟ ιδρύεται, την δεκαετία του 2000 από την κλαδική Ομοσπονδία με σκοπό την ανακύκλωση των παλαιών αυτοκινήτων και των αποβλήτων συνεργείων και έχει έδρα τον Ασπρόπυργο. Στην εταιρεία αυτή εμπλέκονται επισκευαστές-συνδικαλιστές οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην περιοχή της πρωτεύουσας. Και παρά το γεγονός ότι ιδρύεται με την βλέψη μέτοχοι της να είναι μόνον επισκευαστές, στην πορεία δεν καθίσταται δυνατόν να συγκεντρωθεί ικανός αριθμός επισκευαστών που να μπορούν να καλύψουν το απαιτούμενο κεφάλαιο. Εκ των πραγμάτων, προκειμένου να στηριχθεί το όλο εγχείρημα, μετοχές της εταιρείας δίδονται σε μετόχους που δεν ανήκουν στο επάγγελμα.

«Αναγκαστήκανε και βγάλανε πολλούς μεγαλομετόχους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Παρά την οικονομική επένδυση στην οποία έχουν προβεί οι επισκευαστές-μέτοχοι, μέχρι στιγμής η επένδυση αυτή στην εταιρεία δεν τους έχει αποδώσει όφελος.

«Βρεθήκαμε σε κακή περιοχή, στον Ασπρόπυργο... Δεν πάει ο κόσμος να ψωνίσει γιατί είναι μακριά και πολλά και διάφορα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Το εταιρικό αυτό σχήμα συνεχίζει να υπάρχει με προοπτική να μπορεί να αποφέρει οικονομικούς καρπούς στο άμεσο μέλλον.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι αγώνες για την επιχειρηματική-συνεταιριστική αυτοοργάνωση του κλάδου των επισκευαστών εμπεριέχουν –έστω και υπό μορφή ψηφίδων, όπως συμβαίνει στην παρούσα ενότητα– κάποια στοιχεία που είναι καίρια για την εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος του κλάδου. Αν η συλλογικότητα είναι η βάση και το θεμέλιο της συνδικαλιστικής δράσης, τίθεται ένα ζήτημα κατά πόσον και με ποιους τρόπους η συλλογικότητα αυτή μετεξελίσσεται όταν υπεισέρχεται ανάμεσα στα μέλη της ένας σκοπός κερδοσκοπικός, όπως στην περίπτωση των συνεταιρισμών, ο οποίος διακρίνει τα μέλη σε μετέχοντα και μη μετέχοντα στις συνεταιριστικές αυτές πρωτοβουλίες. Και, στην συνέχεια, όταν μερικά από αυτά τα συνεταιριστικά σχήματα λαμβάνουν την μορφή ανωνύμων εταιρειών με εμπορικό σκοπό, τίθεται, επιπλέον, το ζήτημα κατά πόσο η συλλογικότητα μεταλλάσσεται σύμφωνα με τους όρους λειτουργίας των εταιρικών αυτών σχημάτων απομακρύνοντας τους επισκευαστές-μετόχους από την συνεταιριστική αφετηρία τέτοιων εγχειρημάτων. Όσα προαναφέρθηκαν για τις επιχειρηματικές-συνεταιριστικές απόπειρες αυτοοργάνωσης των επισκευαστών με την αρωγή των τοπικών συλλόγων ή της κλαδικής Ομοσπονδίας αποτελούν μία αφορμή για να συζητηθεί η σχέση της επιχειρηματικότητας με τον συνδικαλισμό σε όλες τις διαστάσεις. Αν η παρούσα έρευνα έχει απλώς αναδείξει ακροθιγώς όψεις αυτής της σχέσης, σίγουρα θα χρειαστεί μία νέα έρευνα που θα μπορέσει να επικεντρωθεί σε όλες τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις της σχέσης επιχειρηματικότητας και συνδικαλισμού. Στο νέο αυτό ερευνητικό πλαίσιο θα μπορεί να απαντηθεί το ερώτημα κατά πόσο οι επιχειρηματικές-συνεταιριστικές προσπάθειες αυτοοργάνωσης στον κλάδο των επισκευαστών αποβαίνουν προς όφελος τόσο των συνεταιριζομένων-μετόχων, όσο και του κλάδου γενικότερα, τουλάχιστον σε τοπική κλίμακα.

4.2.2.3 Μνήμες συνδικαλιστικής δράσης στο πλαίσιο των συλλόγων

Η ατομική προφορική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας, όπως ήδη διαπιστώσαμε, περιέχει ψηφίδες συνδικαλιστικής δράσης από τους αγώνες που έχουν δώσει οι σύλλογοι των επισκευαστών αυτοκινήτου προκειμένου να επιλύσουν τα προβλήματα που αντιμετώπισε ή και αντιμετώπιζε ο κλάδος εδώ και τέσσερις τουλάχιστον δεκαετίες. Επιχειρώντας να συνθέσουμε αυτές τις ψηφίδες ώστε να αναδομήσουμε, με τη σειρά μας, μέρος του μωσαϊκού που απαρτίζει την συλλογική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας για την συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο των συλλόγων, αναφερθήκαμε, ως εκ τούτου, στα θέματα που επαναλαμβάνονται με μεγαλύτερη συχνότητα στις αφηγήσεις των συνδικαλιστών και στα οποία επικεντρώνονται κυρίως οι αναμνήσεις που αυτοί ανακαλούν.

Ασφαλώς τα θέματα αυτά δεν καλύπτουν όλο το φάσμα της ευρείας συνδικαλιστικής δράσης των συλλόγων, ούτε το εξαντλούν. Αγγίζουν, όμως, πλευρές της συνδικαλιστικής δράσης που είναι πιο διακριτές σε επίπεδο συλλόγων, παρ' όλο που ένα μεγάλο και σημαντικό μέρος αυτής της δράσης σχετίζεται, όπως ήδη

φάνηκε, και με την κλαδική Ομοσπονδία. Σε κάθε περίπτωση, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, οι μνήμες συνδικαλιστικής δράσης που ακολουθούν παραπέμπουν σίγουρα στην προφορική συλλογική μνήμη του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευαστών αυτοκινήτου, αλλά όχι απαραίτητα στην ιστορία του. Δίνουν πληροφορίες για τους τρόπους οργάνωσης και λειτουργίας της συνδικαλιστικής δράσης σε επίπεδο συλλόγων και υποδεικνύουν σημαντικά πεδία για περαιτέρω διερεύνηση. Με αυτή την έννοια θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια χρήσιμη πρώτη ύλη στον ιστορικό που θα ήθελε να διασταυρώσει γραπτές και προφορικές πηγές για την ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο αυτό.

Αν όσα προαναφέραμε αφορούν την δράση των συλλόγων προς τα έξω, στην ενότητα αυτή, δίνουμε έμφαση σε κάποιες άλλες πλευρές της συνδικαλιστικής δράσης: τις πλευρές που αφορούν την ίδια την υπόσταση των συλλόγων και τις προσπάθειες που έχουν καταβάλει και συνεχίζουν να καταβάλουν οι σύλλογοι αυτοί για να αποκτήσουν οντότητα και να την διατηρήσουν μέσα στον επαγγελματικό και συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής. Οι πολλαπλές αυτές προσπάθειες στρέφονται προς διάφορες κατευθύνσεις. Αφορούν την μαζικοποίηση των συλλόγων, την σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών και την επίδειξη κοινωνικού έργου, την ανάπτυξη της συναδελφικότητας, καθώς και την αποκομματικοποίηση των συλλόγων.

4.2.2.3α Η προσπάθεια μαζικοποίησης των συλλόγων

Η ίδρυση σωματείου επισκευαστών αυτοκινήτου είναι το πρώτο βήμα για την έναρξη της συνδικαλιστικής δράσης. Σε κάποιες περιπτώσεις το επαγγελματικό αυτό σωματείο ιδρύεται από το μηδέν εφόσον δεν έχει προϋπάρξει άλλο σωματείο. Σε άλλες περιπτώσεις αποκολλάται ή αυτονομείται από το τοπικό σωματείο όπου συμμετέχουν διαφορετικοί κλάδοι επαγγελματιοβιοτεχνών.⁹³ Πάντως από τη στιγμή που είκοσι άτομα, όπως προβλέπει ο νόμος, λειτουργώντας ως ιδρυτικά μέλη, επιτυγχάνουν την έγκριση του καταστατικού του σωματείου, το ζήτημα που τίθεται άμεσα είναι η γνωστοποίηση της ίδρυσης του σωματείου, αλλά και η μαζικοποίησή του μέσω της εγγραφής νέων μελών.

Στις αφηγήσεις τους οι μεγαλύτεροι σε ηλικία συνδικαλιστές περιγράφουν την προσπάθεια που καταβάλλουν να εγγραφούν νέα μέλη στο σωματείο πηγαίνοντας από συνεργείο σε συνεργείο και επιχειρώντας να πείσουν τους επισκευαστές για την ανάγκη να ενωθούν και να δράσουν μέσω του σωματείου προκειμένου να προασπίσουν τα επαγγελματικά τους συμφέροντα έναντι των αντιπροσωπειών.

«Πήγαινα από μαγαζί σε μαγαζί. Κάναμε σύλλογο. Θα έχουμε αυτά τα προνόμια. Θα έχουμε το μηχανολογικό, θα μπορούμε να πάρουμε από

⁹³ Όπως, για παράδειγμα, ο Σύλλογος επισκευαστών αμαξωμάτων, βαφών αυτοκινήτων και συναφών επαγγελμάτων νήσου Ρόδου.

εκεί. Γιατί πηγαίναμε στους πωλητές, δεν σου δίνανε ένα βιβλίο που έπαιρναν με το αυτοκίνητο για να το ανοίξεις, να δεις μέσα τις διαστάσεις, τα μετρήματα, τις βαλβίδες, τις πλατίνες. Τα κρατούσανε για πάρτη τους. 'Να ενωθούμε όλοι να σπάσει αυτό το πράγμα'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1934)

Σε άλλη περίπτωση συλλόγου, που εδρεύει στην περιοχή της πρωτεύουσας, οι επισκέψεις των μελών του διοικητικού συμβουλίου στα συνεργεία οργανώνονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να κατανέμονται οι διάφοροι δήμοι ή συνοικίες σε όλα τα μέλη και κάθε μέλος να αναλαμβάνει να προσεγγίσει τα όμορα προς το δικό του συνεργεία.

«Είχα μια ιδέα. Λέω: 'Θα πάρουμε ένα χάρτη της Αττικής. Τον βάλαμε στον τοίχο. Έχουμε τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου. Ποιος είναι στο Περιστέρι, ποιος είναι στο Αιγάλεω; Ποιος είναι στον Κορυδαλλό;' Κάναμε μια λίστα και τους επισκεπτόμαστε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Έτσι, στα αρχικά στάδια λειτουργίας ή και επαναλειτουργίας των συλλόγων μετά την δικτατορία –διότι κατά την περίοδο της δικτατορίας οι υφιστάμενοι σύλλογοι ήταν αδρανείς– η συνδικαλιστική δράση συνδέεται με την προσπάθεια συστηματικής εγγραφής νέων μελών. Χαρακτηριστικό αυτής της δράσης είναι η άμεση και προσωπική επαφή των μελών του διοικητικού συμβουλίου με τους επισκευαστές στους χώρους εργασίας τους. Πρόκειται για δράση των συνδικαλιστών που πραγματοποιείται στο πεδίο άσκησης της επαγγελματικής δραστηριότητας, δηλαδή στα συνεργεία των επισκευαστών.

«Η προσπάθεια ήτανε σε μας να μαζέψουμε τον κόσμο να τον κάνουμε μια οικογένεια, γιατί είχαμε πολλές αντιρρήσεις. Ένα που μας δημιουργούσε το πρόβλημα ήταν ότι ήτανε όλες οι ειδικότητες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Με άλλους όρους πρόκειται για την αρχή της γένεσης μιας οργανωμένης συλλογικότητας στη βάση κοινών επαγγελματικών συμφερόντων ή την ενίσχυση μιας ήδη υπάρχουσας τέτοιας συλλογικότητας ο δυναμισμός της οποίας εξαρτάται, εκτός των άλλων, και από τον αριθμό των μελών που την απαρτίζουν.

Πολλές δεκαετίες μετά –από την έλευση της οικονομικής κρίσης, την δεκαετία του 2010, και της υγειονομικής κρίσης, στις αρχές του 2020– το ζήτημα της μαζικοποίησης των συλλόγων επισκευαστών επανατίθεται. Οι ιδιαίτερες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν υπό την επήρεια των κρίσεων αυτών συνέβαλαν στην σταδιακή απομαζικοποίηση των συλλόγων για λόγους που δεν ήταν εφικτό να διερευνηθούν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Είναι ενδιαφέρον, όμως, να επισημάνουμε ότι σήμερα πάλι, πολλές δεκαετίες μετά

την ίδρυση των κατά τόπους συλλόγων, η μαζικοποίησή τους είναι πρόβλημα που επανέρχεται και που απασχολεί και πάλι τα διοικητικά τους συμβούλια.

«Αυτό το στοίχημα έχω βάλει με τον εαυτό μου. Να μπορέσω να γυρίσω τον κόσμο. Να καταλάβει ο κόσμος ότι... Έχουνε ανοίξει στον κορνοϊό... δύο χρόνια σχεδόν, έχουν ανοίξει στην πόλη μας πάνω από 10-15 συνεργεία με νέα παιδιά... Είναι λυπηρό να βλέπεις αυτά τα παιδιά να έχουν μια αποστροφή προς τον σύλλογο. Όχι αποστροφή. Να μην τους νοιάζει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Αυτή τη φορά το πρόβλημα της μαζικοποίησης των συλλόγων τίθεται με νέους όρους λόγω των διαφορετικών συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί στο χώρο του αυτοκινήτου (π.χ. άκρατος ανταγωνισμός των αντιπροσωπειών, συνεχείς τεχνολογικές εξελίξεις) και στην κοινωνία ευρύτερα (π.χ. ατομοκεντρισμός, απόσυρση από τα κοινά, επικοινωνία μέσω των κοινωνικών μέσων δικτύωσης).

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι, στην αρχή της ίδρυσης και στην «μέση ηλικία» των συλλόγων, είναι σαν να τίθεται το ίδιο πρόβλημα, το πρόβλημα της προσέλευσης νέων μελών: τότε στο ξεκίνημα της δράσης τους, τώρα στην κρίσιμη καμπή της επαναλειτουργίας τους και της δειλής έναρξης –μετά την ανασταλτική επίδραση των περιοριστικών μέτρων λόγω πανδημίας– των δραστηριοτήτων τους σε διαφορετικές συνθήκες.

4.2.2.38 Η προσπάθεια σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ των μελών και το κοινωνικό έργο των συλλόγων

Αν η μαζικοποίηση των συλλόγων των επισκευαστών είναι βασικό μέλημα των αρχών της ίδρυσης ή της επαναλειτουργίας τους προκειμένου οι σύλλογοι να στηριχτούν σε μια κρίσιμη μάζα μελών, η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών αποτελεί, στην συνέχεια, νέο μέλημα. Γιατί ζητούμενο των συλλόγων είναι τα μέλη τους να αποτελέσουν μια κοινότητα ανθρώπων που να μπορούν να συνδιαλέγονται μεταξύ τους, να συναποφασίζουν και, εν τέλει, να δρουν από κοινού.

Ο δρόμος για την σύσφιξη των σχέσεων που επιλέγουν τα διοικητικά συμβούλια των συλλόγων επισκευαστών αυτοκινήτου δεν ταυτίζεται μόνον με τις συλλογικές διαδικασίες που προβλέπονται από το καταστατικό τους, όπως είναι οι γενικές συνελεύσεις των μελών τους. Στην ουσία τα διοικητικά συμβούλια επιλέγουν και άλλους δρόμους «δανεισμένους» από τον κοινοτικό τρόπο ζωής: ένα τρόπο ζωής που δημιουργεί περιστάσεις και καθιερώνει τελετές⁹⁴ κατά τις οποίες συναντώνται

94. Υπάρχει ποικιλία τελετών, στην θρησκεία και αλλού, που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό, λόγω του επετειακού τους χαρακτήρα, την δήλωση μιας συνέχειας διαμορφώνοντας έτσι ένα είδος κοινοτικής μνήμης, Connerton, 1989, p. 48.

και συνυπάρχουν τα μέλη της κοινότητας: εορτές, συνεσιάζσεις, χορευτικές εκδηλώσεις. Επιλέγουν, όμως, ταυτόχρονα και σύγχρονους, για την εποχή, τρόπους διασκέδασης που να προσελκύουν όσο γίνεται περισσότερο κόσμο. Στο πνεύμα αυτό κινούνται κυρίως οι σύλλογοι επισκευαστών της πρωτεύουσας. Οργανώνουν χορούς προκειμένου να φέρουν πιο κοντά τα μέλη τους, να τους προσφέρουν αναψυχή και να τους υπενθυμίσουν την ανάγκη οικονομικής στήριξης των συλλόγων.

«Κύρια όσο ήμουνα εγώ ήταν η προσπάθεια της σύσφιξης των σχέσεων των ηλεκτρολόγων μεταξύ τους, αλλά και των άλλων ειδικοτήτων... Το σωματείο το δραστηριοποιήσαμε σε τέτοιο βαθμό που, όταν κάναμε ένα χορό... Αυτά ήταν τα ενδιαφέροντα εκείνη την εποχή. Αν έλεγες κάτι άλλο δεν θα ερχόταν κανένας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Στην περίπτωση αυτή η σύσφιξη των σχέσεων των επισκευαστών-μελών των συλλόγων εκτείνεται και στα μέλη των οικογενειών τους τα οποία συμμετέχουν στους χορούς αυτούς σχηματίζοντας μια ευρεία άτυπη κοινότητα που υπερβαίνει αριθμητικά κατά πολύ την επαγγελματική κοινότητα των επισκευαστών. Ταυτόχρονα οι χοροί αυτοί αποτελούν κοινωνικές περιστάσεις κατά τις οποίες αναπτύσσονται ή καλλιεργούνται δημόσιες σχέσεις με πρόσωπα επιρροής από τον πολιτικό κόσμο, τις τοπικές κοινωνίες και τον συνδικαλιστικό χώρο, όπως είναι, για παράδειγμα, εκπρόσωποι άλλων σωματείων, επαγγελματικών και μη.

Στις τελετουργίες που αποσκοπούν στην σύσφιξη των σχέσεων των μελών συγκαταλέγονται και οι εορτές των συλλόγων. Όπως υπάρχουν πολιούχοι άγιοι για τις πόλεις, έτσι υπάρχουν πολιούχοι άγιοι και για τους συλλόγους των επισκευαστών αυτοκινήτου ανά την Ελλάδα. Η εορτή του πολιούχου αγίου καθιερώνεται να αποτελεί ταυτόχρονα και εορτή του συλλόγου και των μελών του. Είναι ημέρα αργείας και προσφέρεται ως αφορμή για να συγκεντρωθούν τα μέλη, να παρευρεθούν στην δοξολογία, να συνεορτάσουν μαζί με τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου και, ενδεχομένως, να συναντηθούν και με μέλη άλλων συλλόγων που έχουν προσκληθεί στην εορτή. Είναι, δηλαδή, μία περίπτωση, ένα κίνητρο και μία πρόσκληση να συμμετάσχουν σε θρησκευτικές εορτές, όπως αυτές που γνωρίζουν στους τόπους καταγωγής τους, που έχει, όμως, διαφορετική αφετηρία: έχει αφετηρία τον σύλλογό τους και, κατ' επέκταση, τον συνδικαλισμό στον κλάδο τους.

Η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών των συλλόγων και των οικογενειών τους επιτυγχάνεται και με τις εκδρομές σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Οι επισκέψεις σε άλλους τόπους και οι ανταλλαγές με τοπικά σωματεία σαφώς διευκολύνουν την επαφή και επικοινωνία των μελών των συλλόγων μεταξύ τους, αλλά και με τα μέλη άλλων συλλόγων. Σαφώς συμβάλλουν στην ενδυνάμωση ενός αισθήματος

του ανήκειν σε μια κοινότητα,⁹⁵ η οποία, εν στενή εννοία, είναι ο σύλλογος και τα μέλη του, εν ευρεία, όμως, εννοία είναι η μεγάλη κοινότητα των επισκευαστών και των οικογενειών τους.

Προς την ίδια κατεύθυνση λειτουργεί και το κοινωνικό έργο των συλλόγων: την κατεύθυνση της σύσφιξης των σχέσεων και της ανάπτυξης του αισθήματος του ανήκειν σε μία κοινότητα. Τόσο ή δημιουργία τράπεζας αίματος σε κάποιους συλλόγους –που σκοπό έχει την υποβοήθηση μελών που ασθενούν, όσο και η οικονομική και ηθική στήριξη ασθενών συναδέλφων επισκευαστών ή επισκευαστών οι οποίοι υπέστησαν σοβαρές ζημιές –που σκοπό έχει την συλλογική αντιμετώπιση του ατομικού προβλήματος ή της βλάβης σε συνάδελφο, στηρίζονται στις αρχές της αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας, αρχές που παραπέμπουν άμεσα στον κοινοτικό τρόπο ζωής.

«Το 80 βγήκαμε έρανο. Ένα εκατομμύριο δραχμές ήθελε τότε να πάει να κάνει ανοιχτή καρδιά στην Αγγλία. Βγήκανε οι συνάδελφοι στους συναδέλφους. Έξι, επτά μέρες και είχανε μαζέψει 60.000».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1934)

«Έχω δώσει έντεκα φιάλες αίμα σε συναδέλφους από την φλέβα μου. Αυτό είναι το μεγαλύτερο καλό που είχαμε στον σύλλογο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Είναι φανερό ότι οι πολύπλευρες αυτές δραστηριότητες των συλλόγων επισκευαστών προϋποθέτουν ιδιαίτερη οργάνωση και ανάλογη δράση έτσι ώστε μεγάλο μέρος της συνδικαλιστικής δράσης να αφιερώνεται και στην οργάνωση των αντίστοιχων εκδηλώσεων και πρωτοβουλιών. Αν οι αγώνες για τις επαγγελματικές διεκδικήσεις είναι αγώνες πρώτης γραμμής, οι αγώνες για την σύσφιξη των σχέσεων των μελών είναι αγώνες στα μετόπισθεν, εξίσου σημαντικοί, όμως, ώστε να συμβάλλουν στην σταδιακή δημιουργία μίας ευρείας κοινότητας, μιας κοινότητας που έχει σταδιακά δημιουργήσει την δική της μνήμη⁹⁶ και η οποία υποστηρίζει ποικιλοτρόπως τις επαγγελματικές διεκδικήσεις. Ουσιαστικά δεν αρκούν οι αγώνες για την μαζικοποίηση των συλλόγων αν δεν συνοδεύονται από αγώνες για την σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών τους.

Όμως και η συνδικαλιστική δράση που αφορά την σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών, υπό την επήρεια των επιπτώσεων της πανδημίας και των περιοριστικών μέτρων, αναστέλλεται αφήνοντας προς το παρόν μετέωρο το μέλλον των κοινωνικών εκδηλώσεων που οργάνωναν μέχρι πρόσφατα οι σύλλογοι για να επιτύχουν την σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών τους, αλλά και την συγκέντρωση

95. Cohen, 1985, Delanthy, 2003.

96. Pickering and Keightley, 2013.

χρημάτων για την ενίσχυση των οικονομικών τους. Υπό αυτές τις συνθήκες, μπορούμε να πούμε ότι, πολλές δεκαετίες μετά την ίδρυσή τους, οι σύλλογοι επισκευαστών αντιμετωπίζουν και πάλι επιτακτικά το ζήτημα της σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ των μελών τους.

4.2.2.3γ Η προσπάθεια ανάπτυξης της συναδελφικότητας

Μία άλλη, αφανής όψη των προσπαθειών που καταβάλλουν οι σύλλογοι των επισκευαστών για να δημιουργήσουν και να τροφοδοτήσουν την συλλογικότητα είναι η προσπάθεια ανάπτυξης συναδελφικότητας μεταξύ των μελών τους. Ως επαγγελματικοί σύλλογοι καλούνται όχι απλώς να συσπειρώσουν τους επαγγελματίες της επισκευής γύρω από τους σκοπούς τους και να συσφίξουν τις σχέσεις μεταξύ των μελών τους αλλά και να καλλιεργήσουν την συνείδηση μιας κοινής επαγγελματικής ταυτότητας στο όνομα της οποίας διεξάγονται οι συλλογικοί αγώνες.

Έτσι μεγάλο μέρος της αφανούς προσπάθειας των συλλόγων αφιερώνεται στην καλλιέργεια μιας συλλογικής συνείδησης, στην επιδίωξη δημιουργίας μιας επαγγελματικής κοινότητας συμφερόντων η οποία απαρτίζεται από το σύνολο των επισκευαστών κάθε περιοχής. Στην περίπτωση τοπικών συλλόγων που εδρεύουν σε μικρές πόλεις η δημιουργία μιας τέτοιας κοινότητας είναι πιο εύκολη, εφόσον τα μέλη της γνωρίζονται μεταξύ τους, συναντώνται συχνά και μπορούν να επικοινωνήσουν πιο άμεσα, σε αντίθεση με τις μεγάλες πόλεις όπου τα συνεργεία των επισκευαστών είναι διασπαρμένα σε πολλές και διαφορετικές ζώνες.

«Όσο νάναι λίγο πολύ γνωριζόμαστε όλοι. Είναι αλλιώς σε μία Αθήνα... Εδώ θ' ανταλλάξεις ένα αυτοκίνητο, μια τεχνογνωσία, θα μιλήσεις μαζί του (με τον συνάδελφο). Είναι αλλιώς, οπότε έχουμε αυτό το δέσιμο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Κερδίζοντας, σταδιακά, την εμπιστοσύνη των μελών οι σύλλογοι μετατρέπονται σε κοινό σημείο αναφοράς των επισκευαστών της περιοχής, σε φορείς που αντιπροσωπεύουν και εκφράζουν την συλλογική επαγγελματική τους ταυτότητα.

«Είναι μεγάλη δουλειά να έχεις τρόπο να σταθείς, να κερδίσεις την εμπιστοσύνη του μέλους, του συνάδελφου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Το ίδιο ισχύει και σε περιπτώσεις συλλόγων που παραμένουν για ένα διάστημα ανενεργοί. Μόλις αλλάξει η διοίκησή τους ανακτούν το κύρος τους και την απήχησή τους στον χώρο των επισκευαστών.

«Ένας σύλλογος ο οποίος ήτανε απαξιωμένος και δεν είχε συμμετοχή σταδιακά κέρδισε την εμπιστοσύνη του κόσμου και έγινε πολυπληθής».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Όμως, για να γεφυρώσουν το «χάσμα» ανάμεσα στο «εγώ» του επισκευαστή-μέλους και το «εμείς» της επαγγελματικής κοινότητας που εκπροσωπούν, οι σύλλογοι προσπαθούν να εισαγάγουν στον επαγγελματικό χώρο των επισκευαστών μία άλλη νοοτροπία από την κρατούσα νοοτροπία του ανταγωνισμού μεταξύ επαγγελματιών. Αυτή η άλλη νοοτροπία στηρίζεται στην αντίληψη ότι η προσφορά του ατόμου, συχνά με κάποιο προσωπικό κόστος, προς το σύνολο αποβαίνει προς όφελος και του ίδιου. Γιατί η άνοδος του γενικού επιπέδου –στην περίπτωση αυτή του επαγγελματικού επιπέδου των επισκευαστών– στην οποία συμβάλλει, μέσω της προσφοράς του και ο μεμονωμένος συνδικαλιστής-επισκευαστής, επιφέρει εκ των πραγμάτων και την δική του άνοδο.

«Πρέπει να υπάρχει ο παρονομαστής ότι εγώ προσπαθώ για όλους. Χαλάω κάποιες ώρες μου, χαλάω λίγο από μένα, το σπαταλάω προκειμένου να ωφεληθούν όλοι. Αλλά με το μυστικό... ότι αν όλοι ωφεληθούν και ανέβουν, θα ανέβω και εγώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

«Το καλό του επαγγέλματος θα του φέρει και το καλό στην επιχείρησή του. Είναι παράλληλο αυτό. Εάν δεν κάνεις το κοινωνικό καλό, δεν θα σου τύχει μόνος σου να κερδίσεις κάτι ποτέ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Αν το άτομο λειτουργεί υπέρ του συνόλου και το σύνολο μπορεί να λειτουργήσει υπέρ του ατόμου. Η προσφορά του ατόμου προς το σύνολο έχει και μια άλλη ευεργετική πλευρά: το ότι το σύνολο –η συλλογικότητα– επαγρυπνεί και δίνει το «παρών» όταν ένα μέλος βρεθεί σε ανάγκη και χρειαστεί την πλαισίωσή της.

«Αν τύχει, όπως έχει συμβεί, κάτι σε έναν, πέφτουν οι άλλοι και τον βοηθάνε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Σαφώς η νοοτροπία περί προσφοράς στο σύνολο που επικρατεί στους συλλόγους των επισκευαστών αντιστρατεύεται την ατομοκεντρική αντίληψη περί προσωπικής ανόδου, αντίληψη την οποία οι συνδικαλιστές της έρευνας όχι μόνον δεν συμμερίζονται, αλλά και την θεωρούν καταστροφική.

«Δεν εκάθησα κάπου που να εξυπηρετήσω μόνον τον εαυτό μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1934)

«Το να προσπαθώ να επιβληθώ και να ωφελούμαι μόνον εγώ, κάποια στιγμή σπάω τα μούτρα μου και καταστρέφομαι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Η νοοτροπία περί προσφοράς στο σύνολο αντλεί το υπόδειγμά της από τις αρχές του κοινοτικού τρόπου ζωής ο οποίος βασίζεται στην συνεργασία και την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της κοινότητας. Στο πλαίσιο αυτό οι σύλλογοι επιχειρούν να αναπτύξουν την συναδελφικότητα μεταξύ των επισκευαστών, έτσι ώστε η επαγγελματική αυτή κοινότητα να λειτουργεί ταυτόχρονα και σαν αδελφότητα, αδελφότητα που κατανοεί ότι η αλληλοϋποστήριξη είναι αναγκαία όχι μόνον προς το συμφέρον των μελών της, αλλά και για την ίδια της την επιβίωση.

«Να είναι όλοι μαζί. Να καταλάβουν ότι πραγματικά αν δεν υπάρχει αλληλεγγύη, ο κλάδος θα αφανισθεί. Και μόνο έτσι μπορούμε να σταθούμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Οι τρόποι που επιστρατεύουν οι σύλλογοι για την ανάπτυξη της συναδελφικότητας μεταξύ επισκευαστών είναι πολλοί. Προέχει το προσωπικό παράδειγμα συνδικαλιστών μελών των διοικητικών τους συμβουλίων οι οποίοι προσπαθούν να αντιταχθούν στην εχθρικότητα, την καχυποψία, τον ανταγωνισμό, την εσωστρέφεια και την απομόνωση που επικρατεί στο επάγγελμα σε παλαιότερες εποχές.

«Σε βλέπανε σαν εχθρό. Ο ένας συναδέλφος με τον άλλον. 'Θα μου πάρει τη δουλειά, θα μου κάνει το ένα, θα μου κάνει το άλλο'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

«Οι εμπειρίες οι δικές μου ήτανε το αφεντικό μου που τσακωνότανε με το άλλο αφεντικό που είχε το μαγαζί. Δεν το έκανε καλά, το έκανα εγώ καλύτερα'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Με τις συμπεριφορές αλληλεγγύης που υιοθετούν προς τους λοιπούς επισκευαστές οι συνδικαλιστές-επισκευαστές υποδεικνύουν νέους τρόπους του σχετίζεσθαι μεταξύ επισκευαστών. Ενθαρρύνουν την επικοινωνία μεταξύ συναδέλφων και προσπαθούν, μέσα από τις κοινωνικές εκδηλώσεις των συλλόγων, να καλλιεργήσουν μεταξύ τους σχέσεις εγγύτητας.

«Όταν μαζί με τους ανθρώπους έρχεσαι πιο κοντά, όταν κόβουμε τη βασιλόπιττα κάθε χρόνο, όταν κάνουμε τη γιορτή του σωματείου μας, πάμε στην εκκλησία όλοι μαζί, πίνουμε τον καφέ μας όλοι μαζί, όλες αυτές οι συναθροίσεις που κάνουμε μας φέρνουν αναγκαστικά τον ένα δίπλα στον άλλο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Εκτός από την κοινωνική και την ανθρώπινη επικοινωνία οι συνδικαλιστές των συλλόγων προσπαθούν να υποβοηθήσουν την ανταλλαγή, μεταξύ συναδέλφων, πληροφοριών που αφορούν το αντικείμενο της επισκευής. Για τον λόγο

αυτό δηλώνουν οι ίδιοι διαθέσιμοι να εξυπηρετήσουν και να βοηθήσουν όσους επισκευαστές τους απευθύνονται για τεχνικά θέματα του αυτοκινήτου.

«Εγώ είχα το συνεργείο και έλεγα στους συναδέλφους 'Αν έχετε κάποια δυσκολία, ελάτε να σας ενημερώσω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

«Με παίρνουνε τηλέφωνο, προσπαθώ να τους βοηθήσω, γιατί όταν βοηθηθεί αυτός και πάρει ένα λιθαράκι παραπάνω, θα πάρω κι εγώ μετά ένα λιθαράκι παραπάνω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Σε κάποιες περιπτώσεις το προσωπικό παράδειγμα συνδικαλιστών που παραμερίζουν το ατομικό επαγγελματικό τους συμφέρον προς όφελος της κοινότητας των συναδέλφων του συλλόγου αποβαίνει σαφώς σε βάρος των ίδιων. Ένας συνδικαλιστής της έρευνας αναφέρεται σε προσωπικό του βίωμα το οποίο σχετίζεται με την προσπάθεια των συλλόγων να αποκτήσουν όλοι οι επισκευαστές πρόσβαση στην τεχνογνωσία επισκευής αυτοκινήτων νέας τεχνολογίας. Όταν ο συνδικαλιστής αυτός θέτει στην διάθεση των συναδέλφων του τα ειδικά εγχειρίδια επισκευής αυτοκινήτων συγκεκριμένης μάρκας –τα οποία έχει στην διάθεσή του ως ιδιοκτήτης εξουσιοδοτημένου συνεργείου– το παράδειγμά του ακολουθούν και άλλοι επισκευαστές. Η κίνησή του αυτή έχει, εκ των πραγμάτων, ως αναμενόμενη συνέπεια, την απώλεια της εξουσιοδότησης που είχε το συνεργείο του να επισκευάζει αυτοκίνητα συγκεκριμένης μάρκας.

«Όταν εγώ ήμουν εξουσιοδοτημένο συνεργείο της Χ. Βγήκα στην γενική μου συνέλευση και... Υπήρχε το πρόβλημα της έλλειψης τεχνογνωσίας. Και είπα: 'Για να δημιουργηθεί αυτό το τεχνολογικό κέντρο που όλοι έχουμε ανάγκη και πρέπει να γίνει, πρώτος καταθέτω τα τεχνικά εγχειρίδια που μου είχε δώσει η αντιπροσωπεία την οποία εκπροσωπώ'. Αυτό μου κόστισε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Από συναδελφική σκοπιά, όμως, το προσωπικό αυτό παράδειγμα έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία μιας συλλογικής δυναμικής που οδηγεί και άλλους επισκευαστές να το μιμηθούν λειτουργώντας ως μέλη μιας επαγγελματικής κοινότητας που μοιράζονται μια ατμόσφαιρα «αγάπης» προς τα λοιπά μέλη της. Και, στην συνέχεια, μοιράζονται μεταξύ τους πληροφορίες τεχνικής φύσεως που συμπληρώνουν ή αναεώνουν την δική τους τεχνογνωσία σε σχέση με την επισκευή αυτοκινήτων.

«Τότε δημιούργησα τα εξής: ο ένας συνάδελφος να παίρνει τον άλλον και να του λέει τις γνώσεις του. 'Έχω αυτό το πρόβλημα, συνάδελφε. Εσύ φτιάχνεις αυτή τη μάρκα. Μπορείς να μου πεις πώς θα προχωρήσω;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Μέσω της έμπρακτης αυτής έκφρασης συναδελφικότητας ενδυναμώνεται έτσι, στην συγκεκριμένη περίπτωση, η κοινότητα των επισκευαστών αποκτώντας πρόσβαση σ' ένα σώμα πληροφοριών απαραίτητο για την συνέχιση της εργασίας τους στο χώρο της επισκευής. Στο ίδιο πνεύμα αλληλεγγύης και συναδελφικότητας, που αναπτύσσεται στον κλάδο μέσω των συλλόγων, κινούνται και άλλοι επισκευαστές οι οποίοι διαθέτουν τεχνογνωσία επισκευής πρόσφατη και πιο εξελιγμένη. Στο όνομα του κοινού καλού και της κοινής προόδου του κλάδου οι επισκευαστές αυτοί θέτουν την νέα αυτή τεχνογνωσία στην διάθεση της τοπικής κοινότητας των επισκευαστών.

«Ένας συνάδελφος, φέρνοντας τεχνογνωσία απ' έξω... μετέδιδε στους άλλους συναδέλφους. Όχι μόνο για το δικό μου μαγαζί. Θέλαμε όλος ο κλάδος να πάει μπροστά... Και, δόξα τω θεώ, υπήρχε μία σύμπνοια και αγάπη μεταξύ συναδέλφων που δεν υπήρχε παλιά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Πέραν αυτού, όμως, στο ίδιο πνεύμα αλληλεγγύης και ανταλλαγής, αλλά και συνένωσης δυνάμεων για να αντιμετωπίσουν τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις οι επισκευαστές διαφορετικών συνεργείων αρχίζουν και συνεργάζονται μεταξύ τους. Το πνεύμα συναδελφικότητας, το οποίο πρεσβεύουν οι σύλλογοι, οι επισκευαστές αυτοί μετατρέπουν σε τρέχουσα επαγγελματική πρακτική που υποβοηθεί την συνέχιση της επισκευαστικής τους δραστηριότητας.

«Όταν φτιάξαμε το σύλλογο είδα να συνεργάζονται δύο, τρία συνεργεία να φτιάξουνε αυτοκίνητο. Και αυτό ήταν η χαρά η δικιά μου ότι καταφέραμε αυτή τη σύμπνοια μεταξύ συναδέλφων».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Στο ίδιο πνεύμα συναδελφικότητας και συνεργασίας που καλλιεργούν οι σύλλογοι κάποιοι επισκευαστές προχωρούν και σε συμπράξεις επωφελείς για τα συνεργεία τους. Αγοράζουν, για παράδειγμα, από κοινού διαγνωστικά μηχανήματα, πράγμα που τους επιτρέπει να μοιραστούν το υψηλό κόστος των μηχανημάτων και να τα χρησιμοποιούν ανάλογα με τις ανάγκες των συνεργείων τους.

«Καλλιεργήθηκε το συναδελφικό πνεύμα, η συναδελφική αλληλεγγύη. Έγιναν φιλίες και συμπράξεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Η συναδελφικότητα, όπως πιστεύουν κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας, είναι τρόπος συμπεριφοράς που πρέπει να διδαχθεί στα νέα μέλη των συλλόγων. Η εγγραφή νέων μελών είναι ακριβώς η αφορμή και η αφετηρία για να προσπαθήσουν οι συνδικαλιστές της διοίκησης των συλλόγων να τους εμψυχήσουν το συναδελφικό πνεύμα, να τους υποδείξουν, δηλαδή, τρόπους συμπεριφοράς προς τους άλλους επισκευαστές που να βασίζονται στις βασικές αρχές αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της κοινότητας των επισκευαστών.

«Παλιά δεν υπήρχε αυτό. Ξέρω αυτά που ξέρω, τα ξέρω για μένα. Τώρα δεν υπάρχει. Όποιος συνάδελφος θα πάρει τηλέφωνο, όταν θα έρθει να εγγραφεί ένας νέος εδώ, οι συμβουλές που φεύγουν από εδώ είναι αυτές: ότι θα πρέπει να είσαι κοινωνικός με τους συναδέλφους, να ενημερώνεσαι και να ενημερώνεις οτιδήποτε γνωρίζεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Έτσι το κρίσιμο ζήτημα στις προσπάθειες αυτές των συλλόγων είναι η μετατροπή του ανταγωνισμού μεταξύ επαγγελματιών σε συναδελφικότητα και αλληλεγγύη. Όπως αναφέρουν κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας, μέσω της δράσης των συλλόγων, αλλά και λόγω των συνθηκών ανταγωνισμού από μεγάλες εταιρείες στον χώρο της επισκευής, οι επισκευαστές έχουν συνειδητοποιήσει, σε αρκετό βαθμό, ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ μικρών επιχειρηματιών αποβαίνει τελικά σε βάρος τους, ενώ, αντίθετα, η συνεργασία και η σύμπραξη μεταξύ τους ενισχύει την επιβίωση των μικρών τους επιχειρήσεων.

«Κατάλαβαν όλοι ότι συμφέρον είναι όχι να κλείσει ο διπλανός μου, να είναι, για να μπορώ να ανταγωνιστώ μεταξύ ίσων. Γιατί αν θα κλείσει εκείνος, τότε θα κλείσω κι εγώ ή θα με κλείσει κάποιος μεγαλύτερος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Υπάρχουν, όμως, συνδικαλιστές της έρευνας οι οποίοι αμφισβητούν το εύρος και την καθολικότητα της συναδελφικότητας. Θίγουν ένα λεπτό ζήτημα: την αντίφαση μεταξύ δηλώσεων περί συναδελφικότητας και υιοθέτησης πρακτικών ανταγωνισμού.

«Όταν σμίγουμε και συσχεπτόμαστε και αποφασίζουμε πράγματα και συμμετέχουμε για να υποστηρίξουμε το κάνουμε εξ ανάγκης, γιατί υπάρχει ένα πρόβλημα. Όμως, βγαίνοντας από την πόρτα ο καθένας κοιτάζει να βγάλει το δικό του τουφέκι να κτυπήσει τον δικό του πελάτη για να τον πάρει στην επιχείρηση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Το λεπτό αυτό ζήτημα αφορά συνδικαλιστές-επισκευαστές οι οποίοι, μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα των συλλόγων τάσσονται υπέρ της επαγγελματικής και συναδελφικής αλληλεγγύης, αλλά στον επαγγελματικό τους χώρο κινούνται με τους νόμους του ανταγωνισμού που επικρατούν στην ελεύθερη αγορά. Επισημαίνοντας αυτή την υπαρκτή αντίφαση οι συνδικαλιστές της έρευνας υπογραμμίζουν πόσο πολύπλοκη είναι η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ συνδικαλισμού και επαγγελματικού ανταγωνισμού και πόσο δύσκολο είναι να υπάρξει εξισορρόπηση ανάμεσα στην συναδελφικότητα και το ατομικό επαγγελματικό συμφέρον. Σε αντίθεση με την αντίληψη περί συλλογικής επαγγελματικής ταυτότητας, την οποία διατύπωσαν άλλοι συνδικαλιστές της έρευνας, η αντίφαση μεταξύ συνδικαλιστικής δήλωσης και επαγγελματικής πρακτικής, για την οποία έγινε λόγος, θέτει το ερώτημα κατά

πόσον η επαγγελματική και η συνδικαλιστική ταυτότητα των συνδικαλιστών είναι ενιαία: κατά πόσον οι δύο ταυτότητες ταυτίζονται μεταξύ τους ή είναι διασπασμένες, έτσι ώστε στον μεν συνδικαλιστικό χώρο η επαγγελματική ταυτότητα να παραμένει εξόχως συλλογική, στον δε επαγγελματικό χώρο να μετατρέπεται σε ατομική.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι η προσπάθεια των συλλόγων να αναπτύξουν την συναδελφικότητα μεταξύ των επισκευαστών είναι σύμφυτη με την ανάγκη διατήρησης της συλλογικότητας, δηλαδή μιας οντότητας που υψώνεται επάνω από την ατομική κλίμακα. Σε καιρούς δύσκολους για το επάγγελμα του επισκευαστή, ένα επάγγελμα που βάλλεται από τις συνεχείς τεχνολογικές εξελίξεις και τον ανταγωνισμό των μεγάλων εταιρειών που δρουν στο χώρο της επισκευής, η συναδελφικότητα –και μέσω αυτής η ανταλλαγή πληροφοριών, η συνένωση δυνάμεων, η συνεργασία και η σύμπραξη– καθίσταται μια αναγκαία συνθήκη για τους επισκευαστές-ιδιοκτήτες μικρών επιχειρήσεων. Στο πλαίσιο αυτό οι συνεχείς προσπάθειες των συλλόγων να την καλλιεργήσουν και να την αναπτύξουν αποτελούν, στην ουσία, την διαχρονική πρόταση των συλλόγων για να παραμείνουν οι επισκευαστές μια οργανωμένη επαγγελματική κοινότητα που στηρίζεται στις αρχές της συναδελφικής αλληλεγγύης.

4.2.2.3δ Η προσπάθεια αποκομματικοποίησης των συλλόγων

Είναι άραγε η προσπάθεια ανάπτυξης της συναδελφικότητας που ωθεί τους συλλόγους στην σταδιακή αποκομματικοποίηση της συνδικαλιστικής τους δράσης; Ή μήπως είναι η προσπάθεια παρουσίασης του συνδικαλιστικού χώρου της επισκευής ως χώρου συμπαγούς που δεν επηρεάζεται από κομματικές θέσεις και γραμμές η οποία ωθεί τους συνδικαλιστές της έρευνας να υπογραμμίσουν, κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, ότι τα κόμματα έχουν τεθεί πλέον στο περιθώριο της συνδικαλιστικής δράσης των συλλόγων;

Όπως και να έχει το θέμα, μέσα από τις αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας διαφαίνεται ότι στον συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής έχει συντελεστεί μία σταδιακή μετάβαση από την περίοδο της εμφανούς παρουσίας και δράσης των κομμάτων εντός των συλλόγων σε μια άλλη περίοδο όπου το κλαδικό ζήτημα υπερτερεί των όποιων κομματικών βλέψεων και επιδράσεων εντός των συλλόγων. Χωρίς να μπορούν να προσδιορίσουν χρονικά την εποχή που αρχίζει να συντελείται αυτή η μετάβαση οι συνδικαλιστές της έρευνας, στις περισσότερες περιπτώσεις, χρησιμοποιούν το χρονικό δίπολο τότε-τώρα για να αναφερθούν σ' αυτήν την αλλαγή. Το «τότε» παραπέμπει στην περίοδο κυριαρχίας των κομμάτων μέσα στους συλλόγους, ενώ το «τώρα» δεν υπονοεί μόνον το σήμερα, αλλά σηματοδοτεί χρονικά και όλη την νέα για τους συλλόγους εποχή, κατά την οποία το κλαδικό υπερτερεί πλέον του κομματικού.

Την έναρξη της κομματικοποίησης των συλλόγων κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας τοποθετούν χρονικά στην εποχή της μεταπολίτευσης. Τονίζουν ότι τότε

στους συλλόγους κυριαρχεί το ΚΚΕ, το οποίο οργανώνει και κατευθύνει την συνδικαλιστική τους δράση και, αργότερα, το ΠΑΣΟΚ, το οποίο κερδίζει, στο μεταξύ, έδαφος στον συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής. Όμως οι συνδικαλιστές που αναφέρονται στη παρουσία των κομμάτων εντός των συλλόγων θίγουν το ζήτημα αυτό πολύ προσεκτικά αποφεύγοντας να κατονομάσουν κόμματα και πρόσωπα, αλλά και να δηλώσουν την δική τους πολιτική ή και κομματική ταυτότητα. Περιγράφουν την κατάσταση που επικρατεί κατά την μεταπολιτευτική περίοδο στους συλλόγους γενικά και αφαιρετικά επισημαίνοντας, απλώς, κομματικές πρακτικές που έχουν γνωρίσει λόγω της θητείας τους στα συνδικαλιστικά όργανα των συλλόγων.

Ήδη οι κομματικές παρεμβάσεις ξεκινούν όταν ένας επισκευαστής θέλει να θέσει υποψηφιότητα για το διοικητικό συμβούλιο ενός συλλόγου ως ανεξάρτητος υποψήφιος. Άλλοι συνδικαλιστές, με τους οποίους έχει οικεία σχέση, τον πληροφορούν ότι η υποψηφιότητά του, εφόσον ο ίδιος δεν ανήκει σε κάποιο κόμμα, δεν έχει πιθανότητες επιτυχίας λόγω του ότι έχει προσυμφωνηθεί ποιοι υποψήφιοι θα εκλεγούν.

«Είμαι ο Χ. Θέλω να ασχοληθώ, να βοηθήσω τον κλάδο μου και από κει και πέρα τιποτ' άλλο. Λέει: 'Αν δεν είσαι με το... δεν βγαίνεις'. Λέω: 'Με συγχωρείτε πολύ'. Και δεν με άφησε να εκτεθώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Αλλά το θέμα της υποψηφιότητας έχει και άλλη διάσταση. Όταν ένα κόμμα επιχειρεί να αποκτήσει επιρροή σ' ένα σύλλογο, ασκεί πιέσεις σε συνδικαλιστές προκειμένου να υποβοηθήσουν την εκλογή του υποψηφίου που προτείνει.

«Τότε είχε πέσει πίεση από κόμμα να στηρίξω να βγει άτομο από εκεί μέσα και να μας περνάει αυτά που θέλανε. Αλλά μετά σου λέει: 'Κάνε και τούτο, κάνε και εκείνο' και το ξέκοψα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Στις εκλογές των συλλόγων φαίνεται να υπερτερεί, εκείνη την εποχή, η κομματική ταυτότητα των υποψηφίων έναντι της επαγγελματικής, ενώ οι διαξιφισμοί των επισκευαστών στρέφονται γύρω από την εκλογή ή μη των ομοϊδεατών τους.

«Να μην βγει ο ένας επειδή το κόμμα του δεν άρεσε στους άλλους, να μην βγάζουνε ανθρώπους στη διοίκηση που είχαν χρόνο, που αποδίδανε, επειδή δεν ήταν της ίδιας ιδεολογίας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1995)

Πολλές φορές οι διαξιφισμοί αυτοί οδηγούν σε επεισόδια που καταλήγουν σε ξυλοδαρμούς μεταξύ αντιπάλων.

«Εγώ μπήκα στο σύλλογο το 86. Υπήρχε και διχόνοια. Θυμάμαι... με το που τελειώνανε οι εκλογές, έπεφτε και ξύλο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Αλλά οι κομματικές παρεμβάσεις συνεχίζονται όταν, μετά τις εκλογές, το διοικητικό συμβούλιο συγκροτείται σε σώμα. Οι θέσεις στο συμβούλιο κατανέμονται με βάση την ισχύ των κομμάτων που έχουν επιτύχει την εκλογή των υποψηφίων τους και, πολλές φορές, έχουν προσυμφωνηθεί.

«Διαπίστωσα κι εκεί...ορισμένα πράγματα που ήταν προσυμφωνημένα από την αρχή. Διαφώνησα εγώ, γιατί έχω αρχές και τελικά μπήκα σε δυσμένεια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Κάποιοι συνδικαλιστές χαρακτηρίζουν τις ποικίλες αυτές παρεμβάσεις των κομμάτων ως «κομματικά παιχνίδια» που δεν προσιδιάζουν στην υψηλή αποστολή των συλλόγων.

«Τον σύλλογό μας τον έχω πάνω απ' όλα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Στα διοικητικά συμβούλια των συλλόγων οι εκπρόσωποι των διαφορετικών κομμάτων συχνά διαπληκτίζονται μεταξύ τους στην προσπάθειά τους να επιβάλλουν την θέση ή την γραμμή του κόμματος που υποστηρίζουν θέτοντας σε δεύτερη μοίρα τα προβλήματα του κλάδου.

«Να βλέπω να τσακώνονται, όπως είναι τα μικρά παιδιά, για τα κόμματα. Τους λέω: 'Δεν παίζεται αυτό το πράγμα'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

«Βγαίνω και όταν μαζεύτηκε το ΔΣ θυμάμαι υπήρχαν φάκελλοι διαμάχης... Οι διαμάχες δεν ήταν συναδελφικές, ήταν κομματικές. Τότε παίζανε βασικά ρόλο τα κόμματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Τις εντάσεις που προκύπτουν μεταξύ των εκπροσώπων διαφορετικών κομμάτων μέσα στις συνεδριάσεις των διοικητικών συμβουλίων προσπαθούν να μετριάσουν και να κατευνάσουν συνδικαλιστές πιο σώφρονες οι οποίοι αναλαμβάνουν να παίξουν ένα ρόλο εξισορροπητικό. Επιστρατεύουν ως επιχείρημα το καλό του συνόλου, ενώ κρατούν ίσες αποστάσεις από όλα τα κόμματα και τους συναδέλφους που τα υποστηρίζουν. Προσπαθούν να αφυπνίσουν στους συναδέλφους τους αυτούς την συνείδηση της επαγγελματικής τους ταυτότητας, αλλά και να τους επισημάνουν την διάσταση που υπάρχει μεταξύ πολιτικής και επαγγέλματος.

«Είχα άριστες σχέσεις με όλους, είτε ήταν δεξιά, είτε αριστερά ή κέντρο και προσπαθούσα να δώσω στους συναδέλφους να καταλάβουν, παρ' όλο που ήμασταν στην ίδια, και μικρότερος σε ηλικία, να καταλάβουν ότι το συμφέρον μας δεν είναι η πολιτική, αλλά η δουλειά μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Η περίοδος της κομματικοποίησης των συλλόγων αρχίζει να αλλάζει, όπως αναφέρουν κάποιοι συνδικαλιστές, σταδιακά και, εμφανέστερα, από την δεύτερη δεκαετία του εικοστού πρώτου αιώνα, χωρίς να προσδιορίζουν ποιοι παράγοντες συνετέλεσαν σ' αυτή την αλλαγή. Χαρακτηριστικό της νέας αυτής περιόδου είναι ότι πολλοί επισκευαστές για να δεχθούν να θέσουν υποψηφιότητα στις εκλογές για την ανάδειξη νέου διοικητικού συμβουλίου στο σύλλογό τους θέτουν ως όρο και προϋπόθεση την μη εμπλοκή των κομμάτων στα του συλλόγου. Υπό τις νέες αυτές συνθήκες εκλέγονται, πλέον, όσοι διαθέτουν ικανότητα και χρόνο για να ασχοληθούν με τα προβλήματα του κλάδου.

«Δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως ήτανε τότε, ούτε τα κόμματα. Τελείωσε. Όποιος είναι ικανός τον ψηφίζουνε και βγαίνει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Όταν, κατά τις συνεδριάσεις του διοικητικού συμβουλίου, ανακύπτουν διαφωνίες μεταξύ των μελών ως προς τον ρόλο των κομμάτων σε συγκεκριμένα προβλήματα που απασχολούν τον κλάδο, τότε οι συνδικαλιστές που πρεσβεύουν την μη εμπλοκή των κομμάτων στην συνδικαλιστική δράση των συλλόγων συγκρούονται με όσους υποστηρίζουν την αντίθετη άποψη. Σταδιακά η άποψη για την αποκομματικοποίηση των συλλόγων κερδίζει έδαφος στο όνομα της ενότητας του κλάδου τα προβλήματα του οποίου θεωρείται, από τους περισσότερους συνδικαλιστές, ότι δεν μπορεί να έχουν κομματικό χρώμα.

«Στο σύλλογο δεν είχαμε κόμματα. Έναν-έναν τον κατεβάσαμε και δεν ήξερα τι ψηφίζει ο καθένας. Δεν μ'ενδιέφερε. Κοιτούσαμε τα συμφέροντα του συλλόγου και λέγαμε ότι το συμφέρον του μπλε, του κίτρινου, του κόκκινου είναι πώς θα επιβιώσουμε τα μαγαζιά μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Στα πρωτοβάθμια συνδικαλιστικά όργανα του κλάδου εξαπλώνεται η θέση ότι τα μέλη τους συμμετέχουν μόνον με την επαγγελματική τους ταυτότητα και την συνδικαλιστική τους ιδιότητα ανεξάρτητα από το τι πιστεύουν πολιτικά και σε ποιο κόμμα ανήκουν. Δημιουργείται, έτσι, στους συλλόγους ένας εσωτερικός, «στεγανός» χώρος, όπου φαίνεται να διαχωρίζεται ο συνδικαλισμός από την πολιτική και να προφυλάσσεται από τις κομματικές παρεμβάσεις. Την προάσπιση αυτού του «καθαρού» χώρου -από τον οποίο φαίνεται να αποκλείονται τα κόμματα και η επιρροή τους στους συνδικαλιστές- αναλαμβάνουν συνήθως οι πρόεδροι των διοικητικών συμβουλίων που είναι υπέρμαχοι της αποκομματικοποίησης των συλλόγων.

«Κατάφερα κι έβγαλα το κομματικό στοιχείο στην άκρη... Όταν γίνονταν εκλογές κι έβγαينا, για να βγάλουμε πρόεδρο, και έβγαينا εγώ, το πρώτο πράγμα που ζητούσα... 'Δεν μ' ενδιαφέρει τι είναι ο καθένας θέλω εδώ πέρα να είσαι ο γραμματέας, ο ταμίας, το μέλος, ο αντιπρόεδρος. Δεν μ' ενδιαφέρει τι θα κάνεις έξω ή που θα πας'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Έχω πει: 'Την δική μας ταυτότητα δεν την κρατάμε ούτε στον συνεταιρισμό, ούτε στον σύλλογο μέσα. Το τι κάνεις απ' έξω και το πιστεύεις, έχει το...Εδώ δεν θα έρθεις'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Στον αντίποδα αυτής της θέσης βρίσκεται η θέση των συνδικαλιστών-επισκευαστών του ΚΚΕ οι οποίοι πρεσβεύουν ότι τα κλαδικά προβλήματα είναι κατ' εξοχήν πολιτικά και ότι, ως εκ τούτου, ο συνδικαλισμός δεν μπορεί να αποκόπτεται από την πολιτική και τα κόμματα. Για τον λόγο αυτό οι συνδικαλιστές του κομματικού αυτού χώρου συμμετέχουν πάντα στις εκλογές των συλλόγων με χωριστό ψηφοδέλτιο που έχει σαφή κομματικό προσανατολισμό. Οι συνδικαλιστές αυτοί θεωρούν ότι ο συνδικαλισμός των επισκευαστών διακρίνεται σε δύο είδη: σε συνδικαλισμό «κυβερνητικό», ο οποίος, κατά τη γνώμη τους, πρόκειται στην εκάστοτε κυβέρνηση και σε συνδικαλισμό που συνδέεται με το ταξικό αγωνιστικό κίνημα, όπως το αντιλαμβάνεται και το πρεσβεύει το κόμμα που υποστηρίζουν, το ΚΚΕ.

«Εμείς είμαστε η μια πλευρά της διοίκησης. Και υπήρχε και η άλλη πλευρά. Μαζί με άλλους συνδικαλιστές προσπαθούσαμε να καλυτερεύσουμε την καθημερινότητά μας. Και μαζί με άλλες ειδικότητες μιλάγαμε για το συνταξιοδοτικό της εποχής εκείνης, για το ασφαλιστικό που μας έκαιγε, για διάφορα πράγματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Τη θέση αυτή περί σύνδεσης του συνδικαλισμού των επισκευαστών με το ταξικό αγωνιστικό κίνημα, κατά τα λεγόμενα των συνδικαλιστών της έρευνας, δεν φαίνεται, όμως, να ασπάζεται η πλειοψηφία των συνδικαλιστών που δραστηριοποιούνται στους συλλόγους. Αλλά και οι τρόποι επίλυσης των διαφορών και αντιμετώπισης των συγκρούσεων που εκδηλώνονται μέσα στα διοικητικά συμβούλια φαίνεται να έχουν σταδιακά αλλάξει. Υπάρχουν σύγχρονοι τρόποι επίλυσης των διαφορών και των συγκρούσεων οι οποίοι απορρέουν από τις νέες αντιλήψεις περί αποκομματικοποιημένου συνδικαλισμού. Κατ' αρχάς οι αντιπροτάσεις μελών των διοικητικών συμβουλίων δεν απορρίπτονται αν δεν εξεταστούν προσεκτικά και δεν συζητηθούν με μόνο γνώμονα το συμφέρον του κλάδου.

«Δεν είναι κακές (οι σκέψεις) του αλλουνού του συναδέλφου ή ό,τι είναι αυτός, η άποψή του. Δεν πρέπει να τις απορρίπτεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Όταν οι διαφωνίες μεταξύ των μελών των διοικητικών συμβουλίων είναι έντονες, σε σημείο που να ανεβάζουν τους τόνους και να προκαλούν εντάσεις, παρεμβαίνουν τα πιο σώφρονα μέλη, τα οποία διαθέτουν την αίσθηση του μέτρου, για να κατευνάσουν τις εντάσεις.

«Μάλωσε ο πρόεδρος ή αντιπρόεδρος. Μάλωσε ένα μέλος κάτι. Ούτε

να τον σηκωθώ να τον δείρω. Θα το φτάσω σ' ένα σημείο και κρατάω ένα επίπεδο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Επιπλέον, σύμφωνα μ' ένα σιωπηρό εθιμικό κανόνα του συνδικαλιστικού αυτού χώρου, οι εντάσεις μεταξύ των μελών των διοικητικών συμβουλίων πρέπει να έχουν τόση διάρκεια όση και οι συνεδριάσεις των συμβουλίων. Έτσι, με την λήξη των συνεδριάσεων, «παραμένουν» στις αίθουσες συνεδριάσεων και δεν μεταφέρονται σε άλλους κοινωνικούς χώρους.

«Το τι κάνουμε εκεί στο τραπέζι του συμβουλίου... ό,τι γίνεται εκεί, μένει εκεί. Φύγαμε από κάτω, είμαστε φίλοι. Πάμε για μπύρες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Κατ' αυτόν τον τρόπο, μετά την λήξη των διοικητικών συμβουλίων αποκαθίσταται η «τάξη» των πραγμάτων και η συναδελφική σχέση μεταξύ των διαφωνούντων μελών. Συχνά, μάλιστα, η αποκατάσταση της συναδελφικής σχέσης επικυρώνεται άμεσα με την κοινή συμμετοχή των δυο μελών σε κοινωνικές εκδηλώσεις. Στον εθιμικό κώδικα συμπεριφοράς των συνδικαλιστών-επισκευαστών προβλέπονται, έτσι, ασφαλιστικές δικλείδες που εξισορροπούν συγκρούσεις οι οποίες εκδηλώνονται στην συνδικαλιστική σφαίρα με εξομαλύνσεις οι οποίες συντελούνται στην κοινωνική ή την ιδιωτική σφαίρα.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι η προσπάθεια αποκομματικοποίησης των συλλόγων την οποία καταβάλλουν οι επισκευαστές, αφού έχει προηγηθεί μια μακρά περίοδος έντονης κομματικοποίησης των συλλόγων, γίνεται πιο κατανοητή εάν ληφθούν υπόψη κάποιοι εξωτερικοί προς την συνδικαλιστική σφαίρα παράγοντες. Όταν οι ραγδαίες εξελίξεις στην τεχνολογία του αυτοκινήτου επηρεάζουν άμεσα το επάγγελμα του επισκευαστή και η εξεύρεση λύσεων γίνεται επιτακτική, ο κλάδος συνειδητοποιεί την ανάγκη αυτοοργάνωσής του. Η αυτοοργάνωση, όμως, αυτή απαιτεί ένα άλλο πνεύμα από αυτό που επικρατεί στους συλλόγους λόγω των κομματικών διενέξεων. Η σταδιακή αποκομματικοποίηση των συλλόγων φαίνεται ότι αποτελεί ένα αναγκαίο μέσο προκειμένου να δημιουργηθούν συνθήκες σύμπνοιας και συνεργασίας μέσα στους συλλόγους, να αναπτυχθεί η συναδελφικότητα μεταξύ των μελών και, τελικά, η κοινότητα των επισκευαστών να μπορεί να ενώσει δυνάμεις για να αντιμετωπίσει τις συνεχείς νέες εξελίξεις στο επάγγελμα, αλλά και στην τεχνολογία του αυτοκινήτου. Την όποια υστέρηση των κομμάτων να αναπροσαρμόσουν την στρατηγική τους με βάση τα σύγχρονα δεδομένα στο χώρο της επισκευής αυτοκινήτου οι συνδικαλιστές του χώρου φαίνεται να προσπαθούν να αναπληρώσουν παραμερίζοντας ή παρακάμπτοντας τα κόμματα, τουλάχιστον σε επίπεδο συλλόγων.

4.2.2.4 Μνήμες συνδικαλιστικής δράσης στο πλαίσιο της κλαδικής Ομοσπονδίας

Στην προφορική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας, οι οποίοι έχουν όλοι θητεύσει σε διάφορες θέσεις, υπάρχουν ψηφίδες συνδικαλιστικής δράσης από τους αγώνες της κλαδικής Ομοσπονδίας, η οποία εμφανίζεται στις αφηγήσεις τους άλλοτε ως ΠΟΒΕΑΜ και άλλοτε ως ΕΟΒΕΑΜΜ. Μάλιστα, όπως ήδη διαπιστώσαμε, οι περισσότεροι αγώνες των συλλόγων είναι άρρηκτα δεμένοι με τους αγώνες της κλαδικής Ομοσπονδίας και αντίστροφα, έτσι ώστε να μην είναι εύκολο να διακρίνουμε πότε οι αφηγητές αναφέρονται στην κλαδική Ομοσπονδία και πότε στον σύλλογο στον οποίο ανήκουν. Ωστόσο μέσα στις πλούσιες αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας υπάρχουν σαφείς αναφορές σε θέματα που συνδέονται πρωτίστως με την κλαδική Ομοσπονδία. Είναι θέματα, κατά κάποιο τρόπο, σημαδιακά για την πορεία της, αλλά και για την φυσιολογία της τα οποία δεν αφορούν τόσο την δράση της προς τα έξω, όσο την συνδικαλιστική της οντότητα και την εσωτερική της λειτουργία. Και είναι ευνόητο ότι, μέσα από τις μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας, τα θέματα αυτά ανα-καλούνται, ανα-δομούνται και επανατίθενται χωρίς, ωστόσο, να εξαντλούνται.

Οι ψηφίδες μνήμης των συνδικαλιστών της έρευνας απλώς μας επέτρεψαν να ιχνηλατήσουμε και να σκιαγραφήσουμε όψεις της πορείας του δευτεροβάθμιου αυτού οργάνου, αρχίζοντας από την γέννησή του και προχωρώντας σε γεγονότα-σταθμούς της πορείας του και σε σημαντικά θέματα που είναι συνυφασμένα με τη λειτουργία του. Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι προχωρήσαμε στην επιλογή των θεμάτων που αναπτύσσουμε με μόνο κριτήριο την σημασία που αποδίδουν οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας σε γεγονότα-σταθμούς που συνδέονται με την κλαδική Ομοσπονδία. Και είναι σαφές ότι σε ό,τι αφορά τα εσωτερικά ζητήματα του συνδικαλιστικού χώρου της επισκευής όλοι οι συνδικαλιστές αποδίδουν πρωτεύουσα σημασία στο ζήτημα της ενότητας του κλάδου μέσω της ανάγκης ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών. Από την άλλη πλευρά στις αφηγήσεις των συνδικαλιστών γίνεται λόγος για διαφορετικές τάσεις που συνυπάρχουν μέσα στην κλαδική Ομοσπονδία και οι οποίες προκαλούν αντιθέσεις και αντιπαραθέσεις. Στο μέτρο που οι μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας μάς το επιτρέπουν θα αναδείξουμε κάποιες από αυτές τις τάσεις που φαίνεται να προσδιορίζουν διαχρονικά και την φυσιολογία της κλαδικής Ομοσπονδίας.

Αν και όσα ακολουθούν είναι μέρος της ιστορίας της κλαδικής Ομοσπονδίας, ωστόσο δεν μπορούν να θεωρηθούν ως η ιστορία της, με την έννοια που θα έδινε κανείς αν είχαν μελετηθεί αρχειακές πηγές που την καταγράφουν. Μπορούν, όμως, να θεωρηθούν ως η προφορική μνήμη της ιστορίας της, με την έννοια του τι ανακαλεί η μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας, όταν τους ζητηθεί, όπως στην παρούσα έρευνα, ως ιστορία της κλαδικής Ομοσπονδίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τα θέματα που σχετίζονται με τη γέννηση και τη λειτουργία του δευτεροβάθμιου αυτού συνδικαλιστικού οργάνου είναι τα εξής: οι θολές μνήμες των απαρχών της κλαδικής Ομοσπονδίας, οι προσπάθειες ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών,

οι σχέσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας με τους συλλόγους και οι τάσεις που επικρατούν μέσα στην κλαδική Ομοσπονδία τα πενήντα και πλέον χρόνια ύπαρξής της.

4.2.2.4α Οι θολές μνήμες των απαρχών της κλαδικής Ομοσπονδίας

Αν φανταστεί κανείς την κλαδική Ομοσπονδία σαν ένα μεγάλο δέντρο που έχει ζωή πενήντα δύο ετών, μπορεί να αναρωτηθεί υπό ποιες συνθήκες φυτεύτηκε αυτό το «δέντρο», σε ποια εποχή και για ποιους λόγους. Τα εύλογα αυτά ερωτήματα σε πολύ μικρό βαθμό μπορούν να απαντηθούν μέσα από τις μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας. Είναι λίγοι οι συνδικαλιστές που έχουν «προλάβει» αυτή την εποχή και έχουν βιώσει, με κάποιο τρόπο, τις απαρχές της κλαδικής Ομοσπονδίας –της ΠΟΒΕΑΜ– κατά την δεκαετία του 70.

«Μετά τη Χούντα, από τότε ξέρω εγώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Ουσιαστικά λείπουν από την έρευνα οι μάρτυρες της εποχής, είτε γιατί δεν είναι πλέον εν ζωή, είτε γιατί δεν είναι σε θέση να μιλήσουν.⁹⁷ Έτσι, οι ψηφίδες μνήμης των απαρχών της κλαδικής Ομοσπονδίας, όπως εμφανίζονται στις αφηγήσεις κάποιων συνδικαλιστών της έρευνας, είναι αποσπασματικές και χρησιμεύουν μόνον για να περιγράψουμε τι ανακαλούν οι συνδικαλιστές αυτοί για το μακρινό παρελθόν της κλαδικής Ομοσπονδίας και τις «ρίζες» της και όχι για να ανασυστήσουν την ιστορία της.

Οι αρχές της ίδρυσης της κλαδικής Ομοσπονδίας ΠΟΒΕΑΜ «χάνονται» στην δεκαετία του 70, επί δικτατορίας των συνταγματαρχών. «Χάνονται» με την έννοια ότι δεν έχουν αφήσει ιδιαίτερα και σαφή ίχνη στους περισσότερους συνδικαλιστές που έλαβαν μέρος στην έρευνα. Η ίδρυση του δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου –της ΠΟΒΕΑΜ– τοποθετείται στο έτος 1970, μεσούσης της δικτατορίας των συνταγματαρχών και ενώ ο συνδικαλισμός τελεί υπό απαγόρευση, γεγονός εντυπωσιακό το οποίο δεν κατέστη δυνατόν να ερμηνεύσουν οι συνδικαλιστές της έρευνας. Η τότε ΠΟΒΕΑΜ γεννήθηκε, όπως αναφέρουν, με πρωτοβουλία τεσσάρων συλλόγων επισκευαστών που δραστηριοποιούνται και πριν την έλευση της δικτατορίας των συνταγματαρχών, των συλλόγων μηχανικών, ηλεκτρολόγων, πετρελαιοειδών και φρενάδων.⁹⁸ Πώς, υπό ποιες συνθήκες και με ποιες διαδικασίες γεννήθηκε η

97. Κατά την διάρκεια της έρευνας πεδίου καταβάλαμε προσπάθεια να επικοινωνήσουμε και με άλλους εναπομείναντες πρωταγωνιστές εκείνης της περιόδου, αλλά η προσπάθεια αυτή δεν τελεσφόρησε λόγω προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζουν κάποιοι από τους συνδικαλιστές αυτούς.

98. Η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας μεταφέρει την πληροφορία ότι επρόκειτο για τέσσερις συλλόγους, αριθμό που έρχεται σε αντίθεση με τον αριθμό των συλλόγων –οκτώ– στον οποίο αναφέρονται οι πληροφορητές σε προηγούμενο κεφάλαιο.

κλαδική Ομοσπονδία δεν μπορούν να περιγράψουν οι συγκεκριμένοι συνδικαλιστές. Είναι θολή, στις αφηγήσεις τους, η εικόνα την οποία μεταφέρουν για την κατάσταση που επικρατεί στον συνδικαλισμό των επισκευαστών κατά την κρίσιμη εκείνη επταετία. Μιλούν γενικά, χωρίς να διευκρινίζουν ποια είναι τα επιτρεπόμενα όρια λειτουργίας των συλλόγων τους και ποιο είναι το αντικείμενο δράσης τους.

«Τα συνδικαλιστικά την χρονική διάρκεια της δικτατορίας ήτανε δύσκολα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Οι συνδικαλιστές-μάρτυρες της εποχής κάνουν λόγο για την παρουσία, στον συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής, συνδικαλιστών το όνομα των οποίων είναι τόσο γνωστό ώστε, και μόνον η αναφορά σε αυτό, να δημιουργεί μια ασπίδα προστασίας σε νέους επισκευαστές αριστερών καταβολών που συλλαμβάνονται από το καθεστώς επειδή μετέχουν στους συλλόγους.

«Είχαμε ένα πλεονέκτημα. Μόλις μας πηγαίνανε στο τμήμα και λέγαμε 'είναι πρόεδρος μας ο Χ.', ώ του θαύματος μας αφήνανε και φεύγαμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Πάντως η αφήγηση της ιστορίας των απαρχών της κλαδικής Ομοσπονδίας σίγουρα συνδέεται, στην μνήμη των συνδικαλιστών-μαρτύρων για την εποχή, με την ιστορία των συλλόγων που ανέλαβαν την πρωτοβουλία να την ιδρύσουν. Δεν είναι τυχαίο ότι οι συνδικαλιστές αυτοί αφηγούνται την ιστορία, για παράδειγμα, του συλλόγου μηχανικών δημιουργώντας συνειρμικές γέφυρες ανάμεσα στην ιστορία των συλλόγων και την ίδρυση της κλαδικής Ομοσπονδίας, γέφυρες οι οποίες δεν είναι πάντα εμφανείς για τον αποδέκτη της αφήγησής τους, στην συγκεκριμένη περίπτωση την ερευνήτρια.

Μια τέτοια συνειρμική γέφυρα δημιουργείται με αφορμή το πρόσωπο του πρώτου προέδρου της κλαδικής Ομοσπονδίας, του Αλέξη Καζή, ο οποίος ήταν ταυτοχρόνως πρόεδρος και του συλλόγου μηχανικών. Οι συνδικαλιστές της έρευνας αφήνουν να εννοηθεί ότι τόσο ο ίδιος, όσο και τα λοιπά μέλη του διοικητικού συμβουλίου της κλαδικής Ομοσπονδίας είναι πρόσωπα εδραιωμένα στον συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής πολύ πριν την δικτατορία, τα οποία και παραμένουν στις διοικήσεις των σωματείων για πολλές τριετίες, προ, κατά και μετά την δικτατορία. Αν και αναφέρεται, κάπως γενικά, από ένα συνδικαλιστή-μάρτυρα, ο σκοπός ίδρυσης της κλαδικής Ομοσπονδίας –της τότε ΠΟΒΕΑΜ, δεν διευκρινίζεται, όμως, ποιοι είναι οι λόγοι και οι διαδικασίες που οδήγησαν στην ίδρυσή της.

«Να μην είμαστε μεμονωμένα σωματεία, να γίνει μια ευρύτερη οργάνωση στο χώρο της συντήρησης και της επισκευής του αυτοκινήτου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Γιατί ούτως ή άλλως οι συνδικαλιστές-μάρτυρες –τότε νέοι στον συνδικαλιστικό χώρο– φαίνεται να μην έχουν βιωματική μνήμη για τα της ίδρυσης της Ομοσπονδίας, αλλά μάλλον μνήμη μεταβιβασμένη από παλαιότερους συνδικαλιστές που δεν είναι πλέον εν ζωή.

Κατά την μεταπολίτευση, όπως επισημαίνουν συνδικαλιστές της έρευνας, συνεχίζει να παραμένει το ίδιο διοικητικό συμβούλιο στην κλαδική Ομοσπονδία, ένα συμβούλιο το οποίο, όπως περιγράφουν, απαρτίζεται από κυρίως αξιοσέβαστους. Στην αφήγησή τους οι συνδικαλιστές-μάρτυρες δίνουν μικρότερη σημασία στις επί μέρους ιδιότητες των προσώπων που αποτελούν το πρώτο διοικητικό συμβούλιο της Ομοσπονδίας και μεγαλύτερη στο γεγονός ότι αποτελούν, στην ουσία, ένα ξένο σώμα προς τους ανθρώπους του κλάδου των επισκευαστών αφήνοντας να εννοηθεί ότι προέρχονται από άλλη κοινωνική τάξη. Την διαφορά κοινωνικής τάξης υπογραμμίζουν περιγράφοντας τον τρόπο ένδυσης των μελών του τότε διοικητικού συμβουλίου της ΠΟΒΕΑΜ, ένα τρόπο που παραπέμπει στην κοινωνία των «κυρίων» και απέχει πολύ από τον κοινωνικά υποτιμημένο κόσμο της «μουτζούρας» στον οποίο ανήκουν οι επισκευαστές της εποχής.

«Ήτανε γερόντοι, μεγάλης ηλικίας οι άνθρωποι... Ερχόντουσαν στην έδρα να κάτσουνε και ήτανε με τα κουστούμια τους, με την γραβάτα τους. Και εμείς το θεωρούσαμε κατά κάποιο τρόπο κυριλέ. Γιατί ήμασταν με τις φόρμες ή τα πουκάμισά μας ήτανε παλιά και μουτζουρωμένα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Εκτός, όμως, του ότι τα μέλη του πρώτου διοικητικού συμβουλίου της κλαδικής Ομοσπονδίας προέρχονται από άλλη κοινωνική τάξη, φαίνεται να μην διαθέτουν αγωνιστικότητα και να μην διατίθενται να δράσουν για τα προβλήματα του κλάδου. Την θητεία του πρώτου αυτού συμβουλίου της κλαδικής Ομοσπονδίας χαρακτηρίζουν οι συνδικαλιστές της έρευνας ως περίοδο αδράνειας.

«Ήταν μέλη συμβουλίου, αξιόλογοι άνθρωποι, ευπρεπέστατοι, αλλά δεν κάνανε τίποτα. Γιατί αυτό δεν ήτανε μέσα στο αίμα τους να κάνουν κάτι. Ήταν τέλμα και πηγαίναμε εμείς να ταράξουμε τα νερά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Στις αρχές της μεταπολίτευσης, υπό την επήρεια του κλίματος ελευθερίας και αλλαγής που επικρατεί, η κατάσταση πραγμάτων στην κλαδική Ομοσπονδία αρχίζει να διαφοροποιείται. Στην αδράνεια του πρώτου διοικητικού συμβουλίου της κλαδικής Ομοσπονδίας αρχίζουν να αντιτίθενται νέοι σε ηλικία επισκευαστές με διαφορετικό, μεταξύ τους, ιδεολογικό προσανατολισμό, αλλά με κοινό στόχο να κινητοποιήσουν την Ομοσπονδία να δράσει για τα προβλήματα του κλάδου.

«Συνυπήρξαμε πέντε, δέκα, είκοσι άτομα. Τα είκοσι γίνανε σαράντα, με κοινό στόχο, χωρίς να συμφωνούμε πολιτικά και ξέροντας ο καθένας τι είναι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Οι νέοι αυτοί επισκευαστές έχουν διαφορετικό ταξικό ίχνος από αυτό του πρώτου διοικητικού συμβουλίου της κλαδικής Ομοσπονδίας. Προέρχονται από κοινωνικό περιβάλλον που έχει γνωρίσει την στέρση και την κοινωνική απαξίωση, ενώ κάποιοι από αυτούς έχουν προηγούμενο πολιτικό και συνδικαλιστικό ιστορικό, αλλά και οικογενειακό παρελθόν διώξεων λόγω αριστερής ιδεολογίας και ταυτότητας. Αυτοί οι νέοι επισκευαστές είναι που προβληματίζονται για την συνέχεια της πορείας του συνδικαλισμού στην κλαδική Ομοσπονδία.

«Ήμασταν μία ηλικία εμείς που αναλάβαμε, μετά που περάσαμε από κάποια χρόνια, που δεν είμαστε οι ευνοούμενοι της κατάστασης. Υπάρχει ένα σκεπτικό στο μυαλό μου. Κατατρεγμένοι, να πούμε. Οι παρακατιανοί, οι οποίοι στην αγανάκτησή τους είπανε: 'Βρε παιδιά, δεν πάει έτσι. Πρέπει κάτι να κάνουμε'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Μετά από προσπάθειες και πρωτοβουλίες των επισκευαστών αυτών, οι οποίοι διακατέχονται από ανησυχία για τα προβλήματα του κλάδου, συντελείται σταδιακά στην κλαδική Ομοσπονδία μια ανατροπή της τότε υφιστάμενης παγιωμένης κατάστασης. Το παλιό διοικητικό συμβούλιο διαδέχεται ένα νέο συμβούλιο με πρόεδρο τον Ιωάννη Κατσίκη, συμβούλιο του οποίου ο πρόεδρος και η πλειοψηφία ανήκουν στο ΚΚΕ.

«Την καταργήσαμε εμείς τη διοίκηση, ας πούμε, μ' έναν τρόπο αγωνιστικό, με προτάσεις που οι αντιπρόσωποι εκτίμησαν και μας ψήφισαν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Την ίδια δεκαετία, την δεκαετία του 70, ιδρύονται άλλες δύο κλαδικές Ομοσπονδίες, μία με έδρα την Θεσσαλονίκη και μια δεύτερη με έδρα την Πάτρα, έτσι ώστε οι σύλλογοι επισκευαστών της χώρας να «κατανέμονται» σε τρία δευτεροβάθμια κλαδικά συνδικαλιστικά όργανα. Η ίδρυση των δύο αυτών νέων κλαδικών Ομοσπονδιών συνδέεται, κατά την εκδοχή ενός συνδικαλιστή της έρευνας, με το γεγονός ότι ο πρόεδρος και η πλειοψηφία των μελών του νέου διοικητικού συμβουλίου της ΠΟΒΕΑΜ ανήκουν στο ΚΚΕ. Το γεγονός αυτό αναφέρεται ως λόγος για τον οποίο αποχωρούν κάποιοι σύλλογοι από την ΠΟΒΕΑΜ και προχωρούν στην ίδρυση των δυο άλλων κλαδικών Ομοσπονδιών. Πρόκειται για εκδοχή που δεν έχει επιβεβαιωθεί στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

«Πρώτη ήτανε η ΠΟΒΕΑΜ. Εγινε διάσπαση και φύγανε αυτοί όταν αναλάβαμε εμείς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, όμως, οι άλλες δύο Ομοσπονδίες ιδρύθηκαν σε μικρό χρονικό διάστημα μετά την ΠΟΒΕΑΜ, σχεδόν μία πενταετία μετά.

«Πήρε σάρκα και οστά από το πρωτοδικείο της Αθήνας η Ομοσπονδία».

Μετά από αυτό, θυμάμαι, ακολούθησαν και οι άλλες δύο ομοσπονδίες που γίνανε μια στην Πελοπόννησο και άλλη στη Θεσσαλονίκη, πάλι στον ίδιο χώρο της επισκευής. Θυμάμαι ότι γίνανε τρία έως πέντε χρόνια μετά από την Ομοσπονδία τη δική μας που ξεκινήσαμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Η ίδρυση αυτών των κλαδικών Ομοσπονδιών φαίνεται να υπακούει σε μια λογική κατάτμησης της χώρας σε τρεις περιοχές –Κεντρική Ελλάδα, Βόρεια Ελλάδα και Νότια Ελλάδα– κατάτμηση από την οποία απορρέουν αργότερα οι προσπάθειες της ΠΟΒΕΑΜ για την ενοποίηση των κλαδικών Ομοσπονδιών.

Από την δεκαετία του 80 και πέρα οι μεγαλύτεροι σε ηλικία συνδικαλιστές της έρευνας αρχίζουν να έχουν συγκεκριμένες μνήμες οι οποίες και μας επέτρεψαν να αναφερθούμε ήδη, σε προηγούμενη ενότητα, στους αγώνες του επισκευαστικού κλάδου για την επίλυση των προβλημάτων του.

«Η δεκαετία του 80 ήταν η πιο δυνατή, με τους πιο πολλούς αγώνες και προοδευτικά άρχισε να μειώνεται».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Το πώς απλώθηκε το «δέντρο» της κλαδικής Ομοσπονδίας, στην συνέχεια, είναι ένα ζήτημα που δε θα αγγίξουμε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, όχι μόνον γιατί οι μνήμες των συνδικαλιστών δεν παρέχουν επαρκή στοιχεία, αλλά και γιατί, στην ουσία, το ζήτημα αυτό δεν συνδέεται με τους άμεσους στόχους της μελέτης. Θα περιοριστούμε μόνον να αναφέρουμε ότι, μετά την μεταπολίτευση, και σε συνάρτηση με την αγωνιστική δυναμική που αναπτύσσει η κλαδική Ομοσπονδία κατά την δεκαετία του 80, καθώς και την ψήφιση του νόμου 1575/85 που κατοχυρώνει δεκατέσσερις ειδικότητες επισκευαστών, ιδρύονται σταδιακά σύλλογοι και άλλων ειδικοτήτων της επισκευής.⁹⁹ Οι σύλλογοι αυτοί, στην συνέχεια, εγγράφονται στην ΠΟΒΕΑΜ αυξάνοντας έτσι την δύναμή της και εμπλουτίζοντας το φάσμα ειδικοτήτων της επισκευής που εκπροσωπούνται, μέσω των συλλόγων τους, στο δευτεροβάθμιο αυτό συνδικαλιστικό όργανο.

«Από την εποχή που αναλάβαμε εμείς... άρχισε κάτι να κινείται... Δημιουργήσαμε από τέσσερα σωματεία δεκατρία. Αυτό που το πας; Τους οργανώνουμε να κάνουν σωματεία και κάνανε σωματεία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Εκφράζεται, ωστόσο, και μια άλλη άποψη, ως προς την διεύρυνση της κλαδικής

⁹⁹. Πρόκειται για συλλόγους φανοποιών-βαφένων, σουσάδων, ψυγιατζήδων, βουλκανιζατέρ, επισκευαστών φρένων, μηχανών θαλάσσης, αντλιών, χωματοσυγκριών, δομικών και αγροτικών μηχανημάτων κ.λπ..

Ομοσπονδίας με νέους συλλόγους. Κατά την άλλη αυτή άποψη η διεύρυνση αυτή αλλάζει την κατάσταση μέσα στην Ομοσπονδία, προφανώς και τον συσχετισμό δυνάμεων, έτσι ώστε να αρχίζουν πλέον να διαφοροποιούνται τόσο η μορφή, όσο και το περιεχόμενο της συνδικαλιστικής της δράσης.

«Άρχισαν τα πράγματα να μην είναι όπως στην αρχή που ξεκινήσαμε και παλεύαμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι θολές μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας για τις αρχές της κλαδικής Ομοσπονδίας, της ΠΟΒΕΑΜ, περισσότερο γεννούν ερωτήματα παρά καλύπτουν όψεις της ιστορίας της. Οι μνήμες αυτές διανοίγουν κυρίως νέα πεδία έρευνας η οποία θα μπορούσε να επικεντρωθεί όχι μόνον στην ίδρυση και την διαδρομή της ΠΟΒΕΑΜ κατά την δικτατορία και τις πολλαπλές μεταβάσεις που ακολούθησαν (από την δικτατορία στην μεταπολίτευση και από την «αδράνεια» του πρώτου διοικητικού συμβουλίου στην δράση των επόμενων), αλλά και στην προϊστορία της· μία προϊστορία που είναι άρρηκτα δεμένη με την ιστορία των συλλόγων οι οποίοι συνετέλεσαν στην ίδρυσή της. Επιπλέον, όμως, οι θολές αυτές μνήμες των συνδικαλιστών υποδεικνύουν ότι η έρευνα των απαρχών της ΠΟΒΕΑΜ πρέπει να στραφεί και προς άλλες κατευθύνσεις που έχουν να κάνουν με την μεταγενέστερη ίδρυση των δύο άλλων κλαδικών Ομοσπονδιών. Εάν ζητούμενο είναι να κατανοηθεί πως απλώθηκε το «δέντρο» της ΠΟΒΕΑΜ στον κλάδο της επισκευής, τότε μπορούμε να πούμε ότι οι μικρές ψηφίδες από τις θολές μνήμες των επισκευαστών για τις απαρχές της ίδρυσης και λειτουργίας της είναι ήδη πολύ χρήσιμες. Δίνουν πολλά εναύσματα σε μία νέα έρευνα εντοπισμένη στα της ίδρυσης της ΠΟΒΕΑΜ που θα προχωρήσει σε μεγαλύτερο βάθος.

4.2.2.4β Οι προσπάθειες ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών

Η ύπαρξη περισσότερων της μιας κλαδικών Ομοσπονδιών στον συνδικαλιστικό χώρο του κλάδου των επισκευαστών ή αλλιώς η ενότητα του κλάδου αποτελεί και-ριο ζήτημα το οποίο απασχολεί το σύνολο των συνδικαλιστών της έρευνας. Θεωρείται ως μια «μελανή κηλίδα» του συνδικαλισμού των επισκευαστών η οποία έχει σημαδέψει την ατομική τους μνήμη αφήνοντας τα ίχνη της μέχρι σήμερα. Η ύπαρξη των δύο άλλων κλαδικών Ομοσπονδιών (της Ομοσπονδίας Βορείου Ελλάδας και της Ομοσπονδίας Πελοποννήσου) –είτε η ίδρυσή τους ακολούθησε, απλώς, σχεδόν μία πενταετία μετά, την ίδρυση της ΠΟΒΕΑΜ το 1970, είτε ήταν απόρροια διάσπασης της ΠΟΒΕΑΜ λόγω αποχώρησης συλλόγων, όπως έχει προαναφερθεί– αποτελεί για τον κλάδο, επί πολλές δεκαετίες, ένα σοβαρό εσωτερικό ζήτημα προς επίλυση. Γιατί έχει υπάρξει εποχή που το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών είναι τόσο διασπασμένο ώστε να κατακερματίζονται και να διαφοροποιούνται τα αιτήματά του ανά κλαδική Ομοσπονδία και να μην μπορεί να συνομιλήσει ενιαία με την πολιτεία για την ικανοποίησή τους.

«Ο κάθε πρόεδρος πήγαινε και ζητάγε ό,τι του άρεσε, αθέμιτα πράγματα... Βγαίνει η πολιτεία και λέει: 'Δεν μπορώ να ακούω δέκα φωνές. Θα ακούω μια'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Οι προσπάθειες για την ενοποίηση των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών σε μια λαμβάνουν διάφορες μορφές, άτυπες και τυπικές. Στην ουσία, παρά την ύπαρξη των τριών Ομοσπονδιών ή την διάσπαση της πρώτης σε τρεις Ομοσπονδίες, οι κοινωνικές και επαγγελματικές σχέσεις μεταξύ επισκευαστών που ανήκουν σε διαφορετικές Ομοσπονδίες συνεχίζονται, όπως και οι μεταξύ τους ανταλλαγές. Στο πλαίσιο αυτό συντελούνται ποικίλες ζυμώσεις οι οποίες αποβλέπουν στην προσέγγιση και την ενοποίηση των τριών Ομοσπονδιών.

«Είμαστε φίλοι. Τρώμε, πίνουμε μαζί. Κάποια στιγμή είχαμε έρθει και πολύ κοντά να πάμε για την ένωση, αλλά στο τέλος όλο κάτι βρίσκονται».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Αν, σε άτυπο επίπεδο, οι επαφές μεταξύ συνδικαλιστών φαίνεται να εξελίσσονται ομαλά, δεν ισχύει το ίδιο όταν πρόκειται για τις συνελεύσεις της ΠΟΒΕΑΜ, όπου συζητείται το θέμα της ενοποίησης, και για τις επίσημα οργανωμένες από τις τρεις κλαδικές Ομοσπονδίες συναντήσεις οι οποίες αποσκοπούν στην επίτευξη της ενοποίησης. Κατά τις συνελεύσεις της ΠΟΒΕΑΜ φαίνεται ότι ασκούν έντονη κριτική συνδικαλιστές-εκπρόσωποι σωματείων –μερικοί προερχόμενοι από την περιφέρεια– οι οποίοι θεωρούν τις λογομαχίες και τις αντιπαραθέσεις που παρακολουθούν ανούσιες, απαράδεκτες και επιζήμιες για τους σκοπούς του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών.

« Κατέβηκα στην Αθήνα –εγώ στενοχωρήθηκα– μόλις είχε συνέλευση... Λέω τι να πάω στην (πόλη) να τους πω! Όταν πήρα το λόγο τους είπα: 'Είστε απαράδεκτοι. Εδώ ήρθαμε να καλύτερεύσουμε την πορεία της εργασίας μας, του κλάδου μας και εσείς τρώγεστε σαν τα κοκόρια;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Οι συνδικαλιστές της έρευνας κάνουν λόγο για τέσσερις συναντήσεις των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών που σκοπό έχουν την ενοποίησή τους, από τις οποίες οι δύο πρώτες πραγματοποιούνται σε κλίμα τεταμένο. Η πρώτη απόπειρα συνένωσης, συνεννόησης και συμφωνίας μεταξύ των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών γίνεται στο πλαίσιο συνάντησης που πραγματοποιείται στο Κολυμπάρι της Κρήτης με μέριμνα τοπικού συλλόγου επισκευαστών. Οι μνήμες των συνδικαλιστών που ήταν παρόντες ανακαλούν την οξύτητα και την ένταση που επικράτησε στην συνάντηση αυτή. Αν και το βασικό επιχείρημα που προβλήθηκε τότε υπέρ της ενότητας ήταν ότι ο κλάδος των επισκευαστών, όταν διεκδικεί την λύση προβλημάτων του, πρέπει να έχει ενιαία εκπροσώπηση ενώπιον των αρχών, υπήρξαν έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ

των διαφορετικών πλευρών. Οι συνδικαλιστές-μάρτυρες της συνάντησης –χωρίς να αναφέρονται στο αντικείμενο της διαμάχης– κάνουν λόγο για την ένταση που δημιουργήθηκε όταν ο πρόεδρος της συνάντησης κάλεσε τους παριστάμενους να παραμείνουν στην αίθουσα μέχρι να συμφωνήσουν και να υπογράψουν κείμενο περί ενότητας. Υπήρξαν τότε ζωηρές αντιδράσεις από πλευράς των εκπροσώπων της Ομοσπονδίας Βορείου Ελλάδας.

«Λέει ο Χ.: 'Από δω μέσα δεν θα βγει κανείς αν δεν γίνει ενότητα. Να υπογράψετε'. Οι Θεσσαλονικείς με τίποτα. Εμείς ήμασταν και σαν μπανταντέρ» .

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

Η ένταση που δημιουργήθηκε ήταν τόσο μεγάλη που, κάποια στιγμή, υπήρξε κίνδυνος να χρησιμοποιηθούν όπλα, όπως αναφέρουν οι συνδικαλιστές-μάρτυρες.

«Κάποια στιγμή βγαίνει ένας εκεί, αφού διαφωνούσαν οι Θεσσαλονικείς. 'Κλείσε τις πόρτες, το πιστόλι'. Τελικά δεν έγινε τίποτα» .

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

Με την αποφασιστική παρέμβαση ψύχραιμου συνδικαλιστή αποσβήθηκε αυτός ο κίνδυνος. Όμως η πρώτη αυτή προσπάθεια ενοποίησης των τριών κλαδικών δεν τελεσφόρησε.

«Ήταν στην πόρτα. Λέω: 'Τί, θα φέρεις τα όπλα;'. Του λέω: 'Πρόσεξε καλά. Μην μπεις μέσα στην αίθουσα και κάνεις κάτι, θα σου κόψω τον λαιμό. Δεν ντρέπομαι, στο λέω!... Αυτός μούδιασε, δεν πήγε. Προχωρήσαμε. Δεν συμφωνήσαμε τελικά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Μετά την συνάντηση, κατά τα τοπικά έθιμα φιλοξενίας της Κρήτης, αλλά και σύμφωνα με τον άτυπο κώδικα εξισορρόπησης αντιθέσεων μεταξύ συνδικαλιστών, ακολούθησε τραπέζι, με την συμμετοχή των εκπροσώπων των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών, το οποίο κατέληξε σε γλέντι. Αποκαταστάθηκε έτσι η ανθρώπινη και συναδελφική συνέχεια της επαφής μεταξύ των συνδικαλιστών των τριών Ομοσπονδιών.

«Το βράδυ μας κάνανε τραπέζι. Τι ήταν αυτό το πράγμα, γλέντι!».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Συνδικαλιστής-μάρτυρας των γεγονότων της συνάντησης των κλαδικών Ομοσπονδιών στο Κολυμπάρι της Κρήτης εκφράζει σήμερα, πολλές δεκαετίες μετά, την απορία του για την τότε αντίδραση των εκπροσώπων της Ομοσπονδίας Βορείου Ελλάδας ανακαλώντας στιγμές από την ζεστή ανθρώπινη και κοινωνική επαφή μαζί τους.

«Καλοί άνθρωποι. Να μας αγκαλιάζουνε όταν πηγαίναμε στην Θεσσαλονίκη, να πηγαίνουμε σε ταβέρνα να φάμε, στο καλύτερο ξενοδοχείο... Και δεν είχανε συμφέρον και δεν το λέγανε από ιδιοτέλεια. Βάζω το χέρι στη φωτιά. Δεν υπήρχε ιδιοτέλεια» .

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Η δεύτερη απόπειρα ενοποίησης των τριών Ομοσπονδιών συνδέθηκε με την οργάνωση συνεδρίου στον Βόλο για τον σκοπό αυτό. Οι συνδικαλιστές-μάρτυρες αναφέρουν στις αφηγήσεις τους ότι, και στο συνέδριο αυτό, οι αντιθέσεις μεταξύ των διαφορετικών πλευρών ήταν τόσο έντονες ώστε να καταλήξουν σε ξυλοδαρμούς μεταξύ των παρισταμένων.

«Τι βάσανα κι εκείνα τότε. Πιαστήκαμε στα χέρια τότε... Το τι γινότανε τότε μην το συζητάς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Και στην περίπτωση αυτή οι συνδικαλιστές-μάρτυρες δεν επεκτείνονται στους λόγους που προκάλεσαν τόσο μεγάλη ένταση μεταξύ των μερών. Ωστόσο και η δεύτερη απόπειρα ενοποίησης των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών, της οποίας η περιγραφή μοιάζει, σε κάποιο βαθμό, με την περιγραφή της πρώτης, κατέληξε σε αποτυχία.

«Δεν πετύχαμε με αυτή την κίνηση»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Μεσολαβεί και τρίτη απόπειρα, όπως φαίνεται, στο πλαίσιο μιας μάλλον άτυπης συνάντησης στην Θεσσαλονίκη. Ενώ η τοπική φιλοξενία των εκπροσώπων που προέρχονται από τις άλλες κλαδικές Ομοσπονδίες –την ΠΟΒΕΑΜ και την Ομοσπονδία Πελοποννήσου– είναι άψογη, ούτε αυτή η άτυπη συνάντηση επιτυγχάνει το ζητούμενο, δηλαδή την ενοποίηση των τριών κλαδικών Ομοσπονδιών.

«Στην Θεσσαλονίκη προσπάθησα να κάνω μία ένωση πάλι, την Θεσσαλονίκη με την Αθήνα. Φτάσαμε σ' ένα καλό σημείο... Ξαναχάλασε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Η τέταρτη –αυτή τη φορά επιτυχής– απόπειρα ενοποίησης τουλάχιστον των δυο κλαδικών Ομοσπονδιών συνδέεται με την οργάνωση ενός ακόμα ενωτικού Συνεδρίου που πραγματοποιείται στην Πορταριά στον νομό Μαγνησίας με απόφαση της διοίκησης της ΠΟΒΕΑΜ. Έχει, όμως, προηγηθεί της επίσημης αυτής συνάντησης μία προλειάνση του εδάφους. Δύο συνδικαλιστές, ένας από την ΠΟΒΕΑΜ και ένας από την Ομοσπονδία Πελοποννήσου, σε άτυπη συνάντηση μεταξύ τους, λύνουν τις διαφορές που υπάρχουν και συμφωνούν, «δίνοντας τα χέρια», να προχωρήσουν σε κινήσεις που θα δρομολογήσουν την ενοποίηση των δυο Ομοσπονδιών.

«Συναντήθηκα με τον Χ...μια Κυριακή και δώσαμε τα χέρια... να την προχωρήσουμε την ενότητα. Και την προχωρήσαμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

Εκτός από την συγκεκριμένη πρωτοβουλία των δυο αυτών συνδικαλιστών και άλλοι –τότε νέοι σε ηλικία– συνδικαλιστές μάχονται στο εσωτερικό της ΠΟΒΕΑΜ για να προχωρήσει η ενοποίηση των κλαδικών Ομοσπονδιών. Υιοθετούν προτάσεις παλαιότερων συνδικαλιστών για το θέμα αυτό και αναζητούν υποστηρικτές τους στους κόλπους του δευτεροβάθμιου αυτού οργάνου.

«Τσιμπώντας κάποιες προτάσεις κάποιων παλιότερων συναδέλφων λέω: 'Παιδιά, δεν έχουμε διαφορές και δεν χρειάζεται να έχουμε τρεις ομοσπονδίες. Να υπάρχει μια φωνή'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Πράγματι η προεργασία αυτή ανοίγει το δρόμο για την ενοποίηση των δυο Ομοσπονδιών, επισήμως πλέον, στο πλαίσιο του συνεδρίου που πραγματοποιείται στην Πορταριά στο τέλος της δεκαετίας του 90. Αυτό που δεν είναι σαφές –διότι υπάρχουν αντιφατικές εκδοχές– είναι αν, στο συνέδριο της Πορταριάς, παρίστανται και εκπρόσωποι της Ομοσπονδίας Βορείου Ελλάδας –οι οποίοι και αντιδρούν στην ενοποίηση, ή αν η Ομοσπονδία αυτή έχει αποχωρήσει από την νέα συζήτηση περί ενοποίησης πιο πριν, ήδη από το προηγούμενο συνέδριο στο Βόλο.

Ύστερα από τις απαραίτητες ζυμώσεις συμφωνείται και πραγματοποιείται στην Πορταριά η ενοποίηση της ΠΟΒΕΑΜ με την Ομοσπονδία Πελοποννήσου σε μια, νέα ενιαία Ομοσπονδία, την ΕΟΒΕΑΜΜ.

«Γίνονται οι απαιτούμενες ζυμώσεις και προχωράμε στη διάλυση των δύο Ομοσπονδιών με τη δημιουργία μιας νέας ενιαίας Ομοσπονδίας, της ΕΟΒΕΑΜΜ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Η ενοποίηση αυτή στηρίζεται σε συμφωνία μεταξύ των μερών με βάση την οποία στην διοίκηση της νέας ΕΟΒΕΑΜΜ –στην οποία συμμετέχουν πλέον και μέλη από την Ομοσπονδία Πελοποννήσου– την προεδρεία θα αναλαμβάνουν εκπρόσωποι των δυο παλαιών Ομοσπονδιών εκ περιτροπής. Πρόκειται για νέο διοικητικό σχήμα το οποίο, παρά τις δυσκολίες και τις διαφωνίες, στην πράξη λειτουργεί ομαλά.

«Μπήκα στο διοικητικό συμβούλιο της ΕΟΒΕΑΜΜ, συμμετείχα σε όλα τα διοικητικά συμβούλια, αποφάσεις. Εντάξει δεν ήτανε πάντα ομοφωνίες, υπήρχανε διαφωνίες, αλλά λειτουργούσε πολύ καλά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Η ενοποίηση των δυο αυτών κλαδικών Ομοσπονδιών σε μια, την ΕΟΒΕΑΜΜ, θεωρείται από όλους τους συνδικαλιστές της έρευνας σημαντικό συνδικαλιστικό γεγονός για τον κλάδο και γεγονός-σταθμός για την ενότητα του. Ωστόσο εξακολουθεί να τους απασχολεί η ύπαρξη δύο, πλέον, κλαδικών Ομοσπονδιών. Η συνεχιζόμενη δυσκολία ενοποίησης της ΕΟΒΕΑΜΜ με την Ομοσπονδία Βορείου Ελλάδας αποτελεί έναυσμα για να ανατρέξουν οι συνδικαλιστές στους λόγους για τους

οποίους οι επανειλημμένες προσπάθειες που κατέβαλαν εδώ και αρκετές δεκαετίες για την ενοποίηση των κλαδικών Ομοσπονδιών απέτυχαν, με εξαίρεση την περίπτωση της ενοποίησης των δύο κλαδικών Ομοσπονδιών στην Πορταριά. Συγκεκριμένα οι συνδικαλιστές αυτοί αποδίδουν την δυσκολία ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών σε ποικίλους λόγους. Κάποιοι κάνουν λόγο για μια, κατά κάποιο τρόπο, τοπικιστική αντίληψη περί κλαδικών Ομοσπονδιών, σύμφωνα με την οποία κάθε περιφέρεια πρέπει να έχει την δική της κλαδική Ομοσπονδία. Θεωρούν ότι η αντίληψη αυτή εξακολουθεί να επιβιώνει παρεμποδίζοντας την προσέγγιση των υφιστάμενων σήμερα δυο κλαδικών Ομοσπονδιών.

«Είχαν υιοθετήσει (ορισμένοι συνδικαλιστές) την αντίληψη στον συνδικαλιστικό χώρο να υπάρχουν δέκα ομοσπονδίες, κάθε περιφέρεια να έχει την δική της ομοσπονδία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Ορισμένοι συνδικαλιστές, μάλιστα, μεταφέρουν την άποψη που επικρατούσε, κατά το παρελθόν, στον συνδικαλιστικό χώρο, ότι η ΠΟΒΕΑΜ κάποτε και, στην συνέχεια, η ΕΟΒΕΑΜΜ, ως συνδικαλιστικό όργανο, λειτουργούσε αθηνοκεντρικά με βάση τα τεκταινόμενα στην πρωτεύουσα με αποτέλεσμα να υποβιβάζει τις περιφέρειες και τους συλλόγους τους. Άλλοι συνδικαλιστές κάνουν λόγο για πολιτικές και ιδεολογικές διαφορές που εκφράζονται και μέσω του διαχωρισμού των κλαδικών ομοσπονδιών.

«Τελικά δεν έγινε ποτέ ενώ φτάσαμε στο δια ταύτα. Και κάποια στιγμή βγήκανε κάποιοι εξωτερικοί παράγοντες που ήταν πάλι το πολιτικό. Ότι και καλά δεν αφήνουμε να γίνει, γιατί αλλιώς το κάνουν οι μεν, αλλιώς οι δε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Αναφέρονται, επίσης, σε κομματικά συμφέροντα σύμφωνα με τα οποία η μη ενοποίηση των κλαδικών Ομοσπονδιών εξυπηρετεί την διατήρηση θέσεων και αξιωμάτων και εξασφαλίζει πρωτεία.

«Φαγωμάρα, όλη η φαγωμάρα ήτανε για την καρέκλα. Γιατί τα προβλήματα ήτανε κοινά, αλλά όλη η δουλειά ήτανε η καρέκλα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

«Προσπαθούσαμε να ενωθούμε. Ήταν πολύ δύσκολο, γιατί ο καθένας ήθελε να έχει τα πρωτεία. Να τα 'χουνε οι Αθηναίοι, να τα έχουνε και οι Θεσσαλονικείς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1950)

Κάποιοι συνδικαλιστές κάνουν νύξη και για οικονομικά συμφέροντα τα οποία διασφαλίζονται μέσω της διατήρησης δύο κλαδικών Ομοσπονδιών. Ακόμα υπάρχουν συνδικαλιστές οι οποίοι θεωρούν ότι οι λόγοι που παρεμπόδισαν, κατά εποχές,

την ενοποίηση των κλαδικών Ομοσπονδιών είναι, επιπλέον, και λόγοι προσωπικοί συνυφασμένοι με εγωισμούς και προσωπικές βλέψεις.

«Και υπήρχανε κομματικές γραμμές, συμφεροντολογικές γραμμές, εγωϊστικές. Ήτανε μια ομάδα που προσπαθούσε να περάσει τα δικά τους και κατηγορούσαν τους άλλους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Στους λόγους που παρεμποδίζουν την ενοποίηση των δύο κλαδικών Ομοσπονδιών συγκαταλέγονται και κάποιες δεσμεύσεις απέναντι σε παλαιούς συνδικαλιστές οι οποίοι έχουν στο παρελθόν τοποθετηθεί κατά της ενοποίησης των Ομοσπονδιών.

«Εμείς είμαστε άλλης νοοτροπίας. Τα γέρικα άλογα δεν τα σκοτώνουμε, τα ακούμε και τα προσέχουμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Ανεξάρτητα από τους λόγους για τους οποίους δεν έχει ακόμα πραγματοποιηθεί η ενοποίηση των δύο κλαδικών Ομοσπονδιών οι συνδικαλιστές της έρευνας όχι μόνον εκφράζουν την δυσαρέσκειά τους για το γεγονός αυτό, αλλά και δηλώνουν την αδυναμία τους να κατανοήσουν την διαιώνιση αυτού του προβλήματος.

«Δεν έχουνε καταφέρει ακόμα, μετά από τόσα χρόνια, από το 70, πάνε πενήντα χρόνια, δεν καταφέρανε να λύσουνε το Κυπριακό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

«Το μεγάλο λάθος, βέβαια, είναι ότι υπάρχουνε δύο ομοσπονδίες, κλαδική βόρεια και νότια. Τι είμαστε τώρα, στην Αμερική, βόρειοι και νότιοι;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Θεωρούν ότι η ενότητα στον κλάδο και η ενιαία εκπροσώπηση του είναι σήμερα περισσότερο από ποτέ αναγκαία και επιβεβλημένη προκειμένου οι επισκευαστές να μπορέσουν να διατηρήσουν τις επιχειρήσεις τους σε συνθήκες ελεύθερης αγοράς όπου αυξάνεται ο ανταγωνισμός από πλευράς μεγάλων εταιρειών.

«Το συμφέρον και το πρόβλημα είναι ένα. Να επιβιώσουμε σαν επιχειρήσεις... Γιατί να μην είμαστε μια γροθιά;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι ίδιες οι προσπάθειες ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών έχουν εξίσου μεγάλη σημασία για το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών, όσο και τα αποτελέσματά τους. Σύμφωνα με όσα ανακαλεί η μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας οι προσπάθειες αυτές είναι πολλαπλές, όχι μόνον γιατί επαναλαμβάνονται κατά καιρούς, αλλά και γιατί υποκρύπτουν ποικίλες και διαφορετικές διεργασίες οι οποίες σκοπό έχουν να καλλιεργήσουν το ενωτικό

πνεύμα μεταξύ των Ομοσπονδιών. Κι ενώ, όπως φαίνεται, σε άτυπο επίπεδο και σε ατομική κλίμακα, το ενωτικό πνεύμα είναι υπαρκτό και λειτουργεί εξισορροπητικά μεταξύ συναδέλφων του κλάδου, στο τυπικό επίπεδο, στο επίπεδο της λειτουργίας των δευτεροβάθμιων συνδικαλιστικών οργάνων δεν ισχύει το ίδιο. Οι δυσλειτουργίες που παρατηρούνται κατά την διάρκεια των αλληπάλληλων συνεδρίων ή συναντήσεων που σκοπό έχουν την ενοποίηση των κλαδικών Ομοσπονδιών –και στις οποίες οι συνδικαλιστές της έρευνας αναφέρονται γενικά αποφεύγοντας να εκθέσουν εσωτερικές υποθέσεις του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών– εξακολουθούν να υπάρχουν. Οι δυσλειτουργίες αυτές, όμως, είναι που μπορούν να αποτελέσουν την πρώτη ύλη από την οποία το συνδικαλιστικό κίνημα έχει την δυνατότητα να αντλήσει χρήσιμα στοιχεία για την συνέχιση της ενωτικής προσπάθειας. Τα στοιχεία εκείνα που θα βοηθήσουν να κατανοηθεί καλλίτερα και σε βάθος ποιοι παράγοντες παρεμποδίζουν την ενότητα σε επίπεδο δευτεροβάθμιων οργάνων. Από την άλλη πλευρά οι διαδικασίες και οι ζυμώσεις που μεσολάβησαν μέχρι την επίτευξη της ενοποίησης της ΠΟΒΕΑΜ και της Ομοσπονδίας Πελοποννήσου προσφέρονται ως μια πεπατημένη οδός που έχει ήδη διαβεί το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών λόγω κεκτημένης εμπειρίας, οδός η οποία υποδεικνύει ποιοι είναι οι παράγοντες που υποβοηθούν και προετοιμάζουν την ενότητα σε επίπεδο δευτεροβάθμιων οργάνων. Όσο κι αν οι εμπειρίες του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών σε σχέση με την ενοποίηση των κλαδικών Ομοσπονδιών ανάγονται σε πολλές δεκαετίες πίσω, εξακολουθούν να έχουν ζωτική σημασία για την συνέχιση των προσπαθειών ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών στο μέλλον.

4.2.2.4γ Σχέσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας με τους συλλόγους

Ασφαλώς οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ κλαδικής Ομοσπονδίας και συλλόγων διαχρονικά είναι πολύ πιο σύνθετες από αυτές που σχηματικά θα περιγράψουμε εδώ. Όχι μόνον πρόκειται για σχέσεις που εξελίσσονται στον χρόνο ανάλογα με τις διοικήσεις, τόσο της κλαδικής Ομοσπονδίας, όσο και των ίδιων των συλλόγων, αλλά και για σχέσεις που επηρεάζονται από άλλους, εξωτερικούς, παράγοντες τους οποίους δεν κατέστη δυνατόν να εντοπίσουμε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Έτσι, στο σημείο αυτό, θα περιοριστούμε στην σκιαγράφηση όψεων των σχέσεων μεταξύ κλαδικής Ομοσπονδίας και συλλόγων, των όψεων εκείνων για τις οποίες κάνουν λόγο οι συνδικαλιστές της έρευνας γνωρίζοντας ότι δεν εξαντλούμε το θέμα και ότι απλώς το προσεγγίζουμε ακροθιγώς.

Ένα τόσο σημαντικό δευτεροβάθμιο όργανο, όπως είναι η κλαδική Ομοσπονδία, για να λειτουργήσει σαφώς χρειάζεται την ενεργό συμμετοχή των συλλόγων που είναι εγγεγραμμένοι στην δύναμη της σε πολλά επίπεδα: στην ίδια την λειτουργία της διοίκησής της, εφόσον μέλη της είναι συνδικαλιστές προερχόμενοι από διάφορους συλλόγους της χώρας, αλλά και στην πραγματοποίηση των γενικών της συνελεύσεων, εφόσον σε αυτές συμμετέχουν συνδικαλιστές που είναι εκλεγμένοι εκπρόσωποι συλλόγων. Διαμορφώνεται, έτσι, εκ των πραγμάτων μία συνθήκη

σε ό,τι αφορά την λειτουργία της κλαδικής Ομοσπονδίας σύμφωνα με την οποία τα μέλη της διοίκησής της, αλλά και οι εκπρόσωποι που προέρχονται από συλλόγους της περιφέρειας να πρέπει να μετακινούνται προκειμένου να λάβουν μέρος στις συνεδριάσεις του Διοικητικού της συμβουλίου ή στις γενικές συνελεύσεις της. Στην προφορική μνήμη κάποιων συνδικαλιστών της έρευνας ορισμένες τέτοιες μετακινήσεις έχουν εγγραφεί σαν ένα είδος επικίνδυνης αποστολής.

«Έχουμε κάνει του κόσμου τα ταξίδια και τρεις φορές πήγαμε να σκοτωθούμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

Σε εποχές που δεν υπάρχει η δυνατότητα των διαδικτυακών συνεδριάσεων, ούτε κατά διάνοια, πολλές φορές, όσοι συνδικαλιστές μετέχουν στην κλαδική Ομοσπονδία διασχίζουν μεγάλες χιλιομετρικές αποστάσεις οδηγώντας σε ένα οδικό δίκτυο που βρίσκεται σε κακή κατάσταση και υπό καιρικές συνθήκες δυσμενείς.

«Είχαμε μια Mercedes παλιά και γλιστράει το αυτοκίνητο και έρχεται με δύο ρόδες μπροστινές να κρέμονται κάτω. Δύο μείνανε πίσω. 'Δόξα σοι ο θεός', λέει ο μάστορας 'Ρε μάστορα' (απαντάει ένας άλλος) 'είναι και μακριά για να έρχονται οι γυναίκες να μας ανάβουνε καντήλι'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

Αντίστοιχα προβλήματα διακινδύνευσης και ταλαιπωρίας αντιμετωπίζουν και όσοι συνδικαλιστές προέρχονται από νησιωτικές περιοχές της χώρας όταν χρειάζεται να ταξιδέψουν ακτοπλοϊκώς ή αεροπορικώς υπό δυσμενείς καιρικές συνθήκες.

«Οι δύσκολες στιγμές ήταν να θέλεις να πάρεις το καράβι να ανέβεις επάνω. Να έχει οκτώ μποφόρ και να μην μπορείς να έρθεις στην Αθήνα. Ή το αεροπλάνο να μην πετάει λόγω κακοκαιρίας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Και παρά τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι συνδικαλιστές της περιφέρειας για να είναι παρόντες στις εν λόγω συνεδριάσεις του οργάνου, πολλές φορές, λόγω απρόβλεπτων συνθηκών ή εμποδίων, δεν εξασφαλίζεται απαρτία στο όργανο με αποτέλεσμα να χρειάζεται να επαναλάβουν, σε σύντομο χρονικό διάστημα, το ίδιο ταξίδι.

«Υπάρχουν φορές που ήρθαμε εδώ και δεν ήρθανε άλλοι συνάδελφοι λόγω χιονιού. Είχανε αποκλειστεί από την άλλη Ελλάδα και το ΔΣ δεν συμπληρωνόταν. Οπότε αναγκαστικά ξαναερχόμασταν και την δεύτερη εβδομάδα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Η σύνδεση της κλαδικής Ομοσπονδίας με τους συλλόγους της περιφέρειας που συμμετέχουν σε αυτό το όργανο προϋποθέτει, εκ των πραγμάτων, μια πολύπλευρη

διαθεσιμότητα των συνδικαλιστών τους: να είναι οι συνδικαλιστές αυτοί έτοιμοι να διαθέσουν σημαντικό μέρος του χρόνου εργασίας τους, αλλά και του προσωπικού τους χρόνου προκειμένου να μετακινηθούν για να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που συνεπάγεται η συμμετοχή τους στο δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο του κλάδου τους.

«Πάντως από ταξίδια, άστο. Δεν μπορείς να φανταστείς τι ταξίδια και τι τρεχάματα κάναμε. Αφήναμε τη δουλειά μας, τα μαγαζιά μας».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1947)

Όμως η ενεργός συμμετοχή των συλλόγων δεν εξασφαλίζεται μόνον μέσω των μετακινήσεων συνδικαλιστών τους χάριν της λειτουργίας της κλαδικής Ομοσπονδίας. Ένας ολόκληρος μηχανισμός, από πλευράς κλαδικής Ομοσπονδίας, έχει σχεδιαστεί και προταθεί προς τους συλλόγους, προς το τέλος της δεκαετίας του 90, με σκοπό την πιο οργανωμένη επαφή τους με την Ομοσπονδία. Πρόκειται για τον μηχανισμό που προβλέπει την λειτουργία γραφείων της Ομοσπονδίας ανά περιφέρεια, των λεγόμενων περιφερειακών γραφείων. Παρ' όλο που ο σχεδιασμός αυτός αφορά τους συλλόγους όλων των περιφερειών της χώρας, μέχρι πρόσφατα ο μηχανισμός των περιφερειακών γραφείων δεν έχει συνολικά λειτουργήσει για λόγους που δεν έχουν διερευνηθεί.

Ενδιαφέρουσα εξαίρεση, όμως, αποτελεί η περίπτωση του περιφερειακού γραφείου Θεσσαλίας. Η πολυετής ήδη λειτουργία του γραφείου αυτού αποτελεί, προς το παρόν, το πρώτο επιτυχημένο παράδειγμα οργανωμένης συμμετοχής των συλλόγων μιας περιφέρειας στην υποβολή προβλημάτων και αιτημάτων προς το δευτεροβάθμιο όργανο. Ίσως η εκκίνηση της λειτουργίας του να μην είναι τυχαία, εφόσον, πριν η κλαδική Ομοσπονδία αναλάβει την πρωτοβουλία να προτείνει στους συλλόγους την ίδρυση περιφερειακών γραφείων, στην Θεσσαλία οι σύλλογοι έχουν ήδη καθιερώσει άτυπες συναντήσεις μεταξύ συνδικαλιστών τους.

«Εμείς είχαμε το μικρόβιο και την τρέλλα να συγκεντρωνόμαστε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

«Και πριν, χωρίς να είναι περιφερειακό γραφείο κάναμε αυτές τις συναντήσεις... Είχαμε αυτές τις συναντήσεις, αλλά δεν είμασταν τόσο δεμένοι. Καταφέραμε και κάναμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Μετά την σχετική πρόταση της Ομοσπονδίας το περιφερειακό γραφείο Θεσσαλίας αρχίζει να αποκτά τυπική υπόσταση. Ορίζεται υπεύθυνος του γραφείου από πλευράς των συλλόγων, ο οποίος, με πρωτοβουλία του, συγκαλεί τους προέδρους όλων των συλλόγων επισκευαστών της Θεσσαλίας, καθώς και τους εκλεγμένους εκπροσώπους των συλλόγων στην Ομοσπονδία προκειμένου να συζητήσουν ποια είναι τα προβλήματα του κλάδου σε κάθε πόλη της περιφέρειας.

«Μαζευόμασταν, λέγαμε τα κοινά προβλήματα. Γιατί άλλα τα

προβλήματα στην (πόλη Χ) άλλα στον (πόλη Χ), λόγω θέσεως και χρήσης γης».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Η παρουσία των εκπροσώπων στις συναντήσεις αυτές αποτελεί την εγγύηση ότι τα προβλήματα του κλάδου στην περιοχή θα μεταφερθούν στην Ομοσπονδία άμεσα, όπως ακριβώς έχουν διατυπωθεί κατά τις συζητήσεις που οργανώνει το περιφερειακό γραφείο.

«Οι εκλεγμένοι (εκπρόσωποι) είχαν την έννοια να κατεβαίνουν στην Αθήνα και να μπορούν να μεταφέρουν τα προβλήματα σαν περιφερειακό. Να είναι παρόντες στις συζητήσεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Αν οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι των συλλόγων εκφράζουν την συλλογική φωνή των συλλόγων, το περιφερειακό γραφείο της Ομοσπονδίας είναι αυτό που συντονίζει την συλλογική «φωνή» όλων των συλλόγων της περιφέρειας, «φωνή» η οποία περιέχει τα συμπυκνωμένα μηνύματα που πρέπει να μεταφερθούν στην Ομοσπονδία. Μέσα από συζητήσεις και συλλογικές διεργασίες οι πρόεδροι των συλλόγων της περιφέρειας Θεσσαλίας μαζί με τους εκπροσώπους των συλλόγων στην Ομοσπονδία καταλήγουν στο ποια είναι τα προβλήματα που θα μεταφερθούν από τους εκπροσώπους στην Ομοσπονδία ως κοινά προβλήματα των επισκευαστών της Θεσσαλίας.

«Πριν κάνουμε γενική συνέλευση στην Αθήνα, στην ΕΟΒΕΑΜΜ, ερχόταν το περιφερειακό γραφείο, καλούσε τα μέλη, συζητούσαμε εμείς τα προβλήματα τα κεντρικά και τα μεταφέραμε σαν ένα θέμα κάτω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Μέσω των συναντήσεων του περιφερειακού γραφείου οι σύλλογοι διαφορετικών πόλεων της Θεσσαλίας ενημερώνονται και για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν συνάδελφοί τους επισκευαστές οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε άλλες πόλεις της περιφέρειας, προβλήματα τα οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή αγνοούν. Διαμορφώνεται έτσι, στην περίπτωση αυτή, ένα κλίμα γόνιμου διαλόγου και ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των συνδικαλιστών του κλάδου, κλίμα το οποίο έχει διπλό αποτέλεσμα: όχι μόνον αποτελεί, σε τοπικό επίπεδο, όπως ήδη αναφέρθηκε, την αφετηρία για να αναληφθούν επιχειρηματικές-συνεταιριστικές πρωτοβουλίες από τους συλλόγους και μέλη τους, αλλά και συμβάλλει, σε επίπεδο κλαδικής Ομοσπονδίας, στο να υλοποιηθεί στην πράξη ο σχεδιασμός ίδρυσης περιφερειακών γραφείων. Μέσω της λειτουργίας του περιφερειακού γραφείου Θεσσαλίας καθίσταται, έτσι, εφικτό να τροφοδοτούνται τα όργανα της κλαδικής Ομοσπονδίας με συστηματοποιημένες πληροφορίες για τα προβλήματα του κλάδου στην περιοχή και με συγκεκριμένες προτάσεις επίλυσής τους. Το περιφερειακό γραφείο, στην περίπτωση αυτή, λειτουργεί ως κρίκος οργανωμένης επαφής μεταξύ των συλλόγων μιας περιφέρειας και της κλαδικής Ομοσπονδίας παίζοντας ένα καθοριστικό ρόλο

ως προς τον συντονισμό των συλλόγων της ίδιας περιφέρειας, την συγκέντρωση των προβλημάτων, καθώς και την ιεράρχηση των προς υποβολή στην κλαδική Ομοσπονδία αιτημάτων τους.

Μία άλλη όψη των σχέσεων μεταξύ κλαδικής Ομοσπονδίας και συλλόγων είναι οι μεταξύ τους οικονομικές σχέσεις. Αναφέρεται ότι έχει υπάρξει εποχή κατά την οποία η σχέση ήταν αμφίδρομη εφόσον οι σύλλογοι συμμετείχαν στα οικονομικά της Ομοσπονδίας καταβάλλοντας την συνδρομή τους, αλλά και η Ομοσπονδία κατένεμε στους συλλόγους τον λεγόμενο συνδικαλιστικό πόρο, τον οποίο διένεμε η ΓΣΕΒΕΕ στις Ομοσπονδίες βάσει νόμου. Ο συνδικαλιστικός αυτός πόρος, ο οποίος ενίσχυε τα οικονομικά των συλλόγων, αργότερα καταργήθηκε με αποτέλεσμα να συρρικνωθούν τα οικονομικά τους και να πρέπει οι σύλλογοι να πληρώνουν την συνδρομή τους στην κλαδική Ομοσπονδία στηριζόμενοι πλέον μόνον στα δικά τους έσοδα.

«Σήμερα έχουμε φτάσει να μην παίρνουμε πόρους... Σήμερα πληρώνουμε τις ομοσπονδίες. Δίναμε και τότε συμμετοχή και την Ομοσπονδία πληρώναμε και παίρναμε και χρήματα. Τώρα μόνο πληρώνουμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Στις σχέσεις μεταξύ κλαδικής Ομοσπονδίας και συλλόγων υπάγεται και το θέμα της πληροφόρησης ή ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ τους. Αν σήμερα, μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, έχει καταστεί απλή, εύκολη και άμεση η διοχέτευση πληροφοριών από την κλαδική Ομοσπονδία προς τα διοικητικά συμβούλια των συλλόγων και, στην συνέχεια, από τα συμβούλια αυτά προς τα μέλη των συλλόγων, το σύστημα αυτό μετάδοσης πληροφοριών δεν ίσχυε πάντοτε. Η παρούσα έρευνα δεν έχει συλλέξει τα αναγκαία στοιχεία ώστε να μπορέσουμε να περιγράψουμε με ποιους τρόπους ενημέρωνε η κλαδική Ομοσπονδία τους συλλόγους κατά την εποχή που δεν είχε ακόμα υιοθετήσει σύστημα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Σύμφωνα με τις αποσπασματικές πληροφορίες που διαθέτουμε για το παλαιότερο σύστημα πληροφόρησης των συλλόγων από πλευράς κλαδικής Ομοσπονδίας φαίνεται ότι σημαντικό ρόλο στην πληροφόρηση αυτή διαδραμάτιζαν, άλλοτε, τα ποικίλα έντυπα του επισκευαστικού χώρου, κάποια από τα οποία εξέδιδαν σύλλογοι¹⁰⁰ και κάποια άλλα ιδιώτες.¹⁰¹ Δεν γνωρίζουμε, όμως, με ποιους τρόπους η κλαδική Ομοσπονδία τροφοδοτούσε με πληροφορίες αυτά τα έντυπα και αν οι πληροφορίες που περιείχαν τα έντυπα είχαν προηγουμένως διοχετευθεί και στους συλλόγους. Τελικά δεν γνωρίζουμε με ποιους τρόπους ακριβώς έφθανε στα μέλη των συλλόγων η πληροφόρηση που είχε στην διάθεσή της η κλαδική Ομοσπονδία. Και από την άλλη πλευρά δεν γνωρίζουμε με ποιους τρόπους οι σύλλογοι έστελναν δικές τους

100. Όπως ο Επισκευαστής αυτοκινήτου που εξέδιδε ο ΣΙΣΕΜΑ.

101. Όπως το *Συνεργείο*, το *Service*, η *Φωνή των Συνεργείων*, το *Automotion*.

πληροφορίες και αιτήματα προς την κλαδική Ομοσπονδία, εφόσον δεν διαθέτουμε αρκετά στοιχεία για να κατανοήσουμε τον ρόλο των εκπροσώπων των συλλόγων στην Ομοσπονδία και τον τρόπο λειτουργίας του δικτύου επικοινωνίας μεταξύ δευτεροβάθμιου και πρωτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργάνων.

Θα μπορούσε κανείς, επίσης, να αναρωτηθεί αν η διαδικασία της πληροφόρησης είναι ταυτόσημη με την διάχυση της γνώσης, για την οποία κάνουν λόγο κάποιοι από τους συνδικαλιστές της έρευνας. Αν διαχωρίσουμε την γνώση από την πληροφόρηση θεωρώντας ότι η γνώση παραπέμπει στην τεχνογνωσία που απαιτείται να έχουν οι επισκευαστές για να μπορούν να ασκούν το επάγγελμά τους, τότε είναι εύλογο το ερώτημα αν και κατά πόσον η κλαδική Ομοσπονδία διαχέει προς τους συλλόγους τεχνογνωσία και με ποιους μηχανισμούς και, στην συνέχεια, αν και κατά πόσο οι σύλλογοι, με δικούς τους μηχανισμούς, την διαχέουν προς τα μέλη τους. Συνακόλουθο είναι και το ερώτημα με ποιους τρόπους και με ποιες διαδικασίες τα μέλη των συλλόγων και, στη συνέχεια, οι σύλλογοι διαμορφώνουν αιτήματα για την απόκτηση νέας τεχνογνωσίας. Ούτε στα ερωτήματα αυτά μπορεί να απαντήσει η έρευνά μας. Απλώς περιοριζόμαστε στο να τα διατυπώσουμε εντοπίζοντας έτσι μία σημαντική διάσταση των σχέσεων μεταξύ κλαδικής Ομοσπονδίας και συλλόγων η οποία περιστρέφεται γύρω από την ενημέρωση, την πληροφόρηση και την μεταφορά τεχνογνωσίας προς δύο κατευθύνσεις: από το δευτεροβάθμιο όργανο προς τα πρωτοβάθμια όργανα και αντίστροφα.

«Και υπάρχει πίεση για γνώση από κάτω και από πάνω η προσπάθεια διάχυσης. Σ' αυτό έγκειται όλη η λειτουργικότητα και όλη η επιτυχία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι σχέσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας με τους συλλόγους είναι σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλοτροφοδότησης. Στην ενότητα αυτή απλώς αναδείξαμε μερικές όψεις των σχέσεων αυτών εστιάζοντας κυρίως στις μετακινήσεις των συνδικαλιστών προκειμένου να λάβουν μέρος στις συνεδριάσεις του δευτεροβάθμιου οργάνου και να διασφαλίσουν την μεταφορά προβλημάτων από τους συλλόγους προς την κλαδική Ομοσπονδία μέσω των περιφερειακών γραφείων, καθώς και την διάχυση πληροφοριών από το δευτεροβάθμιο αυτό όργανο προς τους συλλόγους, χωρίς να μπορέσουμε, όμως, να αναπτύξουμε τα σχετικά ζητήματα σε όλη τους την έκταση. Ωστόσο οι ψηφίδες μνήμης των συνδικαλιστών της έρευνας που αναφέρονται στις σχέσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας με τους συλλόγους μας επιτρέπουν να εικάσουμε ότι οι σχέσεις αυτές συνιστούν ένα σύνθετο πλέγμα στο οποίο υπεισέρχονται και άλλες παράμετροι της συνδικαλιστικής σφαίρας. Συνάγεται ότι μια μελέτη των πολύπλευρων σχέσεων του ανώτερου συνδικαλιστικού οργάνου με τα κατώτερα και το αντίστροφο θα μπορούσε πολλά να συνεισφέρει στην κατανόηση του μέρους εκείνου της συνδικαλιστικής δράσης που αφιερώνεται στην εσωτερική λειτουργία των συνδικαλιστικών αυτών οργάνων και τον μεταξύ τους συντονισμό.

4.2.2.4δ Τάσεις μέσα στην κλαδική Ομοσπονδία

Κατά τα πενήντα και πλέον χρόνια λειτουργίας της κλαδικής Ομοσπονδίας στο δευτεροβάθμιο αυτό όργανο –νομική οντότητα την οποία διοικούν, όμως, εκπρόσωποι της επαγγελματικής ομάδας των επισκευαστών και των συλλόγων τους– έχουν αναπτυχθεί διάφορες τάσεις και απόψεις ως προς τον τρόπο που πρέπει να ασκεί τον ρόλο του. Στις τάσεις αυτές αναφέρονται οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας αποσπασματικά και επ' ευκαιρία, όταν αφηγούνται στιγμιότυπα από τους αγώνες της Ομοσπονδίας για τα προβλήματα του κλάδου, όταν ανακαλούν δύσκολες στιγμές από την δική τους συνδικαλιστική πορεία ή όταν προσπαθούν να αναφερθούν σε αλλαγές που έχουν σημειωθεί στην λειτουργία του οργάνου συγκρίνοντας το απώτερο παρελθόν με το πιο πρόσφατο. Υιοθετώντας το χρονικό δίπολο παλαιότερα-τώρα οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας αναφέρονται σε διαφοροποιήσεις ως προς τον τρόπο λειτουργίας του οργάνου χωρίς, συνήθως, να προσδιορίζουν ποιοι είναι οι λόγοι εμφάνισής τους, ούτε και να κατονομάζουν πρόσωπα τα οποία συνδέονται με αυτές.

Εκ των πραγμάτων η δική μας αναφορά στις τάσεις που παρατηρούνται στην κλαδική Ομοσπονδία, κατά το μακρό χρονικό διάστημα λειτουργίας της, είναι εξίσου αποσπασματική εφόσον στηρίζεται μόνον στην προφορική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας σχηματοποιώντας, κατά κάποιο τρόπο, όσα αφηγούνται. Και στο σημείο αυτό η παρούσα μελέτη παραμένει «πιστή» στην αρχική στόχευσή της που είναι να προσεγγίσει τον συνδικαλισμό των επισκευαστών στηριζόμενη αποκλειστικά σε προφορικές πηγές –τις φωνές των συνδικαλιστών– χωρίς να επιδιώξει να διασταυρώσει ή να αντιπαραβάλει όσα εκείνοι γνωρίζουν βιωματικά με υπάρχουσες αρχειακές πηγές. Έτσι τις τάσεις που παρατηρούνται μέσα στην κλαδική Ομοσπονδία, όπως τις αφηγούνται οι συνδικαλιστές της έρευνας, περιγράφουμε χωρίς, τις περισσότερες φορές, να μπορούμε να προσδιορίσουμε τον χρόνο εμφάνισής τους και τον χρόνο μετάβασης από την μια φάση λειτουργίας του οργάνου σε μιαν άλλη. Αναπαράγοντας, κατά κάποιο τρόπο, το χρονικό δίπολο τότε-τώρα που χρησιμοποιούν οι περισσότεροι συνδικαλιστές στις αφηγήσεις τους επιδιώκουμε, στην ενότητα αυτή, να δείξουμε ότι η κλαδική Ομοσπονδία είναι μια «παλλόμενη» οντότητα, ένα «ζωντανό» συνδικαλιστικό όργανο που εξελίσσεται μέσα στον χρόνο προς διάφορες κατευθύνσεις.

Κυρίαρχες και καθοριστικές για την εξέλιξη της λειτουργίας της κλαδικής Ομοσπονδίας είναι οι τάσεις δημιουργίας συνδικαλιστικών παρατάξεων που πρόσκαιονται σε πολιτικά κόμματα του ελληνικού κοινοβουλίου. Οι τάσεις αυτές ακολουθούν, κατά κάποιο τρόπο, τον κύκλο ζωής και δράσης πολιτικών κομμάτων τα οποία δραστηριοποιούνται στο χώρο του συνδικαλισμού των επαγγελματιοβιοτεχνών και ειδικότερα των επισκευαστών αυτοκινήτου. Όμως, στην περίπτωση της κλαδικής Ομοσπονδίας των επισκευαστών, όπως ήδη διαπιστώσαμε, προηγείται μία περίοδος κατά την οποία η Ομοσπονδία αυτή λειτουργεί –χωρίς να γνωρίζουμε με ποιους τρόπους– μακράν της επίδρασης πολιτικών κομμάτων, εφόσον ιδρύεται

επί δικτατορίας των συνταγματαρχών το 1970. Από τις αφηγήσεις των συνδικαλιστών εικάζουμε ότι η περίοδος αυτή, κατά την οποία στην κλαδική Ομοσπονδία δεν υπάρχουν κομματικές παρατάξεις, παρατείνεται αρκετό χρονικό διάστημα μετά την μεταπολίτευση, μέχρις ίσως να οργανωθούν τα πολιτικά κόμματα που δρουν στην πολιτική σκηνή τότε και μέχρι να στραφούν προς τον συνδικαλιστικό χώρο των επισκευαστών αυτοκινήτου. Πάντως, κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας της Ομοσπονδίας –η οποία αρχίζει το 1970, αλλά δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε πότε λήγει– δεν φαίνεται να υπάρχει παραταξιακή αντίληψη.

«Ο καθένας πίστευε αυτό που πίστευε. Προσπαθούσε να περάσει αυτό που πίστευε, κατόπιν καθοδήγησης, όπως είχα κι εγώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Παραταξιακή αντίληψη δεν φαίνεται να υπάρχει ούτε στους συλλόγους που έχουν αναλάβει την πρωτοβουλία να ιδρύσουν την κλαδική Ομοσπονδία ΠΟΒΕΑΜ.

«Στην αρχή δεν υπήρχε παραταξιακή αντίληψη. Με το μέγλωμα του συλλόγου, σιγά-σιγά που αυξανότανε η βάση, άρχισε και τάση κομματικοποίησης».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Η τάση κομματικοποίησης της κλαδικής Ομοσπονδίας, μέσω της ίδρυσης συνδικαλιστικών παρατάξεων, αρχίζει σταδιακά και συντελείται υπό την επήρεια διαφόρων παραγόντων, όπως η ύπαρξη διαφορετικών απόψεων και αντιλήψεων για τον συνδικαλισμό, η οργανωμένη δράση κομμάτων στον συνδικαλιστικό χώρο, η κομματικοποίηση των συλλόγων που μετέχουν στην κλαδική Ομοσπονδία. Χωρίς να αναφέρονται από τους συνδικαλιστές της έρευνας συγκεκριμένες παρατάξεις αφήνουν να εννοηθεί ότι δύο είναι τα πολιτικά κόμματα που κυρίως δραστηριοποιούνται στον συνδικαλιστικό χώρο της κλαδικής Ομοσπονδίας: το ΚΚΕ, το οποίο αρχικά έχει μεγαλύτερη ισχύ, και, στην συνέχεια, το ΠΑΣΟΚ. Παράλληλα, όμως, δημιουργούν δικές τους παρατάξεις η Νέα Δημοκρατία και ο Συνασπισμός της Αριστεράς.

«Παλιότερα αυτά τα κομματικά που υπήρχανε ήτανε ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, ΚΚΕ. Αυτά εμένα δεν μου αρέσανε. Ήθελα μακριά. Βέβαια, τώρα δεν είναι, όπως ήτανε πολιτικοποιημένα όλα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Την εποχή της κομματικοποίησης της κλαδικής Ομοσπονδίας οι συνδικαλιστές της έρευνας περιγράφουν ως εποχή πολιτικών εντάσεων, συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων.

«Εντάσεις πολιτικές. Δεν πιστεύω ότι ήτανε ανθρώπινες... να δημιουργήσει κακό ο ένας συνάδελφος στον άλλο, αλλά εκείνη τη στιγμή, νομίζεις ότι είναι πόλεμος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

«Υπήρχε μεγάλη ένταση. Υπήρχαν κομματικές διακρίσεις, τα οποία σήμερα βλέπω αυτά έχουν εξαφανιστεί από τον συνδικαλισμό. Δηλαδή όλοι κοιτάζουνε την ενότητα του κλάδου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Οι εντάσεις και οι αντιπαραθέσεις μεταξύ συνδικαλιστικών παρατάξεων κορυφώνονται κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις των παρατάξεων.

«Θυμάμαι που είχαμε τότε εκλογές. Υπήρχε μεγάλη ένταση».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Χωρίς να αναφέρονται στα ονόματα των παρατάξεων, των προσώπων και στους λόγους των αντιπαραθέσεων κάποιοι συνδικαλιστές χαρακτηρίζουν τα χρόνια αυτά ως χρόνια κατά τα οποία κυριαρχεί η απολυτότητα των θέσεων και των απόψεων που πρεσβεύουν οι διαφορετικές συνδικαλιστικές παρατάξεις των κομμάτων.

«Η παλιά φουρνιά του κλάδου ήταν πολύ σκληρή».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Αφήνουν να εννοηθεί ότι η κλαδική Ομοσπονδία, κατά την περίοδο της κομματικοποίησής της, μετατρέπεται σε πεδίο πολιτικών και κομματικών συγκρούσεων τις οποίες κάποιοι συνδικαλιστές του χώρου προσπαθούν να αμβλύνουν αναλαμβάνοντας εξισορροπητικό ρόλο μεταξύ των αντιμαχομένων πλευρών προκειμένου να αποτρέψουν πολώσεις.

«Με θεωρούσαν ισορροπιστή...Είχα ένα τρόπο με όλους φίλος. Η διαφωνία μας ήταν στο ελάχιστο που θα μπορούσα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

«Στα μεγάλα όργανα, εκεί υποχρεωτικά, όσο συμμετείχα, εγώ είχα λευκή σημαία. Δηλαδή δεν ήθελα ποτέ στα συνδικαλιστικά να μπερδευτεί ένα κόμμα. Και καμιά φορά παρεξηγιόμουν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Επιπλέον υπάρχουν συνδικαλιστές οι οποίοι δεν διστάζουν να διακρίνουν και να αναγνωρίσουν την ορθότητα των απόψεων της αντίπαλης πλευράς δημιουργώντας, σε κάποιες περιπτώσεις, ένα κοινό τόπο «συνάντησης» μεταξύ των αντιμαχομένων παρατάξεων.

«Ξέρανε... Ήμουν καλοπροαίρετος και στις αποφάσεις που αξίζανε ήμουν μαζί τους. Δεν έκανα εγώ ποτέ να τους πάω κόντρα, γιατί το σωστό το έλεγα. Το μη σωστό, απλώς έκανα αποχή χωρίς να τσακωθώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Οι συγκρούσεις μεταξύ συνδικαλιστικών παρατάξεων, όσο έντονες κι αν είναι, δεν φθάνουν ποτέ σε ακραίο σημείο. Οι συνδικαλιστές του χώρου της επισκευής, σαν από ένα είδος ενστίκτου κλαδικής αυτοσυντήρησης, φαίνεται ότι γνωρίζουν πώς και πότε να υποχωρούν προκειμένου να εξευρεθεί μία κοινή συνισταμένη.

«Υπήρχανε (διαμάχες), αλλά πάντα επικρατούσε η συνισταμένη που είχε να κάνει με τα συμφέροντα του κλάδου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Την περίοδο της κομματικοποίησης της κλαδικής Ομοσπονδίας, όπως επισημαίνουν κάποιοι συνδικαλιστές, η συμμετοχή στις εκλογές για την ανάδειξη διοίκησης του οργάνου είναι εφικτή μόνον αν ένας υποψήφιος ανήκει σε συνδυασμό συνδικαλιστικής παράταξης ενός κόμματος, με αποτέλεσμα να αποκλείονται οι ανεξάρτητοι υποψήφιοι και οι ανεξάρτητες φωνές των επισκευαστών.

«Επειδή δεν ήμουν κομματικοποιημένο άτομο το κόμμα δεν με προωθούσε. Κάποια στιγμή με προωθήσανε με το σπαθί μου, όχι με κανένα κόμμα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Η μη ένταξη σε κάποιο κόμμα αποτελεί «εμπόδιο» και για την ανάδειξη στις πλέον υψηλές θέσεις του δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου.

«Είχα αυτή τη δυνατότητα, απλώς, όμως δεν ήμουν κομματικό στέλεχος ώστε να με σηκώσουν στα προεδρεία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Παρ' όλα αυτά, κατά την περίοδο αυτή –η οποία φαίνεται ότι είναι μακρά, χωρίς να μπορούμε να προσδιορίσουμε σε πόσες δεκαετίες εκτείνεται– διεξάγονται από την κλαδική Ομοσπονδία, σε συνεργασία με τους συλλόγους, σημαντικοί συνδικαλιστικοί αγώνες για τα προβλήματα του κλάδου. Οι κινητοποιήσεις του κλάδου –πολλές και δυναμικές, όπως είδαμε– εκφράζουν την κρατούσα τότε αντίληψη στην Ομοσπονδία ότι οι διεκδικήσεις πρέπει να υποστηρίζονται από την μαζική παρουσία των επισκευαστών στην Βουλή, στα αρμόδια Υπουργεία και σε λοιπές αρχές του κράτους.

Παράλληλα, κατά την μακρά περίοδο της κομματικοποίησης, στην κλαδική Ομοσπονδία επικρατούν και νέα τάσεις που αφορούν τον εκσυγχρονισμό του κλάδου μέσω της συμμετοχής του στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι και τα ευρωπαϊκά δρώμενα.¹⁰² Στον αντίποδα της πολιτικής άποψης ότι η χώρα πρέπει να παραμείνει εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης και η κλαδική Ομοσπονδία εκτός ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων, βρίσκεται η εκσυγχρονιστική άποψη.

¹⁰². Βλ. ενδεικτικά Παλούκης, 2020, σσ. 34–157.

«Η τότε εποχή είχε αυτές τις αντιλήψεις: του μαστόρου και του εκσυγχρονιστή στον τομέα της επισκευής. Εγώ εντάχθηκα μέσα στο λεγόμενο κίνημα των εκσυγχρονιστών».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Σύμφωνα με την εκσυγχρονιστική αυτή άποψη ο συνδικαλισμός των επισκευαστών επιβάλλεται να συμβαδίσει με την ενταξιακή πορεία της χώρας ως κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

«Αυτές οι αντιλήψεις ήτανε που πραγματικά άλλοι το είδανε μελλοντικά και προοπτικά, το πώς θα πορευτεί το επάγγελμά μας και άλλοι θέλανε να παραμείνουμε πίσω στο κατσαβίδι και στην πένσα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Η εκσυγχρονιστική αυτή άποψη επικρατεί και η επικράτησή της επιφέρει στην κλαδική Ομοσπονδία εξελίξεις. Μία από αυτές τις εξελίξεις είναι η σύνδεσή της με το ευρωπαϊκό συνδικαλιστικό γίνεσθαι και η συμμετοχή μελών της σε ευρωπαϊκούς συνδικαλιστικούς αγώνες μαζί με επισκευαστές-συνδικαλιστές από άλλες χώρες.

«Δώσαμε πολλές μάχες...στις Βρυξέλλες»

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

«Οι Γερμανοί θέλανε να πάρουνε το παπυρ να δουλεύουνε οι ελεύθεροι επαγγελματίες. Θέλανε να το έχουν κλειδώσει. Και το πήρα χαμπάρι εγώ και τους έβγαλα στην σέντρα και ορμήσανε όλοι καταπάνω τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Μία δεύτερη εξέλιξη είναι η συμμετοχή της κλαδικής Ομοσπονδίας σε ευρωπαϊκά προγράμματα που αφορούν τον κλάδο και στις υψηλές χρηματοδοτήσεις που συνοδεύουν την υλοποίησή τους. Τόσο η αξιοποίηση των νέων πληροφοριών και των νέων επαφών, όσο και η διαχείριση των εσόδων από επιδοτήσεις και ευρωπαϊκά προγράμματα αποτελούν για την κλαδική Ομοσπονδία, την περίοδο αυτή του ευρωπαϊκού ανοίγματός της, καίρια ζητήματα σε σχέση με τη λειτουργία της, αλλά και γενικότερα σε σχέση με την εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών. Γιατί, σύμφωνα με άλλη άποψη, η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η εισροή χρημάτων στον συνδικαλιστικό χώρο μεταστρέφει το κέντρο της προσοχής του συνδικαλιστικού κινήματος και επηρεάζει τον τρόπο διεκδίκησης.

«Οι διοικήσεις από άτομα κομματικά, ΕΟΚικά, να το πω έτσι, που ήτανε πως θα κάνουμε γραφεία, πως θα κάνουμε αυτά... Ο αγώνας του πεζοδρομίου έγινε αγώνας των διοικήσεων, των γραφείων της Βουλής».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Κατά την ίδια άποψη, στην περίοδο αυτή θα πρέπει να αναζητήσει κανείς την αρχή της κάμψης του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών και της μη συμμετοχής της βάσης του στους συνδικαλιστικούς αγώνες.

«Κατάφεραν να κάμψουν το συνδικαλιστικό κίνημα, την αγωνιστικότητα του. Και την τεκμηρίωσή του, γιατί άλλο το τεκμηριώνω στο πεζοδρόμιο και το διεκδικώ και σου λέω... ότι 'αυτό είναι ποτήρι του κρασιού, όχι της σαμπάνιας' και άλλο να του το γράψω μέσα από επιστολές, από email».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Μαζί με την μη συμμετοχή της βάσης στους συνδικαλιστικούς αγώνες, κατά την άποψη αυτή, αρχίζει να χάνεται και η βίωση της αλληλεγγύης που αναπτύσσεται στην διάρκεια των αγωνιστικών κινητοποιήσεων. Αρχίζει να χάνεται η ίδια η έννοια της κινητοποίησης.

«Τότε έπιανε τον διπλανό σου χέρι-χέρι να περάσεις απέναντι που μπορεί να ήτανε η αστυνομία. Χίλια δύο πράγματα, χίλια εμπόδια να του είχανε βάλει, αλλά σε κράταγε εκείνος, τον κράταγες εσύ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Στην περίοδο αυτή τοποθετεί ο ίδιος συνδικαλιστής την αρχή ενός «συμβιβασμού» θεωρώντας ότι οι συνδικαλιστές της Ομοσπονδίας αρχίζουν πλέον να αναιώνονται με την συνεχή υποβολή προτάσεων στα Υπουργεία.

«Συμβιβαστήκαμε με καταστάσεις αντί να διεκδικούμε δικαιώματα. 'Φέρτε προτάσεις και ξανά προτάσεις'. Άλλαζαν τα Υπουργεία... και είχαμε αυτό το τρενάρισμα. Το 'φερτε προτάσεις, φέρτε προτάσεις'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Δεν γνωρίζουμε ή τουλάχιστον δεν έχει καταγραφεί από την έρευνα μέσα από ποιες εσωτερικές διεργασίες η κλαδική Ομοσπονδία μεταβαίνει σε μια άλλη εποχή κατά την οποία εμφανίζεται μία τάση αποκομματικοποίησής της· ή, καλύτερα, εμφανίζεται μία τάση ενοποίησης των συνδικαλιστικών παρατάξεων όλων των κομμάτων που δραστηριοποιούνται στην κλαδική Ομοσπονδία σε μια παράταξη, σε ένα συνδυασμό που συμμετέχει στις εκλογικές αναμετρήσεις με ένα ενιαίο ψηφοδέλτιο, με εξαίρεση την συνδικαλιστική παράταξη του ΚΚΕ το οποίο συμμετέχει με διακριτό ψηφοδέλτιο.

«Εμείς κατορθώσαμε να έχουμε αποχρώσεις... απ' όλους και οι παρατάξεις να είναι μαζί σ' ένα συνδυασμό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Κατά την νέα αυτή εποχή της κλαδικής Ομοσπονδίας το κλαδικό υπερτερεί του κομματικού και αποτελεί τον βασικό πυρήνα γύρω από τον οποίο κτίζεται η

ενότητα των συλλόγων που μετέχουν στην Ομοσπονδία. Προέχουν τα συμφέροντα των μικρών επιχειρήσεων των οποίων είναι ιδιοκτήτες οι επισκευαστές-συνδικαλιστές και, γύρω από την προάσπισή τους, οργανώνεται κατά προτεραιότητα η συνδικαλιστική δράση του δευτεροβάθμιου οργάνου.

«Δεν αφήσαμε να μπει η πολιτική ανάμεσά μας παρ' όλο που πολλοί το προσπαθήσανε... Γιατί η πολιτική είναι έξω από την επιχείρησή σου. Εμείς μαχόμαστε για τα προσωπικά μας συμφέροντα που είμαστε επισκευαστές και η πολιτική είναι για έξω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

«Έχουμε κατανοήσει πολύ καλά ότι... η μουτζούρα δεν έχει χρώμα, ούτε αριστερό, ούτε δεξιό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Πάντως η νέα αυτή εποχή της κλαδικής Ομοσπονδίας, όπου το κλαδικό υπερτερεί του κομματικού, προοιωνίζει μία περίοδο κατά την οποία ο συνδικαλιστικός χώρος στο δευτεροβάθμιο αυτό όργανο «κατανέμεται» ή διχοτομείται σε δύο στρατόπεδα. Το ένα είναι το «ενωτικό», στο οποίο συμμετέχει η πλειοψηφία των συνδικαλιστών του οργάνου συγκροτώντας μία συμπαγή ομάδα, και το δεύτερο είναι το «ταξικό αγωνιστικό» ή «αντιπολίτευση», στο οποίο συμμετέχουν, αποτελώντας χωριστή παράταξη, μόνον οι συνδικαλιστές του ΚΚΕ ως μειοψηφία.

«Πρώτη φορά που πήγα σε μια γενική συνέλευση –με είχανε προϊδεάσει λίγο-πολύ τι θα δω– ήταν πραγματικά μια βουλή, μια μικρογραφία της βουλής με κόμματα. Απλά τι έγινε τώρα, είναι το ένα κόμμα από την αριστερή πλευρά και όλοι οι άλλοι. Και αυτό... δεν μου άρεσε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Την νέα αυτή για την κλαδική Ομοσπονδία εποχή οι αγώνες για τα προβλήματα του κλάδου συνεχίζονται με συγκρούσεις μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών και βασικό άξονα αντιπαράθεσης τον τρόπο διεκδίκησης.

«Πάντα ορισμένες παρατάξεις έχουν διαφορετικές ιδέες, δηλαδή το να προσεγγίζουν τα πράγματα. Είναι αυτό, αλλά αυτοί μπορεί να το θέλουνε κάπως αλλιώς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Η κλαδική Ομοσπονδία, μέσω της πλειοψηφίας της, έχει εδραιώσει ένα νέο τρόπο επίλυσης των προβλημάτων του κλάδου που στηρίζεται σε αλληλογραφία και διάλογο με τα αρμόδια Υπουργεία επί νομοσχεδίων που αφορούν τον κλάδο, καθώς και στην υποβολή τεκμηριωμένων προτάσεων για κάθε ζήτημα προς επίλυση.¹⁰³

103. Παλούκης, 2020, σ. 53.

«Σαν οντότητα έχουμε μια διαφορά. Όχι κομματικά και για κομματική εξυπηρέτηση. Μελέτη, εισήγηση. Απόρριψέ την, αλλά πρέπει να έχεις επιστημονική απόρριψη. Δεν δεχόμαστε έτσι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Όμως η πλευρά της αντιπολίτευσης ασκεί έντονη κριτική στην πλειοψηφία της κλαδικής Ομοσπονδίας για τον τρόπο τον οποίο υιοθετεί για να χειριστεί τα προβλήματα του κλάδου. Θεωρεί ότι ο τρόπος αυτός αποτελεί ένα είδος συνδιαλλαγής με την εξουσία, στερείται μαχητικότητας και απομακρύνει την βάση από τη συμμετοχή στους συνδικαλιστικούς αγώνες.

«Τι έκανες για να την (την επιστολή) υποστηρίξεις; Έκανες τίποτα; Τίποτα δεν έκανες... Εμείς πρέπει να πάμε εκεί... Να πάμε παντού, να μας δούνε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Τη νέα αυτή τάση λύσης των προβλημάτων σε επίπεδο ηγεσιών η αντιπολίτευση στον χώρο της κλαδικής Ομοσπονδίας αποκαλεί «κυβερνητικό συνδικαλισμό».

Μεταξύ των δύο αντιθέτων απόψεων περί συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου σε επίπεδο δευτεροβάθμιου οργάνου μπορεί να τοποθετηθεί η άποψη ενός παλιού συνδικαλιστή ο οποίος πιστεύει ότι, από την μια πλευρά, το συνδικαλιστικό κίνημα έχει αλλάξει φυσιογνωμία ή και αλλοιωθεί και, από την άλλη, όμως, θεωρεί ότι οι συνεχείς κινητοποιήσεις έχουν λειτουργήσει αρνητικά σε σχέση με την μαζική συμμετοχή σε αυτές της βάσης.

«Προσπάθησαν –και το πέτυχαν– οι εκάστοτε κυβερνήσεις, όποιες κι αν ήταν αυτές...μέσα από παροχές, μέσα από κάθε είδους συναλλαγή, μέσα από, στην αντίθετη μεριά, την επαναστατική γυμναστική... Ντε και καλά για ψύλλου πήδημα στο δρόμο, γιατί έτσι δεν πείθεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Την ύπαρξη αντιπολίτευσης σε επίπεδο κλαδικής Ομοσπονδίας κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας βλέπουν ως αναγκαία γιατί οι απόψεις της μπορούν να αποβαίνουν χρήσιμες για την προσέγγιση και την επίλυση των προβλημάτων του κλάδου.

«Όταν υπάρχει αντιπολίτευση εδώ στην ΕΟΒΕΑΜΜ, υπάρχει αντιπολίτευση. Και αριστεροί και ό,τι να 'ναι. Ας υπήρχανε και τρεις αντιπολιτεύσεις. Το θέμα είναι να γίνεται η δουλειά μας και να παίρνουμε τις απόψεις και της αντιπολίτευσης. Δεν είναι λάθος. Μέχρι ένα σημείο. Εσύ κρατάς το κλειδί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Άλλοι συνδικαλιστές διαχωρίζουν την έκφραση γνώμης και άποψης από την πολιτική ή κομματική ταυτότητα αυτού που την εκφράζει. Δηλώνουν υπέρμαχοι του διαλόγου που αφορά την επίλυση προβλημάτων του κλάδου τοποθετώντας τον κλάδο υπεράνω κομμάτων και θεωρώντας την δράση κομμάτων εντός της Ομοσπονδίας ως κάτι το ακατανόητο για την κοινή λογική.

«Εγώ δεν θα ήθελα να ξαναδώ... να έχουμε διαφορά απόψεων σεβαστό... Κι έτσι γίνεται ο διάλογος κι έτσι λύνονται τα προβλήματα. Θα πω την γνώμη μου, θα πεις εσύ τη δική σου. Θα λύσουμε ένα πρόβλημα. Αλλά την παρωπίδα εν έτει 2021 κομματική, ενώ παλεύουμε για το ίδιο πράγμα, εγώ το θεωρώ τρελλό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Ορισμένοι συνδικαλιστές, μάλιστα, πιστεύουν ότι όχι μόνον η κομματικοποίηση, αλλά και η πολιτικοποίηση των ζητημάτων που απασχολούν τον κλάδο σε επίπεδο Ομοσπονδίας δημιουργεί προϋποθέσεις διάσπασης αναιρώντας, στην πράξη, την αποστολή του οργάνου που είναι η συνένωση των συλλογικών δυνάμεων προς όφελος του κλάδου των επισκευαστών.

«Το πολιτικοποιημένο για μένα είναι ό,τι χειρότερο μπορεί να συμβεί, ό,τι πιο διασπαστικό και ό,τι μη ωφέλιμο σ'αυτού του είδους και σε αυτό το επίπεδο των συλλογικών φορέων».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Υπάρχουν, όμως, και συνδικαλιστές οι οποίοι αφήνουν να εννοηθεί ότι τα κόμματα, σε επίπεδο δευτεροβάθμιου οργάνου, την νέα αυτή περίοδο της αποκομματικοποίησης μπορεί να μην λειτουργούν επισήμως, επηρεάζουν, όμως, καταστάσεις εμμέσως, χωρίς αυτό να γίνεται αντιληπτό.

«Βγάλτε τα κόμματα απέξω' είναι μια έκφραση που χρησιμοποιείται κατά κόρον. Δεν πάει να πει, όμως, πως είναι και πραγματικότητα και να ξέρετε ότι οι πολιτικοί δάκτυλοι υπάρχουν πάντα και οργανώνουν καταστάσεις, μετά τις γαιώνουνε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Πέραν των τάσεων αυτών που συνδέονται με την παρουσία και την δράση πολιτικών κομμάτων στον συνδικαλιστικό χώρο του δευτεροβάθμιου κλαδικού οργάνου παρατηρούνται και άλλου είδους τάσεις στην κλαδική Ομοσπονδία. Την τελευταία δεκαετία, και πλέον, εμφανίζεται μία νέα τάση: η τάση να υπερεκπροσωπείται η περιφέρεια στο συνδικαλιστικό αυτό όργανο αντιστρέφοντας τα μέχρι τότε ισχύοντα, δηλαδή την άλλοτε υπερεκπροσώπηση των συλλόγων του λεκανοπεδίου Αττικής στο προεδρείο και την διοίκηση της κλαδικής Ομοσπονδίας.

«Τον τελευταίο καιρό προσπαθούμε να βγάλουμε και διοικητικά μέλη από όλη την Ελλάδα ώστε να μπορεί να υπάρξει κίνηση... Τα τελευταία

χρόνια την Ομοσπονδία την πήγαινε πολύ η επαρχία, όχι η Αθήνα. Κάποτε έδινε δύναμη η Αθήνα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

«Οι συνάδελφοι της περιφέρειας αποφάσισαν να πάρουν τις τύχες στα χέρια τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Την έδρα της διοίκησης της κλαδικής Ομοσπονδίας, που είναι η Αθήνα, «καταλαμβάνουν», εξ επόψεως συνδικαλιστικής δύναμης, συνδικαλιστές της περιφέρειας προερχόμενοι από ενεργούς και δυναμικούς τοπικούς συλλόγους.

«Αυτό που κερδίσαμε είναι... Πριν η Ομοσπονδία ήταν κεντρική, ήταν η Αθήνα. Καταφέραμε αυτό να αποκεντρωθεί... Εμείς όλα, η Κεντρική Ελλάδα, δώσαμε δύναμη. Να μαζέψεις τώρα τόσους συλλόγους, έχεις δύναμη. Άρα μπορείς να διαχειριστείς και άλλα πράγματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

Με τη σημαντική αυτή ανατροπή της κατάστασης πραγμάτων η κλαδική Ομοσπονδία διοικείται με νέο τρόπο, εφόσον η περιφέρεια βρίσκεται πλέον στο επίκεντρο του δευτεροβάθμιου αυτού οργάνου, ενός οργάνου που αποτελεί το κέντρο λήψης συνδικαλιστικών αποφάσεων για τον κλάδο. Αμβλύνεται, έτσι, και συμβολικά η προϋπάρχουσα απόσταση μεταξύ πρωτεύουσας και συλλόγων της περιφέρειας, ενώ τα προβλήματα των επισκευαστών της περιφέρειας περιέρχονται πλέον σε γνώση του οργάνου όχι μόνον μέσω των εκλεγμένων εκπροσώπων των συλλόγων, αλλά και μέσω των ίδιων των μελών της διοίκησής του. Η ανατροπή αυτή, ως προς τον συσχετισμό δυνάμεων κέντρου-περιφέρειας, που συντελείται στην κλαδική Ομοσπονδία φαίνεται να τροφοδοτεί το όργανο με νέο δυναμισμό, ένα δυναμισμό ο οποίος μοιάζει να απορρέει από την αναπτυγμένη συλλογικότητα επισκευαστών που είναι μέλη διοικήσεων σωματείων σε διάφορες περιοχές της χώρας. Έτσι, παρά την στενότητα των οικονομικών της πόρων, από την έναρξη της οικονομικής κρίσης το 2009 και εντεύθεν η κλαδική Ομοσπονδία, την νέα αυτή εποχή, συνεχίζει να δραστηριοποιείται για την επίλυση των προβλημάτων του κλάδου παράγοντας νέο συνδικαλιστικό έργο.

«Εμείς τώρα, χωρίς να έχουμε μέσα στην κρίση, να μπορεί... χωρίς να υπάρχουνε αυτά τα προγράμματα τα τεράστια, που υπήρχανε χρήματα που εισρέανε στους συλλόγους τότε, και χωρίς τίποτα, να κάνουμε περισσότερα από ό,τι εκείνη την εποχή που ήτανε πλούτος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Τα προς συζήτηση θέματα, σε επίπεδο δευτεροβάθμιου οργάνου, είναι συνήθως τα κοινά προβλήματα όλων των ειδικοτήτων του χώρου της επισκευής τα οποία συνενώνουν τους επισκευαστές και δημιουργούν την βάση πάνω στην οποία δρουν ενιαία με κοινούς αγώνες.

«Οι διεκδικήσεις, όταν είναι κοινές, θέματα συνθηκών εργασίας, θέματα που υπάρχουν, κοινά προβλήματα, όλοι μια γροθιά προσπαθούμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Δεν λείπουν, όμως, από τα προς συζήτηση θέματα, κατά τις συνεδριάσεις του οργάνου, οι διαμάχες μεταξύ διαφορετικών ειδικοτήτων επισκευαστών οι οποίες έχουν ως αντικείμενο, αλλά και διακυβευμα την επέκταση της επαγγελματικής δραστηριότητας κάθε ειδικότητας σ' ένα νέο πεδίο.

«Όσο δεν επηρεάζουν τον συνάδελφο και τα συμφέροντα του άλλου κλάδου είναι καλά. Όταν αρχίσεις να τον επηρεάζεις, εκεί είναι άσχημο. Και έχει συμβεί, πολλές φορές, να διεκδικεί ο ένας κλάδος από τον άλλο πράγματα τα οποία εκ των υστέρων βγαίνουν προβλήματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Έχει παρατηρηθεί δύο διαφορετικές ειδικότητες να διεκδικούν πρωτεύοντα ή και αποκλειστικό ρόλο στην εγκατάσταση συστημάτων νέας τεχνολογίας στα αυτοκίνητα. Στις διαμάχες αυτές η κλαδική Ομοσπονδία αντιτάσσει την λύση της μέσης οδού η οποία, προκειμένου να εξευρεθεί, απαιτείται οι αντιμαχόμενες πλευρές να συνεννοηθούν μεταξύ τους ώστε η επιλεγόμενη μέση λύση να ικανοποιεί και τις δύο.

«Δεν μπορείς εσύ να διεκδικείς κάτι αν δεν συνεννοηθείς με τους υπόλοιπους... Αν βρεθεί η Ομοσπονδία θα τους φρενάρει. Θα τους πει: 'Ξέρετε κάτι; Καλά τα πάτε, αλλά μέχρι εκεί. Να κερδίσει αυτά που θέλετε, αλλά όχι να επηρεαστούν όλοι οι υπόλοιποι!».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Σε περίπτωση αντιπαραθέσεων μεταξύ συναδέλφων διαφορετικών ειδικοτήτων και μεταξύ διαφορετικών σωματείων, αντιπαραθέσεων που έχουν επαγγελματικό δικύβευμα, η κλαδική Ομοσπονδία προτάσσει το πνεύμα ενότητας του κλάδου.

«Προσπαθούμε να τους βρούμε την μέση λύση. Εμείς τώρα κάνουμε και τον παράγοντα τον κατασταλτικό, να προσπαθήσουμε να βρούμε την μέση λύση, γιατί δεν θέλουμε να υπάρχει προστριβή».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Είτε μία ειδικότητα προσπαθεί να επεκτείνει την δραστηριότητά της στο πεδίο μιας άλλης, είτε επιχειρεί να κατοχυρώσει το νέο πεδίο προς όφελος της, η κλαδική Ομοσπονδία, και στις δύο περιπτώσεις προσπαθεί να παίξει ρόλο εξισορροπητικό και να εξασφαλίσει, κατά το δυνατόν, ίσα κέρδη και ίσες «απώλειες» και για τις δύο πλευρές. Με τις παρεμβάσεις της αναχαιτίζει επεκτατικές τάσεις μιας ειδικότητας σε βάρος μιας άλλης.

«Ότι κερδίζει ο ένας, το χάνει ο άλλος. Αλλά πρέπει οι διεκδικήσεις του ενός να μην έχουνε τόσο πολύ αρνητική επίπτωση στις διεκδικήσεις του άλλου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι τάσεις που μπορέσαμε να επισημάνουμε ως προς την λειτουργία της κλαδικής Ομοσπονδίας δείχνουν ότι, κατά τα πενήντα και πλέον έτη συνδικαλιστικής της δράσης, έχει γνωρίσει διαφορετικές εποχές και πολλές μεταβάσεις σύμφυτες με το ίδιο το πολίτευμα της χώρας, την λειτουργία των κομμάτων στο δημοκρατικό πολίτευμα, την ανάπτυξη του συνδικαλισμού στον χώρο των επαγγελματιοβιοτεχνών, αλλά και την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι τάσεις που επισημαίνουμε συνδέονται, όμως, και με τις ειδικότερες αλλαγές που συντελούνται, το ίδιο διάστημα, στον επαγγελματικό χώρο της επισκευής λόγω της εξέλιξης των νέων τεχνολογιών, αποτέλεσμα των οποίων είναι η εξαφάνιση κάποιων ειδικοτήτων, η ανάδυση κάποιων άλλων, η συρρίκνωση της επαγγελματικής δραστηριότητας υφισταμένων ειδικοτήτων, καθώς και η ανάγκη διεύρυνσης του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας των διαφόρων ειδικοτήτων της επισκευής. Για όλα αυτά τα κρίσιμα για το χώρο της επισκευής θέματα, τα οποία η κλαδική Ομοσπονδία έχει χρειαστεί να αντιμετωπίσει στο παρελθόν και συνεχίζει να αντιμετωπίζει σήμερα η παρούσα έρευνα δεν διαθέτει επαρκείς πληροφορίες οι οποίες θα της επέτρεπαν να αναδείξει και άλλες τάσεις στο χώρο της κλαδικής Ομοσπονδίας συνυφασμένες με τις ειδικότητες που εκπροσωπούνται σε αυτήν. Όσα προαναφέραμε για τις τάσεις μέσα στην κλαδική Ομοσπονδία απλώς ιχνηλατούν και αγγίζουν ακροθιγώς όψεις, μόνον, του μεγάλου φάσματος συνδικαλιστικής της δράσης, φάσματος το οποίο συνδέεται στενά με την πολιτική και την οικονομική σφαίρα του δημοσίου βίου στην χώρα, αλλά και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

4.2.2.5 Συνδικαλιστές-δάσκαλοι και διδάγματα

Η θητεία στα συνδικαλιστικά όργανα ισοδυναμεί με εκπαίδευση σ' ένα ιδιότυπο σχολείο. Η ίδια η συμμετοχή των συνδικαλιστών στη λειτουργία των οργάνων αυτών τους τροφοδοτεί συνεχώς με την αναγκαία γνώση και εμπειρία που σωρεύεται ως απόρροια της συνδικαλιστικής δράσης. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία συνδικαλιστές -αυτοί που μπορούν να θεωρηθούν ιδρυτικά μέλη συλλόγων, αλλά και όσοι νεώτεροι σε ηλικία συνδικαλιστές ξεκινούν την δράση τους σε νεοσύστατους συλλόγους από το μηδέν ουσιαστικά βασίζονται στο «ένστικτό» τους, «αυτοσχεδιάζουν» και μαθαίνουν το συνδικαλιζέσθαι στην πράξη μέσα από την διαδικασία δοκιμής, σφάλματος και, στην συνέχεια, της διόρθωσης του σφάλματος. Είναι συνδικαλιστές παντελώς αυτοδίδακτοι. Δεν έχουν δασκάλους, έχουν συνοδοιπόρους συνδικαλιστές¹⁰⁴ με τους οποίους μοιράζονται τις εμπειρίες τους στον συνδικαλιστικό

¹⁰⁴. Ονόματα που έχουν αναφερθεί στην διάρκεια των συνεντεύξεων ως συνοδοιπόροι είναι στην Αθήνα οι Μιχάλης Κωνσταντόπουλος, Βαγγέλης Καζάκος, Ευστράτιος Ψωμαδέλλης, Ανδρέας Βερδούλης, Αντώνης Γαλανός, Γιώργος Ρούτσης, Γιάννης Κατσίκης, στον Βόλο οι Θεόδωρος Πλασάρας και Χρήστος Βήττας, στην Λάρισα ο Φάνης Μπαϊράμης, στην Λαμία ο Θρασύβουλος Ακριβός.

χώρο των επισκευαστών αυτοκινήτου.¹⁰⁵

Υπάρχουν, επίσης, συνδικαλιστές της έρευνας οι οποίοι, στο πλαίσιο της θητείας τους σε πρωτοβάθμια συνδικαλιστικά όργανα ήδη εδραιωμένων συλλόγων, χαράζουν μία διαφορετική προσωπική γραμμή την οποία τους υπαγορεύει η προσωπικότητά τους, η βιοθεωρία τους και η τακτική που υιοθετούν ως προς το συνδικαλιστικό γίγνεσθαι.

«Τα προηγούμενα είκοσι χρόνια υπήρχαν στεγανά, υπήρχαν κλίκες, συμμαχίες. Δύσκολα έμπαινε κάποιος και ιδιαίτερα κάποιος ξένος... Εγώ το προσπάθησα πολύ και δεν σας κρύβω ότι τα κατάφερα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

«Αυτοδίδακτοι» εντός παγιωμένων καταστάσεων οι συνδικαλιστές αυτοί έχουν ως «δασκάλους» τις δικές τους δυνατότητες και τον αντίκτυπο που είχε η δική τους παρέμβαση στα συνδικαλιστικά δρώμενα. Αλληλοδρούν με τους ανθρώπους του κλάδου και, ανάλογα, προχωρούν στα επόμενα βήματα.

«Πώς τα κατάφερα; Νομίζω ότι έχει να κάνει με την προσωπικότητα του ανθρώπου... Θέλει υπομονή, αυτά που εκφράζει κατά πόσο είναι πιστευτά. Και από ό,τι διέκρινα με τις πρώτες μου συμμετοχές στα συμβούλια και τις γενικές συνελεύσεις του συνδικαλιστικού οργάνου του πρωτοβάθμιου είδα ότι είχε απήχηση και αυτό με ενεθάρρυνε και συνέχισα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Όμως οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας δεν ξεκινούν εν κενώ. Όπως ήδη αναφέραμε, εκτός του ότι έχουν μαθητεύσει, σε αρκετές περιπτώσεις, πριν ξεκινήσουν την αυτόνομη επαγγελματική τους δραστηριότητα δίπλα σε γονείς-συνδικαλιστές ή μαστόρους-συνδικαλιστές του κλάδου, όταν εμπλέκονται στον συνδικαλισμό οι ίδιοι έχουν στο πλευρό τους παλαιότερους συνδικαλιστές¹⁰⁶ οι οποίοι

¹⁰⁵. Ονόματα άλλων συνδικαλιστών που έχουν αναφερθεί γενικά είναι, για την Αθήνα, οι Αλέξανδρος Καζής, Γιώργος Δρακονάκης, Κώστας Μάνθος, Στέφανος Αλεξανδράκης, Βασίλης Λιαμέτης, Νίκος Τσιάμης, Γιώργος Βλάχος, Ορφανίδης, Αποστόλου, Λάκης Κώστας, Νικόλαος Σγουμπόπουλος, Διονύσης Κορφιάτης, Δημήτρης Νικολάου, Γιάννης Πιερουτσάκος, Νίκος Ασημακόπουλος, Γιώργος Ρούτσος, Δημήτρης Χούντακας, Μιχάλης Ξανθάκος, Νικόλαος Σκορίνης και, για την Θεσσαλία, οι Νίκος Παντελίδης, Κώστας Καποδίστριας και Γεώργιος Σταυροθόδωρος.

¹⁰⁶. Ως συνδικαλιστές-δασκάλοι αναφέρονται ενδεικτικά για τους συλλόγους της Αθήνας οι Νίκος Τσιάμης, Δημήτρης Νικολάου, Κώστας Μάνθος, Γιάννης Σταυρακόπουλος, για την Φθιώτιδα οι Κώστας Παρίσης, Βασίλης Καλιαμπάς και Θανάσης Καραχάλιος, για την Θεσσαλία οι Νίκος Παντελίδης, Φάνης Μπαϊράμης, Σωτήρης Γκορτζιάς, Νίκος Παπαποστόλου, Δημήτρης Καραγιάννης και Νίκος Ντεμίρης, για την Κρήτη οι Θανάσης Παπαδάκης, Κώστας Νικολινάκης, Γιάννης Παπαδάκης και Μανώλης Παπαδάκης από τον νομό Χανίων, οι Γιάννης Αθανασάκης, Γκογκάκης και Γιάννης Γαλανάκης από τον νομό Ηρακλείου, για την Πάτρα οι Παναγιώτης Διδάχος, Σπύρος Κωτσόπουλος και Χρήστος Θεοδωρόπουλος.

τους μυούν και τους εκπαιδεύουν στα του συνδικαλιστικού γίγνεσθαι.

«Αυτοί με ρώτησαν και μου λένε: 'Τι κάθεται; Μπορείς και έχεις τη δυνατότητα να προχωρήσεις'. Έτσι λοιπόν προσπάθησα κι εγώ να ανέβω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Η νέα αυτή μαθητεία, δίπλα σε έμπειρους συνδικαλιστές, ισοδυναμεί με μία νέα εκπαίδευση στην πράξη, κατά την οποία αυτό που παίζει σημαίνοντα ρόλο είναι το παράδειγμα, η μίμηση και η υιοθέτηση απόψεων, στάσεων, συμπεριφορών με τις οποίες οι «νεοφώτιστοι» συνδικαλιστές, με βάση τις δικές τους αρχές, είναι σύμφωνοι.

«Το πώς δουλεύανε, πώς πρέπει να είσαι συνδικαλιστής, τι πρέπει να κάνεις... Όποτε ήτανε να πάμε σε Υπουργείο, 'Ποιος θα έρθει;' 'Εγώ...' Κι έτσι, σιγά-σιγά πηγαίνοντας σε μεγάλους ανθρώπους που δεν υπάρχουν στη ζωή πλέον... έμαθα πολλά πράγματα δίπλα τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Αναφερόμενοι στους συνδικαλιστές-δασκάλους τους κάποιοι από τους συνδικαλιστές της έρευνας εξαίρουν χαρακτηριστικά στοιχεία της προσωπικότητάς τους και αρετές του χαρακτήρα τους.

«Ο Ψ. αξίζει να το γράψεις αυτό το όνομα. Μιλάμε για αστέρι, άνθρωπος, τεχνίτης, σοβαρός άνθρωπος ο οποίος με αγκάλιασε και με πρόσεχε. Και αυτός ήταν ο πρόεδρος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

«Ωραία ονόματα. Άνθρωποι παλαιστές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

«Ήταν άνθρωπος με σοβαρότητα, με σθένος σ' αυτό που έλεγε. Δεν λύγιζε, πράγμα που εγώ το θαύμαζα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

«Εγώ μπορώ να πω για τον Χ, γιατί τον έζησα από κοντά, ότι τον ζούσε τον συνδικαλισμό. Ήταν για τον συνδικαλισμό... Είχε τον τρόπο του. Ζούσε για τον σύλλογο... Ο άνθρωπος μου μετέφερε καλή εικόνα του συνδικαλισμού και αυτή κράτησα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Ήταν πολύ δραστήριος. Εγώ τον θυμάμαι, πιτσιρικάς, όταν ξεκίνησα το επάγγελμα. Και λέγανε: 'Ο πρόεδρος των συνεργείων'. Έτρεχε από συνεργείο σε συνεργείο μαζί με τον γραμματέα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Οι συνδικαλιστές αυτοί εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους προς τους συνδικαλιστές-δασκάλους τους και δηλώνουν ότι ακολουθούν τον τρόπο σκέψης και δράσης των «παλιών».

«Πήραμε πολλά πράγματα από αυτούς και πρέπει να τους μνημονεύουμε. Να μην τους ξεχνάμε γιατί η εμπειρία...μαθαίνεις. Δεν μπορεί να σου ανοίξει ο άλλος το κεφάλι να αποκτήσεις εμπειρία. Απλώς πας σ' έναν έμπειρο κοντά και μαθαίνεις πως μιλάει αυτός... Ο ίδιος είναι συνδικαλισμός. Είναι αυτός. Πας κοντά να μάθεις ορισμένα πράγματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

«Ευγενέστατοι, ενδιαφερόντουσαν για το σύνολο των συναδέλφων, όχι για πάρτη τους. Αλλά λέω το εξής: αυτοί οι άνθρωποι δούλεψαν, είναι άξιοι συγχαρητηρίων και ακόμα τους παίρνω και τους ευχαριστώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

Εξαίρουν, επίσης, την αγωνιστικότητά τους και την προσφορά τους στον συνδικαλισμό: την συμβολή τους στην ίδρυση συλλόγων επισκευαστών και της κλαδικής Ομοσπονδίας.

«Ήταν δύο άτομα που πραγματικά αγωνιστήκανε για να φτιαχτούν τα υπόλοιπα σωματεία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1954)

«Αυτοί ήταν άνθρωποι που δημιούργησαν την Ομοσπονδία και αναθερμάνανε και δυναμώσανε τις λειτουργίες των συλλόγων που υπήρχανε, των ηλεκτρολόγων, των μηχανικών, παράλληλα και δημιουργώντας καινούργιους συλλόγους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Στον κλάδο αυτοί προσφέρανε πάρα πολλά μαζί με τον Χ. Πιστεύω ότι, παρ' όλες τις αντιπαραθέσεις, κάθε ένας έχει και δικές του πορείες. Και κάπου δεχόμαστε και πιέσεις από ψηφοφόρους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Παράλληλα, οι συνδικαλιστές αυτοί τονίζουν την μέριμνα των παλιών συνδικαλιστών-δασκάλων μελών των συνδικαλιστικών οργάνων να προετοιμάσουν και να συμβουλευθούν στους νεότερους συνδικαλιστές, όχι μόνον υποδεικνύοντάς τους τρόπους δράσης, αλλά και καλλιεργώντας τρόπους σκέψης για την επίλυση των εκάστοτε προβλημάτων που έπρεπε να αντιμετωπίσουν τα συνδικαλιστικά όργανα. Πρόκειται για την μέριμνα των παλαιότερων γενεών συνδικαλιστών να ετοιμάσουν αυτούς στους οποίους θα παρέδιδαν την σκυτάλη του συνδικαλισμού.

«Αυτός ο άνθρωπος, αυτά που μου έδωσε μένα, θα ζούσε και θα προχωρούσε αυτός. Και μου έδωσε την σκυτάλη εμένα. Αυτός ήταν αυτός που έλεγε: 'Δ., εδώ τι θα κάνουμε; Πρέπει να καλύτερέψουμε το επίπεδο του συλλόγου μας'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

«Υπήρχαν μεγάλοι άνθρωποι οι οποίοι φεύγανε σιγά-σιγά και στο πόδι τους μέναμε εμείς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Ο τρόπος που αναφέρονται στους συνδικαλιστές-δασκάλους τους θυμίζει μια σχέση γονική, αντίστοιχη προς αυτήν που έχουν όσοι συνδικαλιστές μαθήτευσαν στο επάγγελμα –ως παιδιά και έφηβοι– δίπλα σε καλούς μαστόρους που τους έμαθαν όχι μόνον την τέχνη της επισκευής, αλλά και τις ηθικές αξίες της ζωής.

Αν η βασική μαθητεία στον συνδικαλισμό ξεκινάει στο πλαίσιο των πρωτοβάθμιων οργάνων, στην περίπτωση των συνδικαλιστών της έρευνας δεν σταματά εκεί. Συνεχίζεται και στο δευτεροβάθμιο όργανο, στην κλαδική Ομοσπονδία. Συγκεκριμένα για τους συνδικαλιστές που προέρχονται από τότε νεο-ιδρυθέντες συλλόγους η μαθητεία στον συνδικαλισμό, δίπλα σε έμπειρους συνδικαλιστές,¹⁰⁷ πραγματοποιείται, για πρώτη φορά, στο πλαίσιο της κλαδικής Ομοσπονδίας, όταν αρχίζουν να συμμετέχουν στις συνελεύσεις ως εκπρόσωποι των συλλόγων τους.

«Στην αρχή στον συνδικαλισμό, όταν πας, δεν μιλάς. Ακούς. Είναι άνθρωποι που αγαπάνε το επάγγελμα που ήτανε και πολύ καλοί να μιλάνε. Σαν σφουγγάρι άκουγα εγώ όλο αυτά τα πράγματα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Αλλά και για αυτούς που προέρχονται από συλλόγους στους οποίους υπήρχαν παλαιότερες γενεές συνδικαλιστών η μαθητεία στα του δευτεροβάθμιου οργάνου είναι μαθητεία σε άλλο επίπεδο. Από την μικρή κλίμακα του διοικητικού συμβουλίου του τοπικού συλλόγου, που εκπροσωπεί την κοινότητα των επισκευαστών αυτοκινήτου, οι συνδικαλιστές μεταβαίνουν, πλέον, στην μεγάλη κλίμακα του δευτεροβάθμιου οργάνου, που εκπροσωπεί την ευρεία κοινότητα των επισκευαστών αυτοκινήτου μέσω των συλλόγων τους που είναι εγγεγραμμένοι στην κλαδική Ομοσπονδία.

«Παρακολουθώντας τον τρόπο που είχαμε την οργάνωση έτσι και τη δράση, μέσα από τις συνελεύσεις, μέσα από τις διαδικασίες, πιστεύω

¹⁰⁷ Αναφέρονται στο πλαίσιο της κλαδικής Ομοσπονδίας ως συνδικαλιστές-δασκάλοι οι Γιάννης Σταυρακόπουλος, Αναστάσιος Δέδες, Δημήτρης Ζαφειρούλης, Παναγιώτης Μακρής, Αθανάσιος Νικολόπουλος και Χρήστος Ευαγγέλου.

ότι όλοι σιγά-σιγά πήρανε. Είναι μια αλυσίδα, ο ένας παίρνει από τον άλλο, Μια σκυταλοδρομία είναι αυτή».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Σε κάποιες περιπτώσεις, ορισμένοι συνδικαλιστές μεταβαίνουν σε ακόμα μεγαλύτερη κλίμακα, στην ΓΣΕΒΕΕ, την κλίμακα, δηλαδή, του τρίτοβάθμιου οργάνου, που εκπροσωπεί την ευρύτερη κοινότητα των επαγγελματιοβιοτεχνών της χώρας μέσω των κλαδικών Ομοσπονδιών που είναι εγγεγραμμένες στην Γενική αυτή Συνομοσπονδία. Πρόκειται, ως εκ τούτου, για διαβαθμίσεις συνδικαλιστικής μαθητείας, ανάλογα με την κλίμακα των συνδικαλιστικών οργάνων στα οποία μετέχουν ως συνδικαλιστές.

«Έμαθα πως δουλεύει η Ομοσπονδία, τι είναι η τοπική ομοσπονδία, τι είναι η κλαδική, τι είναι η ΓΣΕΒΕΕ. Διότι αυτά δεν τα ήξερα. Για να δουλεύουμε ο ένας για όλους μαζί, αυτά τα έμαθα στην πορεία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Τα διδάγματα από την άτυπη, αλλά συστηματική διδασκαλία των παλαιότερων συνδικαλιστών-δασκάλων προς τους τότε νεότερους συνδικαλιστές και τότε μελλοντικούς διαδόχους τους είναι πολλά. Δεν είναι πάντα εύκολο για τους συνδικαλιστές της έρευνας να τα μεταδώσουν με λόγια γιατί είναι διδάγματα ενσωματωμένα στον τρόπο σκέψης και δράσης, σχεδόν αυτονόητα πλέον. Το σίγουρο είναι ότι πρόκειται για διδάγματα που απορρέουν από ένα τρόπο σκέψης και δράσης ο οποίος υπηρετεί την συλλογικότητα: πώς, δηλαδή, οι ατομικές δυνάμεις μπορούν να τεθούν στην υπηρεσία ενός κοινού σκοπού, που είναι η βελτίωση του κλάδου της επισκευής.

«Πολύ εντάξει (άνθρωποι). Τους πόνναγε ο σύλλογος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1950)

«Το εμείς και όχι το εγώ. Έτσι μεγαλώσαμε. Αυτά μας δίδαξαν οι παλαιότεροι. Αυτά προσπαθώ να διδάξω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

«Για να έχω αυτό το μαγαζί κάποιοι παλιότερα μοχθήσανε, διεκδικήσανε πράγματα... Στην ουσία ο σύλλογος αυτό κάνει, βοηθάει τα μέλη του. Θεωρώ ότι αυτό ίσως ήταν το πιο σημαντικό πράγμα που έμαθα από τους παλιούς που βρήκα εγώ όταν ήμουνα νεούδι στον σύλλογο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

«Μου έμαθαν να βλέπω λίγο διαφορετικά τα πράγματα... Μέχρι τότε ίσως ήμουνα κι εγώ, το μαγαζάκι μου να 'ναι καλά και δεν με νοιάζει. Αλλά θέλει και λίγο αυτογνωσία για να το πεις αυτό, ότι δεν είναι έτσι τα πράγματα. Γιατί άμα ο διπλανός έχει πρόβλημα, κάποια στιγμή θα

έρθει και σε σένα, όχι το ίδιο, άλλο πρόβλημα. Τότε τι θα κάνεις;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Πέραν αυτού οι συνδικαλιστές της έρευνας μαθήτευσαν, δίπλα στους παλαιότερους, στους τρόπους διάρθρωσης του συνδικαλιστικού χώρου, στα όργανα κάθε βαθμίδας και την λειτουργία τους. Ασκήθηκαν ή και μυήθηκαν στους τρόπους συμμετοχής και προσφοράς για το κοινό καλό του κλάδου, στους τρόπους να διεκδικούν και να αγωνίζονται οργανωμένα και σε συλλογική κλίμακα. Ήρθαν σε επαφή και ενστερνίστηκαν αξίες, όπως η αλληλεγγύη, ο σεβασμός και η συνεργασία μεταξύ των συναδέλφων.

«Ουσιαστικά διδαχτήκαμε τις διαδικασίες. Ζυμωθήκαμε ως προς το τι είναι διαδικασίες και πώς μπορούμε να πορευόμαστε. Αυτό που τις ενέπνεε όλες και ήταν η κινητήριος δύναμη για όλους ήταν η διάθεση. Δηλαδή αν δεν σου περισσεύει, δεν προσφέρεις. Νομίζω ήταν η διάθεση σε προσφορά, η πίστη για τους συλλογικούς αγώνες, τα αποτελέσματα που θα αποκομίσεις. Τα σημαντικά αποτελέσματα που μπορεί να έχεις μέσα από την συλλογική δράση και κυρίως το αίσθημα αλληλεγγύης».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Υπάρχει, όμως, και μια άλλη διάσταση στην διδασκαλία των παλαιότερων συνδικαλιστών. Είναι η εκμάθηση ενός τρόπου σκέψης που σχετίζεται, κάθε φορά, με την οριοθέτηση του προβλήματος, τον προσδιορισμό του επιδιωκόμενου στόχου και την εκτίμηση των πραγματικών συνθηκών για την επίτευξή του. Πρόκειται, δηλαδή, για την εκμάθηση του συνδικαλιστικού τρόπου σκέψης.

«Με μάθανε ποια είναι η πραγματικότητα σε αυτό που θες και σ' αυτό που επιδιώκεις».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Παράλληλα, όμως, τα μαθήματα προς τους νεότερους συνδικαλιστές αφορούν και τον τρόπο λειτουργίας των διοικητικών συμβουλίων των συλλόγων. Διδάσκοντας την αγάπη, την ενότητα και την ομόνοια μεταξύ των μελών είναι σαν να παρομοιάζουν τα διοικητικά συμβούλια με ενός άλλου είδους οικογένεια που έχει ως αποστολή την επίλυση προβλημάτων των επαγγελματιών του κλάδου.

«(Οι παλιοί συνδικαλιστές) προσέφεραν την ομόνοια και τη συναδελφικότητα και, πολλές φορές, ο ένας βοηθούσε τον άλλο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

«Το διοικητικό συμβούλιο πρέπει να είναι, εννοείται, αγαπημένο, ενωμένο και μόνο έτσι θα μπορέσει να τραβήξει μπροστά και να λύνει προβλήματα...με το που γεννιέται ένα πρόβλημα, να είναι σθέλτο το

διοικητικό. Να είμαστε μονιασμένοι και εννοείται τα πολιτικά έξω».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Μέρος της διδασκαλίας των παλαιότερων συνδικαλιστών είναι και η διδασκαλία της ενδεδειγμένης φιλικής συμπεριφοράς προς τον συνάδελφο επισκευαστή, συμπεριφοράς που οι συνδικαλιστές αυτοί θεωρούν ως βάση και προϋπόθεση για την ενδυνάμωση της συλλογικότητας στον κλάδο και για την συσπείρωση των επισκευαστών στο πλαίσιο των συλλόγων.

«Έμαθα να λέω καλημέρα με τον συνάδελφό μου. Τότε δεν λέγαμε καλημέρα. Έμπαινα στον συνάδελφο και έλεγα: 'Καλημέρα, συνάδελφε, είμαι ο Χ., είμαι αυτός και θέλουμε να έρθεις στον σύλλογο'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Στα μαθήματα κοινωνικότητας που έδιναν οι παλαιότεροι συνδικαλιστές στους νεότερους συνδικαλιστές συγκαταλέγεται και η συμπεριφορά προς τους πελάτες. Ο σεβασμός προς τους πελάτες είναι για τους παλαιότερους συνδικαλιστές ένας από τους όρους αποστιγματισμού του επαγγέλματος για τον οποίο οι σύλλογοι και η κλαδική Ομοσπονδία, όπως ήδη αναφέραμε, έδωσαν πολύπλευρους αγώνες.

«Έμαθα να σέβομαι τον πελάτη και αυτά που έχω μάθει να τα μεταφέρω σε κάποιους άλλους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Για τον σκοπό αυτό οι συνδικαλιστές-δασκάλοι επιστρατεύουν όλες τους τις δυνάμεις. Τον σκοπό αυτό υπηρετούν με τα λόγια, τις συμβουλές και, κυρίως, με την στάση τους εντός και εκτός συνδικαλιστικών οργάνων, η οποία, πολλές φορές, διακρίνεται από αυταπάρηση. Υπάρχουν, όμως και «ανορθόδοξοι» συνδικαλιστές-δασκάλοι οι οποίοι εκπαιδεύουν, με τον τρόπο τους και άθελά τους, κάποιους από τους συνδικαλιστές της έρευνας. Πρόκειται, κατ' αρχάς, για συνδικαλιστές-«δασκάλους» που βρίσκονται στο αντίθετο στρατόπεδο και οι οποίοι, με τις πρακτικές τους, συμβάλλουν στην ωρίμανση όσων νέων συνδικαλιστών «μελετούν» την στάση των αντιπάλων τους και αντλούν από αυτήν ανάλογα διδάγματα.

«Και από τους αντιπάλους έμαθα. Αυτοί με κάνανε καλύτερο. Οι αντίπαλοί μου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Πρόκειται, επίσης, για τους συνδικαλιστές-δασκάλους που λειτουργούν εντός των συνδικαλιστικών οργάνων κατά τέτοιο τρόπο ώστε η απόκτηση γνώσης δίπλα σε αυτούς να παρουσιάζει για τους νέους συνδικαλιστές και μian άλλη όψη. Γνωρίζοντας εκ των έσω τον συνδικαλισμό τα πρόσωπα που δρουν και τις πρακτικές τους οι νέοι αυτοί συνδικαλιστές οδηγούνται σε ένα άλλο είδος μαθητείας, την σταδιακή απομυθοποίηση. Οδηγούνται, δηλαδή, σε ένα είδος εμπειρικής γνώσης του συν-

δικαλισμού μέσα από την οποία ανακαλύπτουν την διάσταση λόγου και πράξεων.

«Τι είναι συνδικαλιστικό κίνημα, τι πρεσβεύει, πώς κινείται; Απομυθοποιείς τους πάντες γιατί τους γνωρίζεις, πλέον, γνωρίζεις τα πάντα. Σιγά-σιγά στα μαθαίνει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι στον συνδικαλιστικό χώρο των επισκευαστών αυτοκινήτου, από την ίδρυση των συλλόγων και της κλαδικής Ομοσπονδίας μέχρι σήμερα, φαίνεται ότι έχει υπάρξει –στην πλειοψηφία των περιπτώσεων– μέριμνα για την αναπαραγωγή του χώρου αυτού και την συνέχιση της συνδικαλιστικής δράσης του. Εν είδει σκυταλοδρομίας οι παλαιότεροι συνδικαλιστές έχουν παραδώσει την σκυτάλη του συνδικαλισμού σε συνδικαλιστές νεότερης από αυτούς γενεάς τους οποίους έχουν προσεκτικά επιλέξει, «μυήσει» στα του συνδικαλισμού και εκπαιδεύσει κατά τέτοιο τρόπο ώστε να τους χρίσουν διαδόχους τους. Έτσι, οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας –έστω κι αν μερικοί έχουν απομυθοποιήσει πρόσωπα του χώρου– διαπνέονται και εμπνέονται σήμερα –και όσοι είναι ακόμα ενεργοί– από τις αρχές περί συνδικαλισμού που τους είχαν εμψυχήσει οι συνδικαλιστές-δασκάλοί τους, έστω κι αν οι συνθήκες στο επάγγελμα και στον συνδικαλισμό σταδιακά αλλάζουν. Ο σπόρος της συλλογικότητας που έχουν φυτεύσει οι παλαιοί αυτοί συνδικαλιστές-δασκάλοι φαίνεται να είναι τόσο δυνατός ώστε να μπορεί να συνεχίζει να τροφοδοτεί, ακόμα και σε συνθήκες αντίξοες, όπως οι παρούσες της πανδημίας, τους συνδικαλιστές του χώρου της επισκευής αυτοκινήτου με δυναμισμό που έχει ως μοχλό το καλό του κλάδου.

4.2.2.6 Η διαδοχή των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα

Η διαδοχή των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα κάθε άλλο παρά είναι διαδικασία αυτόματη. Οι αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας δείχνουν ότι η διαδικασία αυτή συναρτάται με σειρά προϋποθέσεων που πρέπει να συντρέχουν ώστε να υπάρξει ομαλή μεταβίβαση της συνδικαλιστικής αρμοδιότητας και εξουσίας από την μια γενεά στην άλλη, κυρίως στους κόλπους των πρωτοβάθμιων οργάνων.

Όλοι οι συνδικαλιστές της έρευνας δεν αποχωρούν στην ίδια φάση της διαδρομής τους μέσα στον συνδικαλιστικό χώρο. Όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει σε προηγούμενη ενότητα, η λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου, για αρκετούς συνδικαλιστές, ταυτίζεται με την λήξη της επαγγελματικής δραστηριότητας, ενώ, σε άλλους, προηγείται κατά πολύ της συνταξιοδότησής τους. Αυτό, όμως, που χαρακτηρίζει την αποχώρησή τους από τον συνδικαλισμό είναι ότι όλοι την συναρτούν με την ολοκλήρωση του προσωπικού κύκλου προσφοράς στα κοινά, είτε πρόκειται για δύο θητείες σε συνδικαλιστικά όργανα, είτε για περισσότερες. Στην ουσία την στιγμή της αποχώρησής τους αποφασίζουν όταν, πλέον, αισθάνονται ότι έχουν εκπληρώσει τον συνδικαλιστικό τους ρόλο, αποστολή ή καθήκον, έχοντας ήδη καταθέσει το

μέγιστο των δυνάμεών τους και έχοντας εξαντλήσει τα περιθώρια ανανέωσης των δυνάμεων αυτών. Αποφασίζουν, δηλαδή, να αποχωρήσουν από τον συνδικαλισμό όταν θεωρούν ότι δεν έχουν να προσφέρουν κάτι καινούργιο πιστεύοντας, παράλληλα, ότι πρέπει να αφήσουν χώρο για να δράσουν πλέον οι νεότεροι.

«Φεύγεις εκεί που λες δεν μπορείς να είσαι πάντα πρόεδρος... Λες: 'Τα έδωσα όλα. Τι να κάνω άλλο;'. Άλλα μυαλά τώρα. Άλλη τεχνολογία τώρα. Αλλιώς δουλεύουν τα παιδιά... Το καλύτερο είναι να δώσω τη θέση στα παιδιά και να φύγω με το κεφάλι ψηλά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

«Έκλεισε ο κύκλος μου και καλά έκανε και έκλεισε. Γιατί πρόσφερα ό,τι μπορούσα να προσφέρω. Τώρα είναι τα παιδιά που θα ακολουθήσουνε και να πάρουνε αντιπροσωπεία. Άλλη όρεξη, άλλες δυνατότητες, αν θέλετε. Αλλά κρατάς τις πολύ καλές φιλίες που έχω με τα παιδιά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

«Εγώ όσον αφορά το θέμα της διαδοχής μου στον κλάδο στο επίπεδο αυτό έδωσα ό,τι ήταν να δώσω... Μετά, για να σας πω την αλήθεια, πίστευα ότι θα μπορούσαν και άλλοι άνθρωποι να πάρουν το τιμόνι και να το πάνε και καλύτερα απ' ό,τι το πήγα εγώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Η έμπρακτη απόδειξη της ολοκλήρωσης του συνδικαλιστικού κύκλου, αλλά και της πίστης στην ανάγκη διαδοχής των γενεών είναι, από πλευράς των συνδικαλιστών της έρευνας, ότι δεν υποβάλλουν νέα υποψηφιότητα σε συνδικαλιστικά όργανα αφήνοντας έτσι κενό χώρο για την ανάδειξη, στα όργανα αυτά, νεότερων συνδικαλιστών.

«Δεν ήθελα τη θέση του προέδρου να την κατέχω πέρα από δύο θητείες, γιατί θεωρούσα ότι, ενώ επικρατούσε σε διάφορους συλλόγους ότι 'όταν φύγω εγώ, δεν γίνεται τίποτα', δεν είναι έτσι. Εμείς θέλουμε και το κάνουμε και πρέπει να δίνουμε στους νέους...».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

«Δεν κατέβηκα στις εκλογές. Παραχώρησα ό,τι μπορούσα στους επόμενους για να μπορέσουνε και κάποιοι νέοι να προχωρήσουνε μπροστά. Είμαι αυτής της άποψης... Εγώ είμαι της φιλοσοφίας ότι πρέπει να φύγω πιο νωρίς να πάει κάποιος άλλος, να τον παρακολουθήσω, να τον βοηθήσω, για να υπάρχει μια συνέχεια μακροχρόνια, για να μπορέσει να λειτουργήσει όλο αυτό και να έχει συνέχεια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Τότε είναι που τίθεται και το ζήτημα της διαδοχής τους στα συνδικαλιστικά

όργανα, ένα ζήτημα το οποίο θεωρείται από ένα παλιό συνδικαλιστή καίριο για την συνέχιση του συνδικαλιστικού γίγνεσθαι.

«Πρέπει να είναι στόχος των συνδικαλιστών πώς μπορεί να στρατολογήσουν νέους ανθρώπους για να μπορέσουν να μπου στον χώρο αυτό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Όμως όλοι οι συνδικαλιστές της έρευνας δεν αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο το ζήτημα της διαδοχής των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα. Υπάρχουν αυτοί οι οποίοι θεωρούν ότι δεν πρέπει να ασχοληθούν με την διαδοχή τους και να την προετοιμάσουν, αλλά να αφήσουν τις εσωτερικές διαδικασίες στους συλλόγους να λειτουργήσουν από μόνες τους, έτσι ώστε να αναπληρωθούν οι θέσεις των αποχωρώντων με νέους συνδικαλιστές. Αποχωρώντας δηλώνουν ότι παραμένουν στην διάθεση των διοικητικών συμβουλίων, σε περίπτωση που κάτι χρειαστούν.

«Εγώ δεν ήθελα να μπω στη διαδικασία διαδοχής. Να βάλω το δαχτυλίδι κάπου. Υπήρχε όρεξη, διάθεση, αν ζητήσουν την βοήθειά μου, κάποια στιγμή, θα την είχαν. Και όπου μπορούσα να βοηθήσω το έκανα. Να ανοίξουν κάποιες πόρτες ή σε κάποια κέντρα αποφάσεων».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Υπάρχουν άλλοι συνδικαλιστές οι οποίοι, με αυτοκριτική διάθεση, καταμαρτυρούν στον εαυτό τους ότι δεν μερίμνησαν να προετοιμάσουν διαδόχους. Παράλληλα, όμως, εμμέσως αποδίδουν ευθύνες και στο συνδικαλιστικό κίνημα και τις παρατάξεις που δραστηριοποιήθηκαν σε αυτό γιατί δεν έστρεψαν την προσοχή τους προς την οργάνωση της νεολαίας.

«Έκανα ένα σοβαρότατο λάθος, το οποίο δεν το συγχωρνάω στον εαυτό μου. Δεν έβαλα αντικαταστάτη. Μπορούσα, αλλά δεν τα κατάφερα. Δεν βάλαμε σιγά-σιγά νέους ανθρώπους μέσα. Παλεύουνε αυτοί οι λίγοι που μείνανε, γιατί έγινε ένα σοβαρό λάθος. Δεν οργανώσανε τη νεολαία. Απλώς κοιτάζανε τις καρέκλες και κοιτάζανε πώς θα δειχτούνε στα κόμματά τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Άλλοι συνδικαλιστές της έρευνας δεν αφήνουν το ζήτημα της διαδοχής των γενεών στην τύχη. Καλλιεργούν το έδαφος ώστε, κατά την πορεία του συνδικαλιστικού γίγνεσθαι, ευαισθητοποιημένοι νέοι συνδικαλιστές να εκδηλώσουν την διάθεση να συμμετάσχουν σε θέσεις ευθύνης των συνδικαλιστικών οργάνων. Λειτουργούν, δηλαδή, κατά τρόπο που ωθούν τους νέους προς τον συνδικαλισμό αφού πρώτα τους έχουν εμψυχήσει ιδέες, απόψεις και αξίες που τους εμπνέουν να συμμετάσχουν σε συνδικαλιστικά όργανα.

«Στον συνδικαλιστικό (χώρο)...έσπειρα το σπόρο σε πάρα πολλά άτομα

τα οποία είναι ακόμα και σήμερα σε θέσεις κλειδιά... Ο σπόρος ήτανε να δραστηριοποιηθούν πάρα πολλοί συνάδελφοι στον συνδικαλισμό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Υπάρχουν, επιπλέον, οι συνδικαλιστές εκείνοι οι οποίοι μεριμνούν συγκεκριμένα, πριν την αποχώρησή τους, για την αντικατάστασή τους προβαίνοντας σε αναζήτηση διαδόχων. Για τον σκοπό αυτό βολιδοσκοπούν νεότερα σε ηλικία μέλη των συλλόγων και ανιχνεύουν δυνατότητες και διαθέσιμότητες.

«Βλέπαμε ποιοι άνθρωποι κάναν και ποιοι μπορούν να δουλέψουνε. Μην μπεις μέσα να πάρεις το χρίσμα και να είσαι κηφήνας. Και βρήκαμε κάποια παιδιά. Τον Χ. εγώ τον πρότεινα... "Έχεις το χρόνο, ξέρεις πέντε γράμματα, θα έρθεις κοντά μας"... Επίσης και ένα ταμιά. "Έλα εδώ. Ξέρεις καλά αριθμητική... Εδώ έχουμε ένα σύλλογο. Δεν θα τον διαλύσουμε. Θα τον συντηρήσουμε". Τον βάλουμε στο λούκι και ανέλαβε. Έτσι πάει η δουλειά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

«Όταν είσαι άνθρωπος με πλατύ μυαλό πρέπει να τον κουβεντιάσεις τον άλλο να δεις την σκέψη του, να δεις αν ενδιαφέρεται για τον συνάδελφο, αν ενδιαφέρεται για τον γείτονά του. Γιατί είναι επαγγελματίας και αν ενδιαφέρεται για τον κλάδο και εάν έχει και χρόνο να αφιερώσει γι αυτό το κομμάτι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Όταν εντοπίσουν τους διαδόχους τους, οι συνδικαλιστές της έρευνας δεν αφήνουν την συνέχεια στην τύχη. Ενεργούν έτσι ώστε να τους εμπλέξουν στον συνδικαλισμό. Δημιουργούν γέφυρες ανάμεσα στους νέους και τον σύλλογο πλαισιώνοντας και στηρίζοντάς τους.

«Με την παρότρυνση την δικιά μου τους πήρα από το χέρι και τους είπα: 'Θα μπειτε στο σύλλογο'. Είναι παιδιά συναδέλφων... Τα πήρα από το χέρι και τα έφερα στον συνδικαλισμό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Φροντίζουν, ύστερα από αρχαιρείς, να συμπεριλάβουν τους διαδόχους τους, ως απλά μέλη, στην σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου της τελευταίας θητείας τους. Στο διάστημα αυτό μεριμνούν να τους προετοιμάσουν ώστε να μπορέσουν να αναλάβουν, στο μέλλον, θέσεις μεγαλύτερης ευθύνης εντός του διοικητικού συμβουλίου. Για τον σκοπό αυτό τους εκπαιδεύουν στην πράξη με ποικίλους τρόπους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι δύο είναι οι βασικοί στόχοι της εκπαίδευσης των διαδόχων. Ο ένας είναι η συνειδητοποίηση της συνέχειας των αγώνων του κλάδου, έτσι ώστε οι διάδοχοι να νοιώθουν ότι ανήκουν σε ένα σύνολο, σε μια κοινότητα, σε μια συλλογικότητα την οποία καλούνται να υπηρετήσουν, με τη σειρά τους,

αναλαμβάνοντας –και αυτοί– την σκυτάλη, σε μία αέναη σκυταλοδρομία όπου η σκυτάλη παραδίδεται από την μία γενεά στην άλλη χωρίς διακοπή.

«(Ασχολήθηκα με το) να τους υποδεικνύω ότι αυτό που κάνουν σήμερα δεν είναι από μένα, αλλά είναι από εκεί που ήμουνα χθες και το έφερα εδώ».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Ο δεύτερος στόχος της εκπαίδευσης των διαδόχων είναι η εκμάθηση της συλλογικής αντιμετώπισης των προβλημάτων του κλάδου, αντιμετώπισης που στηρίζεται στην συνεργασία και την καλλιέργεια μιας συλλογικής ταυτότητας η οποία εκφράζεται με το «εμείς».

«Χρειάζεται υπόδειγμα... Αν δεν έχεις κάποιο υπόδειγμα και έχεις μια θεωρία από κάποιον, δεν λειτουργεί... Όμως, λειτουργώντας εν μέρει εγώ, δίνω το παράδειγμα ότι 'Χ, Ψ, Ω, εμείς μπορούμε' Και σας το δείχνω ότι μπορούμε. Διοργανώνουμε ένα χορό. Έγινε σωστά, με επιτυχία, γιατί λειτουργήσαμε όλοι μαζί. Ένας θα μπορούσε να κάνει χορό; Όχι, βέβαια. Αυτό είναι όλο το μυστικό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Στη διάρκεια της συνδικαλιστικής αυτής μαθητείας εντός των διοικητικών συμβουλίων οι συνδικαλιστές της έρευνας μεταβιβάζουν στην νεότερη γενεά διδάγματα από την δική τους πείρα στον συνδικαλισμό, αλλά και όσα έμαθαν οι ίδιοι από συνδικαλιστές παλαιότερων γενεών.

«Κάποια στιγμή άρχισα, σιγά-σιγά, να μεταφέρουμε και την εμπειρία μας και την γνώση μας για να αφήσουμε και χώρο και χρόνο σε καινούργιους ανθρώπους... Ο συνδικαλιστής, αυτή είναι η δουλειά του, να μεταφέρει την γνώση του, όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά και για τους υπολοίπους μέσα από τις συνελεύσεις, μέσα από διάφορες εκδηλώσεις που γίνονται...».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Δίνουν, μάλιστα, ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο που πρέπει να παίζει ο σύλλογος στην ανάπτυξη της επαγγελματικής ή συναδελφικής αλληλεγγύης, στην άμβλυση του ανταγωνισμού μεταξύ των επισκευαστών και στην αποφυγή διακρίσεων και αποκλεισμών. Προσπαθούν, επίσης, να εμψυχήσουν στους διαδόχους αξίες που αφορούν την συνδικαλιστική και ηθικά ορθή συμπεριφορά των μελών συνδικαλιστικών οργάνων.

«Τους έδωσα να καταλάβουν ότι εδώ θα πρέπει να προσφέρουν, να μην βάζουν καν ένα συνάδελφο στην άκρη, είτε τον χωνεύουν, είτε όχι. Είμαστε σε μια δουλειά που είναι ανταγωνιστική... Αυτό προσπάθησα να φέρω και στα παιδιά, να μην φτάσουν στο σημείο να λένε: 'Επειδή

εγώ είμαι στο σύλλογο, είμαι ο πρόεδρος να εκμεταλλευτώ την κατάσταση με τις γνωριμίες'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Οι αντιλήψεις των συνδικαλιστών της έρευνας περί της εκπαίδευσης των διδασκόντων μέσα στα διοικητικά συμβούλια διαφέρουν. Άλλοι συνδικαλιστές εφαρμόζουν την στενή και συνεχή καθοδήγηση των νέων συνδικαλιστών υιοθετώντας ένα ελεγχόμενο τρόπο εκπαίδευσής τους. Άλλοι, θεωρώντας ότι η εκπαίδευση αυτή πρέπει να στηρίζεται, ταυτόχρονα, σε ανάληψη πρωτοβουλιών από πλευράς των νέων, τους αφήνουν να αυτενεργούν και, παράλληλα, τους πλαισιώνουν και τους υποστηρίζουν.

«Τους έχω μαζί μου συνέχεια. Τους δείχνω, τους καθοδηγώ, όπως με καθοδηγήσανε και εμένα οι παλιοί. Ότι πρέπει να παίρνεις τη σωστή απόφαση, να μην θίγεις άτομα, πρόσωπα. Πρέπει να πηγαίνεις στο συμβούλιο, στις γενικές συνελεύσεις. Δεν πρέπει, κάποια φορά, μόνο να πηγαίνεις. Θα πρέπει να είσαι πάντα δίπλα τους. Βέβαια ο νομός είναι μικρός κι αυτό είναι μια ευελιξία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

«Εγώ τους (στους νέους) δίνω πρωτοβουλία. Εγώ νομίζω ότι θέλει και ο νέος να μπει μέσα, θέλει και να τον στηρίξεις κιόλας. Δεν θέλει να τον αφήσεις να κολυμπήσει στα βαθειά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Η προετοιμασία των διαδόχων στο πλαίσιο της λειτουργίας των διοικητικών συμβουλίων εμφανίζει δυσκολίες. Η διαθεσιμότητα των μελών και η ανταπόκρισή τους στις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει το συνδικαλιστικό αυτό όργανο συχνά δεν είναι ισότιμη. Όταν, όπως αφηγείται ένας παλιός συνδικαλιστής, ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου υπερδραστηριοποιείται, προκειμένου να διευκολύνει τα νεότερα μέλη, αυτό οδηγεί σε συνδικαλιστική αποδυνάμωση τόσο των μελών αυτών, όσο και του ίδιου του οργάνου.

«Τους ετοίμασα κατά την διάρκεια της συνεργασίας που είχαμε... Κάνανε δουλειές, χρεωνόντουσαν στους τομείς που χρεωνόντουσαν. Από κει και πέρα είχαν αποκομπί. Επειδή έτρεχα εγώ, απέφευγαν τις πολλές δουλειές. Το έβλεπα και το δικαιολογούσα... Πήγαινα εγώ. Αυτό, όμως, γινότανε μια απονεύρωση του ιδίου. Απομάκρυνση. Το συναίσθημα, εκεί αποδίδω μία ευθύνη σε μένα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Τα διοικητικά συμβούλια των συλλόγων λειτουργούν, σε κάποιες περιπτώσεις, σαν άτυπες σχολές μαθητείας στον συνδικαλισμό. Στις άτυπες αυτές σχολές οι παλαιότεροι συνδικαλιστές έχουν ρόλο εκπαιδευτών οι οποίοι επιλέγουν ασκήσεις

συνδικαλιστικής δράσης στην πράξη για τους «νεοφώτιστους».

«Έχουμε νέους τουλάχιστον μία 15ετία πίσω. Ακόμα υπάρχουν παιδιά, οπότε μπορούμε να τους προχωρήσουμε και τους προχωράμε σε τοπικό επίπεδο... Τους προχωράμε με το να τους δίνουμε στο σωματείο μας κάποιες θέσεις-κλειδιά, ... τους δίνουμε εργασίες να κάνουν και, επίσης, πηγαίνουνε και στη τοπική Ομοσπονδία.... Με την τριβή που έχουν χρόνο με το χρόνο δημιουργείται..., ενώ στην αρχή είχανε παντελή άγνοια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Και παρά την δήλωση πολλών συνδικαλιστών της έρευνας ότι τα κόμματα και οι συνδικαλιστικές παρατάξεις τους βρίσκονται εκτός των συνδικαλιστικών οργάνων, φαίνεται ότι η εκπαίδευση των νέων συνδικαλιστών επηρεάζεται, σε κάποιες περιπτώσεις και από την στάση των κομμάτων ως προς το θέμα αυτό. Κι αν η διαφορετική αυτή εκπαίδευση, που έχει κομματική χροιά, δεν είναι τόσο εμφανής κατά την λειτουργία των πρωτοβάθμιων και του δευτεροβάθμιου οργάνου, γίνεται, πλέον, ορατή σε επίπεδο του τριτοβάθμιου οργάνου, στο οποίο τα υφιστάμενα πολιτικά κόμματα συμμετέχουν μέσω δικών τους παρατάξεων.

«Υπάρχουν κάποιες φωνές, αυτές οι αντιθέσεις που υπάρχουνε, σ' αυτό το επίπεδο πάντα έρχονται. Το ΚΚ τους νέους συνδικαλιστές τους εκπαιδεύει με διαφορετικό τρόπο, οι υπόλοιποι χώροι με τον δικό τους τρόπο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Η συνύπαρξη των συνδικαλιστών της έρευνας με τους διαδόχους τους εντός των διοικητικών συμβουλίων των συλλόγων είναι προσωρινή. Διαρκεί, συνήθως, όσο μία θητεία –δηλαδή μια τριετία– και, στην συνέχεια, διακόπτεται ή αλλάζει μορφή. Γιατί μερικοί συνδικαλιστές αποκόπτονται τελείως από τους διαδόχους θεωρώντας ότι οι διάδοχοι, μετά την συνδικαλιστική μαθητεία δίπλα τους, πρέπει να αυτονομηθούν και να συνεχίσουν μόνοι τους στηριζόμενοι σε όσα εφόδια έχουν ήδη λάβει. Άλλοι συνδικαλιστές της έρευνας αποχωρούν μεν από τα συνδικαλιστικά όργανα, αλλά συνεχίζουν να συμβουλευούν ατύπως τους διαδόχους τους θεωρώντας ότι οι διάδοχοι αυτοί εξακολουθούν να χρειάζονται υποστήριξη.

«Μπορούσα να καταστρέψω αυτά τα παιδιά, θα τα έπαιρνα στο λαιμό μου. Άρα τι έπρεπε να κάνω; Θα έπρεπε να τους παραδώσω την εξουσία. Θα ήταν για μένα σαν να έφτανες επάνω και έπεφτες στον γκρεμό».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Ακόμα και σ' αυτήν την περίπτωση οι συνδικαλιστές αυτοί θεωρούν ότι υπάρχει ένα σημείο κατά το οποίο η άτυπη αυτή υποστήριξη, από πλευράς τους προς τους διαδόχους, πρέπει να διακοπεί προκειμένου οι τελευταίοι να ζυμωθούν πλέον μόνοι τους στην πράξη.

«Θα με πάρουν τηλέφωνο. 'Πρόεδρε, τι θα κάνουμε;' Μπορώ να το πω, αλλά από εκεί και πέρα θα πρέπει να περπατήσουνε μόνοι τους, όπως περπάτησα κι εγώ. Δεν είχα κανέναν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Όμως οι βολιδοσκοπήσεις και οι αναζητήσεις διαδόχων, ιδιαίτερα κατά την τελευταία δεκαετία της οικονομικής κρίσης, συναντούν εμπόδια. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι οι συνδικαλιστές της έρευνας που αναζητούν διαδόχους συναντούν αδιαφορία και έλλειψη διάθεσης των νέων επισκευαστών να συμμετάσχουν στα κοινά και, κατ' επέκταση, στα συνδικαλιστικά όργανα.

«Προσπαθούσαμε και βγάλαμε κάποιο κόσμο, αλλά μετά το 15, 16 βγήκε μία άλλη γενιά, η οποία δεν ενδιαφερόταν, όπως δεν ενδιαφέρεται η σημερινή. Η σημερινή δεν ενδιαφέρεται καθόλου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

«Προσπαθώ -και την προηγούμενη τριετία το έκανα- (να βρω ανθρώπους), αλλά δεν υπάρχει ενδιαφέρον. Γιατί... πλέον το συνδικαλιστικό κίνημα, με τις καταστάσεις που βιώνουμε και την δεκαετή κρίση που πέρασε η χώρα, οπουδήποτε αλλού παρά ο συνδικαλισμός ήτανε στο μυαλό του κάθε επιχειρηματία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Στην ουσία η αδιαφορία των νέων επιδέχεται και άλλη ανάγνωση, μια ανάγνωση που θα αναδείκνυε ότι η αδιαφορία αυτή είναι φαινομενική, γιατί πίσω από αυτή κρύβονται οι ολέθριες συνέπειες που είχε η οικονομική κρίση για τις μικρές επιχειρήσεις των επισκευαστών αυτοκινήτων η οποία απείλησε ακόμα και την ίδια τους την επιβίωση. Στις αρνητικές επιπτώσεις που είχε η οικονομική κρίση για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών αυτοκινήτου αναφέρεται ειδικότερα ένας παλιός συνδικαλιστής επεξηγώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, γιατί η διαδοχή των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα καθίσταται όλο και πιο δύσκολη την τελευταία δεκαετία.

Συγκεκριμένα ο συνδικαλιστής αυτός αναφέρει ότι η οικονομική κρίση συνέβαλε, σε μεγάλο βαθμό, στην αποψίλωση του συνδικαλισμού των επισκευαστών από συνδικαλιστικά στελέχη νεότερης ηλικίας τα οποία χρειάστηκε να «αποσυρθούν» από την ενεργό δράση για να ασχοληθούν με τις άμεσα πληττόμενες επιχειρήσεις τους.

«Δυστυχώς, η παρένθεση αυτή που βιώνει η χώρα μας... με την κρίση την οικονομική είχε το αποτέλεσμα ότι πάρα πολλά παιδιά, τα οποία δραστηριοποιήθηκαν και συνδικαλιστικά... δεν άντεξαν και οι ανάγκες τους ανάγκασαν να μη μπορούν να δραστηριοποιούνται πολύ ζωντανά... γιατί θέλανε να βγάλουνε τον επιούσιο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Υπό αυτό το πρίσμα γίνεται κατανοητό ότι το ζήτημα της διαδοχής των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα συνυφαίνεται με την μεγάλη ευαλωτότητα που εμφανίζουν οι μικρές επιχειρήσεις σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, ευαλωτότητα, όμως, η οποία δεν οδηγεί σε μεγαλύτερη συσπείρωση των μικρών επιχειρηματιών στους συλλόγους τους, αλλά σε απόσυρσή τους από την συνδικαλιστική σφαίρα και σε ατομική αναδίπλωση.

Το ζήτημα της διαδοχής των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα λαμβάνει στις αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας μία ακόμα διάσταση. Οι συνδικαλιστές αυτοί θεωρούν ότι οι νεότερες γενεές, οι οποίες απέχουν από την ανάληψη ευθυνών και είναι προσανατολισμένες προς την καλοζωΐα, δεν έλκονται από τον συνδικαλιστικό χώρο, χώρο που συνεπάγεται κυρίως ευθύνες.

«(Οι νέοι) δεν θέλουνε τις ευθύνες. Η σημερινή γενιά δεν θέλει ευθύνες. Θέλει καλοπέραση. Δεν θέλει να φορτωθεί ευθύνες, αυτό είναι το άσχημο. Γιατί το συνδικαλιστικό κομμάτι έχει μεγάλες ευθύνες και αυτό που θέλεις να κάνεις, αν δεν το αγαπάς, μην το κάνεις καθόλου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1953)

Ταυτόχρονα αποδίδουν την έλλειψη ενδιαφέροντος των νεότερων για τον συνδικαλισμό και σ' ένα είδος επανάπαυσης, απόρροια του ότι οι παλιότερες γενεές συνδικαλιστών παραμένουν ακόμα ενεργές και καλύπτουν, σε κάποιο βαθμό, τις τρέχουσες ανάγκες του κλάδου.

«Δεν είναι όπως είμαστε εμείς, που μπαίναμε τόσο μικροί και με τόσο πάθος. Δυστυχώς είναι πιο διαφορετικά τα πράγματα τώρα... Πολλές φορές επαναπαυόμαστε και λέμε: 'Εντάξει, αφού το κάνει αυτός, γιατί να μπλέξω και να το κάνω εγώ;' Αύριο, όταν δεν θα υπάρχει αυτός, τι θα κάνεις; Εκ των πραγμάτων πρέπει να το κάνεις, οπότε θα το βρεις μπροστά σου».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Την δυσκολία εξεύρεσης διαδόχων άλλοι συνδικαλιστές της έρευνας αποδίδουν, επιπλέον, σε μια γενικότερη αποστασιοποίηση των νέων από τα κοινά και στην πλήρη απορρόφηση του ενδιαφέροντός τους από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

«Προσπαθούμε να ετοιμάσουμε (τους νέους), αλλά σας είπα ότι δεν υπάρχει γενικότερη ανταπόκριση. Έχουν αποστασιοποιηθεί και οι νέοι από τον συνδικαλισμό, έχουν αποστασιοποιηθεί πάρα πολύ. Τώρα πια ασχολούνται με το facebook, με το internet παρά με τα προβλήματα τα ζωτικά της εργασίας τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Στον αντίποδα της τελευταίας αυτής άποψης περί αποστασιοποίησης των νέων από τον συνδικαλισμό λόγω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης βρίσκεται η άποψη ενός συνδικαλιστή που πρεσβεύει ότι τα μέσα αυτά μπορούν να υποβοηθήσουν σημαντικά την συμμετοχή των νέων στα συνδικαλιστικά όργανα, γιατί απλοποιούν, κατά πολύ, τον φόρτο εργασίας των συνδικαλιστών και διευκολύνουν την επικοινωνία μεταξύ τους.

«Είναι πολύ πιο εύκολο για αυτούς τώρα, και με την τεχνολογία και με τα πάντα. Εγώ θα τα θεωρούσα, αν ήμουνα εγώ σ' αυτή την φάση και ξεκίναγα θα το έβλεπα παιχνιδάκι... Θέλει, όμως, δουλειά και στράτευση απ' όλους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1959)

Τέλος, το πρόβλημα της διαδοχής των γενεών στα συνδικαλιστικά όργανα συναρτάται και με την άγνοια των νεοτέρων γενεών για το αντικείμενο του συνδικαλισμού. Σε αντίθεση με όσα ήδη εκτέθηκαν προηγουμένως περί της προετοιμασίας και άτυπης μαθητείας των διαδόχων στο πλαίσιο της λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργάνων διατυπώθηκε από ένα συνδικαλιστή η άποψη ότι η μαθητεία αυτή πρέπει να πραγματοποιείται υπό μορφή οργανωμένων σεμιναρίων. Στο σημείο αυτό, μάλιστα, ασκήθηκε κριτική προς την ΓΣΕΒΕΕ και την ΕΟΒΕΑΜΜ που, ως ανώτερα συνδικαλιστικά όργανα, δεν μερίμνησαν να οργανώσουν σεμινάρια συνδικαλισμού σε επίπεδο συλλόγων.

«Είναι λίγα, πολύ λίγα (τα νέα παιδιά) και δεν γνωρίζουν το αντικείμενο και, κατά την άποψή μου, έχει ευθύνες και η ΓΣΕΒΕΕ, και σαν Ομοσπονδία. Έπρεπε να γίνονται στους συλλόγους ένα σεμινάριο, να τα πούμε, να παίρνουνε κάποιες γνώσεις τα παιδιά τα καινούρια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι συνδικαλιστές της έρευνας, στις περισσότερες περιπτώσεις, οργανώνουν την διαδοχή των γενεών στα συνδικαλιστικά όργανα. Ωστόσο η εξεύρεση διαδόχων φαίνεται να γίνεται όλο και δυσκολότερη λόγω της απροθυμίας των νέων να εγγραφούν στα σωματεία και, κατά μείζονα λόγο, να εμπλακούν στον συνδικαλισμό. Παρ' όλο που ο συνδικαλιστικός χώρος των επισκευαστών αυτοκινήτου διαθέτει, όπως φαίνεται, την «τεχνογνωσία» της οργάνωσης της διαδοχής των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα, υπό τις παρούσες συγκυρίες της οικονομικής, καθώς και της υγειονομικής κρίσης, η διαδοχή των γενεών μέσα στα όργανα φαίνεται να εξαρτάται πρωτίστως από την δυνατότητα των συλλόγων να ανανεώσουν την βάση τους εγγράφοντας νέα σε ηλικία μέλη τα οποία θα συμμετάσχουν ενεργά στις συλλογικές διαδικασίες τους. Εάν αυτό επιτευχθεί, η διαδοχή των γενεών, μέσω της ανάδειξης νέων σε ηλικία συνδικαλιστικών στελεχών, θα είναι πιο εφικτή, χωρίς αυτό να σημαίνει, όμως, ότι δεν θα χρειαστεί και πάλι ιδιαίτερη μέριμνα, από την πλευρά της γενεάς των συνδικαλιστών που αποχωρεί, για να τους μεταβιβάσει την κεκτημένη γνώση και την μακρά εμπειρία της από το συνδικαλιζέσθαι.

4.2.2.7 Απόψεις-κατασταλάγματα διαδρομών στον συνδικαλισμό

Οι περισσότεροι συνδικαλιστές της έρευνας, έχοντας διανύσει διαδρομές στον συνδικαλισμό, τουλάχιστον για δύο δεκαετίες, πλαισιώνουν τις μνήμες συνδικαλιστικής δράσης με τις απόψεις τους για την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στον συνδικαλιστικό χώρο των επισκευαστών και για τις προοπτικές που διαγράφονται γι' αυτόν στο μέλλον. Οι απόψεις τους αυτές φαίνεται να συμπυκνώνουν βιώματα από την συμμετοχή τους στο συνδικαλιστικό κίνημα του κλάδου και να αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο, κατασταλάγματα σκέψης και εμπειρίας, ύστερα από μια πολυετή συνδικαλιστική διαδρομή.

Όσοι συνδικαλιστές διατυπώνουν απόψεις για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών σήμερα συμφωνούν ότι ο συνδικαλισμός στον κλάδο τους «φθίνει» ή βρίσκεται σε μία πτωτική πορεία λόγω σταδιακής απαξίωσής του, όπως συμβαίνει και με τον συνδικαλισμό σε άλλους κλάδους πέραν του δικού τους.

«Ο συνδικαλισμός αρχίζει με αυτά που γίνονται να φθίνει παντού, όχι μόνο σε μας. Φθίνει γιατί απαξιώνει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Την απαξίωση του συνδικαλισμού αποδίδουν σε ποικίλους παράγοντες, κάποιοι από τους οποίους συνδέονται άμεσα με την κατάσταση που επικρατεί στον ίδιο τον επαγγελματικό τους κλάδο και στην συνδικαλιστική του οργάνωση, ενώ κάποιοι άλλοι με το γενικότερο τοπίο που έχει διαμορφωθεί στον συνδικαλισμό και την ελληνική κοινωνία.

Η απαξίωση του συνδικαλισμού στον κλάδο των επισκευαστών σχετίζεται, σύμφωνα με πολλούς συνδικαλιστές της έρευνας, με την ίδια την απαξίωση του επαγγέλματος του επισκευαστή στην παρούσα συγκυρία της γενικότερης απαξίωσης των τεχνικών επαγγελμάτων. Οι συνδικαλιστές αυτοί θεωρούν ότι, για λόγους που συνδέονται με πολλές κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές, οι νέοι άνθρωποι δεν επιλέγουν πλέον το επάγγελμα του επισκευαστή. Οι μικρές επιχειρήσεις του κλάδου δεν βρίσκουν, ως εκ τούτου, υπαλλήλους οι οποίοι θα μαθητεύσουν στον χώρο τους, θα γίνουν μάστορες και, στην συνέχεια, θα ανοίξουν δικές τους επιχειρήσεις ή θα διαδεχθούν τα αφεντικά τους, εάν αυτά δεν έχουν παιδιά να τους διαδεχθούν. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι μεν μικρές επιχειρήσεις του κλάδου να μην μπορούν να τροφοδοτηθούν με προσωπικό και να συνεχίζουν να λειτουργούν μέχρι την συνταξιοδότηση των επισκευαστών-ιδιοκτητών τους -χωρίς περαιτέρω προοπτική συνέχειάς τους ή «αντικατάστασης» τους με άλλες, νέες, μικρές επιχειρήσεις του κλάδου, το δε συνδικαλιστικό δυναμικό του κλάδου να μην ανανεώνεται.

«Στην δική μας τη δουλειά, όπως και σε άλλα τεχνικά επαγγέλματα δεν πάνε τα νέα παιδιά, οπότε δεν ανοίγονται και πολλές νέες επιχειρήσεις. Αλλά γενικότερα μειώνεται η συμμετοχή και των νέων στους συνδικαλιστικούς φορείς».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Την μη επιλογή του επαγγέλματος του επισκευαστή από τους νέους –την οποία θεωρούν ως ένδειξη απαξίωσης του επαγγέλματος– οι συνδικαλιστές της έρευνας ερμηνεύουν με διάφορους τρόπους. Κάποιοι «χρεώνουν» ως υπαίτια την ελληνική οικογένεια, με την έννοια ότι η οικογένεια είναι αυτή που προσανατολίζει και πιέζει τους νέους να ακολουθήσουν ανώτατες πανεπιστημιακές σπουδές απαξιώνοντας τις σπουδές που σχετίζονται με τα τεχνικά επαγγέλματα.

«Τα δικά μας Ελληνόπουλα δεν ξέρω τι τα έχει πιάσει. Αλλά για μένα, για όλη αυτή την ιστορία ευθύνονται η οικογένεια Το 'όχι, παιδί μου, θα σπουδάσεις'. Η αγροτική ζωή, ο πρωτογενής τομέας έχει διαλύσει. Ο τεχνικός τομέας στον κλάδο του αυτοκινήτου έχει διαλύσει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Την ελληνική οικογένεια «χρεώνουν», επίσης, για τον τρόπο διαπαιδαγώγησης των νέων, έναν τρόπο που τους κοινωνικοποιεί στην αναζήτηση εύκολων λύσεων, την καλοζωία και την ελάχιστο προσπάθεια.

«Πιστεύω ότι η ζωή έχει γίνει πάρα πολύ εύκολη. Να πάρεις ένα παιδί να του πεις: 'Τράβα να δουλέψεις, να τρίψεις'. Δεν θα το δεχτεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Όμως, ο χώρος της επισκευής αυτοκινήτου, όπως αναφέρουν οι συνδικαλιστές της έρευνας, δεν προσφέρεται για ελάχιστο προσπάθεια και επανάπαυση σε κερτημένες γνώσεις. Αντίθετα, υπό τις συνθήκες συνεχούς εξέλιξης της τεχνολογίας του αυτοκινήτου, απαιτεί οι νέοι που επιλέγουν το επάγγελμα όχι μόνο να ολοκληρώσουν τον απαραίτητο κύκλο επαγγελματικών σπουδών, αλλά και να βρίσκονται σε συνεχή επαγρύπνηση για να ενημερώνονται και να αποκτούν νέες γνώσεις προκειμένου να μπορούν να ασκούν το επάγγελμά τους. Ο συνεχής κόπος και η συνεχής προσπάθεια που απαιτούνται είναι, ως εκ τούτου, σημαντικοί λόγοι για τους οποίους, όπως πιστεύουν κάποιοι συνδικαλιστές, οι νέοι δεν επιλέγουν το επάγγελμα του επισκευαστή.

«Το αυτοκίνητο πρέπει να το διαβάζεις. Δεν είναι μόνο να φτιάχνεις τα ανταλλακτικά. Πρέπει να διαβάζεις, να προχωράς παρακάτω, να είσαι συνέχεια σε εγρήγορση. Αν ένας άνθρωπος, όπως στον κλάδο τον δικό μου του ηλεκτρολόγου, σταματήσει να διαβάζει, τότε έχει χάσει το παιχνίδι, έχει φύγει μακριά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

«Δεν θέλουμε να μπουκνουν στον κόπο να πάνε κάπου να μάθουνε κάτι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Υπάρχουν, όμως, και συνδικαλιστές που διευρύνουν το ζήτημα, συνδέοντας την μη επιλογή του επαγγέλματος από τους νέους με την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας της επισκευής.

«Δεν βγαίνουνε νέα παιδιά, γιατί οι συνθήκες που έχουμε δημιουργήσει τόσο χρόνια δεν μπορούνε να βγούνε νέοι τεχνίτες».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1963)

Με τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στην αγορά εργασίας ένας νέος που θα επέλεγε να ασχοληθεί επαγγελματικά με την επισκευή θα έπρεπε να διανύσει μία μακρά διαδρομή μέχρι την στιγμή που θα είναι πλέον σε θέση να κερδίσει τα αναγκαία προς το ζην. Θα έπρεπε να φοιτήσει σε τεχνική σχολή και, στη συνέχεια, να πραγματοποιήσει πρακτική άσκηση υποαμειβόμενος μέχρι μεγάλη ηλικία, μέχρι να μπορέσει ο ίδιος –μετά την στρατιωτική του θητεία– να απασχοληθεί ως υπάλληλος ή να δημιουργήσει δική του επιχείρηση. Θα έπρεπε, δηλαδή, να κάνει έναρξη της επαγγελματικής του δραστηριότητας σε μεγάλη ηλικία, χωρίς να έχει αποκτήσει, όμως, όλες τις αναγκαίες γνώσεις που προσφέρει η συνεχής τριβή με την επισκευή στην καθημερινότητα των συνεργείων, όπως την έχουν βιώσει οι παλαιότεροι επισκευαστές που ήταν εμπειροτεχνίτες.

Από την άλλη πλευρά, η άνοδος των ασφαλιστικών εισφορών, τόσο του εργοδότη, όσο και του εργαζόμενου, καθιστά ασύμφορη για τις μικρές επιχειρήσεις την πρόσληψη υπαλλήλων, όπως αναφέρουν κάποιοι επισκευαστές-συνδικαλιστές, την ίδια στιγμή που κάποιοι άλλοι δηλώνουν ότι δεν βρίσκουν νέους που να διατίθενται να εργαστούν στα συνεργεία τους ως υπάλληλοι.

«Δεν μας επιτρέπουνε να βάλουμε νέους στο επάγγελμα. Δεν μπορώ εγώ στο βαφείο να βάλω νέους, τώρα που το ΙΚΑ και η ασφάλιση είναι τεράστια».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Πέραν, όμως, των λόγων που έχουν ήδη επικαλεστεί πολλοί συνδικαλιστές για να αιτιολογήσουν την απαξίωση του επαγγέλματος του επισκευαστή η νέα πραγματικότητα που επικρατεί σταδιακά στην αγορά της επισκευής –μετά την είσοδο μεγάλων εταιρειών στο χώρο και την καθετοποίηση των υπηρεσιών– φαίνεται ότι και αυτή συμβάλλει στην διαμόρφωση ενός κλίματος «απαξίωσης» της εργασίας στις μικρές επιχειρήσεις, εφόσον η επιβίωση των επιχειρήσεων αυτών, υπό τις νέες συνθήκες, καθίσταται όλο και πιο επισφαλής.

«Θεωρώ ότι τα πολύ μικρά συνεργεία δεν θα μπορέσουν εκ των πραγμάτων να συνεχίσουν».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Η εργασία στα συνεργεία, αλλά και το ίδιο το ελεύθερο επάγγελμα του επισκευαστή απειλούνται, πλέον, από τον ανταγωνισμό των μεγάλων εταιρειών οι οποίες τείνουν να εκτοπίσουν τις μικρές επιχειρήσεις του κλάδου από τον χώρο της επισκευής αφαιρώντας ακόμα και τα όποια πλεονεκτήματα αυτές οι επιχειρήσεις προσφέρουν στους μέσους καταναλωτές-πελάτες τους.

«Κάποια στιγμή το ελεύθερο επάγγελμα θα σταματήσει και θα πάνε όλοι σε μεγάλα trust, στις αντιπροσωπείες. Τότε για να επισκευάζεις, θα πηγαίνεις με τη σειρά. Θα σου λένε: 'Αυτό είναι. Αν δεν το πληρώσεις, δεν φεύγει το αμαξάκι'. Τελειώνει το παραμύθι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Την απειλή που συνεπάγεται για τα ανεξάρτητα συνεργεία η είσοδος μεγάλων εταιρειών και η δημιουργία μεγάλων μονάδων στον χώρο της επισκευής κάποιοι συνδικαλιστές περιγράφουν παραπέμποντας στην προϋπάρχουσα εμπειρία σ' ένα άλλο κλάδο, τον κλάδο των τροφίμων, εκεί όπου οι μικρές επιχειρήσεις εξαφανίστηκαν ή απορροφήθηκαν από την είσοδο στην αγορά μεγάλων σουπερ-μάρκετ. Μια τέτοια μείζων απειλή, η οποία θεωρούν ότι πλήττει άμεσα και απαξιώνει την αυτοαπασχόληση στον κλάδο της επισκευής, αποτελεί, κατά τη γνώμη κάποιων συνδικαλιστών, έναν ακόμα λόγο για τον οποίον οι νέοι δεν επιλέγουν το επάγγελμα του επισκευαστή.

«Μπορεί τα συνεργεία να εξαλειφθούν με τον τρόπο που..., να έρθει μια μεγάλη εταιρεία να κάνει μία μεγάλη μονάδα, όπως είναι τα σουπερ μάρκετ και κλείσανε τα μπακάλικα. Με φοβίζει αυτό ότι μπορεί να γίνει... Σκέφτομαι τις καινούργιες γενιές... Σκέπτομαι, γιατί να χαθεί αυτό το πράγμα και να το πάρουνε κάποιοι πλούσιοι, να τους έχουνε εργάτες;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Η απαξίωση του επαγγέλματος συμβαδίζει με την απαξίωση του συνδικαλισμού στον κλάδο της επισκευής, όπως την περιγράφουν συνδικαλιστές της έρευνας. Στην πράξη η απαξίωση του συνδικαλισμού ξεκινάει από την μη συμμετοχή στους συλλόγους. Οι επισκευαστές, ακόμα κι όταν εγγράφονται στους συλλόγους, δεν ενδιαφέρονται για την δράση τους. Γενικά απέχουν από τις δραστηριότητες των συλλόγων, με εξαίρεση την περίπτωση κατά την οποία αντιμετωπίζουν οι ίδιοι κάποιο πρόβλημα, οπότε ζητούν την συνδρομή του τοπικού συλλόγου. Και αφού ο σύλλογος μεριμνήσει για το πρόβλημα και ικανοποιηθεί το αίτημά τους, οι συγκεκριμένοι επισκευαστές, πολλές φορές, απομακρύνονται και πάλι εκφράζοντας, έτσι, μια υπάρχουσα ατομικιστική νοοτροπία σύμφωνα με την οποία τα μέλη έχουν μόνο δικαιώματα και όχι υποχρεώσεις απέναντι στον σύλλογο.

«Ο Έλληνας το έχει αυτό. Έχει κακή μνήμη. Να κάνει λίγο τη δουλειά του, να βολευτεί και μετά δεν με νοιάζει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Υπάρχει, επιπλέον, μία ιδιαίτερη κατηγορία επισκευαστών που δεν συμμετέχει στους τοπικούς συλλόγους, οι επισκευαστές οι οποίοι εμφανίζουν πολυδραστηριότητα, με την έννοια ότι απασχολούνται ταυτόχρονα στην επισκευή, στον αγροτικό τομέα ή και στον τουρισμό. Η συγκεκριμένη κατηγορία επισκευαστών φαίνεται να

έχει μικρότερη συνείδηση της επαγγελματικής της ταυτότητας με αποτέλεσμα να μην εγγράφεται καν στους τοπικούς συλλόγους του κλάδου.

Το πρόβλημα της μη συμμετοχής των επισκευαστών στους τοπικούς συλλόγους παρατηρείται ειδικότερα στην περίπτωση νέων επαγγελματιών του κλάδου οι οποίοι εκφράζουν ένα είδος αδιαφορίας για την ύπαρξη των συλλόγων και έλλειψης διάθεσης να συνδεθούν με την δράση τους.

«Είναι λυπηρό να βλέπεις αυτά τα παιδιά να έχουνε μία αποστροφή προς τον σύλλογο. Όχι αποστροφή. Να μην τους νοιάζει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Παρά τις παραινέσεις των διοικητικών συμβουλίων προς τους νέους αυτούς επαγγελματίες να εγγραφούν στον σύλλογο και να έχουν παρουσία στα τεκταινόμενα δεν υπάρχει η δέουσα ανταπόκριση. Κάποιοι συνδικαλιστές εκφράζουν την άποψη ότι η αδιαφορία των νέων σε ηλικία επαγγελματιών για τους συλλόγους συνδέεται μ' ένα είδος άγνοιας για τον τρόπο που λειτουργεί η συλλογικότητα και τα «αγαθά» που προσφέρει στα μέλη της, άγνοιας η οποία σχετίζεται με το σύγχρονο και κρατούν κοινωνικό πρότυπο της ατομικής επαγγελματικής επιτυχίας και ανόδου.

«Σύλλογος σημαίνει συλλογικότητα, ομάδα. Όλοι μαζί. Σημαίνει ομαδικό παιχνίδι. Σε εισαγωγικά μόνος σου. ΟΚ μόνος σου πάλι μπορεί να τα καταφέρεις, αλλά θεωρώ ότι θα ανοίξουν και οι ορίζοντές σου, θα έχεις μια πιο άμεση ενημέρωση. Θα μπορείς αυτό, θα μπορείς να σηκώσεις ένα τηλέφωνο και να λύσεις ένα πρόβλημα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Άλλοι συνδικαλιστές θεωρούν ότι η κατάσταση αυτή οφείλεται σε έλλειψη συνδικαλιστικής συνείδησης και εκπαίδευσης, έλλειψη η οποία έχει ως αποτέλεσμα να μην κατανοούν οι νέοι επαγγελματίες τον ρόλο των επαγγελματικών συλλόγων και την σημασία που έχει η εγγραφή και συμμετοχή τους σ' αυτούς.

«Το μεγάλο πρόβλημα ξεκινάει από την βάση που είναι η πιο μεγάλη δύναμη... Οι σύλλογοι απαρτίζονται από ανθρώπους οι οποίοι δεν έχουν την συνδικαλιστική συνείδηση, δεν έχουν την συνδικαλιστική εκπαίδευση και απλά είναι σε φάση 'Τι γίνεται εκεί; Να πάω; Να μην πάω; Να μου δώσει κάποιος το κίνητρο για να πάω;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Κάποιοι συνδικαλιστές αποδίδουν την αδιαφορία ή απάθεια των νέων επαγγελματιών σε σχέση με τους συλλόγους σε γενικότερες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στον τρόπο επικοινωνίας, αλλά και στο εκπαιδευτικό σύστημα. Πιστεύουν ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία κυριαρχούν πλέον στην επικοινωνία, αποστασιοποιούν τους νέους από την άμεση, ζωντανή και πρόσωπο-με-πρόσωπο επικοινωνία η οποία είναι απαραίτητη για να δημιουργηθεί κλίμα εγγύτητας και

συναδελφικότητας. Από την άλλη πλευρά πιστεύουν ότι το εκπαιδευτικό σύστημα, όπως λειτουργεί σήμερα, δεν καλλιεργεί πλέον την σκέψη μετατρέποντας τους νέους σε παθητικούς δέκτες πληροφοριών και απλούς θεατές της πραγματικότητας.

«Είναι θέμα παιδείας. Εκεί ευθύνεται καθαρά ο κρατικός φορέας γιατί η κατεύθυνση που δίνει μέσα από την εκπαίδευση πιστεύω ότι είναι λάθος. Δηλαδή προσπαθεί να σε βάλει σ' ένα πλαίσιο να μην δουλεύει το μυαλό, να δέχεσαι τις πληροφορίες και να τις παίρνεις έτοιμες και να μην βάλεις το μυαλό να σκεφτεί».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Ως παθητικοί δέκτες πληροφοριών επόμενο είναι, κατά την άποψη των συνδικαλιστών αυτών, οι νέοι –και οι νέοι επαγγελματίες της επισκευής- να εθίζονται στην αδράνεια και να μην μετέχουν σε συλλογικούς φορείς που στηρίζουν τον λόγο ύπαρξής τους στην δράση προς όφελος της συλλογικότητας.

«Δυστυχώς υπάρχει μεγάλη απαξίωση. Τώρα είναι θέμα παιδείας, είναι θέμα επιμόρφωσης, θέμα γραμμής από το κράτος. Γιατί όταν σε στήνει το κράτος σε καναπέ μπροστά και εσύ είσαι μαθημένος να κάνεις διαμαρτυρία από τον καναπέ, εντάξει».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Η αδράνεια αυτή, άλλωστε, των νέων συμβαδίζει, όπως πιστεύουν, με την γενικότερη τάση των μελών της κοινωνίας να παραμένουν μακριά από τα κοινά και να ενημερώνονται εξ αποστάσεως για τα τεκταινόμενα παρακολουθώντας τηλεόραση ή τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

«Ο κόσμος λίγο-πολύ έχει χαζέψει με τα ΜΜΕ. Λέει: 'Καλύτερα να βλέπουνε τηλεόραση παρά να πάνε στον σύλλογό τους'».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Κάποιοι συνδικαλιστές θεωρούν ότι οι νέοι επαγγελματίες δεν έχουν πλέον αγωνιστικά πρότυπα για να εμπνευστούν εφόσον στον χώρο της επισκευής οι συνδικαλιστές είναι μάλλον «συμβιβασμένοι» με το όλο σύστημα.

«Κάθε γενεά έβαζε τα δικά της. Αλλά το μεγάλο λάθος είναι ότι δεν εμπνεόντουσαν από τις παλιές γενιές, γιατί έβρισκε μπροστά της, θα το πω έτσι, τους συμβιβασμένους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Υπάρχουν, όμως, και εσωτερικοί λόγοι αυτοαπαξίωσης του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών. Στους εσωτερικούς αυτούς λόγους συγκαταλέγουν ορισμένοι συνδικαλιστές και το γεγονός ότι τα συνδικαλιστικά όργανα δεν έχουν την δυνατότητα να προβούν σε ουσιαστικό και κριτικό απολογισμό της δράσης τους και να υιοθετήσουν ένα λόγο που να αγγίζει άμεσα την καθημερινότητα των επισκευαστών.

«Για μένα αυτό που θα έπρεπε να συνέβαινε όλα αυτά τα χρόνια, για να υπάρχει και μία εξέλιξη της πορείας του κλάδου και μία ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος του κλάδου, θα ήταν να γίνεται μια αναφορά στη διαδρομή και επίσης τα αποτελέσματα, το feed back, το οποίο ποτέ δεν πάρθηκε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Θεωρούν ότι η στερεότυπη αναφορά στα προβλήματα του κλάδου με την χρήση γλώσσας «ξύλινης» από πλευράς των συνδικαλιστών του αποτελεί έναν επιπρόσθετο παράγοντα που οδηγεί στην μη συμμετοχή των επισκευαστών στο συνδικαλιστικό γίγνεσθαι.

«Μπορεί να λέμε στις τοποθετήσεις δύο, τρία λόγια τα οποία είναι παγιωμένα..., αλλά είναι ξύλινος λόγος, ουσιαστικά, κατά βάθος, και δεν έχει καμιά επαφή με την πραγματικότητα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1970)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη ενός συνδικαλιστή ο οποίος υπογραμμίζει ότι η εικόνα της μη συμμετοχής των επισκευαστών στους συλλόγους δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή από το δευτεροβάθμιο όργανο, εφόσον οι εκπρόσωποι των τοπικών συλλόγων έχουν δυναμική παρουσία κατά τις γενικές συνελεύσεις του οργάνου δημιουργώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, την αίσθηση ότι το ίδιο, υπό αναλογίες, ισχύει και στην βάση.

Σε κάθε περίπτωση η μη επιλογή του επαγγέλματος του επισκευαστή από τους νέους και η παρεπόμενη απαξίωση του πλήττει το συνδικαλιστικό κίνημα του κλάδου, όπως πιστεύουν οι συνδικαλιστές του. Όχι μόνον μειώνεται αριθμητικά ή συρρικνώνεται η κοινότητα των επισκευαστών προς την οποία απευθύνεται το κίνημα αυτό και για λογαριασμό της οποίας δρουν τα συνδικαλιστικά όργανα, αλλά και επηρεάζεται άμεσα η ευρεία ανανέωση του συνδικαλιστικού δυναμικού του κλάδου. Η ίδια η δυσκολία εξεύρεσης υπαλλήλων, επιπρόσθετα, παρακωλύει και την συμμετοχή στα συνδικαλιστικά όργανα όσων ενεργών συνδικαλιστών λειτουργούν ατομικές επιχειρήσεις χωρίς συνεταιρίους.

«Ο αγώνας μπορεί να γίνεται από την Ομοσπονδία και τα σωματεία, αλλά όταν δεν υπάρχει το απαιτούμενο προσωπικό, όταν δεν υπάρχουν άνθρωποι για να ακούσεις τους προβληματισμούς της κάθε ομοσπονδίας... Αν εμείς δεν έχουμε υπαλλήλους πώς θα μπορέσουμε να προσφέρουμε. Θα μπορούμε στην σύνταξη και τελειώσαμε».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1956)

Εκτός από τους ενδογενείς για το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών παράγοντες υπάρχουν και εξωγενείς παράγοντες οι οποίοι οδηγούν στην απαξίωση του συνδικαλισμού στον κλάδο αυτό. Είναι παράγοντες που συνδέονται με την απαξίωση που επικρατεί στον συνδικαλισμό γενικότερα.

Κατά την άποψη κάποιων συνδικαλιστών η γενικότερη απαξίωση του συνδικαλισμού δεν είναι τυχαία. Είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιας πολιτικής η οποία αποσκοπεί στην διάλυση της συλλογικότητας που αναπτύσσεται μέσω των συνδικαλιστικών φορέων, στη ρήξη των κοινωνικών και επαγγελματικών δεσμών και στην μη συμμετοχή στα κοινά.

«Τι κάνουνε τώρα αυτοί, το διαλύουν. Δεν θα πηγαίνεις στο σωματείο, γιατί αν πας στο σωματείο, και θα μιλήσεις, θα σου πει τα προβλήματά της, τους καημούς της. Θα πεις κι εσύ τους δικούς σου και τι θα κάνουμε... Θα πει κι ένας τρίτος: 'Παιδιά δεν κάνουμε αυτό;'. Όχι, από το σπίτι σου θα ψηφίζεις. Κόβεται αυτό το δέσιμο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1940)

Η μακροχρόνια αυτή πολιτική απαξίωσης του συνδικαλισμού έχει τεθεί σε εφαρμογή με διάφορους τρόπους. Μετά την διακοπή της χρηματοδότησης των συνδικαλιστικών φορέων από το κράτος ο συνδικαλισμός έχει αποστερηθεί οικονομικών πόρων που άλλοτε διέθετε σ' αυτόν το κράτος με αποτέλεσμα οι σύλλογοι να έχουν, εκ των πραγμάτων, αναγκαστεί να περιορίσουν το φάσμα της δραστηριότητάς τους.

«Τώρα έχουνε διαλυθεί τα πάντα. Γιατί αν δεν διαμαρτυρηθείς και καθόλου, είναι χαμένο το παιχνίδι. Και τώρα είναι χαμένο, γιατί όπως έχουν αλλάξει τα πράγματα, ειδικά στον συνδικαλισμό... Η πολιτεία θέλει να τον εξαφανίσει τον συνδικαλισμό και πώς θα τον διαλύσει τον συνδικαλισμό;».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1965)

Επιπλέον ο συνδικαλισμός έχει απαξιωθεί και μέσω της συκοφάντησης συνδικαλιστών και της διαστρέβλωσης των ιδεωδών τους, με αποτέλεσμα οι συνδικαλιστές να μετατρέπονται, συχνά, σε αποδιοπομπαίους τράγους, όχι μόνον στον δικό τους επαγγελματικό χώρο, αλλά και ευρύτερα στην κοινωνία, και να χρεώνονται όλα τα κακώς κείμενα.

«Ο συνδικαλισμός πρέπει να λειτουργήσει. Αλλά κοιτάνε να τον απαξιώσουν και απαξιώνουν τις ιδέες των ανθρώπων για τον συνδικαλισμό. Γιατί αν ακούσουμε, πολλές φορές να μιλάνε άλλοι έξω, οι περισσότεροι βρίζουν τους συνδικαλιστές ότι αυτοί φταίνε για όλα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Στην απαξίωση του συνδικαλισμού, ευρύτερα, συμβάλλουν και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας μέσω της διαμόρφωσης και της προβολής μιας αρνητικής εικόνας για τους δρώντες στον συνδικαλιστικό χώρο, εικόνα σύμφωνα με την οποία οι συνδικαλιστές δρουν για ίδιο όφελος και όχι για το κοινό καλό στον κλάδο που εκπροσωπούν.

«Ο συνδικαλισμός στην Ελλάδα, ίσως τον έχουν συνδυάσει και με άλλα πράγματα κακά, θα έλεγα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Υπό αυτές τις συνθήκες κάποιοι συνδικαλιστές της έρευνας αισθάνονται την ανάγκη να μιλήσουν για «υγιή» ή «καλό» συνδικαλισμό και να εξηγήσουν τι εννοούν.

«Ο συνδικαλισμός είναι καλός, αρκεί να δουλεύουνε για το σύνολο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

«Ο υγιής συνδικαλισμός είναι να μην μπαίνουνε τρικλοποδιές, να μην σαμποτάρουνε το σύλλογο, να μην βγάλουνε κομματική ταυτότητα, να μη βάλεις τα πολιτικά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1958)

Στα λεγόμενά τους η «υγεία» του συνδικαλισμού συναρτάται με δύο στοιχεία: την συλλογικότητα και την αποκομματικοποίηση των συνδικαλιστικών φορέων. Εξαρτάται, δηλαδή, από την δυνατότητα των συνδικαλιστών να υπηρετούν πρωτίστως τον κλάδο ως σύνολο επαγγελματιών-συναδέλφων. Και στο σημείο αυτό επαναφέρουν στο προσκήνιο, ως πρότυπα συνδικαλιστικής δράσης, προσφοράς και αφιέρωσης, τις παλαιές γενεές συνδικαλιστών τις οποίες και συγκρίνουν με τις νεώτερες γενεές που τις διαδέχτηκαν. Τις παλαιές γενεές συνδικαλιστών ταυτίζουν με την προσπάθεια καλλιέργειας, στους επισκευαστές, συλλογικής συνείδησης και συναδελφικής αλληλεγγύης.

«Οι παλαιοί συνδικαλιστές προσφέρανε την ομόνοια και την συναδελφικότητα. Και πολλές φορές ο ένας βοηθούσε τον άλλο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Αντίθετα στην νέα γενεά συνδικαλιστών διακρίνουν μία νοοτροπία ατομικισμού που οδηγεί σε ένα είδος αδιαφορίας για τους λοιπούς συναδέλφους του κλάδου.

«(Οι παλιοί) ενδιαφερόντουσαν για το σύνολο των συναδέλφων, όχι για πάρτη τους».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1946)

«Η επόμενη γενιά δεν γνωρίζω, γιατί βλέπω πράγματα τα οποία δεν μου πολυαρέσουνε. Δεν ασχολούνται με τον συνάδελφο. Με προβληματίζει ότι γίνονται ατομιστές».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1961)

Από την άλλη πλευρά αναγνωρίζουν ότι η νέα γενεά συνδικαλιστών είναι σε θέση σήμερα να χρησιμοποιεί τον διάλογο για την επίλυση προβλημάτων και διαφορών, σε αντίθεση με τις παλιές γενεές συνδικαλιστών που προσπαθούσαν να

υποστηρίζουν και να επιβάλουν την άποψή τους υψώνοντας τη φωνή ή και ασκώντας, σε κάποιες φορές, σωματική βία.

«Οι παλιοί συνδικαλιστές διεκδικούσαν με τη φωνή και με το χέρι. Εάν, λοιπόν, ζητήσεις κάτι παραπάνω και ο άλλος αρχίζει να φωνάζει... λόγο στον λόγο θα έρθουνε στα χέρια. Τώρα που είναι λίγο πιο διαφορετικά τα πράγματα, πιο πολιτισμένα, το συζητάς, το συζητάει και ο άλλος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1964)

Αν και μερικοί συνδικαλιστές της έρευνας αποδίδουν στην νέα γενεά συνδικαλιστών αλλαγή νοοτροπίας προς την κατεύθυνση του ατομισμού, από την άλλη πλευρά κάποιοι άλλοι αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν νέοι συνδικαλιστές στους συλλόγους οι οποίοι συνεχίζουν να πορεύονται στον συνδικαλιστικό χώρο της επισκευής με πνεύμα συλλογικότητας και συναδελφικότητας.

«Σήμερα τα καινούργια παιδιά, γιατί ευτυχώς στην (πόλη) είναι καινούργια παιδιά, βλέπω ότι πάνε πολύ καλά. Σέβονται τις γνώμες των παλιών, ρωτάνε. Το κυριότερο, δεν είναι αυτοί και κανένας άλλος».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Αυτό που προβληματίζει σοβαρά τους συνδικαλιστές της έρευνας είναι το μέλλον του συνδικαλισμού στον κλάδο της επισκευής. Κάποιοι από αυτούς βλέπουν το μέλλον δυσοίωνα για το ίδιο το επάγγελμα και πολύ περισσότερο για τον συνδικαλισμό του. Η απουσία εισροής νέων επαγγελματιών στον χώρο των μικρών επιχειρήσεων, για τους λόγους που εξέθεσαν, αποτελεί, κατά την γνώμη τους, μία εν δυνάμει απειλή για το επάγγελμα και, κατ' επέκταση, για τον συνδικαλισμό των επαγγελματιών του κλάδου.

Υπάρχουν, μεταξύ των συνδικαλιστών της έρευνας, και αυτοί οι οποίοι αναγνωρίζουν μεν τις πολλαπλές δυσκολίες που αφορούν την αναπαραγωγή επαγγελματιών και συνδικαλιστών στον χώρο της επισκευής, εξακολουθούν, όμως, να αναζητούν προοπτικές βελτίωσης της όλης αυτής κατάστασης. Οι προοπτικές αυτές βλέπουν να συνδέονται, κατ' αρχάς, με την ίδια την διατήρηση και λειτουργία των συνδικαλιστικών οργάνων του κλάδου και, γενικότερα, του συνδικαλισμού ως θεσμού στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος.

«Όσο υπάρχουν σύλλογοι, όσο υπάρχουν θεσμικοί παράγοντες υπάρχει ελπίδα, υπάρχει μέλλον. Δεν γίνεται, όλοι πρέπει να ενημερωθούν από κάπου... Μπορεί μερικοί να εθελοτυφλούν και να λένε ότι δεν είναι τίποτα, αλλά όντως πραγματικά γίνεται έργο».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1980)

Οι συνδικαλιστές της έρευνας θεωρούν, ταυτόχρονα, ότι οι προοπτικές βελτίωσης της κατάστασης συναρτώνται και με την μαζικοποίηση ή επαναμαζικοποίηση των

τοπικών συλλόγων του κλάδου έτσι ώστε να ενδυναμωθούν τα πρωτοβάθμια όργανα και να μπορούν να τροφοδοτήσουν με «νέο αίμα» το δευτεροβάθμιο όργανο. Οι προοπτικές αυτές προϋποθέτουν, επίσης την ενεργοποίηση των μελών. Δεν αρκεί, όπως παρατηρούν, να υπάρχουν στους συλλόγους εγγεγραμμένα μέλη τα οποία παραμένουν αδρανή. Χρειάζεται τα μέλη των συλλόγων να συμμετέχουν ουσιαστικά στις γενικές συνελεύσεις και τις λοιπές δράσεις και εκδηλώσεις των συλλόγων.

«Είναι ένα μεγάλο στοίχημα πρώτα να φέρω τον κόσμο πάλι. Δηλαδή όταν έχουμε 100 εγγεγραμμένα μέλη και κάνω συνέλευση με 20-30 άτομα αυτό για μένα είναι κοροϊδία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1983)

Στην προσπάθεια μαζικοποίησης ή επαναμαζικοποίησης των συλλόγων σημαντικό ρόλο θεωρούν ότι μπορούν να διαδραματίσουν οι παλιοί συνδικαλιστές. Οι συνδικαλιστές αυτοί, μπορεί σήμερα να έχουν αποτραβηχτεί από τον συνδικαλισμό, γνωρίζουν, όμως, λόγω μακράς πείρας, με ποιους τρόπους μπορεί να επιτευχθεί η μαζικοποίηση των συλλόγων.

«Υπάρχει ακόμα ένα οπλοστάσιο που ερχόμαστε από πιο παλιά, που πιστεύει και προσπαθούμε να μιήσουμε κόσμο και να τους υποδείξουμε το πραγματικό συμφέρον και την αναγκαιότητα της συσπείρωσης και της συλλογικής δράσης».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Μάλιστα, κάποιοι από τους παλιούς αυτούς συνδικαλιστές μέμφονται τον εαυτό τους γιατί έχουν αδρανήσει και δεν έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες για την μαζικοποίηση των συλλόγων παρά το γεγονός ότι το ζήτημα αυτό τους απασχολεί και τους προβληματίζει.

«Ανησυχώ διότι πολλοί συνδικαλιστές παλιοί, όπως εγώ, δεν έχουν δραστηριοποιηθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Έχουν κάτσει, όπως λέμε, και δεν έχουν παροτρύνει όσο θα έπρεπε τη βάση του κλάδου επισκευής αυτοκινήτου σ' αυτό το κομμάτι που λέγεται συνδικαλισμός».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1948)

Γιατί, σαφώς, οι παλαιότεροι συνδικαλιστές γνωρίζουν πώς να προσεγγίσουν νέα μέλη στους συλλόγους ή να ενεργοποιήσουν τα παλιά έτσι ώστε να μπορούν να βοηθήσουν τους μεν συλλόγους να αυξήσουν την δύναμή τους και το δε συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών να τροφοδοτηθεί με νέα συνδικαλιστικά στελέχη. Όσα ήδη αναφέρθηκαν σε σχέση με το μέλλον του συνδικαλισμού αποκτούν μεγαλύτερη σημασία όταν λάβει κανείς υπόψη την άποψη ενός συνδικαλιστή σύμφωνα με την οποία υπάρχει προοπτική για την μελλοντική εξέλιξη του χώρου της επισκευής. Είναι η προοπτική της συσπείρωσης ή επανασυσπείρωσης των επισκευαστών

υπό το βάρος των συνεχών και αυξανομένων πιέσεων που δέχονται ως επαγγελματικός κλάδος.

«Πιστεύω ότι σιγά-σιγά ο κόσμος θα συσπειρωθεί. Εδώ πέρα πλέον παίζονται πολλά πράγματα. Καταργούνται συλλογικές συμβάσεις... Σήμερα βλέπουμε μισθούς στα όρια της ένδοιας και νέοι άνθρωποι δεν έχουνε μέλλον».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Υπό αυτές τις συνθήκες οι συνδικαλιστές που αναζητούν προοπτικές για το μέλλον του συνδικαλισμού των επισκευαστών προς διάφορες κατευθύνσεις είναι σαν να υπαινίσσονται ότι οι συλλογικοί φορείς του πρέπει να τεθούν σε ένα είδος εγρήγορσης δουλεύοντας συστηματικά, με βάση την δοκιμασμένη εμπειρία των παλιών συνδικαλιστών του κλάδου, προκειμένου να επιτύχουν την αύξηση της δύναμής τους. Κατά την άποψη ενός παλιού συνδικαλιστή, μάλιστα, η προοπτική του συνδικαλισμού είναι συνυφασμένη με την μέριμνα για τους ίδιους τους συλλόγους οι οποίοι, όπως κάθε ζων οργανισμός, χρειάζονται φροντίδα για να παραμένουν ζωντανοί και να μπορούν να επιτελούν την σημαντική λειτουργία τους.

«Ποιος θα κυττάξει τον σύλλογο; Ο σύλλογος θέλει, είναι σαν το δέντρο που θέλει λίπασμα».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Και ήδη στην συλλογική μνήμη και συνείδηση των επισκευαστών έχει βαθειά εγγραφεί η μέριμνα και η φροντίδα των παλιών να κρατήσουν και να αναπτύξουν τους συνδικαλιστικούς φορείς του κλάδου, φορείς οι οποίοι, ανάλογα με τις εκάστοτε προκλήσεις, έδωσαν μεγάλους αγώνες για την επιβίωσή του.

«Το σημαντικό για μένα είναι ότι ο κλάδος αυτός κατάφερε να είναι ζωντανός όλα αυτά τα χρόνια. Πραγματικά ζωντανός. Έχω γνωρίσει πάρα πολλούς συλλόγους και ομοσπονδίες, σφραγίδες κυριολεκτικά».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1960)

Έτσι οι συνδικαλιστές της έρευνας είναι σαν να υπαινίσσονται κάτι ακόμα: ότι στην συλλογική μνήμη για τους αγώνες του κλάδου βρίσκονται κρυμμένες απαντήσεις για σημαντικά ζητήματα που αντιμετωπίζει το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών σήμερα, απαντήσεις που θα μπορούσαν να τροφοδοτήσουν την συνέχεια και την προοπτική του. Γενικότερα, όμως, η προοπτική για τον κλάδο, στις δύσκολες εποχές που διανύει, είναι, όπως πιστεύουν κάποιοι συνδικαλιστές, άρρηκτα δεμένη με δύο βασικά προαπαιτούμενα: να ανανεώνει συνεχώς την τεχνογνωσία του μέσω της συστηματικής παρακολούθησης των νέων τεχνολογικών εξελίξεων και, ταυτόχρονα, να διατηρεί έναν επαγγελματισμό που να στηρίζεται σε παλιές και κοινωνικά δοκιμασμένες αξίες, όπως η εντιμότητα και η συνεργασία.

«Έρχονται δύσκολες μέρες. Αν δεν οπλιστούμε με τεχνογνωσία,

κυρίως, με συνεργασία και με εντιμότητα, θα μας κυριεύσουν οι ξένοι γιατί έχουν την τεχνογνωσία».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1945)

Στην οργάνωση του κλάδου προς αυτή την κατεύθυνση μπορούν να παίξουν καθοριστικό ρόλο οι σύλλογοι των επισκευαστών οι οποίοι έχουν την δική τους «τεχνογνωσία» λόγω της μακράς εμπειρίας που διαθέτουν ως προς την διαμόρφωση και την ενίσχυση της συλλογικότητας, καθώς και την ανάπτυξη της συναδελφικότητας.

Όμως οι προοπτικές του κλάδου, κατά μία άλλη άποψη, χρειάζεται να ιδωθούν και πέρα από το επαγγελματικό πλαίσιο. Χρειάζεται να συνδεθούν με απλές, βασικές, ανθρώπινες αξίες οι οποίες οδηγούν στην ανάπτυξη κατανόησης, συμπάθειας και συμπόνοιας όχι μόνο σε επαγγελματικό επίπεδο, μεταξύ επαγγελματιών, αλλά ταυτόχρονα και σε ανθρώπινο επίπεδο, μεταξύ ανθρώπων που μετέχουν στο κοινό ανθρώπινο πεπρωμένο.

«Το σημαντικότερο είναι να παραμείνουμε άνθρωποι, εκτός από επαγγελματίες. Να παραμείνουμε άνθρωποι και να βλέπουμε τη ζωή και τον συνάδελφο με άλλο μάτι, με το μάτι της καλωσύνης, της αγάπης, μιας συμπάθειας σ' αυτό που είναι».

(Συνδικαλιστής γεννημένος το 1951)

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι απόψεις-κατασταλάγματα διαδρομών στον συνδικαλισμό που διατυπώνουν οι συνδικαλιστές της έρευνας περιστρέφονται γύρω από ποικίλες διαπιστώσεις και προβληματισμούς για το μέλλον του συνδικαλισμού στο χώρο της επισκευής. Οι μεν διαπιστώσεις για την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στον συνδικαλισμό των επισκευαστών μεταφέρουν μια ζοφερή εικόνα για το σήμερα και το αύριο, εφόσον παραπέμπουν σ' ένα κόσμο εργασίας των αυτοαπασχολούμενων επισκευαστών που φθίνει σταδιακά συμπαρασύροντας και τον συνδικαλισμό του. Οι προοπτικές, όμως, που διαβλέπουν κάποιοι από αυτούς τους συνδικαλιστές ως προς το μέλλον του συνδικαλισμού παραπέμπουν σ' έναν άλλο κόσμο: τον κόσμο της συνδικαλιστικής αγωνιστικότητας, όπως αυτοί την έχουν βιώσει στο πλαίσιο της δράσης των συλλόγων και όπως την έχει καταγράψει η συλλογική μνήμη των συνδικαλιστικών φορέων. Μπορεί οι συνδικαλιστές αυτοί να μην διατυπώνουν απόψεις σχετικά με το ζήτημα της μη ανανέωσης ή της περιορισμένης ανανέωσης του επαγγελματικού δυναμικού των επισκευαστών. Ανατρέχοντας, όμως, στην συλλογική μνήμη του κλάδου –την οποία φέρουν και οι ίδιοι– αντλούν απόψεις για τις βασικές προϋποθέσεις που θα εξασφαλίσουν την συνέχεια του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών.

Είναι προϋποθέσεις, κατ' αρχάς, θεσμικές, εφόσον ο συνδικαλισμός σαφώς βασίζεται στην συνέχιση της λειτουργίας των ίδιων των συνδικαλιστικών οργάνων. Είναι, επίσης, προϋποθέσεις συνυφασμένες με την δυνατότητα και την ικανότητα των συνδικαλιστών που στελεχώνουν τα όργανα να απευθύνονται στην συλλογικότητα

την οποία εκπροσωπούν, να υποκινούν το ενδιαφέρον της για τα κοινά, να υπενθυμίζουν την κοινότητα συμφερόντων μεταξύ των μελών της και να καλλιεργούν την συναδελφικότητα και την αλληλεγγύη. Και στο σημείο αυτό η κεκτημένη «τεχνογνωσία» των παλιών συνδικαλιστών περί συλλογικότητας φαίνεται ότι είναι μία πολύτιμη παρακαταθήκη για τους νεώτερους συνδικαλιστές που πρέπει να αξιοποιηθεί όσο οι συνδικαλιστές αυτοί είναι εν ζωή.

Έτσι, στην εικόνα της σταδιακής διάλυσης του επαγγελματικού χώρου της επισκευής και του συνδικαλισμού του αντιτάσσουν κάποιοι συνδικαλιστές όχι μόνον την διατήρηση και την συνέχιση της συνδικαλιστικής δραστηριότητας των συλλογικών φορέων, αλλά και την ανασύνταξη των δυνάμεών τους προκειμένου να είναι σε πλήρη ετοιμότητα όταν οι εξελίξεις στον χώρο της επισκευής θα απαιτήσουν νέα δράση και νέες παρεμβάσεις. Με λίγα λόγια στην προοπτική κάμψης του συνδικαλισμού οι συνδικαλιστές αυτοί αντιτάσσουν την προοπτική ανάκαμψής του, μέσω της στροφής του ενδιαφέροντος στην βάση, δηλαδή στην ίδια την συλλογικότητα των επισκευαστών την οποία εκπροσωπούν τα πρωτοβάθμια συνδικαλιστικά όργανα και για λογαριασμό της οποίας οργανώνεται η συνδικαλιστική δράση.

4.2.2.8 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Έχοντας περιπλανηθεί στον κόσμο του συνδικαλισμού των επισκευαστών και στους μικρόκοσμους που τον απαρτίζουν μπορούμε να πούμε ότι ανακαλύψαμε ένα κόσμο ζωντανό και παλλόμενο που γνωρίζει πώς να αυτοοργανώνεται και πώς να αγωνίζεται για τη διατήρηση και βελτίωση της επαγγελματικής θέσης των ανθρώπων του. Οι διαδρομές των συνδικαλιστών, αλλά και οι μνήμες συνδικαλιστικής δράσης που ανακάλεσαν στο πλαίσιο της έρευνας μάς βοήθησαν να κατανοήσουμε, σε κάποιο βαθμό, πώς λειτουργούν και πώς στελεχώνονται τα συνδικαλιστικά όργανα, αλλά και πώς συνδέονται μεταξύ τους.

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι μνήμες συνδικαλιστικής δράσης που ανακάλεσαν οι συνδικαλιστές της έρευνας σε σχέση με τα προβλήματα του κλάδου. Το εύρος των αγώνων που χρειάστηκε να δώσει το συνδικαλιστικό κίνημα των επισκευαστών αυτοκινήτου, από την μεταπολίτευση και μετά, προκειμένου να κατοχυρώσει το επάγγελμα, να το αποστιγματίσει, αλλά και να διευρύνει το αντικείμενο επαγγελματικής δραστηριότητας είναι εντυπωσιακό. Δηλώνει μια μεγάλη και συνεχή αγωνιστικότητα η οποία μέχρι σήμερα μεταλαμπαδεύεται από την μια γενιά συνδικαλιστών στην άλλη, κατά το παλιό πρότυπο της μαθητείας των νέων στο επάγγελμα δίπλα σε έμπειρους τεχνίτες. Ταυτόχρονα, οι αναφορές των συνδικαλιστών της έρευνας στην πολύπλευρη δράση των συνδικαλιστικών οργάνων –της κλαδικής Ομοσπονδίας και των συλλόγων– αποκαλύπτουν την πολυδιάστατη υπόσταση της συνδικαλιστικής δράσης και του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου. Γιατί στις αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας ο συνδικαλισμός στο κλάδο των επισκευαστών εμφανίζεται με πολλές όψεις: ως προσπάθεια κατοχύρωσης του επαγγέλματος, ως αρωγός στην πρόκληση ή την απειλή της τεχνολογικής εξέλιξης,

ως θεσμός και φορέας συναδελφικής και κοινωνικής αλληλεγγύης, καθώς και ως πυρήνας συσπείρωσης και διεκδικήσεων προς όφελος του επαγγέλματος.

Οι μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας αποτελούν ψηφίδες από το μεγάλο «μωσαϊκό» που αποτυπώνει την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου, ψηφίδες από την λειτουργία και την δράση των συνδικαλιστικών οργάνων, αλλά και από την ζωή επαγγελματικών συλλογικοτήτων που απασχολούνται στην επισκευή σε διάφορες περιοχές της χώρας. Οι ψηφίδες αυτές συλλογικής μνήμης –διάσπαρτες και αποσπασματικές– σίγουρα δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο αυτό. Μπορούν να χρησιμεύσουν, όμως, για να κατανοήσουμε πώς η ίδια η κοινότητα των συνδικαλιστών του κλάδου αναπαριστά και αφηγείται την ιστορία της, μέσα από την δική της οπτική γωνία, ποιες όψεις του συνδικαλισμού της προβάλλει και σε ποια γεγονότα δίνει ιδιαίτερη έμφαση.

Τρία είναι, ουσιαστικά, τα κύρια ζητήματα που αναδεικνύονται μέσα από τις μνήμες συνδικαλιστικής δράσης που συλλέξαμε, όλα άμεσα συναρτημένα με την επιβίωση τόσο του επαγγέλματος, όσο και του συνδικαλισμού διαχρονικά, αλλά και στην παρούσα δύσκολη συγκυρία. Το πρώτο ζήτημα είναι η διατήρηση και η περαιτέρω ανάπτυξη της συλλογικότητας και της συναδελφικότητας μεταξύ επισκευαστών κυρίως στο πλαίσιο των πρωτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργάνων. Το δεύτερο είναι η διατήρηση της συνοχής και της ενότητας εντός των συνδικαλιστικών οργάνων, ιδίως σε επίπεδο κλαδικής Ομοσπονδίας, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της συσπείρωσης γύρω από κλαδικά ζητήματα και της αποκομματικοποίησης της συνδικαλιστικής δράσης. Το τρίτο ζήτημα που απασχολεί τους συνδικαλιστές της έρευνας είναι η διαδοχή των γενεών τόσο στο επάγγελμα, όσο και στα συνδικαλιστικά όργανα. Αν η συλλογικότητα και η αποκομματικοποίηση είναι καίρια ζητήματα για την διατήρηση του συνδικαλισμού των επισκευαστών, η διαδοχή των γενεών αναδεικνύεται σε ζωτικό ζήτημα του κλάδου γιατί αφορά την ίδια την αναπαραγωγή του στο μέλλον: αφορά την είσοδο νέων επαγγελματιών στον κλάδο της επισκευής και, σε συνάρτηση με αυτήν, και την ανανέωση του συνδικαλιστικού δυναμικού.

Και την μεν υποβοήθηση της αναπαραγωγής των συνδικαλιστών του κλάδου, στο άμεσο μέλλον, κάποιοι συνδικαλιστές συνδέουν με την επαναδραστηριοποίηση και την επαναμαζικοποίηση των συλλόγων, κατά τα πρότυπα των αρχών της ίδρυσής τους, τότε που χρειάστηκε να δραστηριοποιηθούν έντονα και προσωπικά για να συνδέσουν τους επισκευαστές με τους συλλόγους και να τους ενεργοποιήσουν για να λάβουν μέρος στην συλλογική δράση του κλάδου. Όμως την υποβοήθηση της αναπαραγωγής των επισκευαστών ως επαγγελματικής κατηγορίας που θα έχει και στο μέλλον την δυνατότητα να αυτοαπασχολείται δεν γνωρίζουν πώς να προσεγγίσουν. Περιορίζονται, απλώς, σε διαπιστώσεις που αφορούν την διακοπή της αλυσίδας μεταβίβασης του επαγγέλματος από την μια γενιά στην άλλη, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα την λήξη της λειτουργίας των μικρών επιχειρήσεων του κλάδου.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι μνήμες των συνδικαλιστών της έρευνας μας προσφέρουν την πρώτη ύλη για να περιγράψουμε όψεις της ατομικής και συλλογικής μνήμης και εμπειρίας συνυφασμένες με τον συνδικαλισμό στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου. Παρά την όποια αποσπασματικότητα τους οι μνήμες αυτές συνεισφέρουν όλες τις αναγκαίες πληροφορίες ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε σε ποιο «ποτάμι» –τον συνδικαλισμό νοούμενο ως ποτάμι– εκβάλλουν οι διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών της έρευνας και πώς οι διαδρομές αυτές, στην συνέχεια, συμπλέουν με την ροή του «ποταμού» αυτού. Μάλιστα, ο έντονα βιωματικός χαρακτήρας των αφηγήσεών τους για την συνδικαλιστική δράση αναδεικνύει μία σημαντική διάσταση της ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο, τον συνδικαλισμό ως βιωμένη εμπειρία, πάνω στην οποία, άλλωστε, στηρίχτηκε όλη η ενότητα της μελέτης που αφορά την συνδικαλιστική δράση στο πλαίσιο της κλαδικής Ομοσπονδίας και των συλλόγων.

4.3 Συγκλίσεις και αποκλίσεις στην προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτων

Η προφορική ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου, στην παρούσα έρευνα, στηρίχτηκε στην αξιοποίηση της προφορικής μνήμης δύο κατηγοριών ερωτωμένων, των πληροφορητών και των συνδικαλιστών. Οι μεν πληροφορητές, όπως φάνηκε, τροφοδότησαν με την μνήμη τους και τη γνώση τους την προσπάθειά μας, ελλείψει προϋπάρχουσας καταγραφής της ιστορίας του κλάδου, να σκιαγραφήσουμε το τοπίο του συνδικαλισμού του. Οι δε συνδικαλιστές, οι οποίοι αποτέλεσαν τον κατ' εξοχήν πληθυσμό της προφορικής έρευνάς μας, ξετυλίγοντας το δικό τους βιογραφικό νήμα, συνεισέφεραν πολλαπλά, με την δική τους προφορική μνήμη, στον πυρήνα των αναζητήσεων του όλου εγχειρήματος: στην ανίχνευση των διαδρομών ζωής τους και, εντός αυτών, των συνδικαλιστικών τους διαδρομών, αλλά και στην «κατόπτευση» του συνδικαλιστικού τοπίου του κλάδου μέσα από την οπτική γωνία συνδικαλιστών του.

Σ' ένα ερευνητικό εγχείρημα που στηρίζεται αποκλειστικά στην αξιοποίηση της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών και όσων, με διάφορους τρόπους, σχετίζονται με τον συνδικαλισμό στον κλάδο επισκευής αυτοκινήτου, οι διαπιστώσεις περί συγκλίσεων ή αποκλίσεων στην προφορική ιστορία του συνδικαλισμού αυτού δεν αφορούν, στην ουσία, ούτε την ακρίβεια, ούτε την πληρότητα των λεγομένων. Αφορούν, κυρίως, την κατανόηση διαφορετικών θεωρήσεων του συνδικαλιστικού φαινομένου ανάλογα με την «θέση» από την οποία κάθε αφηγητής βλέπει το φαινόμενο. Ενώ, λοιπόν, στην παρούσα έρευνα, οι συγκλίσεις μεταξύ της προφορικής μνήμης των πληροφορητών και των συνδικαλιστών ως προς τα θέματα που θίγουν είναι μεγάλες, οι αποκλίσεις είναι μεγαλύτερες, πράγμα το οποίο συνιστά, κατά κάποιο τρόπο και την πρωτοτυπία της προσέγγισης. Αν η βασική σύγκλιση μεταξύ των δύο κατηγοριών ερωτωμένων είναι, κατά κύριο λόγο, ότι και οι δύο, μέσα από τις αφηγήσεις τους, «πραγματεύονται» την ιστορία του συνδικαλισμού χρησι-

μοποιώντας ως αποκλειστική πηγή την προφορική τους μνήμη, οι αποκλίσεις που παρατηρούνται αφορούν τον τρόπο που την πραγματεύονται.

Δεν είναι τόσο η ακρίβεια των λεγομένων και ο χρονικός προσδιορισμός των γεγονότων που διαφοροποιεί τις αφηγήσεις των δύο αυτών κατηγοριών ερωτωμένων, όσο ο ίδιος ο στόχος της αφήγησης. Οι πληροφορητές αφηγούνται την ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών προσπαθώντας να ανακαλέσουν σημαντικά γεγονότα, σταθμούς, επιτεύγματα του κινήματος, όπως τα γνωρίζουν εξ ιδίας αντίληψης ή όπως τα έχουν ακούσει από παλαιότερους συνδικαλιστές και άλλους εμπλεκόμενους στον συνδικαλιστικό χώρο. Με τις αφηγήσεις τους οι πληροφορητές επιχειρούν να «ανασυστήσουν» ή και να «αποκαταστήσουν» την ιστορία του συνδικαλισμού του κλάδου των επισκευαστών εκλαμβάνοντας το ερευνητικό εγχείρημα ως καταγραφή της ιστορίας του κλάδου και του συνδικαλισμού του. Λόγω της πρόσληψης αυτής που έχουν για το ερευνητικό εγχείρημα επιχειρούν να ανακαλέσουν μεγάλες και σημαντικές στιγμές της συνδικαλιστικής δράσης μιλώντας για το κίνημα των επισκευαστών και όχι για την δική τους σχέση με το κίνημα αυτό, δίνοντας έμφαση στα επιτεύγματα και προσπερνώντας ή παραλείποντας τις αποτυχίες. Προσπαθώντας να υιοθετήσουν στην αφήγησή τους μία αντικειμενική σκοπιά, σκοπιά αρμόζουσα στην καταγραφή της ιστορίας, χρησιμοποιούν την προφορική τους μνήμη –όχι απαραίτητα συνειδητά– κατά τρόπο που φαίνεται να αναπαράγουν τον λόγο που κυριαρχεί μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα των επισκευαστών.

Δεν συμβαίνει το ίδιο ακριβώς με τους συνδικαλιστές που αποτελούν τον κεντρικό πληθυσμό της έρευνας. Παρ' όλο που πολλοί από αυτούς προσπαθούν να υιοθετήσουν στην αφήγησή τους μία σκοπιά «ιστορική» επιχειρώντας να ανακαλέσουν γεγονότα και αγώνες του κινήματος με χρονική σειρά, τις περισσότερες φορές η «ιστορική» αφήγηση δεν ολοκληρώνεται. Αντίθετα, επειδή ζητούμενο της έρευνας, στην περίπτωση αυτή, ήταν μια βιογραφική αφήγηση για τον συνδικαλισμό, στην «ιστορική» αφήγηση των συνδικαλιστών παρεμφέρουν ή παρεμβάλλονται προσωπικές εμπειρίες και βιώματα από την πορεία τους στον συνδικαλισμό που εικονογραφούν την ανεπίσημη πλευρά της ιστορίας του συνδικαλισμού των επισκευαστών: αντιθέσεις, διαφωνίες, ρήξεις, αντιπαραθέσεις οι οποίες απουσιάζουν από τον επίσημο ενωτικό και, πολλές φορές, ενιαίο λόγο περί του συνδικαλισμού τους. Οι προσωπικές εμπειρίες που παρεμβάλλονται στην «ιστορική αφήγηση» των συνδικαλιστών εικονογραφούν, όμως, και το «ανθρώπινο» πρόσωπο των συνδικαλιστών: συναισθήματα, διλήμματα, αμφιταλαντεύσεις, πιέσεις, υποχωρήσεις, αναδιπλώσεις οι οποίες συνδέονται άμεσα με την βίωση του συνδικαλισμού ως καθημερινότητας, ως στάσης ζωής, αλλά και ως κόστους για τις λοιπές σφαίρες ζωής, κυρίως για το επάγγελμα και την οικογένεια.

Δεν έχει τόση σημασία η αριθμητική διαφορά μεταξύ πληροφορητών και συνδικαλιστών –στην πρώτη περίπτωση επτά ατόμων, ενώ στην δεύτερη είκοσι οκτώ– όσο έχει σημασία το διαφορετικό έναυσμα που δόθηκε, από πλευράς μας, για να ξεκινήσουν την αφήγησή τους. Στην περίπτωση των επτά πληροφορητών το δικό

μας έναυσμα δεν τους ενθάρρυνε να κτίσουν την αφήγησή τους πάνω σ' ένα δικό τους βιογραφικό νήμα, αλλά τους κατηύθυνε ή τους προέτρεψε να αφηγηθούν τα της ιστορίας του συνδικαλισμού των επισκευαστών αφαιρώντας ή απαλείφοντας την δική τους υποκειμενική σκοπιά. Αντίθετα το δικό μας έναυσμα προς τους είκοσι οκτώ συνδικαλιστές που μας υποδείχθηκαν από την ΕΟΒΕΑΜΜ ήταν να αφηγηθούν την προσωπική τους διαδρομή ζωής, την εμπλοκή τους στον συνδικαλισμό και τα βιώματά τους σε σχέση με την συνδικαλιστική δράση, δηλαδή να κτίσουν μια αφήγηση κατευθυντήριο νήμα της οποίας να είναι το βιογραφικό νήμα.

Αποτέλεσμα αυτού του διαφορετικού εναύσματος που δώσαμε προς τις δύο κατηγορίες ερωτωμένων ήταν δύο διαφορετικές αφηγήσεις προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού. Αν η αφήγηση των πληροφορητών πλησιάζει, κατά κάποιο τρόπο, μια αντικειμενικοποιημένη αφήγηση της ιστορίας, με βάση τη χρονική σειρά των γεγονότων –ύστερα και από δική μας παρέμβαση στην ταξινόμηση και περιοδολόγηση του σχετικού υλικού, η αφήγηση των συνδικαλιστών ακολουθεί άλλους δρόμους. Η ίδια η αφήγηση, από πλευράς τους, των διαδρομών ζωής αποκαλύπτει την στενή σχέση της «αντικειμενικής» ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο με την «υποκειμενική» ιστορία και την βιογραφική τροχιά των συνδικαλιστών του.¹⁰⁸ Αποκαλύπτει, δηλαδή, πώς οι ατομικές ζωές των συνδικαλιστών συνδέονται και, στην συνέχεια, ταυτίζονται με την ζωή και την δράση της συλλογικότητας των επισκευαστών, μέσω των συνδικαλιστικών της οργάνων, συμβάλλοντας έτσι στην δημιουργία ιστορίας του συνδικαλισμού τους. Η ίδια αφήγηση, αυτή των συνδικαλιστών, όταν αναφέρεται στους αγώνες του κλάδου, αλλά και στην λειτουργία των συνδικαλιστικών οργάνων, μεταφέρει, επιπλέον, την «θερμή», ανθρώπινη πλευρά που κρύβεται πίσω από τα «ψυχρά» γεγονότα του συνδικαλιστικού κινήματος, πλευρά σύμφυτη με την βίωση των καταστάσεων τα οποία συνοδεύουν τα γεγονότα αυτά. Και είναι αυτή η πλευρά της βίωσης των πραγμάτων που αποτελεί το σημαντικό σημείο απόκλισης μεταξύ των δύο διαφορετικών αφηγήσεων στο πλαίσιο της έρευνας για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου. Είναι η ίδια η βίωση του συνδικαλισμού η οποία προσθέτει στη μελέτη του συνδικαλιστικού γίνεσθαι στοιχεία από τον πλούτο που συνεπάγεται και η οποία προσδίδει σ' αυτό το γίνεσθαι μερικές από τις νέες διαστάσεις που το υποστασιοποιούν και με άλλους, διαφορετικούς τρόπους.

Η σημαντικότερη, όμως, απόκλιση μεταξύ των δύο αφηγήσεων προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού των επισκευαστών που εμπεριέχονται σε αυτή τη μελέτη συνδέεται με την χρήση της φωνής των συνδικαλιστών. Το ίδιο το εγχείρημα της προφορικής ιστορίας καθιερώθηκε αρχικά, την δεκαετία του 70, ως εγχείρημα που έδινε φωνή στους κατατρεγμένους και λησμονημένους από την επίσημη ιστορία.¹⁰⁹

Στην περίπτωση του συνδικαλισμού των επισκευαστών το αξίωμα αυτό θα μπορούσε να τεθεί υπό συζήτηση. Γιατί οι συνδικαλιστές είναι γνωστό ότι δραστηριοποιούνται στην δημόσια σφαίρα και «δανείζουν» την φωνή τους προκειμένου να ακουστεί η φωνή της μεγάλης συλλογικότητας των επισκευαστών. Μιλούν δημόσια εξ ονόματος και για λογαριασμό της συλλογικότητας αυτής την οποία εκπροσωπούν και, υπό αυτή την έννοια, έχουν ήδη πρόσβαση στην δημόσια σφαίρα. Από την άλλη πλευρά, όμως, εκπροσωπούν μια συλλογικότητα η οποία, παρά τους αγώνες της, δεν έχει «κατακτήσει» μια θέση στην επίσημη ιστορία, αλλά ούτε έχει ουσιαστικά εδραιώσει τη θέση της στο σύγχρονο ραγδαία μεταβαλλόμενο οικονομικό γίνεσθαι. Υπό αυτές τις συνθήκες η φωνή των εκπροσώπων της είναι ουσιαστικά η φωνή μιας επαγγελματικής συλλογικότητας που απειλείται από εξαφάνιση. Και με την έννοια αυτή η φωνή των συνδικαλιστών της είναι, κατά κάποιο τρόπο, η φωνή των μαρτύρων της μέχρι τώρα ιστορίας της.

Στην παρούσα μελέτη η χρήση της φωνής των συνδικαλιστών, σε μεγάλη έκταση, σε όλα τα κεφάλαια που αφορούν τις διαδρομές ζωής τους και τις μνήμες συνδικαλιστικής δράσης, αποτελεί τον δικό μας τρόπο να τεκμηριώσουμε όσα διαπιστώσαμε για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών, αλλά και να συμβάλουμε στο να ακουστεί η δική τους φωνή, ο δικός τους λόγος, έτσι όπως εκφέρεται από τους ίδιους στην διάρκεια της έρευνας: άλλοτε απλός, καθημερινός, εμπειρικός και άλλοτε επεξεργασμένος και πιο περίτεχνος. Στην ουσία αποτελεί τον δικό μας τρόπο να συμβάλουμε στο να ακουστεί, μέσω της φωνής των συνδικαλιστών, η φωνή της μεγάλης συλλογικότητας των επισκευαστών την οποία οι συνδικαλιστές αυτοί εκπροσωπούν.

Παρά τις αναγκαίες, κατά την γνώμη μας, επεξεργασίες της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών που αποσκοπούν στην διαμόρφωση μιας πιο καθαρής εικόνας για την πορεία του κλάδου των επισκευαστών και του συνδικαλισμού του βασικό μέλημα της μελέτης είναι να ακουστεί η φωνή των συνδικαλιστών του. Και από την άποψη αυτή οι όποιες συγκλίσεις και αποκλίσεις από την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού, όπως την περιγράφουν οι πληροφορητές, στην ουσία αντανακλούν εν μέρει συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ του στερεότυπου επίσημου συνδικαλιστικού λόγου και του βιωματικού λόγου των συνδικαλιστών. Ασφαλώς κάθε είδος λόγου υπηρετεί άλλες ανάγκες μέσα στο συνδικαλιστικό γίνεσθαι. Όμως ο βιωματικός λόγος των συνδικαλιστών της έρευνάς μας επιτελεί και μια ακόμα λειτουργία: υπενθυμίζει ότι οι θεσμοί πραγματώνονται μέσα από πρόσωπα υπαρκτά, με σάρκα και οστά, δυνατότητες και αδυναμίες, μέσα από πρόσωπα τα οποία αγωνίζονται για να δημιουργήσουν –και να γράψουν– ιστορία.

Αυτή είναι και η βασική απόκλιση της παρούσας μελέτης για την ιστορία του συνδικαλισμού, το ότι αναδεικνύει, σε μεγάλο βαθμό, το βίωμα του συνδικαλισμού στον κλάδο χωρίς να προσπαθεί να γράψει την ιστορία του. Και αναδεικνύοντας το συνδικαλιστικό βίωμα η μελέτη αυτή επιχειρεί να στρέψει το βλέμμα προς την κατεύθυνση της ιστορίας ως βιωμένης εμπειρίας ανθρώπων οι οποίοι δεν έχουν

¹⁰⁸. Bertaux, 1976, Bertaux and Bertaux-Wiame, 1977, Παπαθανασίου, 1996.

¹⁰⁹. Thompson, 2000, pp. 4-5, Plummer, 2000, σ. 16, Becker, 2002, pp. 83-84.

ιδιαίτερη σχέση με την γραφή, ούτε με τους κύκλους που την υπηρετούν. Αν οι συνδικαλιστές της έρευνας «δανείζουν» την φωνή τους ώστε να μπορέσει να ακουστεί στην δημόσια σφαίρα η φωνή της επαγγελματικής συλλογικότητας που εκπροσωπούν, κατ' ανάλογο τρόπο «δανείζουν» την φωνή τους και στο παρόν ερευνητικό εγχείρημα. Μόνον που, στην περίπτωση αυτή, το δικό μας εγχείρημα δίνει βήμα στους συνδικαλιστές όχι μόνον για να ακουστούν τα προβλήματα της συλλογικότητας την οποία εκπροσωπούν, αλλά και η δική τους προσωπική φωνή για τον συνδικαλισμό ως βιωμένη εμπειρία.

Από το φωτογραφικό αρχείο φανοποιών - βαφέων Λάρισας

5. Συμπεράσματα

Διανύσαμε μια μεγάλη διαδρομή προσπαθώντας να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε τον συνδικαλισμό των επισκευαστών αυτοκινήτου. Περιδιαβήκαμε τις διαδρομές ζωής συνδικαλιστών του και αναζητήσαμε στις μνήμες τους ψηφίδες της συνδικαλιστικής δράσης που θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να καταγράψουμε όψεις από τους αγώνες, πολλών δεκαετιών, της κλαδικής Ομοσπονδίας και των συλλόγων επισκευαστών για την επίλυση προβλημάτων του κλάδου. Η προφορική μας έρευνα ήταν, στην ουσία, μια συλλογική προσπάθεια την οποία καταβάλαμε, από κοινού, οι πληροφορητές της έρευνας, οι συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ και εμείς που αναλάβαμε το ερευνητικό εγχείρημα. Πλησιάζοντας προς το τέλος της ερευνητικής μας διαδρομής εύλογο είναι να αναρωτηθούμε, από την πλευρά μας, τι ακριβώς συντελέστηκε μέσω της προφορικής έρευνας για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών αυτοκινήτου.

Και είναι αρκετά αυτά τα οποία συντελέστηκαν. Για πρώτη φορά συνδικαλιστές του κλάδου της επισκευής δέχθηκαν να καταθέσουν μνήμες και εμπειρίες από την διαδρομή ζωής τους, την σχέση τους με τον συνδικαλισμό και την συμμετοχή τους στους αγώνες για τα προβλήματα του κλάδου τους. Ανταποκρίθηκαν, δηλαδή, στο αίτημα ή «κάλεσμα» της προφορικής έρευνας –με την καθοριστική, βεβαίως, διαμεσολάβηση της διοίκησης της ΕΟΒΕΑΜΜ– προσφέροντας τις μνήμες τους και την «φωνή» τους ως βάση, πηγή και αφετηρία για να προχωρήσει ένα

ερευνητικό εγχείρημα που αφορούσε τον κλάδο τους. Στην ουσία συν-εργαστήκαμε για να μπορέσει να καταγραφεί και να ακουστεί η φωνή τους –και μάλιστα η αυτοβιογραφική φωνή τους– σε μια κλίμακα πολύ ευρύτερη από αυτήν που συνδέεται με την κλαδική συνδικαλιστική τους σφαίρα. Μέσα από αυτή την συν-εργασία συντελέστηκε ένα μεγάλο άνοιγμα του συνδικαλιστικού χώρου: ένα άνοιγμα προς την κοινοποίηση της συνδικαλιστικής εμπειρίας πέραν των ορίων του. Ζωντάνεψε, έτσι, η ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών και άφησε χώρο στο βίωμα αποδίδοντας ταυτόχρονα στον συνδικαλισμό το ανθρώπινο πρόσωπό του. Μέσα από την ίδια την φωνή των συνδικαλιστών της έρευνας –που την «δάνεισαν» για να καταγραφεί η δική τους βιωμένη συνδικαλιστική εμπειρία– η ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών έγινε περισσότερο οικεία και άμεση, ενώ παρέμεινε κατ' εξοχήν συλλογική. Κάθε φορά, μάλιστα, που ο στερεότυπος επίσημος συνδικαλιστικός λόγος –κεκτημένη συνήθεια και πρακτική της δημόσιας σφαίρας– υποχώρησε δίνοντας την θέση του στο βίωμα, έγινε ορατός ο τρόπος που βιώνουν οι συνδικαλιστές την συνδικαλιστική εμπειρία. Την βιώνουν ως προσφορά προς το σύνολο, ως νόημα και στάση ζωής, ως διαδικασία ατομικής και κοινωνικής εξέλιξης, ως μέσο διάσωσης του επαγγέλματος, ως «όχημα» εξέλιξης και προόδου. Έγινε, έτσι, ορατός και ο πλούτος της ανθρώπινης εμπειρίας που οι συνδικαλιστές της έρευνας αποκόμισαν από την συμμετοχή τους στον συνδικαλισμό. Και υπό τις συνθήκες αυτές άνοιξε μια καινούργια σελίδα στην ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών, η αφήγηση της ιστορίας του από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές του.

Η συμμετοχή των συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ στην προφορική μας έρευνα αποτέλεσε μια σημαντική συνεισφορά τους στην διάσωση συλλογικής μνήμης του συνδικαλισμού στον κλάδο τους. Γιατί, παρά το γεγονός ότι κάθε συνδικαλιστής κατέθεσε, στο πλαίσιο της έρευνας, μνήμες και εμπειρίες από την δική του διαδρομή ζωής και την δική του πορεία στον συνδικαλισμό, η αφήγηση του ουσιαστικά δεν αφορούσε μόνο το άτομό του. Μιλώντας για τον εαυτό του ταυτόχρονα μιλούσε και για τις κοινωνικές ομάδες και συλλογικότητες με τις οποίες συνδέθηκε η προσωπική του διαδρομή ζωής μέσα στον χρόνο και, βεβαίως, για την επαγγελματική συλλογικότητα των επισκευαστών, όπως και για τα συνδικαλιστικά όργανα –πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια– στα οποία συμμετείχε ή και συμμετέχει ενδεχομένως ακόμα σήμερα. Έτσι, καθίσταται σαφές ότι κάθε συνδικαλιστής συνεισέφερε στην έρευνα, μέσω της προφορικής ατομικής του μνήμης, αναμνήσεις–ψηφίδες από την μνήμη κοινωνικών ομάδων και συλλογικοτήτων. Γιατί, μέσα στην ατομική του μνήμη, «κατοικούν» και αντανακλώνται μνήμες από μικρόκοσμους που είναι συνυφασμένοι με τις ρίζες του, με τους μαστόρους όπου μαθήτευσε, με το άνοιγμα της επιχείρησής του, με τα συνδικαλιστικά όργανα, όπου συνυπήρξε και συν-αγωνίστηκε με άλλους συνδικαλιστές. Μνήμες από μικρόκοσμους που συνυπάρχουν ή διασταυρώνονται μέσα στην ατομική τους μνήμη είναι που κατέθεσαν οι συνδικαλιστές της έρευνας τροφοδοτώντας, με αυτόν τον τρόπο, καθοριστικά την συλλογική προσπάθεια διάσωσης της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο.

Την προφορική μνήμη που ανακάλεσαν οι συνδικαλιστές στο πλαίσιο της έρευνας εμείς χρησιμοποιήσαμε με στόχο να περιγράψουμε, κατά το δυνατόν, τις διαδρομές των συνδικαλιστών προ της εμπλοκής τους στον συνδικαλισμό, κατά την θητεία τους στα συνδικαλιστικά όργανα και μετά την αποχώρησή τους από αυτά. Για τον λόγο αυτό, πιο συγκεκριμένα, αναφερθήκαμε στα δύσκολα χρόνια της νεανικής τους ηλικίας και της μαθητείας τους στο επάγγελμα, στην έναρξη της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, στην σύνδεσή τους με τον συνδικαλισμό του κλάδου, στην σύζευξη και συμφιλίωση επαγγελματικής, οικογενειακής και συνδικαλιστικής ζωής, καθώς και στην λήξη του συνδικαλιστικού κύκλου και της επαγγελματικής δραστηριότητας. Η όλη πορεία τους, όπως έδειξαν οι διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών, χαρακτηρίζεται από συνεχή προσπάθεια και αγωνιστικότητα για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν τις προϋποθέσεις μετάβασης από το ένα στάδιο ζωής στο επόμενο. Την ίδια ή ανάλογη αγωνιστικότητα επιδεικνύουν, όμως, και στην συνδικαλιστική τους διαδρομή όταν χρειάζεται να αντιμετωπίσουν οργανωμένα ένα πρόβλημα που απασχολεί τον κλάδο τους ή και να μεταβούν από ένα «μέτωπο» του αγώνα σ' ένα άλλο για να προασπίσουν το συνεχώς βαλλόμενο από τεχνολογικές και λοιπές εξελίξεις επάγγελμά τους. Η μαχητική αντιμετώπιση των προβλημάτων του κλάδου, από πλευράς των συνδικαλιστών του, αντλεί τον δυναμισμό της και από την κεκτημένη συνδικαλιστική «τεχνογνωσία» της προηγούμενης γενεάς την οποία η μια γενεά μεταλαμπαδεύει στην άλλη εν είδει σκυτάλης σε σκυταλοδρομία. Και όπως είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε, η συνδικαλιστική «τεχνογνωσία» που αποκτήθηκε στην διάρκεια συνεχών και αλληπάλληλων αγώνων μιας πεντηκονταετίας –στο πλαίσιο της κλαδικής Ομοσπονδίας και των συλλόγων– είναι πλούσια.

Στην προφορική μνήμη των συνδικαλιστών αναζητήσαμε, συγκεκριμένα εκείνες τις πληροφορίες που θα μας επέτρεπαν να αναφερθούμε σε αγώνες που έχει διεξαγάγει ο κλάδος για την επίλυση των σοβαρών προβλημάτων τα οποία έχει αντιμετωπίσει από την μεταπολίτευση και εντεύθεν. Και πράγματι εντοπίσαμε στην προφορική αυτή μνήμη στοιχεία για σημαντικούς αγώνες του κλάδου: αγώνες για την κατοχύρωση και τον αποστιγματισμό του επαγγέλματος, το βιβλίο εισερχομένων-εξερχομένων αυτοκινήτων, την πειρατεία στο επάγγελμα, το ωράριο, τις άδειες λειτουργίας, την επιμόρφωση, την απελευθέρωση του κλάδου από τα δεσμά της εγγύησης, την προάσπιση του κόστους επισκευής, την διεύρυνση του πεδίου επαγγελματικής δραστηριότητας, καθώς και την επιχειρηματική-συνεταιριστική αυτοοργάνωση.

Μέσα από την προφορική μνήμη των συνδικαλιστών επιχειρήσαμε, επιπλέον, να αναδείξουμε όψεις της συνδικαλιστικής δράσης που σχετίζονται με την λειτουργία των συνδικαλιστικών οργάνων. Αφού προσπαθήσαμε να περιγράψουμε διαδρομές των συνδικαλιστών εντός των οργάνων αυτών, τις λεγόμενες θητείες, στην συνέχεια διακρίναμε κάποια σημαντικά ζητήματα συνδικαλιστικής δράσης που σχετίζονται με τα πρωτοβάθμια συνδικαλιστικά όργανα, τους συλλόγους. Αναφερθήκαμε,

ως εκ τούτου, στις πολλαπλές και αλληπάλληλες προσπάθειες που έχουν καταβάλει, εδώ και πολλές δεκαετίες –ταυτόχρονα με την συμμετοχή στους αγώνες του κλάδου– οι διοικήσεις των συλλόγων τους: προσπάθειες για την μαζικοποίηση των συλλόγων, την σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών, την πραγματοποίηση κοινωνικού έργου, την ανάπτυξη της συναδελφικότητας, καθώς και την αποκομματικοποίηση. Επιχειρήσαμε, αντίστοιχα, να προσεγγίσουμε κάποια σημαντικά ζητήματα που συνδέονται με το δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο, την κλαδική Ομοσπονδία: τις θολές μνήμες των απαρχών της, τις προσπάθειες ενοποίησης των κλαδικών Ομοσπονδιών, τις σχέσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας με τους συλλόγους, καθώς και κάποιες από τις τάσεις που παρατηρούνται στην κλαδική Ομοσπονδία κατά την μακρόχρονη λειτουργία της.

Έχοντας, σε κάποιο βαθμό, αναφερθεί σε μικρόκοσμους που απαρτίζουν τις διαδρομές ζωής των συνδικαλιστών, καθώς και σε όψεις, μόνον, συνδικαλιστικής δράσης, σίγουρα δεν έχουμε συλλάβει το όλο. Έχουμε, όμως, πλέον αρκετές ενδείξεις που μας επιτρέπουν να εικάσουμε ποιες είναι κάποιες από τις βασικές συνιστώσες της συλλογικής μνήμης των συνδικαλιστών για την ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο τους. Και οι συνιστώσες αυτές είναι πολλές εφόσον η συλλογική αυτή μνήμη είναι διαρθρωμένη από μνήμες συνυφασμένες με κλαδικούς αγώνες, κατανεμημένες ανά περιοχές εγκατάστασης των συλλόγων, επικεντρωμένες στην κλαδική Ομοσπονδία και την δράση της ανά προεδρεία, αλλά και από μνήμες παραταξιακές και ενδοπαραταξιακές, μνήμες συνδεδεμένες με άλλες κλαδικές Ομοσπονδίες και επαγγελματικές ενώσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό κ.λπ. Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, λόγω του ανιχνευτικού της χαρακτήρα, η παρούσα προφορική έρευνα περισσότερο εντοπίζει κάποιες τέτοιες συνιστώσες παρά επιδιώκει να εισηγηθεί σε μεγαλύτερο βάθος σε ορισμένες από αυτές.

Αφού συνέδεσε το παρελθόν με το παρόν η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών έστρεψε την προσοχή της και σε θέματα που αφορούν το μέλλον. Μας οδήγησε, έτσι, να επισημάνουμε ζητήματα που κρίνουν τη συνέχεια του συνδικαλισμού των επισκευαστών. Αυτός είναι και ο λόγος που αναφερθήκαμε στην διαδοχή των γενεών μέσα στα συνδικαλιστικά όργανα, αλλά και καταγράψαμε απόψεις που έχουν οι συνδικαλιστές της έρευνας για τον συνδικαλισμό σήμερα, απόψεις οι οποίες αποτελούν καταστάλαγμα τόσο των δικών τους διαδρομών, όσο και των επιρροών που έχουν δεχθεί από παλαιότερους συνδικαλιστές-δασκάλους τους. Η προφορική μας έρευνα για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών, ως εκ τούτου, ανέδειξε όχι μόνον όψεις του παρελθόντος του συνδικαλιστικού κινήματος των επισκευαστών, αλλά και όψεις του παρόντος που βρίσκονται σε άμεση σύνδεση με το μέλλον.

Μέσα από την διαδρομή που διανύσαμε εισδύοντας στις αφηγήσεις των συνδικαλιστών της έρευνας μπορέσαμε να απαντήσουμε το αρχικό, βασικό μας ερώτημα που αφορούσε το τι περιέχει η προφορική τους μνήμη. Είδαμε, λοιπόν, ότι η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών περιέχει μνήμες οι οποίες εκτείνονται εντός

και εκτός του συνδικαλιστικού χώρου αγγίζοντας πολλούς και διαφορετικούς μικρόκοσμους της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας. Διαπιστώσαμε ότι η προφορική αυτή μνήμη μοιάζει με «θησαυροφυλάκειο» το κλειδί του οποίου, εκ πρώτης όψεως, βρίσκεται στα χέρια του προσώπου που υποβάλλει ερωτήσεις προς τους συνδικαλιστές –στην περίπτωση της έρευνάς μας της ερευνήτριας. Από την άλλη πλευρά, όμως, κατέστη σαφές σε εμάς ότι η πρόσβαση στην μνήμη των συνδικαλιστών ούτε εύκολη, ούτε αυτονόητη είναι. Γιατί η προφορική μνήμη των συνδικαλιστών, όπως άλλωστε και κάθε κοινωνικής ομάδας που «ανοίγεται» προς τα έξω, διυλίζεται ανάλογα με τον αποδέκτη της αφήγησης. Παραμένει, δηλαδή, σαφώς επιλεκτική εφόσον η ομάδα αυτή, όπως και κάθε ομάδα, μεριμνεί για την εικόνα που θα δώσει προς τα έξω διατηρώντας στεγανά για ζητήματα που μπορούν να προκαλέσουν ρήγματα στην συνοχή της ή να αμαυρώσουν αυτήν την εικόνα. Και στην περίπτωση της συγκεκριμένης έρευνας η προφορική μνήμη που κατέθεσαν οι συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ είναι η «επιτρεπτή» μνήμη, δηλαδή η μνήμη εκείνη που μπορούν να εμπιστευθούν σ' ένα ξένο προς την κοινότητά τους άτομο, χωρίς να υπερβούν τους «κανόνες» του άτυπου κώδικα «ευπρεπούς» συνδικαλιστικής συμπεριφοράς προς τρίτους οι οποίοι δεν ανήκουν στον συνδικαλιστικό τους χώρο.

Η δική μας πλούσια μαθητεία κοντά στους συνδικαλιστές της έρευνας μάς βοήθησε να κατανοήσουμε ότι αυτό που διαρθρώνει όχι μόνον τις αφηγήσεις τους, αλλά και τις διαδρομές ζωής τους στο επάγγελμα και στον συνδικαλισμό είναι το νήμα της επιβίωσης: μία επιβίωση που στηρίζεται τόσο στην ατομική ενεργοποίηση ή και εγρήγορση, όσο και στην επαγρύπνηση και συλλογική κινητοποίηση. Η επιβίωση, σε ατομική κλίμακα, έχει για τους επισκευαστές αυτούς, ήδη από μικρή ηλικία, ως κινητήριο μοχλό όχι μόνον την εξασφάλιση των προς το ζην, αλλά και την βλέψη οικονομικής και κοινωνικής ανόδου. Συνδέεται με συνεχή προσωπικό αγώνα για επαγγελματική εξέλιξη, αγώνα ο οποίος διαρκεί μέχρι την συνταξιοδότηση. Όπως έδειξε η έρευνά μας, η ατομική επιβίωση των επισκευαστών-συνδικαλιστών στρέφεται γύρω από την δική τους ικανότητα να «αυτοκινούνται». Από την άλλη πλευρά, η επιβίωση του επαγγέλματος, που προϋποθέτει δράση σε συλλογική κλίμακα, έχει ως κινητήριο μοχλό την κατοχύρωση, την καταξίωση, την νομιμοποίηση, την αναβάθμιση, αλλά και την διατήρηση ή διάσωση του επαγγέλματος.

Αυτήν ακριβώς την υπόθεση της επιβίωσης του επαγγέλματος, σε όλες της τις διαστάσεις, αναλαμβάνει δυναμικά ο συνδικαλισμός των επισκευαστών, από τα πρώτα χρόνια ανάπτυξής του και συνεχίζοντας μέχρι σήμερα, χρησιμοποιώντας ποικίλα μέσα. Τα μέσα στα οποία προσφεύγει είναι, καταρχάς, η αυτοοργάνωση –και σε περιφερειακή κλίμακα– και η προβολή διεκδικήσεων με γνώμονα την κατοχύρωση του επαγγέλματος, αλλά και την εξυπηρέτηση του συμφέροντος του κοινωνικού συνόλου. Εκτός, όμως, από την αυτοοργάνωση εξίσου σημαντικά και δοκιμασμένα μέσα για την επίτευξη συνοχής στην συνδικαλιστική δράση είναι η αλληλεγγύη και η συναδελφικότητα μεταξύ επισκευαστών, ενώ σύγχρονα μέσα για την επίλυση προβλημάτων του κλάδου αποτελούν ο επαγγελματισμός, η δια βίου

μάθηση και η τεκμηρίωση των προτάσεων. Με την πολύπλευρη αυτή αυτοοργάνωση –η οποία μεταφράζεται σε σημαντική και δυναμική συνδικαλιστική παρουσία– ο κλάδος των επισκευαστών επιδεικνύει μια συλλογική «αυτοκινητικότητα».

Έτσι ο συνδικαλισμός των επισκευαστών, όπως προέκυψε από την έρευνα, στην ουσία τροφοδοτείται από τις ατομικές «αυτοκινητικότητες» των επισκευαστών-συνδικαλιστών οι οποίοι συμμετέχουν στα συνδικαλιστικά όργανα και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους κατά τρόπο που να μετατρέπουν τις ατομικές τους δεξιότητες σε συλλογική δυναμική και δράση. Ταυτόχρονα φάνηκε ότι ο συνδικαλισμός των επισκευαστών τροφοδοτείται και από αξίες που παραπέμπουν στον κοινοτικό τρόπο ζωής και παροτρύνουν σε μια δράση με θετικό πρόσημο: στην συλλογική δράση, την συνεργασία, την σύσφιξη, την συσπείρωση, το συνεταιρίζεσθαι. Ανακαλύψαμε, ως εκ τούτου, μέσα στις συνδικαλιστικές δομές, ένα κόσμο που έχει συνεχή ροή και βρίσκεται σε αέναη κίνηση με επίκεντρο πάντα την επαγγελματική του επιβίωση.

Εν τέλει τι είναι αυτό που συντελέστηκε μέσω της έρευνάς μας για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών; Συντελέστηκε μια καταγραφή προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ για την ιστορία του συνδικαλισμού στον κλάδο τους, όπως εκείνοι την έχουν αποτυπώσει και όπως μπορούν να την αφηγηθούν στο πλαίσιο μιας έρευνας προφορικής ιστορίας. Πραγματοποιήθηκε μια καταγραφή διαδρομών ζωής των συνδικαλιστών και ένα είδος καταγραφής της ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο μέσω της αναφοράς τους σε αγώνες, διεκδικήσεις, κέρδη και απώλειες, ήττες και μελανά σημεία.

Η έρευνα για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού αποτέλεσε μια πρώτη, πειραματική ανίχνευση των δυνατοτήτων της προφορικής μνήμης των συνδικαλιστών να συμβάλουν στην ιστορία του κλάδου, αλλά, εμμέσως, και των δυνατοτήτων του συνδικαλισμού να συμβάλει στην επιβίωση του κλάδου σήμερα μέσω της αποκάλυψης των κινητηρίων του δυνάμεων, όπως αυτές εμπεριέχονται στην συλλογική μνήμη του κλάδου. Σίγουρα, όμως, η συλλογική μνήμη των συνδικαλιστών της έρευνας δεν καλύπτει, ούτε υποκαθιστά το ευρύ φάσμα μνήμης που συνδέεται με τους αγώνες του κλάδου, την οποία φέρουν όχι μόνον οι συνδικαλιστές της ΕΟΒΕΑΜΜ, αλλά και άλλοι συνδικαλιστές του χώρου της επισκευής και πέραν αυτών, φέρουν επισκευαστές, απλά μέλη συλλόγων, οι οποίοι λειτουργούν και δραστηριοποιούνται σε διάφορες περιοχές της χώρας. Λόγω του περιορισμένου, λοιπόν, «βεληνεκούς» της παρούσας προφορικής έρευνας προτιμήσαμε να χαρακτηρίσουμε το εγχείρημά μας ως ένα εγχείρημα που τείνει προς την προφορική ιστορία ή συμβάλλει σε μια προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αφήνοντας το πεδίο ανοικτό για νέες ανάλογες πρωτοβουλίες.

Υπάρχει ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο θεωρούμε ότι το εγχείρημά μας τείνει προς την προφορική ιστορία, λόγος ο οποίος συνδέεται με το ερώτημα ποια είναι η σχέση της προφορικής μνήμης που συλλέξαμε με την ιστορία του συνδικα-

λισμού των επισκευαστών. Και στο σημείο αυτό χρειάζεται να διευκρινίσουμε ότι η προφορική μνήμη που συλλέξαμε αποτελεί πρόσληψη της ιστορίας του συνδικαλισμού στον κλάδο, παραπέμπει σε βίωση της συνδικαλιστικής εμπειρίας, αλλά δεν είναι σίγουρο ότι αποτυπώνει τα ιστορικά γεγονότα όπως συνέβησαν. Μια τέτοια διασταύρωση μεταξύ προφορικής συλλογικής μνήμης των συνδικαλιστών και γραπτής μνήμης που εμπεριέχεται σε αρχειακές πηγές για την ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών δεν ήταν στις επιδιώξεις του δικού μας εγχειρήματος. Για το λόγο αυτό θεωρούμε ότι, με το εγχείρημά μας, βρισκόμαστε μερικά βήματα πριν την ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου έχοντας ανιχνεύσει το πεδίο και έχοντας εντοπίσει ζητήματα που θα μπορούσαν να ενδιαφέρουν μια ιστορική προσέγγιση.

Η δική μας ερευνητική διαδρομή –που διανύσαμε έχοντας περιδιαβεί τις διαδρομές ζωής συνδικαλιστών και αναδείξει διαφορετικές όψεις της συνδικαλιστικής δράσης της κλαδικής Ομοσπονδίας και των συλλόγων– σε ό,τι αφορά το παρελθόν αρκέστηκε στο να αναδείξει το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην συλλογική μνήμη των συνδικαλιστών και την ιστορία του συνδικαλισμού¹¹⁰ στον κλάδο της επισκευής. Σε ό,τι αφορά, όμως, το μέλλον, εντόπισε και πρόβαλε τις όψεις εκείνες της συνδικαλιστικής δράσης του παρελθόντος που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν γόνιμα για την αντιμετώπιση των σοβαρών, για το μέλλον του συνδικαλισμού των επισκευαστών, ζητημάτων τα οποία επεσήμαναν οι συνδικαλιστές του.

¹¹⁰ Γενικότερα το ζήτημα της σχέσης προφορικής συλλογικής μνήμης και ιστορίας απασχολεί τους ιστορικούς και τους κοινωνιολόγους, βλ. ενδεικτικά Nora, 1989, Wachtel, 1990, Frank, 1992, Olick and Robbins, 1998, Olick, 2013.

6. Προοπτικές του πεδίου

Η έρευνα για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου, ως πρώτη ανίχνευση του συνδικαλιστικού αυτού χώρου, άνοιξε το πεδίο αυτό προς διάφορες κατευθύνσεις. Μέσα από τα ευρήματα της έδειξε τι θα μπορούσε να συντελεστεί, από ερευνητική σκοπιά, στο μέλλον. Αν περιοριστούμε στον κλάδο της επισκευής αυτοκινήτου ένα επόμενο βήμα θα μπορούσε να είναι η συλλογή νέων μαρτυριών και από άλλους συνδικαλιστές του κλάδου αυτού. Εφόσον δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, θα μπορούσε ένα νέο εγχείρημα να οδηγήσει στην δημιουργία νέων προφορικών πηγών προς αξιοποίηση τόσο από ερευνητές στο πλαίσιο νέων ερευνών, όσο και από τον ίδιο τον συνδικαλιστικό χώρο. Στην δεύτερη περίπτωση οι προφορικές μαρτυρίες των συνδικαλιστών, στις οποίες αυτοί θα έχουν καταθέσει την βιωμένη εμπειρία τους από την επαγγελματική και συνδικαλιστική τους ζωή, θα μπορούσαν να φανούν πολλαπλά χρήσιμες. Θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια αφορμή για να συνδεθεί το παρόν με το παρελθόν του χώρου, να αποκατασταθεί το νήμα της συνέχειας της δράσης, να γίνει ευρύτερα γνωστή η ζωή και η δράση των συνδικαλιστών στις καθημερινές τους διαστάσεις και να «αποκατασταθεί» η πιθανόν «τρωθείσα» εικόνα τους. Θα μπορούσαν οι μαρτυρίες αυτές να αποτελέσουν ένα έναυσμα που να εμπνεύσει την κατάθεση και νέων προφορικών μαρτυριών από άλλους συνδικαλιστές ή και απλούς επαγγελματίες του χώρου. Θα μπορούσαν, επίσης, οι μαρτυρίες αυτές να προκαλέσουν ένα γόνιμο διάλογο μεταξύ των επαγγελματιών

Φωτογραφία από το βιβλίο «Αντωνίου, Γ. (2005). Παλαιά Αυτοκίνητα στην Αργολίδα. ΝΑΥΠΛΙΟ: "ΙΚΟΝΑ" Ν.Γ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.Β.Ε.»

του χώρου καλλιεργώντας την μεταξύ τους επικοινωνία, ενισχύοντας την επαγγελματική τους ταυτότητα και, ταυτόχρονα, αυξάνοντας την συλλογική συνείδηση, αυτογνωσία και αυτοεπίγνωση.

Ένα δεύτερο βήμα, πάντα στον ίδιο κλάδο, θα ήταν να ακολουθήσει την προφορική έρευνα μία έρευνα για την ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών που θα στηριζόταν σε γραπτές πηγές και θα τις αξιοποιούσε προκειμένου να μπορέσει να ανασυστήσει την ιστορία του συνδικαλισμού και των συνδικαλιστικών οργάνων του κλάδου. Απώτερος σκοπός μιας τέτοιας έρευνας θα μπορούσε να είναι η σύγκριση και αντιστοίχιση των ευρημάτων της αρχαιακής έρευνας με αυτά της ήδη υπάρχουσας προφορικής έρευνας, σύγκριση που θα επέτρεπε να συμπληρωθεί και να επαυξηθεί η γνώση για την ιστορία του συνδικαλισμού των επισκευαστών αυτοκινήτου.

Ένα τρίτο βήμα, πάντα στον ίδιο κλάδο, θα μπορούσε να είναι η συνέχιση – συμπλήρωση της προφορικής έρευνας με επικέντρωση αυτή τη φορά στην σχέση μεταξύ κλαδικής Ομοσπονδίας και ΓΣΕΒΕΕ. Μια τέτοια επέκταση της προφορικής έρευνας ασφαλώς θα συμπλήρωνε το ήδη υπάρχον δικό μας εγχείρημα, αλλά και θα πρόσφερε μία επιπρόσθετη ερευνητική δυνατότητα: την δυνατότητα να συνδεθεί άμεσα η έρευνα για τις σχέσεις κλαδικής Ομοσπονδίας και ΓΣΕΒΕΕ με προηγούμενες έρευνες τα αποτελέσματα των οποίων έχουν ήδη αποτυπωθεί στις επετειακές εκδόσεις για τα 100 χρόνια της ΓΣΕΒΕΕ. Με την έννοια αυτή η επέκταση της προφορικής έρευνας στην σχέση μεταξύ δευτεροβάθμιου και τριτοβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου θα μπορούσε να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους ο συνδικαλισμός των επισκευαστών τροφοδοτεί το ανώτατο αυτό συνδικαλιστικό όργανο των επαγγελματιοβιοτεχνών.

Εννοείται ότι η προφορική έρευνα που πραγματοποιήσαμε περιέχει πολλά θέματα που προσφέρονται για ερευνητική εμβάθυνση: ξεκινώντας από την σε βάθος διερεύνηση κάποιων σημαντικών αγώνων του κλάδου, συνεχίζοντας με την εμβριθέστερη προσέγγιση περιόδων συνδικαλιστικής δράσης συνδεδεμένων με διαφορετικές διοικήσεις της κλαδικής Ομοσπονδίας και εστιάζοντας στην σύνθεση των διοικητικών συμβουλίων του δευτεροβάθμιου οργάνου όπου η χρήση της βιογραφικής μεθόδου θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάδειξη του βιογραφικού και συνδικαλιστικού ιστορικού των μελών τους. Υπό αναλογίες, αντίστοιχες προσεγγίσεις θα μπορούσαν να υιοθετηθούν σε επίπεδο συλλόγων το ιστορικό ίδρυσης των οποίων αποτελεί ένα ακόμα ενδιαφέρον θέμα προς διερεύνηση.

Εννοείται, επίσης, ότι μια από τις προοπτικές του πεδίου της προφορικής ιστορίας του συνδικαλισμού είναι η επέκταση του παρόντος εγχειρήματος και σε άλλους κλάδους επαγγελματιοβιοτεχνών. Γιατί, μέσω μιας τέτοιας έρευνας προφορικής ιστορίας, δεν ανιχνεύεται μόνον το συνδικαλιστικό φαινόμενο ως τέτοιο, αλλά αποκαλύπτονται οι διαδρομές –οικονομικές, επαγγελματικές και κοινωνικές– που το «τροφοδοτούν» με συνδικαλιστές, οι οποίοι και πλαισιώνουν τα συνδικαλιστικά

όργανα. Στην ουσία μία νέα έρευνα για την προφορική ιστορία του συνδικαλισμού σ' έναν άλλο κλάδο του χώρου των επαγγελματιοβιοτεχνών, εκτός των άλλων, θα μπορούσε να λειτουργήσει, υπό αναλογίες, και συγκριτικά προς την ήδη υπάρχουσα έρευνα για τον συνδικαλισμό των επισκευαστών, γιατί θα μπορούσε να συμβάλει στην ανίχνευση συγκλίσεων και αποκλίσεων που παρατηρούνται στον συνδικαλισμό διαφορετικών κλάδων επαγγελματιοβιοτεχνών.

Ανοίγοντας το θησαυροφυλάκιο της προφορικής μνήμης των επαγγελματιοβιοτεχνών, μέσω μιας προφορικής έρευνας, πολλά μπορεί να αποκομίσει ο συνδικαλισμός τους. Όχι μόνον γιατί έρχεται στην επιφάνεια η ιστορία τους, αλλά και γιατί αποκαθίσταται, μέσω της ερευνητικής διαδικασίας, η σχέση παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος ως μιας λειτουργικής και αδιάσπαστης συνέχειας. Στο θησαυροφυλάκιο αυτό, όπου φυλάσσονται οι παρελθούσες αγωνιστικές εμπειρίες των επαγγελματιικών κλάδων, έχουν εναποτεθεί βασικά διδάγματα για την συνδικαλιστική οργάνωση και δράση, για την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής σε περιόδους οικονομικών κρίσεων, αλλά και για την οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση.

Κάθε νέα έρευνα που χρησιμοποιεί ως πρώτη –και, πολλές φορές, αποκλειστική– πηγή την προφορική μνήμη των ανθρώπων στην ουσία ενεργοποιεί την ατομική και την συλλογική μνήμη κλαδικών αγώνων που έχουν προηγηθεί και που εμπεριέχουν «μυστικά» επιβίωσης και υπέρβασης δύσκολων καταστάσεων. Υπό αυτές τις συνθήκες κάθε έρευνα προφορικής ιστορίας στον συνδικαλιστικό χώρο αποτελεί παρέμβαση, όχι μόνον λόγω των ευρημάτων της, αλλά και λόγω της ίδιας της διαδικασίας διεξαγωγής της, η οποία, από μόνη της, ενεργοποιεί την λανθάνουσα ή «εκτός ζήτησης» πολύτιμη συλλογική μνήμη των συνδικαλιστών.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βαρουφάκης Γ. και Μισσός Β. (2012), *Παγκόσμια οικονομική κρίση. Οι ρίζες της σημερινής κρίσης στο μεταπολεμικό σχεδιασμό της παγκόσμιας οικονομίας*, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Βασιλείου Σ. (2005), *Κείμενα για Μικρομεσαίους... και όχι μόνο*, Αθήνα, ΣΥΜΑ.

Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, *Φιλοσοφία και Κοινωνικές Επιστήμες*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1997.

Ζωιτοπούλου - Μαυροκεφαλίδου Κ. (2006) (επιμ.), *Όταν η οργή ξεχειλίζει... Οικοδόμοι: Αποτίμηση των μεγάλων αγώνων, μικρό χρέος σε κείνους που έφυγαν, θυμόμαστε και θυμίζουμε: Μαρτυρίες παλιών αγωνιστών*, Αθήνα, ιδιωτική έκδοση.

Θανοπούλου Μ. και Πετρονώτη Μ. (1987), Βιογραφική προσέγγιση: μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64, σσ. 20-42.

<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/issue/view/397>.

Θανοπούλου Μ. (2000), *Η προφορική μνήμη του πολέμου: Διερεύνηση της συλλογικής μνήμης του Β' παγκοσμίου πολέμου στους επιζώντες ενός χωριού της Λευκάδας*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

- Θανοπούλου Μ. και Μπουτζουβή Α. (επιμ.) (2002), Όψεις της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ειδικό τεύχος 107 Α' .
<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/issue/view/495>
- Θανοπούλου Μ. (2008), Ύστερα από 43 χρόνια δουλειάς, Παναγιωτόπουλος Ν. (υπό τη διεύθυνση), *Η απομάγευση του κόσμου*, Αθήνα, ΕΚΚΕ-Πολύτροπον, σσ. 247-267.
- Θανοπούλου Μ. (2009), Η βιογραφική προσέγγιση και η Σχολή του Σικάγου: Μια Αναδρομή, Τάτσης Ν. και Θανοπούλου Μ. (επιμ.), *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου*, Αθήνα, Παπαζήσης, σσ. 215-236.
- Θανοπούλου Μ. (2014), Προσεγγίζοντας την προφορική οικογενειακή μνήμη. Αναζήτηση ερευνητικού μίτου, Ανθοπούλου Θ., Μπάγκαβος Χρ., Στρατηγάκη Μ. (επιμ.), *Οικογένεια, φύλο και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα*, Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Λουκία Μουσούρου, Αθήνα, Gutenberg, σσ. 39-69.
- Θανοπούλου Μ., Τσίγκανου Ι. (2016), *Γυναίκες ανάμεσα στην εργασία και την οικογένεια εν μέσω της κρίσης: Μελέτες περίπτωσης*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Θανοπούλου Μ. (υπό έκδοση), Φτώχεια και βιογραφική μέθοδος. Μια επιστροφή στο έργο του Oscar Lewis, Κασιμάτη Κ., Παπαθεοδώρου Χ., Σκαμνάκης Χ. (επιμ.), *Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Μαρία Πετμεζίδου*, Αθήνα.
- Διακουλάκης Ν., Καβουνίδης Σ. κ.ά. (2021), *Διαδρομές*, Αθήνα, Επίκεντρο.
- ΕΚΕΠΙΣ, *Πιστοποιημένο επαγγελματικό περίγραμμα., Τεχνίτης αμαξωμάτων* (Φανοποιός).
- Κακαλής Λ. (2019), *Αρχική μελέτη επαγγέλματος. Κωδ. 3: Μηχανικός/ Ηλεκτρολόγος αυτοκινήτων (οχημάτων)*, Αθήνα, Εργαστήριο Πρόγνωσης και παρακολούθησης αλλαγών επαγγελμάτων, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Κακάμπουρα Ρ. (2008), *Αφηγήσεις Ζωής. Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα*, Αθήνα, Ατραπός.
- Καρπόζηλος Κ. (2017), *Κόκκινη Αμερική: Έλληνες μετανάστες και το όραμα ενός Νέου Κόσμου. 1900-1950*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κάτου Μ. (2018), *15+1 γυναίκες αρχιτέκτονες στην Αθήνα. Αναγνώσεις της διαδρομής του βίου, διδακτορική διατριβή*, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων μηχανικών.
- Κατσούδας Κ., Κάρουλας Γ. και Παπακωνσταντίνου Β. (2013), *Συνδικαλισμός εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων*, Αθήνα, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Κατσούδας Κ. (2019), *Η ΓΣΕΒΕΕ στον 20ό αιώνα*, Αθήνα, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

- Κουμανταράκη Α. (2020), Γυναίκες στον συνδικαλισμό των επαγγελματιοβιοτεχνών. 1919-1999, Μπαχάρας Δ. (επιμ.), *Πτυχές της ιστορίας της ΓΣΕΒΕΕ. Ταυτότητες, αιτήματα, αναπαραστάσεις στην τέχνη και στον πολιτισμό*, Αθήνα, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σσ. 58-67.
- Λαμπροπούλου Δ. (2009), *Οικοδόμοι. Οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα, 1950-1967*, Αθήνα, Βιβλιόραμα.
- Λε Γκοφ Ζ. (1998), *Ιστορία και Μνήμη*, Αθήνα, Νεφέλη.
- Λιντζέρης Π. (2020), *Θεωρητικές και πρακτικές διαστάσεις της βασισμένης στην εργασία μάθησης*, Αθήνα, Ερευνητικά Κείμενα 9, ΙΜΕ-ΓΣΕΒΕΕ.
- Μπαχάρας Δ. (2020), *Πτυχές της ιστορίας της ΓΣΕΒΕΕ. Ταυτότητες, αιτήματα, αναπαραστάσεις στην τέχνη και τον πολιτισμό*, Αθήνα, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Μπενβενίστε Ρ. (1999), Μνήμη και Ιστοριογραφία, Μπενβενίστε Ρ. και Παραδέλλης Θ. (επιμ.), *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, σσ. 11-26.
- Μπουρντιέ Π. (1994), Η βιογραφική αυταπάτη, Μπουρντιέ Π., *Κείμενα Κοινωνιολογίας*, Αθήνα, εκδόσεις Δελφίνι, σσ. 131-139.
- Μπουσχότεν Ρ. κ.ά. (επιμ.) (2013), *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Γεφυρώνοντας τις Γενιές: Διεπιστημονικότητα και Αφηγήσεις Ζωής στον 21ο αιώνα: Προφορική Ιστορία και άλλες Βιο-ιστορίες»*, Βόλος, Ένωση Προφορικής Ιστορίας.
- Μπουτζουβή Α. (1998), Προφορική Ιστορία: «Όρια και δεσμεύσεις», Μπουτζουβή Α. (επιμ.), *Πρακτικά της Διεθνούς Ημερίδας (30 Μαΐου 1997) Μαρτυρίες σε Ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της Ιστορίας*, Κατάρτι, Αθήνα, σσ. 23-38.
- Μπουτζουβή Α. (1999), *Σκόπελος. Η ιστορικότητα της καθημερινής ζωής. Οι χειροτέχνες αφηγούνται*, επιμέλεια-εισαγωγή, ΕΟΜΜΕΧ -Λαογραφικό Μουσείο Σκοπέλου, 1999.
- Μπουτζουβή Α. και Θανοπούλου Μ. (2002), Η προφορική ιστορία στην Ελλάδα. Οι εμπειρίες μιας δύσκολης πορείας, Θανοπούλου Μ. και Μπουτζουβή Α. (επιμ.), *Όψεις της Προφορικής Ιστορίας στην Ελλάδα, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ειδικό τεύχος, 107 Α' , σσ. 3-21.
<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/issue/view/495>
- Ντομπς Φ. (2016), *Η εξέγερση των Τίμστερς*, Αθήνα, εκδόσεις Διεθνές Βήμα.
- Παλούκης Κ. (2020), Η ιστορία «από τα μέσα»: οι προφορικές μαρτυρίες των στελεχών της ΓΣΕΒΕΕ για τον σύγχρονο συνδικαλισμό, Μπαχάρας Δ. (επιμ.), *Πτυχές της ιστορίας της ΓΣΕΒΕΕ. Ταυτότητες, αιτήματα, αναπαραστάσεις στην τέχνη και τον πολιτισμό*, Αθήνα, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σσ. 36-44.

- Παναγιωτόπουλος Ν. (2008) (υπό τη διεύθυνση), *Η απομάγευση του κόσμου*, Αθήνα, ΕΚΚΕ-Πολύτροπον.
- Πανταζής Π. (2004), *Από τα υποκείμενα στο υποκείμενο. Η βιογραφική προσέγγιση στην ψυχοκοινωνική έρευνα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Παντούλη Ο. (2015), *Αφηγήσεις ζωής Ελληνίδων επιστημόνων. Η εξέλιξή τους στους τομείς της Φυσικής, της Μηχανικής και της Τεχνολογίας*, Θεσσαλονίκη, Ρώμη.
- Παπαθανασίου Ι. (1996), Βίωμα, Ιστορία και Πολιτική: η υπόσταση της προσωπικής μαρτυρίας, *Τα Ιστορικά*, 24-25, σσ. 253-266.
- Παπαθανασίου Ι. (2008), *Η Νεολαία Λαμπράκη την δεκαετία του 1960. Αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς - Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ.
- Παπανικόλας Ζ. (2013), *Αμοιρολόιτος: Ο Λούις Τίκας και η σφαγή του Λάντλοου*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Πασσερίνι Λ. (1998), *Σπαράγματα του 20ού αιώνα. Η ιστορία ως βιωμένη εμπειρία*, Αθήνα, Νεφέλη.
- Πέππας Α. Γ. (2016), *Σωματεία του Λαυρίου (1893-1943)*, Αθήνα, Έκδ. ιδιωτική.
- Πετράκη Γ. (2002), *Από το χωράφι στο εργοστάσιο: Η διαμόρφωση του βιομηχανικού προλεταριάτου στο σύγχρονο Λαύριο*, Αθήνα, Έκδ. Τυπωθήτω.
- Πετρονώτη Μ. (1995), *Αντιλήψεις και στρατηγικές επαγγελματικής κινητικότητας: ένα παράδειγμα μικρών επιχειρηματιών από τον Πειραιά*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας.
- Ρούπα Χ.Ε. και Χεκίμογλου Ε. (2009), *Η ιστορία του αυτοκινήτου στην Ελλάδα. Εμπόριο και παραγωγή στη μέγγενη του κράτους. 1894-1986*, Αθήνα, Κέρκυρα, 2009.
- Plummer K. (2000), *Τεκμήρια Ζωής: Εισαγωγή στα Προβλήματα και τη Βιβλιογραφία μιας Ανθρωπιστικής Μεθόδου*, Αθήνα, Gutenberg.
- Πόγκας Λ.Κ. (2004), *Λαύριο, το εργατικό κίνημα στη δεκαετία του 1960*, Λαύριο, Έκδ. του ιδίου.
- Ποταμιάνος Ν. (2019), *100 χρόνια ΓΣΕΒΕΕ. 1919-2019*, Αθήνα, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Σελλάς Σ. (2013), *Πετρελαϊκές κρίσεις: Μια θεωρητική και εμπειρική έρευνα για τα αίτια που τις προκαλούν, τις επιδράσεις τους στην οικονομία ανεπτυγμένων χωρών του Δυτικού κόσμου*, Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας - Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής.

- Στάβερης Η. (2003), *Οικοδόμοι. Ηρωικοί αγώνες μιας 7ετίας 1960-1967* (επιμέλεια Κ. Ζωιτοπούλου-Μαυροκεφαλίδου), Αθήνα, Παρασκήνιο.
- Τσαμπής Σ. (2001), *Στο δρόμο του καθήκοντος και της τιμής: 80 χρόνια της Κομματικής Οργάνωσης Ναυτεργατών του ΚΚΕ*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Τσίγκανου Ι., Θανοπούλου Μ. (2016) (επιμ.), *Γυναίκες στα νομικά επαγγέλματα την εποχή της κρίσης, Ανάμεσα στην εργασία και την οικογένεια. Μελέτες περίπτωσης*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Τσιώλης Γ. (2002), *Αποβιομηχάνιση και βιογραφικοί μετασχηματισμοί. Ιστορίες ζωής βιομηχανικών εργατών του Λαυρίου, διδακτορική διατριβή*, Ρέθυμνο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Κοινωνιολογίας.
- Τσιώλης Γ. (2006), *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*, Αθήνα, Κριτική.
- Χιονίδου Β. (2020), *Η κατοχική πείνα μέσα από προφορικές μαρτυρίες: Η περίπτωση της Χίου, της Σύρου και της Μυκόνου*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη.
- Vilanova M. (2000), *Οι αόρατες πλειοψηφίες. Εργατική εκμετάλλευση, επανάσταση και καταστολή*, Αθήνα, Κατάρτι.

Ξενόγλωσση

- Abrams L. (2016), *Oral history theory*, London, Routledge.
- Agrikoliansky E. (2001), *Carrières militantes et vocation à la morale: les militants de la Ligue des droits de l'homme dans les années 1980*, *Revue française de science politique*, 51e année, 1-2, pp. 27-46.
http://www.persee.fr/doc/rfsp_0035-2950_2001_num_51_1_403606
- Alwin D.F., (2013), *Life Course, life cycle, life history, life span and life stage*. Runehov A.L.C., Oviedo L. (eds), *Encyclopedia of Sciences and Religions*, Springer, Dordrecht.
http://doi.org/10.1007/978-1-4020-8265-8_201175
- Anderson N. (1994), *L'Histoire Orale: les récits de vie des policiers*, *Cahiers de la Sécurité Intréerieure*, 17, pp. 34-43.
- Aron-Schnapper D. et Hanet D. (1978), *Archives orales et histoire des institutions sociales*, *Revue française de sociologie*, 19, 2, pp. 261-275.
- Aron-Schnapper D. et al. (1980a) *Histoire orale ou archives orales?* Paris, Association pour l'Étude de l'Histoire de la Sécurité Sociale.
- Aron-Schnapper D. et Hanet D. (1980b), *D'Hérodote au magétophone: sources orales et archives orales*, *Annales*, 35, 1, pp. 183-199.

- Assmann J. (1995), Collective memory and cultural identity, *New German Critique*, 65, pp. 125-133.
- Attali J. (2009), *Survivre aux crises*, Paris, Fayard.
- Augereau P. (1981), *Les événements dans la mémoire des ouvriers*, thèse de 3ème cycle de sociologie, Université de Nantes.
- Bakalaki A. (1984), *The history and structure of a feminized profession: Hairdressing in Athens and Thessaloniki*, Ph.D. Dissertation in Anthropology, Buffalo. State University of New York.
- Bastide R. (1970), Mémoire collective et sociologie du bricolage, *L'Année Sociologique*, 21, pp. 65-108.
- Battagliola F., Bertaux-Viame I., Ferrand M., Imbert F. (1993), A propos des biographies: regard croisé sur questionnaires et entretiens, *Population*, 48e année, 2, pp. 325-346.
http://www.persee.fr/doc/pop_0032-4663_1993_num_48_2_3972
- Becker H. (2002), The Life History and the Scientific Mosaic, Weinberg D. (ed), *Qualitative Research Methods*, Oxford, Blackwell.
- Bertaux D. (1974), Mobilité sociale biographique. Une critique de l'approche transversale, *Revue française de sociologie*, 15, 3, pp. 329-362. http://www.persee.fr/doc/rfsoc_0035-2969_1974_num_15_3_5730
- Bertaux D. (1976), *Histoires de vie ou récits de pratiques? Méthodologie de l'approche biographique en sociologie*, Paris, CORDES.
- Bertaux D. and Bertaux-Wiame I. (1977), Mémoires autobiographiques et mémoire collective, *Colloque Mémoire Collective Ouvrière, Le Creusot-Château de la Verrerie*, 7-9 octobre 1977.
- Bertaux D. (1977), *Destins personnels et structure de classe*, Paris, PUF.
- Bertaux-Wiame I., Bertaux D. (1978), *Transformations et permanence de l'artisanat boulanger en France*, Paris, Centre d'Étude des mouvements sociaux.
- Bertaux D. and Bertaux-Wiame I. (1980), *Une enquête sur la boulangerie artisanale en France*, Paris, Rapport au CORDES, juin, 2 vol.: 1, 401 p.; vol. 2, 124 p.
- Bertaux D. and Bertaux-Wiame I. (1981), Life stories in the baker's trade, Bertaux D. (ed.), *Biography and society: the life history approach in the social sciences*, London, Sage.
- Bertaux - Wiame I. (1985), Mémoire et récits de vie, *Pénélope*, printemps 12, pp. 47-54.
- Bertaux - Wiame I. (1993), The pull of family ties: Intergenerational relationships and life paths, Bertaux D. and Thompson P. (eds), *Between Generations. Family*

- models, myths and memories*, Oxford, Oxford University Press, pp. 39-50.
- Bertaux D. and Thompson P. (1993), Introduction, Bertaux D. and Thompson P. (eds), *Between Generations. Family models, myths and memories*, Oxford, Oxford University Press, pp. 1-12.
- Bithimitris G. (2019), Imagined working classes and where to find them: Life stories from shipbuilding employees, Christodoulou M. (ed.), *Emotions, temporalities and working-class identities in the 21st century*, New York, Nova Science Publishers, pp. 75-100.
- Bourdieu P. (1988), *L'histoire de la FTQ, des débuts jusqu'à 1965: des milliers d'histoires qui façonnent l'Histoire*, Montréal, FTQ.
- Bourdieu P. (1998) (dir.), *La misère du monde*, Paris, Seuil.
- Bozon M. and Thiesse A.-M. (1990), The collapse of memory. The case of farm workers (French Vexin, pays de France), Bourguet M.-N., Valensi L. et Wachtel N. (eds), *Between memory and history*, London, Harwood Academic Publishers, pp. 31-54.
- Burchardt N. (1993), Transgenerational transmission in the families of Holocaust survivors in England, Bertaux D. and Thompson P. (eds), *Between Generations. Family models, myths and memories*, Oxford, Oxford University Press, pp. 121-138.
- Corvisier A. (1980), *Source et méthodes en histoire sociale*, Paris, SEDES.
- Cottureau A. (1977), Mémorisation des luttes ouvrières ou comment on écrit et on oublie l'histoire, *Colloque Mémoire Collective Ouvrière, Le Creusot-Château de la Verrerie*, 7-9 octobre 1977.
- Cohen A.P. (1985), *The Symbolic Construction of Community*, London, Tavistock.
- Connerton P. (1989), *How Societies Remember*, Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Connerton P. (2008), Seven Types of Forgetting, *Memory Studies*, 1, pp. 59-71.
- Delanty G. (2003), *Community*, London, Routledge.
- Debouzy M. (1990), In search of working class memory: some questions and a tentative assessment, Bourguet M.-N., Valensi L. et Wachtel N. (eds), *Between memory and history*, London, Harwood Academic Publishers, pp. 55-76.
- Denzine K.N. (1989), *Interpretive biography*, London, Sage publications.
- Destray J. (1971), *La vie d'une famille ouvrière*, Paris, Seuil.
- Dreyfus C. (1976-1977), 36 dans la mémoire collective. Ses résurgences dans le mouvement de 68 et dans la conscience militante, mémoire de maîtrise sous la direction de J. Chezneaux, UER d'Histoire, Université Paris VII.

- Dubois P., Peneff J. (1980), Autobiographie de militants CGTU-CGT, Les Cahiers du LERSCO, CNRS, décembre 1979, *Sociologie du travail*, 22e année, 4, octobre-décembre, pp. 468-469.
http://www.persee.fr/doc/sotra_0038-0296_1980_num_22_4_1655_t1_0468_0000_2
- Favart-Jardon E. (2002), Women's 'Family Speech': A trigenerational study of family memory, *Current Sociology*, 50, 2, pp. 309-319,
<http://csi.sagepubcom/content/50/2/309>].
- Feindt G., Krawatzek F., Mehler D., Pestel F. and Trimçev R. (2014), Entangled memory: Toward a third wave in memory studies, *History and Theory*, 53, 1, pp. 24-44.
- Ferrarotti F. (1983), *Histoire et histoires de vie. La méthode biographique dans les sciences sociales*, Paris, Librairies des Meridiens.
- Frank R. (1992), La mémoire et l'histoire, *Cahiers de l'IHTP*, 21.
- Forty A. (2004), Introduction to the Art of Forgetting, Buchli V. (ed.), *Material Culture: Critical Concepts of Social Sciences*, vol. 3, London, Routledge, pp. 181-195.
- Fournier L. (1994), *Histoire de la FTQ, 1965-1992: la plus grande centrale syndicale au Québec*, Montréal, Québec-Amérique.
- Frank M.-T. (1992), Pour une histoire orale de l'éducation en France depuis 1945, *Histoire de l'éducation*, 53, pp. 13-40.
- Frisch M. (1990), *A shared authority: Essays on the craft and meaning of oral and public history*, NY, SUNY.
- Godard F. et Boufartigue P. (1987), *D'une génération ouvrière à l'autre*, Paris, Syros, 1987.
- Gombin R. (1972), Mouvement syndical et théorie sociologique, *Revue française de science politique*, 22ème année, 3, pp. 543-565.
https://www.persee.fr/doc/rfsp_0035-2950_1972_num_22_3_418979
- Gonçalves C. (2021), *Qu'est-ce que l'histoire du temps présent? Tentative de définition*, Coimbra, Impensa da Universidade de Coimbra
<https://digitalis-dsp.uc.pt/bitstream/10316.2/36728/1/>
- Halbwachs M. (1971), *La topographie légendaire des évangiles en terre sainte*, Paris PUF.
- Halbwachs M. (1976), *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris, La Haye Mouton.
- Halbwachs M. (1968), *La mémoire collective*, Paris, PUF.
- Halbwachs M. (1992), *On collective memory*, trans. and introduction by L.A. Coser, Chicago, University of Chicago Press.

- Hareven T. (1978), The search of generational memory: Tribal rites in industrial society, *Daedalus*, 107, 4, pp. 137-149.
- Hareven T. (1994), Aging and generational relations. A historical and life course perspective, *Annual Review of Sociology*, 20, pp. 437-461.
- Jérôme-Speziari V. (1993), *Pour une analyse politico-économique du phénomène syndical*, thèse de doctorat en Sciences économiques, Paris, Université de Paris I.
- Lavabre M.-C. et Lazar M. (1983), Lectures de quelques récits autobiographiques 1981-1983, *Communisme*, 4.
- Lequin Y. et Metal J. (1980), À la recherche d'une mémoire collective: les métallurgistes retraités de Givors, *Annales*, 35ème année, 1, pp. 149-166.
- Lequin Y. (1980), La mémoire à travers le document oral, Table ronde *Problèmes de méthode en histoire orale*, 20 juin 1980, Paris, Institut d'Histoire du Temps Présent, pp. 43-47.
- L'Huillier H. (1987), Archives, témoignages oraux et histoire des entreprises. Quelques réflexions à la lecture de deux ouvrages récents, *La Gazette des archives*, 139, pp. 256-260.
https://www.persee.fr/doc/gazar_0016-5522_1987_num_139_1_4118.
- Lincoln Y. and Denzin N. (2003), The Seventh Moment out of the Past, Denzin N. and Lincoln Y. (eds), *The Landscape of Qualitative Research: Theories and Issues*, Thousand Oaks, CA, Sage.
- Lummis T. (1980), Structure and validity in oral evidence, *Papers presented to the International Oral History Conference 1980*, University of Amsterdam, 24-26 October 1980, 1, pp. 277-288.
- Michon B., Caritey B. (1998), Histoire orale d'une profession: les enseignants d'Éducation Physique, *Spirale - Revue de Recherches en Éducation*, Association pour la Recherche en Education (ARED), pp. 11-79.
- Misztal B. (2003), *Theories of social remembering*, Maidenhead-Philadelphia, Open University Press.
- Muxel A. (1996), *Individu et mémoire familiale*, Paris, Hachette.
- Nora P. (1989), Between memory and history: Les lieux de mémoire, *Représentations*, 26, pp. 7-24.
- Olick J.K. and Robbins J. (1998), Social memory studies: From 'collective memory' to the historical sociology of mnemonic practices, *Annual Review of Sociology*, 24, 1, pp. 105-140.
- Olick J.K. (1999), Collective memory: The two cultures, *Sociological Theory*, 17, 3, pp. 333-348.

- Olick J.K. (2013), *The politics of regret: On collective memory and historical responsibility*, London, Routledge.
- O'Rand M, A. and L. Krecker L. M. (1990), Concepts of the Life Cycle: Their History, Meanings, and Uses in the Social Sciences, *Annual Review of Sociology*, 16, pp. 241-262.
<https://doi.org/10.1146/annurev.so.16.080190.001325>
- Passerini L. (1980), Italian working class culture between the Wars: consensus to Fascism and work ideology, *International Journal of Oral History*, 1, 1, pp. 4-27.
- Péquignot B. (2011), Collective memory and the production of the new, *International Journal of Oral History*, 62, 203-204, pp. 79-87.
- Peneff J. (1979a), Autobiographies de militants ouvriers, *Revue Française de Science Politique*, 29, 1, pp. 53-82.
- Peneff J. (1979b), Autobiographies de militants CGTU-CGT, *Cahiers du LERSCO*, 1, Presses de l'Université de Nantes.
- Peneff J. (1982), Autobiographie de militants nantais de la CFDT (en collaboration avec Béatrice Fèvre), *Cahiers du LERSCO*, 4, Presses de l'Université de Nantes.
- Peneff J. (1990), *La méthode biographique. De l'Ecole de Chicago à l'histoire orale*, Paris, Armand Colin.
- Peneff J. (1993), Le recrutement et l'observation des ouvriers par le patronat: étude d'un fichier d'entreprise, *Revue française de sociologie*, 34, 4, pp. 557-596.
- Pensky M. (2005), Memory, catastrophe, destruction. Walter Benjamin's renewal, *City*, July 9, 2, pp. 205-213.
- Perks R. and Thomson A. (2015), *The Oral History Reader*, London, Routledge.
- Pickering M. and Keightley E. (2013), Communities of memory and the problem of transmission, *European Journal of Cultural Studies*, 16, 1, pp. 115-131.
- Plummer K. (2001a), *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*, London, Sage.
- Plummer K. (2001b), The Call of Life Stories in Ethnographic Research, Atkinson P., Goffey A., Delmont S., Lofland J., Lofland L. (eds), *Handbook of Ethnography*, London, Sage.
- Poirier J., Clapier-Vallandon S. et Raybaut P. (1983), *Les récits de vie. Théorie et pratique*, Paris, PUF.
- Porhel V. (2013), Les années 68 et la construction d'une mémoire ouvrière: questions sur les sources orales, Flaurand V., Ponsard N. (dir.), *Histoire et mémoire des mouvements syndicaux au XXe siècle. Enjeux et héritage*, Editions Nancy, L'Arbre bleu, pp. 183-200.

- <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01373712/document>
- Portelli A. (1980), The time of my life. Functions of time in oral history, *Papers presented to the International Oral History Conference 1980*, University of Amsterdam, 24-26 October 1980, 2, pp. 383-397.
- Portelli A. (1998), What makes oral history different, Perks R. and Thomson A. (eds), *Oral history reader*, London, Routledge.
- Portet F. (1980), Le retour à la communauté étudiée, *Problèmes de méthode en histoire orale, Table ronde*, 20 juin 1980, Paris, Institut d'Histoire du Temps Présent-CNRS.
- Prosman L. (2020-2021), *Syndicalisme: histoire, theories et effets sur le marché du travail*, Master en sciences économiques, orientation générale à finalité spécialisée en economic analysis and policy, Faculté HEC-Ecole de gestion de l'Université de Liège.
<https://hdl.handle.net/2268.2/13631>
- Raphael F. (1980), Le travail de la mémoire et les limites de l'histoire orale, *Annales*, 35ème année, 1, pp. 127-145.
- Reberioux M. (1978), Le miroir des travailleurs, *Nouvelles Littéraires*, janvier.
- Rioux J.-P. (1987), L'histoire au quotidien, Vingtième Siècle, *Revue d'histoire*, 13 janvier-mars, pp. 138-141.
https://www.perse.fr/doc/xxs_0294-1759_1987_num_13+1_1845_tl_0138_0000_3
- Roche D. (1982), *Journal de ma vie. Jacques-Louis Ménétra, compagnon vitrier au XVIII siècle*, Paris, Montalba.
- Sawicky F., Peneff J. (1992), La méthode biographique, *Politix*, 5, 17, Premier trimestre Causes entendues - Les conditions de mobilisation (2), pp. 153-157.
http://www.persee.fr/doc/polix_0295-2319_1992_num_5_17_1498
- Schuman H. and Scott J. (1989), Generations and Collective Memories, *American Sociological Review*, June 54, 3, pp. 359-381.
- Terkel St. (2006), *Working: Histoires Orales du travail aux États Unis*, Éditions Amsterdam.
- Thompson P. (1978), *The Voice of the Past*, Oxford, Oxford University Press, 1978.
- Thompson P. 1980), Récits de vie et changement social, *Cahiers Internationaux de Sociologie*, "Histoires de vie et vie sociale", 69, pp. 249-268.
- Thompson P. (2000), *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford, Oxford University Press.

- Thomson A. (2007), Four paradigm transformations in oral history, *The Oral History Review*, 34, 1, pp. 49–70.
- Trempe R. et Brive M.-F. (1977), Existence et constitution de la mémoire ouvrière, *Colloque Mémoire Collective Ouvrière*, Le Creusot-Château de Verrerie, 7–9 octobre 1977.
- Verhaegen B. (1974), *Introduction à l'histoire immédiate. Essai de méthodologie qualitative*, Gembloux, Duculot.
- Van der Maren J.-M. (2010), Le souvenir et le bouleversement du temps dans la reconstruction du passé. Réflexions méthodologiques, *Recherches Qualitatives*, Hors Série, 8, pp. 37–50.
<https://www.recherche-qualitative.qc.ca/Revue.html>
- Voldman D. (2016), Le témoignage dans l'histoire française du temps présent *Bulletin de l'IHTP*, 75: L'histoire du temps présent, hier et aujourd'hui.
<https://cmtra.org/avec/liv/elfinder-2.0->
- Wachtel N.(1990), Introduction, Bourguet M.-N., Valensi K, and Wachtel N. (eds), *Between Memory and History*, London, Harwood, Academic Publishers, pp. 1–18.
- Zarka B. (1987), *Les artisans, gens de métier, gens de parole*, Paris, L'Harmattan.
- Zerubavel E. (1996), Social memories: Steps to sociology of the past, *Qualitative Sociology*, 19, 3, pp. 283–299.

Ειδικά αφιερώματα σε περιοδικά

- Annales E.S.C.*, "Archives orales. Une autre Histoire?", 1, janvier 1980, 35ème année.
- Cahiers Internationaux de Sociologie*, "Histoires de vie et vie sociale", 69, 1980.
- Les Cahiers de l'Institut d'Histoire du Temps Présent*, Problèmes de méthode en histoire orale, juin 1980; Questions à l'histoire orale, Cahier 4, juin 1987.
- Ethnologie Française*, "Mémoires de France", 8, 4, oct-déc. 1978.
- L'Homme et la Société*, "Le temps et la mémoire aujourd'hui", 90, 1989.
- Sociétés*: "Histoires de vie, Récits de vie", mai 1988, 18.

Από το φωτογραφικό αρχείο φανοποιών - βαφέων Λάρισας

Παράρτημα

Σύλλογοι προέλευσης των συνδικαλιστών της ΕΟΒΕΑΜΜ

Σύλλογος ηλεκτρολόγων αυτοκινήτων Αθήνας

Σύλλογος ιδιοκτητών συνεργείων επισκευής μηχανών αυτοκινήτων Αθηνών-Πειραιώς και περιχώρων

Σύλλογος επισκευαστών αμαξωμάτων και βαφέν αυτοκινήτων Αθηνών και περιχώρων

Σύνδεσμος πτυχιούχων μηχανικών ιδιοκτητών συνεργείων αυτοκινήτων Αχαΐας

Σωματείο αδειούχων βιοτεχνών φανοποιών-βαφέν αυτοκινήτων Νομού Θεσσαλονίκης

Σωματείο επισκευαστών αυτοκινήτων Ναυπλίου

Σωματείο ιδιοκτητών συνεργείων αυτοκινήτων Λαμίας και περιφέρειας

Σύλλογος ιδιοκτητών συνεργείων επισκευής αυτοκινήτων και μηχανημάτων Λάρισας

Σύλλογος ιδιοκτητών συνεργείων αυτοκινήτων Μαγνησίας (ΣΙΣΑΜ)

Ένωση φανοποιών και βαφέν Λάρισας

Φωτογραφία από το βιβλίο «Αντωνίου, Γ. (2005). Παλαιά Αυτοκίνητα στην Αργολίδα. ΝΑΥΠΛΙΟ: "ΙΚΟΝΑ" Ν.Γ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.Β.Ε.»

Πανελλήνιος σύνδεσμος ιδιοκτητών συνεργείων επισκευής φρένων αυτοκινήτων
 Σύνδεσμος ιδιοκτητών επισκευαστών αμαξωμάτων Ηρακλείου
 Σύνδεσμος ηλεκτρολόγων αυτοκινήτων-μηχανημάτων Νομού Ηρακλείου
 Ένωση φανοποιών βαφών Νομού Χανίων
 Σύλλογος επισκευαστών αμαξωμάτων βαφών αυτοκινήτων και συναφών επαγγελ-
 μάτων νήσου Ρόδου

Συντομογραφίες

AIRC: Διεθνής Σύνδεσμος Επισκευαστών Αμαξωμάτων – AIRC
 ΓΣΕΒΕΕ: Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδος
 ΕΚΤ: Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
 ΕΟΒΕΑΜΜ: Ενιαία Ομοσπονδία Βιοτεχνών Επισκευαστών Αυτοκινήτων, Μηχανημά-
 των, Μοτοσυκλετών, Μοτοποδηλάτων
 ΕΠΑΛ: Επαγγελματικά Λύκεια
 ΕΣΠΑ: Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
 EUROSTAT: European Statistics
 ΙΚΑ: Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων
 ΙΚΤΕΟ: Ιδιωτικά Κέντρα Τεχνικού Ελέγχου Οχημάτων
 ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ: Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων της ΓΣΕΒΕΕ
 ΚΑΤΕΕ: Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης
 ΚΕΚ: Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης
 ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
 ΚΤΕΟ: Κέντρα Τεχνικού Ελέγχου Οχημάτων
 ΚΟΑΝΟ: Κέντρο Οικολογικής Ανακύκλωσης Οχημάτων
 ΛΑΕΚ: Λογαριασμός για την Απασχόληση και την Επαγγελματική Κατάρτιση
 ΜΜΕ: Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας
 ΟΑΕΔ: Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
 ΟΒΕΑΜΜΕ: Ομοσπονδία Βιοτεχνών Επισκευαστών Αυτοκινήτων, Μηχανημάτων και
 Μοτοποδηλάτων Ελλάδας
 ΠΑΣΟΚ: Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα

ΠΕΡΠΑ: Πρόγραμμα Ελέγχου Ρύπανσης Περιβάλλοντος
 ΠΟΒΕΑΜ: Πανελλήνια Ομοσπονδία Βιοτεχνών και Επισκευαστών Αυτοκινήτων και
 Μηχανημάτων
 ΣΙΣΕΜΑ: Σύλλογος Ιδιοκτητών Συνεργείων Επισκευής Μηχανών Αυτοκινήτων Αθη-
 νών-Πειραιώς και Περιχώρων
 ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πράξη: «Θεσμική, ερευνητική
και επιχειρησιακή ενδυνάμωση
της ΓΣΕΒΕΕ, ΟΠΣ 5001290»